

STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI
KÖZLEMÉNYEK.

*Stat
0
258.*

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY.

HATODIK KÖTET.

f. v. 127

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXIX.

STATISZTIKA ÉS MÉRÉSLELTÁRSÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAMTUDOMÁNYOK ÉS MÉRÉSLELTÁRSÁGI

308.740

A HAZAI ÁLLAMTUDOMÁNYOK ÉS MÉRÉSLELTÁRSÁGI

STATISZTIKA ÉS MÉRÉSLELTÁRSÁGI

1869

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

STATISZTIKA ÉS MÉRÉSLELTÁRSÁGI

PESTEN

I.

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA ÁLLAM-
HÁZTARTÁSA E SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

ÉS

MAGYARORSZÁG ÁLLÁSA E HÁZTARTÁSBAN.

Weninger Vinczétől.

A jelen munkában levő adatok ismertetése által szándékom volt, anyagot szolgáltatni a statisztikusnak, a történetírónak, és az államférfinak azon korszak állapotainak és viszonyainak tanulmányozásához, mely a nemzet nagy reforméveit megelőzte. Az itt ismertetett adatok közvetlenül a közös pénzügyminiszterium és a főszámvevőszék levéltárában levő forrásokból vannak merítve. Nincs az adatok között szám, mely nem a kezeimben volt eredeti számadásokból vétetett volna; szintugy az idézett rendeletek, majd az osztrák törvénytárból, majd az archivum irataiból lettek felhasználva, úgy hogy a jelen ismertetésnek legkisebb része sem különféle czélből készült munkálatokból hanem közvetlenül a forrásokból merítettetett.

Súlyt fektettem arra, hogy épen csak az eredeti számadásokra alapítsam egybeállításaimat, még pedig azért, mert azok tekintettel Magyarország azon szerepére, melyet ez a monarchia háztartásában viselt, nem tanulmányoztattak eddigelé.

Legnagyobb érdeket ébresztett bennem a pénztári számadások áttekintése, és mindenek előtt is ezekről kell

szólanom, hogy az itt közlött adatok értékét valódi belbesők szerint mutassam be a t. olvasónak.

Lehetetlent követel a ki azt várja, hogy az absolut és összpontosított államháztartás adatait a jelen politikai és pénzügyi viszonyoknak megfelelő csoportosításban mutassam be. Ehhez szükséges lett volna a volt államháztartás bevételeinek és kiadásainak minden egyes tételét, a mint az az állami pénztárak bármelyikénél előfordult, természetét illetőleg megvizsgálni, és úgy azután a megfelelő cím alatt újra könyvezni; ehhez szükséges lett volna minden egyes fizetési rendelvényt az összes okmányokkal tanulmányozni. Mellőzve azt, hogy oly munkát, melyet ezer és ezer hivatalnok 40—50 éven át végzett, egy ember magában képtelen végezni; hogy az ehhez megkivántató okmányok $\frac{99}{100}$ része mint értéknélküli papír már megsemmisített, és a mi még létezik, százfelé, a monarchia különböző pontjain van elszórva, és annálfogva lehetetlen, emberi erőt meghaladó munka volna ilyesmire vállalkozni: nem is volt de nem is lehetett szándékom azt kimutatni, hogy mint mutatkozott volna az államháztartás, ha a monarchia a mostani közjogi szervezettel birandott, hanem ismertetni kívánom az akkori államháztartást a mint volt. És így a t. olvasó ne is várja tőlem, hogy ez úttal kritika alá vegyem azon e tárgyra vonatkozó munkálatokat, melyek az eredeti adatok ismerete nélkül e kérdéshez hozzá szóllottak; e tisztet átengedem másoknak, a kik az előttünk lévő adatokra következtetéseket fektetni akár közjogi, akár pénzügyi vagy közgazdasági irányban képesítve vannak.

A kezeimnél levő számadások teljes sorozata 1802-ig terjed visszafelé. Ezen zárszámadások azonban korántsem bírnak oly berendezéssel, mint a minőt a jelenkor előre haladt számviteli rendszere mellett megszoktunk. A század első felében 1848-ig, a kiadások nincsenek szolgálati ágazatok szerint osztályozva, hanem a kiadás természete szerint egy összegbe vannak foglalva. Így a hivatalnokok fizetései együtt, egy tételben fordulnak elő „Besoldungen“ cím alatt, tekintet nélkül arra, hogy mely szolgálati ágból

származnak. Hivatalnoki létszám és fizetési szabályzat sehol sem látható. Szintügy egy tétel alatt fordul elő minden „szálláspénz“, „nyugdíj“, az „irodai költség“ s. a. t. amint az a bemutatandó zárszámadásokból látszik.

Ugyanígy vannak a pénztári számadások is berendezve. Minden pénztár az év végén egy főkezelési áttekintést küldött Bécsbe, a melyben ki van mutatva a kiadások összege, „udvartartás“, „testőrség“, „követségek“, „hivatalnoki fizetések“, „pótlékok“ s. a. t. címek alatt, mely főkimutatáshoz az egyes címek alatti összeg részletei melléklet formában voltak csatolva. Ezen számadások az „udvari kamara“ és a főszámvevőség által megvizsgálta tván, a főkezelési áttekintésekből az évi zárszámadás készült. A mellékletek már nem léteznek, csak a „főkezelési áttekintések“, a melyek egy-egy évről mintegy 100 folio ívre terjednek. — Ebből látszik, hogy jelenleg már teljesen lehetetlen kitudni, hogy például a Bécsben fizetett „nyugdíjak“ mely része illet valódi central közeget? hogy a Budán fizetett egy vagy más kiadás nem volt-e tulajdonképen csak bizományos fizetés, mely nem magyar szolgálatot illetett? s. a. t. Azonban mindennek daczára nem követhetünk el nagy hibát, ha azt mondjuk, hogy a magyarországi pénztáraknál történt fizetések és bevételek valóban csak Magyarországot illették. — 1848-ig nem volt azon könnyü érintkezés és közlekedés, mely a vasutak építése óta mutatkozik; Magyarországbán nem alkalmaztattak idegenek az örökös tartományokból; nem telepedtek le nálunk nyugdíjasok; a dohányjövédék nálunk nem létezett, a mely mellett annyi bizományi leszámolás történik.

A bevételekre nézve ugyanazt mondhatjuk. — Azért is nem követünk el hibát, ha a magyar pénztárakra vonatkozó kezelési kimutatásokat a magyar korona tartományai által az államháztartásban viselt szerepre nézve irányadónak tekintjük.

A kezelési kimutatások, az első évtizedekben, nem tesznek különbséget a folyó és a múlt évek szolgálata között. Minden pénztár kimutatja a múlt évről maradt pénztári álladékot, címek szerint a befolyt pénzt, azután címek szerint a kiadásokat és az év végével levő pénztármarad-

ványt. — A jövedelmi ágazatoknál ki van mutatva : a múlt évről fenmaradt és az állam részére behajtandó összeg; a folyó évre előirt és esedékes állami követelés; ezek összege : az erre történt befizetés, és végre a jövő évben behajtandó ez évi hátralék.

A legszorgosabb egybeállításokat a bányászati kezelés mutatja, mert ez valódi vagyonmérleget mutat fel, az év kezdetén volt és az év végén található készletekre is kiterjesztvén figyelmét.

Az általános udvari kamara alatt 1803-ban a „kais-königl. Staatshauptbuchhaltung in Hungaricis et Transylvanicis“ állott, mely a Magyarországra vonatkozó számadások megvizsgálásával és könyvelésével foglalkozott. E hivatal személyzetének létszáma és fizetése volt :

1. Udvari számvevő	2,000	frt	fizetéssel	2,000	frt
1. Számtanácsos (Raitrath)	1 500	„	„	1,500	frt
3. Számtanácsos	1,200	„	„	3,600	frt
2. Számtiszt (Raitoffizier).	900	„	„	1,800	frt
3. „	800	„	„	2,400	frt
3. „	700	„	„	2,100	frt
4. „	600	„	„	2,400	frt
1. „	500	„	„	500	frt
1. Ingrossista	500	„	„	500	frt
4. „	400	„	„	1,600	frt
6. Accessista	300	„	„	1,800	frt
1. Gyakornok	—			—	
1. Fűtő	400	„	„	400	frt
31. Személy				20,600	frt

Ezen hivatal 3 osztályból állott : u. m. :

1-ső o s z t á l y, a m a g y a r o r s z á g i ügyekre nézve, ehhez tartozott : a) a budai főfizető hivatal bevételi-, kiadásbeli-, hivatalnoki-fizetések és nyugdíjak naplóit megvizsgálni, és a tételeket könyvezni; b) a zágrábi kincstári és katonai, valamint a horvátországi commercial és regnicolár pénztárak könyveit megvizsgálni és ezekből könyvezni; c) a fiumei gubernial- és egészségügyi pénztárak, d) a fiumei illetékszabási számítások megvizsgálása és az ezekből folyó feljegyzések. — Ez osztály 10 egyént foglalkoztatott.

2-ik osztály a bánság részére, ehhez tartozott: a) a temesvári cameralis pénztár; b) a magyar tanügyi alap, az egyetemi, nyomdai, convictus- s normal-alapok naplójának vizsgálata és könyvelése; c) a bánsági negyedévi illetékek számadásait, d) az illyr vagyon, t. i. a papi, nemzeti és köztanodák alapját illető számadások vizsgálata és feljegyzése; ez osztály 5. embert foglalkoztatott;

A 3-ik osztály az erdélyi departement volt, mely az erdélyországi pénztárak és alapok számításaival foglalkozott. Ezen hivatal vizsgálta a magyar kancelláriák számadásait is, így például Pentz János házfelügyelő a m. udv. kancelláriánál, számadásait „zur beliebsamen Einsicht und Anweisung“ a „kais. königl. Finanz- und Commercial Hofstelle“-nél adta negyedévenként be, a mely számadások a leltárban találhatók. Ezen számadások után a pénz ugyan Bécsben, lett kiszolgáltatva, azonban a szebeni cameralis pénztár utasított azon összegnek átvételére az erdélyi tartományi pénztárból (Provinzial-Cassa).

A magyar udv. kancellaria költségei, az országos és tartományi alaphól lettek fedezve, az állam háztartás kiadásai között sehol sem fordulnak elő. Szintúgy a magyar gárda költségei is az országos pénztárból fedeztettek, az illető összeg átadatván a katonai pénztárnak, a hol is a bevételek között előfordul.

A jövedelem a magyar korona tartományaiból felmerül: a hadipénztáraknál, a hová a gárdaköltségei, a contributiók nagy része, és a jövedelem a határőrvidékből befolyt; a cameralis pénztáraknál, a melyekbe minden egyéb jövedelem befolyt, u. m. a zsidóadó, a contributió (hadiadó) egy csekély része, az illetékek, a sójövedék, lotto jövedék, pósta, állam- és koronajavak, valamint a bányajövedék jövedelme.

A zárszámadásokban a magyar korona tartományaiból szerzett jövedelem három rovatban fordul elő, u. m.:

- 1) Magyar és Horvátország (Ungarn und Croatien).
- 2) Bánság (Banat).
- 3) Erdélyország (Siebenbürgen).

Nem lehetett szándékom a pénztári számadásokat évről évre feldolgozni, ehhez több idő kell vala, mint a mennyi felett én rendelkezem és bármennyire kívánatos volna, e századból, évről-évre menő kimutatást bírni a magyar korona jövedelméről, ily nagy munka végrehajtásához egy ember ereje elégtelen. — Azért is ez ismertetésnél csak egy két év adatait közlöm minden évtizedből, és megjegyzem, hogy ezen két évnek választásánál historiai forduló pontok voltak reám nézve irányadók; mert politikai változások mindig visszahatnak az államháztartásra. Az államháztartás ismertetése ily forduló pontokon pedig azért bir nagyobb érdekléssel, mert előtűnteti a politikai változások hatását is.

A zár számadások 1802-től fogva, mint már említém, sorozatban találhatók, azonban az 1802-ből fenmaradt adatok oly hiányosak, hogy összefüggő egészbe, azokat a részletek hiányában, nem foglalhattam és így csak főösszegek ismertetésére kell szoritkoznom.

Az 1802-dik év államháztartása.

Az egész monarchiából rendes bevétel volt ppft.	70.136,811	
rendkívüli „	„	72.841,989
	együtt ppft.	142.978,800
Rendes kiadás ppft.	104.118,366	
Rendkívüli kiadás ppft.	13.590,225	„ 117.708,591
	pénztárfelesleg „	25.270,209

A rendes bevétel között előfordul:

1) Contributiók	ppft.	17.554,673
2) Zsidóadó	„	1.148,373
3) Határörvidékből (Grenzprovente)	„	3.435,447
4) Italadó (Tranksteuer)	„	5.088,555
5) Fogyasztási adó	„	1.477,597
6) Sójövedék	„	13.403,071
7) Határvám	„	5.837,382
8) Dohány egyedárúság	„	4.878,809
9) Lottojáték	„	2.440,915
10) Bélyeg	„	676,426
11) Illeték	„	1.076,607
12) Póstajövedék	„	1.815,107
13) Államjavak	„	4.319,917
14) Bányajövedék	„	1,646,080
15) Útvám	„	838,580 stb.

A rendes bevétel Magyar- és Horvátországból 7.291,101 frttal van bemutatva, azonban ehhez járul még,

a) a hadi pénztárakba fizetett contributió, a bánságot is beleértve e tételnél	3.939,368	„
b) bányajövedék	749,773	„

A rendkívüli bevétel Magyar- és Horvátországból csak 470,243 frtot mutat. A fentebbi 7.291,101 frt rendes bevétel között foglaltatik:

a) Kamarai pénztárakba fizetett contributiók	83,166	frt
b) Zsidóadó	139,928	„
c) Államjavakból	1.490,394	„
d) Sójövedék	3.832,126	„
e) Határvám (harminczad)	642,430	„
f) Póstajövedék	258,213	„
g) Úti-vám	1,175	„
h) Fiscalitások	745,615	„
i) Illetékek	12,552	„ stb

Bánságban a rendes bevétel volt	frt.	330,738
bányajövedék	„	91,614
rendkívüli bevétel	„	638,056
Erdélyben a rendes bevétel volt	frt.	467,691
contributiók	„	879,033 (ez az erdélyi teljes évjáru- lék)
bányajövedék	„	151,517
rendkívüli bevétel	„	25,097

A kiadásokat illetőleg a következő főösszegeket találtuk:

Magyar- és Horvátországban rendes	kiadás	frt.	2.236,953
„	rendkívüli	„	98,427
Bánságban	rendes	„	389,537
„	rendkívüli	„	1.155,356
Erdélyben	rendes	„	490,274
„	rendkívüli	„	4,737

A számok egybeállításához és összevetéséhez azért nem fogok, mert azok értékéről, a részletek hiányában meggyőződnöm nem lehet és így áttérek az

1803-dik évi államháztartásra.

Ez év kezelési számadása a következő fő áttekintést adja:

Összes állami bevétel.

I. Rendes bevétel:

1. Direct adó, Contributió	frt	16.629,381
2. Határőrvidéki jövedelem	„	2.717,907
3. Zsidóadó	„	1.228,276

4. Iteladó	frt 5.178,520
5. Fogyasztási adó	„ 1.530,269
6. Adóssági adó (Schuldsteuer)	„ 363,662
7. Lóadó	„ 6,563
8. Örökösödési adó	„ 621,240
9. Egyházi segélypénz (Subsidium ecclesiasticum)	„ 278,099
10. Sójövedék	„ 11.287,005
11. Dohányjövedék	„ 5.624,603
12. Határvám	„ 5.128,616
13. Lottojáték	„ 2.218,818
14. Bélyegadó I.	„ 1.395,037
15. Illetékek (Gebühren und Taxen)	„ 1.185,976
16. Póstajövedék (levélpósta)	„ 1.670,553
17. Póstatocsi jövedék	„ 160,471
18. Bányajövedék	„ 2.300,000
19. Állami gyárak után	„ 44,200
20. Államjavakból	„ 4.270,403
21. Uti vám	„ 846,570
22. Különféle alapok járuléka	„ 809,681
23. Arrha-pénzek	„ 145,470
24. Kamatok	„ 461,016
25. Visszatérítések	„ 23,488
26. Fiscalítások	„ 1.119,593
27. Agió	„ 80,387
28. Különfélék	„ 424,724

A rendes bevételek összege. frt 67.750,596 frt 67.750,596

II. Rendkívüli bevétel:

29. Államjavak eladásából	frt 2.076,943
30. Visszafizetett tőkék	„ 1.754,684
31. Felvett kölcsönök	„ 20.831,180
32. Hadiadó	„ 6,179
33. Adakozások	„ 174,069
34. Különadók (Extrasteuer)	„ 8.765,455
35. Pénzverdékéből	„ 11.763,714
36. Különfélék	„ 8.310,683
37. Magyar segélypénz (1792 és 1796-ból)	„ 20,216
38. Olasz segélypénz	„ 926,731
39. Hadipénztár bevételei	„ 756,608

A rendkívüli bevételek összege frt 55.386,462 55.386,462

Az összes bevétel frt 123.137,058

Lássuk már most a kiadásokat.

Összes állami kiadás.

I. Rendes kiadás:

1. Legfelsőbb udvartartás	frt	2.543,304
2. Testőrség	„	332,727
3. Követségek	„	780,177
4. Hivatalnokok fizetése	„	5.958,270
5. Nyugdíjak	„	2.001,445
6. Szálláspénzek	„	313,145
7. Útiköltségek	„	191,703
8. Iroda költség	„	651,779
9. Pénz szállítási és provisió költség	„	504,700
10. Kezelési költség	„	1.708,795
11. Katonartartás	„	47.731,641
12. Alapítványoknak	„	385,590
13. Aequivalensek	„	1.394,278
14. Kegydíjak és jutalmak	„	591,511
15. Út- és vízépítészet	„	1.554,644
16. Építkezések	„	357,410
17. Conscriptió	„	24,834
18. Felmérések	„	31,420
19. Egészségügyre	„	30,803
20. Kamatok (államadóság utáú).	„	23.494,427
21. Jövedéki visszatérítések	„	17,242
22. Fiscalitási részek	„	162,070
23. Különfélék	„	1.285,853

A rendes kiadások összege frt 92.047,780 frt 92.047,780

II. Rendkívüli kiadások:

24. Vételárok	frt	257,860
25. Visszafizetett vételárok	„	129,562
26. Kölcsönök	„	1.229,140
27. Államadósági törlesztések	„	9.486,151
28. Kamat vételáraktól	„	19,635
29. Banco - lotto-díjak	„	14,277
30. Különfélék	„	8.070,567

A rendkívüli kiadások összege frt 19.207,192 frt 19.207,192

Összes kiadás frt 111.254,972

Egyelőre megjegyzem, hogy ezen kezelési zárszámadások nem mérleg természetűek, a hol kiadás és bevétel egymást ellensúlyozzák. A nagyobb bevétel vagy kiadás első vonalban a pénztár álladékot érinti, és pedig a nagyobb bevétel a pénztár készletét növeszti, a nagyobb kiadás apasztja.

Mielőtt azonban a most ismertetett adatokban foglalt bevételt és kiadást, a magyar korona tartományait illetőleg kifejteném, czélszerű lesz egynémely dolgot előre bocsátanom.

A magyar alkotmány szerint a magyar király a korona rendelkezésére bocsátott jövedelem hováfordításáról számolni nem tartozott ugyan, azonban a létező adókat emelnie, vagy új adókat kiszabnia, a karok és rendek hozzájárulása nélkül nem volt a korona jogában. Az örökös tartományokban úgy az állami jövedelmek megállapításában, mint a kiadások meghatározásában, semmi sem gátolta az uralkodót. E szerint a korona, Magyarországot illetőleg, a kiadások megállapításában, az örökös tartományokat illetőleg, mind a kiadások mind a bevételek megállapításában szabad kézzel rendelkezett.

Az államháztartás gondjai és az ebből folyó intézkedések tehát a koronára neheztedek, mely is az erre vonatkozó teendőket az általános udvari kamara által végeztette. A bécsi általános udvari kamaránál egy magyar osztály volt, a melyben a Magyarországra vonatkozó ügyek tárgyalattak, miután a magyar kamarától az uralkodóhoz tett felterjesztések véleményezés, illetőleg elintézés végett a cabinetből az „általános udvari kamarához“ áttétettek, az így létesült elintézésék jóváhagyás és a magyar kamarához intézett rendeletek aláírás végett Ő felsége elé terjesztettek. Ezen eljárás 1848-ig volt érvényben, akárhány ily módon elintézett ügydarab volt kezében.

Az e századbeli rendelettár is számos érdekes adatot tartalmaz. Már 1792. nov. 17-én legfelsőbb rendelet által egyesítették a cseh-osztrák udvari cancellaria, az udvari kamara és a ministeri banco-deputatio ily czím alatt: „Directorium in Cameralibus der hungarisch-siebenbürgischen und deutschen Erbländer“; nov. 27-én pedig a „Hofrechnungskammer“ helyébe a „Staatshauptbuch halterei“ rendeltetett. 1797. szeptember 7-én kelt rendelettel a pénzügyi teendők a politikai teendőktől elválasztattak és a „k. k. Finanz- und Commerz- Hofstelle“ czímü központi hatóság a következő munkafelosztással lett berendezve: első osztály: Hitel- és pénzügy; második osztály: pénztárak és nyugdíjak;

harmadik osztály: vámügy; negyedik osztály: dohány; ötödik osztály: kereskedelmi ügyek, fogyasztási adók; hatodik osztály: lotto; hetedik osztály: illetékek, vámok és arrhaügy; nyolczadik osztály: posta, bányaugy, építkezések; kilencedik osztály: örökösödési adó; tizedik osztály: államjavak, erdészet, földmívelés. — 1801. május 8-án a most említett központi hatóság ismét egyesítettett az osztrák-cseh udvari kancelláriával, a bancal-ügyek egy deputatióra bizattak, míg a pénzügyek és hitelügyek a „geheime Credits Direction“ alá, melynek élén Gróf Kolowrat állott, — rendeltettek. Azonban ezen berendezés sem volt tartós, mert 1802-nek aug. 26-án a központi hatóságok ismét új szervezetet nyertek olyképen, hogy az örökös tartományokat illető összes politikai ügyek az „egyesített udvari kancelláriához“ a pénz és közgazdasági ügyek a „Hofkammer“ és „Bancodeputatio“-hoz, az igazságügy pedig egy legfőbb törvényszékhez utasítottak. Az 1810-ik év január 11-kén a „Hofkammer“ a kameralis és bancal hivatalok hatásköre szabályoztatott, és e szabályzat c) pontja alatt a magyar kamara és az erdélyi kincstár (thesauriát) is tárgyalatik, mely szerint a magyar kamara valóban nem bírt nagyobb hatáskörrel mint egy mostani kerületi pénzügyi igazgatóság. Minden csekély dologban az uralkodóhoz, azaz közvetve a bécsi udvari kamarához kelle fordulnia. — 1816. april 13-kán kelt rendelettel a Hofkammer élére egy pénzügyminiszter állítottott. Az első pénzügyér Gróf Stadion volt. Ugyanazon év augusztus 20-kán a kereskedelmi ügyek a pénzügyér hatásköre alól kivonattak és külön udvari hatóságra bizattak.

A bányászatból és pénzverésből származott jövedelem az államadósági pénztárba folyt, és erre nézve a későbbi években azon szokás állott be, hogy a bánya termékek bécsi központi tára egy kerekösszeget szállított az államadósági pénztárba, a mint azt látni fogjuk.

A bányabirtokok jövedelméről a báuyajövedék czimén számoltak.

A mi a jövedelmek vagyis állami bevételek fősorozátát illeti, erre nézve több megjegyzés teendő :

A zsidóadó főleg Galicziából származó jövedelem; a direct adóknál a contributiók egy természetüeknek tekintetnek a telek- és házáddal, mely itt befoglaltatik; a határörvidékből származott jövedelem a hadipénztárba folyt; az itala dót a városok fizették leginkább, ezalatt nemcsak folyadékokra, hanem mindennemű élelmi szerre volt adóvetve, a beirt 5.178,520 frtból maga Bécs városa fizetett ez évben:

Vágó marha es hús után	835,945	frtot
Liszt után	401,236	"
Bor után	556,609	"
Ser után	274,552	" stb.

A fogyasztási adó a szesz és a többi iparczikkék után fizettetett.

Az adóssági adó egészen különös adó volt. Ezen adó arra szolgált, hogy segítségével a porosz háború költségeinek fedezésére felvett kölcsönök kamatoztassanak és törlesztessenek. Behozott Mária Terézia alatt 1763. nov. 24-én. Ezen adó részben fejadó, részben jövedelmi adó volt, a melyet nemcsak a családfő hanem a nő is fizetett, sőt minden gyermek is atyja illetékének $\frac{1}{5}$ részében. Már egy évre reá 1764. decz. 3-án új patens jelent meg, mely kijelenti, hogy miután ezen fejadó, szegény és számos tagból álló családokat aránytalannal terhel, új osztályzat állapíttatik meg, mely szerint csak a családapa fizet, a nő és gyermekek adómentesek lévén, az új osztályzat 24 sorból áll:

Az első osztályba való fizet		$\frac{1}{4}$ frtot		
2-ik	"	"	$\frac{3}{5}$	"
3	"	"	$1\frac{1}{5}$	"
4	"	"	$2\frac{2}{5}$	"
5	"	"	5	"
6	"	"	10	" jövedelem 500 frt — 1000 ft után
7	"	"	19	" " 1000 " — 2000 "
8	"	"	29	" " 2000 " — 3000 "
9	"	"	38	" " 3000 " — 4000 "
10	"	"	48	" " 4000 " — 5000 "
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
15	"	"	86	" " 9000 " — 10,000 "
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
20	"	"	384	" " 30,000 " — 40,000 "
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
24	"	"	960	" " 80,000 " — 100,000 "

Az első öt osztályba a beosztás ekkép történt:

Az 1-ső osztályba tartoztak a nőtlen szolgák és cselédek a kiknek 10 frtnál vagy teljes ellátásnál több bérük nincs, valamint azok, a kik véletlen keresetre utalvák;

A 2-ik osztály adóját azok fizették, a kiknek 10 frtnál több bérük van, és oly robot-köteles alattvalók, a kik kézzel, vagy legfeljebb egy vonó marhával róják le robott-tartozásukat;

A 3-dik osztályba helyeztettek legények és cselédek, a kik 20—50 frt évibért húznak; robotosok, a kik két vonómarhával dolgoznak;

A 4-dik osztályba tartoznak a legények és cselédek ha 50—100 frt évibért kaptak és a 3—4 vonómarhával való robotosok;

Az ötödik osztályba tartoztak a robotmentes jobbágyak, és mindenféle kereskedő, bérlő, művész, polgár s. a. t. a ki 100—500 frt. jövedelemmel bírt.

Ez adó alól mentek voltak: az első osztályu koldulók (*mendicantes primae classis*), — az activ szolgálatban lévő katonák, — a nők és gyermekek, ha nincs külön jövedelmük és az utóbbiak az első osztályban, ha még nem 15 évesek.

A papok fejenként 2 frtot fizettek; a papi főnökök jövedelméből minden papnak tartásaért 200 frt levonásba hozatott.

Mindennemü jövedelem beszámítandó volt, és e szerint történt az osztályozás. A nő külön jövedelmét a férj tartozott bevallani; a jövedelemből az állami adó, az adóssági kamatok, a mindennemü terhek (*passiv onera*), nem önkénytelen vállalt nyugdíjak, alapítványi terhek levonattak; a gyárosok és iparosok jövedelméből az iparág vitelével egybekapcsolt kiadások levonása meg volt engedve. A lakók bevallásaikat a háziurak közbenjárásával terjesztették be a hatóságoknak. Ezen adó márczius végeig a hatóságoktól a kincstárnak volt beküldendő; a ki hamis bevallást tett, az adó négyszeresével, a ki idejére be nem fizetett az adó kétszeresével lett büntetve.

Mint látni, ez volt az első direct adó Ausztriában, mely a jövedelmi adó természetével bírt.

Az arrha sem volt egyéb jövedelmi adónál, melyet a hivatalnokok fizetések után évenként adóztak. Ezen adó 1775. nov. 1-én kelt rendelettel lépett életbe, 106—2000 frtnyi fizetésüktől 5%, a magasb összegektől pedig 10% adó járt. Fizették ezen adót az örökös tartományokban nem csak az állami, hanem a tartományi és városi tisztviselők is; Erdélyben is fizettetett; 1808. aug. 13-kán az arrha, a 6000 frton alól lévő fizetésekre nézve megszűnt. 1764-ben, midőn a jövedelmi adóssági adó lépett életbe, a zsidóadó megkettőztetett, és pedig ezen adóssági adót képviselendő. Egyáltalában a kincstár e század első felében nagyon sokat foglalkozott a zsidókkal, alig volt év, a melyben adóztatásuk miatt változtató intézkedés nem történt volna; a politikai hatóságoknak is sok bajuk volt velök. 1793-nak márczius 9-kén eltiltatott a zsidóknak Galicziában ingatlanokat venni. Ugyanazon év april 27-kén elrendeltetett, hogy miután tapasztaltott, miszerint a zsidók majd kivétel nélkül a katonának szükséges bátorsággal nem bírnak, 140 frttal megválthatják magukat, mely összeg két (!) helyettes ujoncz foglalója; ha pedig valamely zsidó meg nem válthatja magát, de nincs is bátorsága katonának lennie, a zsidóközség tartozik őt megváltani. Azonban már decz. 14-kén elrendeltetett, ha valamely katonaköteles zsidó nem bírja magát megváltani, úgy katonának veendő. 1798. octob. 24-kén új adórendszer hozatott be a zsidókra nézve Csehországban, ugyanis 216,000 frtot tartoztak együttvéve évenként fizetni, a melyet a 150 frtot meghaladó vagyontól $2\frac{1}{2}\%$ -kal szedhettek be maguk között, a 150 frtnál kevesebb vagyonnal bíró zsidók 1—12 frtig menő védadót (Schutzsteuer) fizetnek; minden 3 évre a vagyonról új bevallás készítendő; a mi vagyon eltagadtatik, elkobzandó; a ki félévi adóval hátralékban marad, az országból kiüzetik. 1805-dik év február 7-én elrendeltetett, hogy minden zsidó tartozik német családnevet viselni. 1819. nov. 15-én végleg megengedettett a zsidóknak bérelni és gabonával kereskedni. A galicziai zsidók által fizetendő gyertyapénz (a pénteken este meggyújtott gyertyák után) majd minden évben szabályoztatott.

Lássuk már most a magyar korona tartományaiban, 1803-ban eszközölt bevételeket és kiadásokat.

Bevétel.

I. Rendes bevétel:

	Magyar és Horvát- országban	Bánságban	Erdélyben
1. Contributió (hadiadó)	4.036,499	—	879,033
2. Zsidóadó	83,169	512	—
3. Jövedelem a Határőrvidékből	2.717,907	2,102	—
4. Egyházi segélypénzek	21 .854	—	—
5. Sójövedék	4.140,177	432,251	123,351
6. Határvám	621,903	41,112	195,698
7. Gárdaalap czímen	158,928	—	—
8. Illetékek	11,769	—	—
9. Póstajövedék (levélpósta)	193,292	—	19,485
10. Póstkocsis jövedék	—	—	—
11. Bányajövedék	1.265,442	—	—
12. Államjavakból	1.596,894	373,523	124,764
13. Útívám	2,946	—	—
14. Alapokból	12,600	—	66,871
15. Arrhapénzek	—	—	11,124
16. Kamatok	18,482	50,713	278
17. Visszatérítések	10,894	32	2,811
18. Fiscalitások	1.077,309	97	77
19. Különfélék	28,468	—	51
	frt 16.189,583	1.400,342	1.423,543
Bánság	„ 1.400,342		
Erdély	„ 1.423,543		

A rendes bevétel összege frt 19.013,468

II. Rendkívüli bevétel:

20. Államjavak eladásából	265,322	1.260,074	—
21. Visszafizetett tőkék	122,847	57,187	4,098
22. Különfélék	35,995	23,092	157,047
23. Magyar segélypénzek	20,216	—	—
	frt 444,380	1.340,353	161,145
Bánságból	„ 1.340,353		
Erdélyből	„ 161,145		
	frt 1.955,878	frt	

Ezen összeg azonban legkevésbé sem képezi a rendkívüli bevételek összegét, mert a főkimutatásban lévő 35-ik tétel alatti bevételből, mely szerint a pénzverdék 11.763,714 frtot jövedelmeztek, — mintegy 9.300,000 frt — mint látni fogjuk, — Magyarországból származó jövedelemnek veendő, és így a fentebb kimutatott rendkívüli bevételek összegéhez,

mely	1.955,878 frt
még adandó pénzverdei jövedelem	9.300,000 frt
együtt	11.255,878 frt

és így miután :

— a rendes bevételek összege	19.013,468 frt
— a rendkívüli bevételek összege	11.255,878 frt

a magyar korona tartományaiból összesen 30.269,346 ft bevétel mutatkozik.

Ezen szám némileg eltér attól, a mit a számadások mutatnak, miután a 31. sz. tétel alatti „felvett kölcsönök“ című, magyarországi 92,553 frt összeg, mely által az összes bevétel 30.361,899-re emelkednék — mint külön magyarországi bevétel kihagyatott, mert ezen befizetés államkölcsönre történt, ezt pedig sem osztrák, sem magyarországi jövedelemnek, hanem a közös költségek fedezésére szánt összegnek tekintem, mely a monarchia érdekében felvett kölcsönre nálunk befizettetett.

Mielőtt a kiadások számláját ismertetném, a bevételek jegyzékénél kell még rövid ideig maradnunk :

A mi a bányajövedéket illeti, erre nézve az előttem lévő számadások nem eléggé világosak. Ugyanis a részletekből kitűnik, hogy a bányapénztárakból és pénzverdékből összesen 14.063,714 frt lett a központi pénztárakba szállítva, és ebből 2.300,000 frt bányajövedék czimén az államadósági pénztárnak adva. Történt pedig ez, mert az időben, midőn e számadásokat készítették, még nem volt kimutatva, hogy az összes pénzszállítmányokból mennyi esik a pénzverés számadására, és így a szállított pénzértékből 11.763,714 frt a pénzverés czime alatt, és 2.300,000 ft bányajövedék czim alatt lett befoglalva a bevételek jegyzékébe. A későbbi időből kelt és erre vonatkozó részletezésből kitűnik, hogy 1803-ban a bányajövedék csak 1.479,641 frtra rúgott és 12.584,073 frt a pénzverést illeti. Ezen számokra nézve is még meg kell jegyezmem, hogy ezek a központi pénztárakba

tényleg szállított összeget képviselik, míg a pénzverés valódi jövedelme nagyobb volt, t. i. 13.785,024 ftra rugott. Ez összegben előfordul

Körmöczbánya	4.964,218	frttal
Szomolnok	3.984,209	„
Nagybánya	162,742	„
Károlyfehérvár	1.041,865	„

együtt . 10.153,034 frttal

Magyarországból, a mi az összes $13\frac{3}{4}$ millió frt jövedelemnek 74% -át teszi. Es miután kitüntetve nincs, hogy a központi pénztárakba szállított 12.584,073 frtból mennyi származik Magyarországból, itt is 74% -ot számítottam az arány megtartása végett és így 9.300,000 frtot tettem a bevételek közé. A bányajövedékbeli összes 1.479,641 frtból, a részletes adatok szerint esik:

Magyarországra	874,272	frt
Bánságra	190,724	„
Erdélyre	200,446	„

Összesen . 1.265,442 forint

A magyar tartományok jövedelmi jegyzékében a helyes adat fordul elő, a „bányajövedék“ és „pénzverés“ czímében, míg a főegybeállításban a bányajövedék főösszege (2.300,000) áll (1.479,641 helyett) és e különbséggel kevesebb áll a „pénzverés“ czíme alatt, de a beírt két szám összege helyesen adja a bányajövedék és pénzverés összegét; csak a felosztás nem helyes, a min azonban nem akartam változtatni, miután az eredetiben a hibás felosztás áll, és általa a végeredmény nem érintetik.

A jövedelem a pénzverdékből azért fordul elő a rendkívüli bevételek között, mert azon években a rézpénz belértékénél nagyobb értékben való kibocsátása valóban csak rendkívüli bevételt képezett. Hogy mily roppant terjedelmet nyert ez évben a rézpénzverés, kitűnik abból, hogy a központi pénztárakba szállított 14.063,714 frt között, 11.450,203 frt volt vörös-rézpénzben, 1.259,900 bancoczedulában és csak a maradék aranyban és ezüstben.

Lássuk már most azon kiadásokat, a melyek ezen bevételi forrásokból a magyar korona tartományaiban fedeztettek az 1803-dik évben:

Kiadás.

I. Rendes kiadás:

	Magyar- és Horvát- ország:	Bánság:	Erdély:
1. Hivatalnokok fizetése	frt 498,651	frt 58,525	frt 107,687
2. Nyugdijak	" 241,659	" 25,788	" 55,978
3. Szálláspénzek	" 7,152	" 3,238	" 1,268
4. Úti költség	" 25,616	" 2,990	" 1,944
5. Iroda költség	" 49,258	" 12,975	" 6,464
6. Pénzszállítás, jutalék, vál- tóvesztés	" 6,929	" 94	" 104
7. Kezelési költség	" 113,757	" —	" 213,191
8. Alapítványok	" 6,585	" 16,889	" 23,010
9. Aequivalensek	" 162,819	" 3,670	" 27,823
10. Jutalmak s kegydíjak	" 41,386	" 5,275	" 4,736
11. Út- és vízepítészet	" 6,339	" 3,841	" 2,874
12. Építményekre	" 32,781	" 8,029	" 86
13. Felmérésekre	" 21,371	" 1,755	" —
14. Egészségügy	" —	" 3,000	" 15,785
15. Jövedék visszatérítés	" 571	" 521	" —
16. Fiscalitási részek	" 158,636	" —	" 123
17. Különfélék	" 96,119	" 4,245	" 11,161
	frt 1,469,619	frt 150,835	frt 472,234
Bánságból	" 150,835		
Erdélyből	" 472,234		
A rendes kiadások összege	frt 2.092,688		

II. Rendkívüli kiadás:

18. Visszafizetett vételárak	frt 334	frt 129,177	frt —
19. Kölcsönök	" 24,076	" 1.013,930	" —
20. Kamat vételáraktól	" 14,315	" 5,319	" —
21. Különfélék	" 532,743	" 628,657	" 7,235
	frt 571,518	frt 1.777,083	frt 7,235
Bánságból	" 1.777,083		
Erdélyből	" 7,235		
A rendkív. kiad. összege	frt 2.355,836		
Ehhez a rendes " " "	" 2.092,688		
Együttvéve	frt 4.448,524		

A zárszámadásokban még a következő tételek fordulnak elő, mint magyarországi kiadások:

Legf. udvartartásra	frt 533,440	} a budai pénztárnál fizetett összeg, mely azonban nem különösen magyarországi kiadás
Államad. kamat	„ 33,875	
„ tőkevisszafiz.	„ 10,831	

frt 578,146

úgy, hogy tulajdonképen a magyarországi pénztárak, mint náluk történt kiadást

a fentebbi 4.448,524 frton kívül még

a most említett 578,146 frtot, és így

összesen frt 5.026,670 frtot mutatnak ki, holott a mi nézetünk szerint a magyar tartományok által nyújtott jövedelmi felesleg a következő két szám egybehasonlításából mutatkozik:

Összes bevétel	frt 30.269,316
„ kiadás	frt 4.448,524
Valódi jövedelmi felesleg	frt 25.820,822

Lássuk már most, hogy vajjon a közös udvartartás, hadügy, és államadóssági kezelés mellett mely államháztartási mérleg mutatkozik?

A legfelsőbb udvartartás költsége volt	frt 2.543,304
testőrség	„ 332,727
követség	„ 780,177
katonaság	„ 47.731,641
államadóssági kamatokra	„ 23.494,427
„ tőkevisszafizetésekre	„ 9.486,151
„ banco- lotto-díjakra	„ 14,277
Kiadás együtt.	frt 84.382,704

Ezen kiadások fedezésére fordítandók valának minde- nek előtt, mint egyik részt sem illető bevételek:

Felvett államadóssági kölcsönök	frt 20.831,180
Olasz segélypénzek	„ 926,731

A hadi pénztár bevételei

A különfélék 8.310,683 frtnyi összegében foglalt angol subsidiumok is ide tartoz- nának, de másrésről a különféle rend- kívül kiadások is, a 8.070,567 frtban is tetemes összeg foglaltathatik hadi és központi kiadásokra, és így ez össze- geket csak is egy második combinatio- nál fogjuk figyelembe venni. Az angol subs. frt 7.557,128 volt.

frt 21,757,911

A mit levonva a kiadásból, fedezendő volt

mint központi költség frt 62.824,793

ehhez pedig a magyar tartományok járultak „ 25.820,822 összeggel vagyis $41\frac{1}{10}\%$ -kal.

Azonban az előttünk lévő adatok másképen is kombinálhatók és erre nézve a következő észrevételeket kell előre bocsátanom :

A hivatalnoki fizetések és nyugdíjak azon része, mely a központi szolgálatra esik, a bécsi pénztáraknál fizettetett főleg. Mondjuk főleg, mert a nyugdíj nem ott fizettetik, a hol a nyugdíjas legutóbb hivataloskodott, hanem a hol letelepedik és nyugdíját felvenni óhajtja; ellenben a hivatalnoki fizetések csak ott folyósítatnak, a hol a hivatal van. — Az előttünk lévő számadásokból azonban ki nem tűnik, hogy a Bécsben fizetett nyugdíjakból és hivatalnoki járandóságokból mennyi esik azon közegekre és hivatalokra, a melyek központi teendőket végeznek.

Az összes hivatalnoki fizetések rúgnak . frt 5.958,270 összegre ebből fizettetett :

Magyar- és Horvátországban	frt 498,651		
Bánságra „	58,525		
Erdélyre „	107,687		
	frt 664,863	„	664,863
	marad	frt 5.293,407	

mint azon összeg, mely a nem magyar tartományokban lévő hivatalnokok és szolgák fizetésére használtatott. Ha az örökös tartományokban az 5 millió frt kiadás ugyanolyképen vétetett volna igénybe, mint a magyar tartományokban, úgy könnyű lenne, valamely arányos részt kihatni az 5.293,407 frtból, és a maradékot mint központi kiadást számításba venni. Ez azonban korántsem az eset, mert míg a magyar korona tartományaiban a hivatalok szükségletének egy része, és pedig nagy része, nem azon forrásból fedeztetett, a mely az ismertetett államháztartás jövedelmeiből folyik, számos ily természetű kiadás az örökös tartományok részére, e jövedelemből folyt. Az ily különös kiadások, a melyekre nézve észrevételeink állanak :

	összesen a monarchiában	Magyaror- szágban	Bánságban	Erdélyben
1. hivatalnoki fizet.	frt 5.958,270	frt 498,651	frt 58,525	frt 107,687
2. nyugdíjak „	2.001,445	„ 241,659	„ 25,788	„ 55,978
3. szálláspénzek „	313,145	„ 7,152	„ 3,238	„ 1,268
4. úti költségek „	191,703	„ 25,616	„ 2,990	„ 1,944
5. irodaköltség „	651,779	„ 49,258	„ 12,975	„ 6,464
	frt 9.116,342	frt 822,336	frt 103,516	frt 173,541

Az összes e című kiadásokból a magyar korona tartományaiban lévő pénztárak fizettek 1.099,393 frtot.

Ha tehát az összes e című kiadást az együttesen fedezett kiadások közé helyezzük, azon 1.099,393 frt megszűnik magyarországi kiadás lenni és így a magyarországi felesleg, mely mint fentebb láttuk

	frt	25.820,822
növekszik		1.099,393 frttal
lesz belőle	frt	26.920,215

Hasonlóképen akarunk eljárni a rendkívüli bevételek és kiadások „különféle“ rovatával, e két tétel a fő egybeállítás szerint a következőket mutatja:

	rendkívüli különféle kiadás	rendkívüli különféle bevételek
az összes monarchiában . . .	frt 8.070,567	frt 8.310,683
Magyar- és Horvátországban .	frt 532,743	frt 35,995
Bánságban	frt 628,657	frt 23,092
Erdélyben	frt 7,235	frt 157,047
a magy. kor. tartományaiban .	frt 1.168,635	frt 216,134

ha már most ezen két tételt is a központon elszámolandó tételek közé soroljuk, a magyar tartományok feleslege ekkép változik:

kiigazított felesleg	frt 26.920,215
ebből, mint feltevésünk szerint, nem szorosán véve min-	
ket illető bevétel levonandó	„ 216,134
	frt 26.704,081
azonban hozzáadandó, mint nem csupán a magyar tar-	
tományok pénztáraiból fedezendő volt összeg . . .	frt 1.168,635
a módosított felesleg	frt 27.872,716

Lássuk már most a központon elszámolandó kiadásokat és bevételeket: a kiadások elseje az udvartartás és testőrség költsége:

a tábla szerint 1803-ban e két tétel volt:

legf. udvartartás	frt 533,440
testőrség	frt 332,727
együtt	frt 866,167, ennek fele
a melyet mint a magyar tartományok által fedezendő terhet a feleslegről vonjuk le, mely	frt 27.872,716
marad felesleg	frt 27.439,632

Lássuk a többi kiadást, ezek :

Követségek	frt	780,177
Mindennemű hivatalnokok illetménye	„	9.116,342
Katonatartás	„	47.731,641
Államadóssági kamat	„	23.494,427
„ tőkevisszafizetések	„	9.486,151
„ banco- lotto-díjak	„	14,277
Különfélék	„	8.070,567
együtt	frt	98.693,582

a központon elszámolandó bevételek :

Felvett államkölcsonök	frt	20.831,180
Olasz segélypénzek	„	926,731
A hadi pénztár bevételei	„	756,608
Rendkívüli különfélék	„	8.310,683
	frt	30.825,202

ezt levonva a kiadásokból, maradt közösen fedezendő :

központi kiadás	frt	98.693,582
„ bevétel	„	30.825,202
	frt	67.768,380

a mihez, Magyarország járult 27.439,632 frttal, a miből kitűnik, hogy Magyarország ezen központi kiadásokhoz

$$274.363,200 : 67.768,380 = 40\frac{1}{2}\% \text{ kal járult.}$$

A figyelmes olvasó elismerendi, hogy ezen egybeállítása a számoknak, legkevésbé sem kedvezéssel készült, de egyúttal arról is meggyőződhetik, hogy vajjon az 1867-diki törvényekben magunkra vállalt terhek viselési aránya, mely az államadósságnál a reductio után $25\frac{1}{5}\%$ és a pragmaticai kiadásoknál 30% , a monarchia államháztartásában 1803-ban viselt terhünk arányához képest kedvezőnek-e vagy kedvezőtlennek mondandó?

Érdekes lesz még némi statistikai adatot 1803-ból ismertetni :

1.) A határ vám jövedelme 1803-ban volt :

	Magyar és Horvátországban valamint a Bánságban	Erdélyben
behozatali vám	frt 490,618	frt 169,038
átmeneti vám	„ 174,675	„ 2,107
kiviteli vám	„ 375,769	„ 9,975
egyéb bevétel	„ 48,593	„ 25,551

Ezen nyers bevételből levonattak a kiadások és a számadásban lévő összeg mint feles jövedelem a kamarai pénztárakba szállított.

2.) A bányajövedéknél kimutatott tiszta bevétel ekkép származik :

a) Magyarországból 874,272 frt és pedig :

a Selmeczi és körmöczi bányahivatalból	frt	60,565
a Besztercebányai vörösréz eladásból	„	96,589
a Szomolnoki „ „	„	522,274
a Rhoniczi vasgyárból	„	97,525
a Nagybányai felügyelőségtől	„	71,324
az Oláhláposi vasgyárból	„	5,966
a Diósgyőri vasgyárból	„	7,635 s. a. t.

b) A Bánságból 190,724 frt és pedig :

Oraviczai bányahivatalnál	frt	108,490
Boksán	„	45,800
Reschitza	„	43,232
Rézbánya (több kiadás)	„	6,798

c) Erdélyből 200,446 frt ; a mihez járult Zalathna 76,185 frttal és Vajdahunyad 127,736 frttal.

3.) Számviteli értékkel bir, ismerni a pénztármaradványokat az év kezdetén és végén, és az összes átfutó tételeket.

M é r l e g.

Bevétel.

1. Pénztár állás 1803-nak elején	frt	131.866,544
2. Rendes és rendkívüli bevétel	„	123.137,058
3. Előleg más pénztárakból	„	94.018,099
4. Ideiglenes bevételek	„	132.351,344
5. Visszaszámított ideiglenes kiadás	„	67.244,864
	frt	548.617,909

Kiadás.

6. Rendes és rendkívüli kiadás	frt	111.254,972
7. Ideiglenes kiadások	„	58.479,876
8. Visszaszám. ideiglenes bevétel	„	160.805,719
9. Más pénztáraknak	„	94.018,099
10. Pénztár állás 1803-nak végén	„	124.059,250
	frt	548.617,916

Az 1804-dik évi államháztartásának adatai.

A) Összes állami bevétel:

I. Rendes bevétel:

	frt
1. Közvetlen adók	18.175,510
2. Zsidóadó	1.213,084
3. Határörvidéki jövedelem	2.831,825
4. Italadó	5.320,938
5. Fogyasztási adó	1.441,368
6. Adóssági adó	381,456
7. Lóadó	8,514
8. Örökösödési adó	643,950
9. Egyházi segélypénz	130,847
10. Sójövedék	13.634,476
11. Dohányjövedék	4.821,746
12. Határvám	4.137,543
13. Lotto jövedék	2.208,235
14. Bélyegjövedék	1.697,413
15. Illetékek	1.289,805
16. Posta (levél) jövedék	1.927,401
17. Póstkocsi jövedék	72,400
18. Bányajövedék	2.300,000
19. Gyárakból	45,441
20. Államjavakból	4.985,402
21. Útvámok	414,414
22. Alapokból	952,965
23. Arrha-pénz	140,432
24. Államadóssági kamat	909,088
25. Visszatérítések	23,137
26. Fiscalitások	1.049,970
27. Agio	588,646
28. Különfélék	299,246

frt 71.645,165

II. Rendkívüli bevétel:

	frt
29. Államjavak eladásából	2.736,145
30. Visszafizetett tőkék	2.960,739
31. Felvett kölcsön	9.838,780
32. Idegen forrásokból	2.755,492

	frt
33. Hadiadó	26,856
34. Adakozások	102,785
35. Különadó	12.298,867
36. Pénzverésből	7.443,911
37. Rendkívüliek	5.026,166
38. Magyar segélypénzek	3.894,312
39. Olasz segélypénzek	2.326,530
40. Adópótlék czukorra és kávéra	3.013,200
41. Tartalékból vett bancoczedula	10.000,000
	frt 62.423,783

A rendes és rendkívüli bevételek összege frt 134.068,948

B) Összes állami kiadás.

I. Rendes kiadás:

	frt
1. Legfelsőbb udvartartás	2.425,553
2. Testőrség	378,629
3. Követségek	811,019
4. Hivatalnokok fizetése	5.879,535
5. Nyugdíjak	2.107,802
6. Szálláspénzek	302,799
7. Útipénzek	108,361
8. Irodai szükséglet	668,017
9. Pénz szállítás, váltó veszteség stb.	811,813
10. Kezelési költség	1.805,382
11. Hadiszükséglet	43.708,830
12. Alapítványok	336,859
13. Aequivalensek	1.309,070
14. Díjak, jutalmak	492,116
15. Út- és vízépítészeti	487,890
16. Építési munkákra	282,738
17. Conscriptió	42,023
18. Térképezés (Mappirung)	18,728
19. Egészségi ügy	55,549
20. Államadósági kamatok	26.933,885
21. Jövedéki visszatérítések	29,388
22. Fiscalitási részek	542,194
23. Visszatérítések	708
24. Supererogata törlések	179.584
25. Különfélék	1.050,934

A rendes kiadások összege frt 90.841,417

II. Rendkívüli kiadások:

	frt	
26. Vételárak	1.519,208	
27. Visszafizetett vételárak	8,156	
28. Kölcsön adott tőkék	1.811,947	
29. Államadósági tőke törlesztés	11.065,057	
30. Kamat vételárak után	1,051	
31. Telepítési költség	2,203	
32. Hamisított bancoczedulákért	34,983	
33. Lotteria díjak	799,585	
34. Tartalékba tett bancoczedula	6.843,715	
35. Megsemmisített bancoczedula	12.000,000	
36. Különfélék	7.263,543	
37. Rendkívüli katonai költség	5.085,211	46.434,659

A rendes és rendkívüli kiadások összege frt 137.276,076

Egybehasonlítva a kiadást a bevétellel, a valódi kezelésben

kiadás	frt 137.276,076
bevétel	frt 134.068,948
	<hr/>
	frt 3.207,128

hiány mutatkozik, mely a múlt évről maradt pénztári készlet által könnyen volt fedezhető, eltekintve attól, hogy az állampapír-pénz e korszakában, ezen módja a fedezésnek, mindinkább nagyobb alkalmazást nyert, miglen a birodalom pénzrendszere halomra dült.

Térjünk most át, az 1804-dik évben, a magyar korona tartományaiban eszközölt kiadásokra és bevételekre:

A) Bevétel a magyar korona tartományaiból:

I. Rendes bevétel:

	Magyar és Horvát- országban	Bánságban	Erdélyben
	frt	frt	frt
1. Hadiadó (Contributio) a direct adók közé so- rolva	4.466,582	431,975	879,033
2. Zsidóadó	114,631	432	31,648
3. Jövedelem a Határör- vidékből	2.831,825	—	—
4. Egyházi segélypénzek	73,407	—	—

	Magyar és Horvát- országban	Bánságban	Erdélyben
	frt	frt	frt
5. Sójövedék	4.243,841	572,560	396,594
6. Határvám	733,960	119,461	164,911
7. Illetékek	10,555	—	—
8. Pósta	192,205	—	32,321
9. Bányajövedék	478,707	214,427	141,809
10. Államjavak	1.273,415	1.032,566	136,099
11. Útívámok	2,065	679	—
12. Alapokból	165,233	—	45,655
13. Arrha-pénz	1,187	—	11,485
14. Kamatok	16,822	54,038	413
15. Visszatérítések	10,517	274	4,548
16. Fiscalitások	932,873	17	127
17. Különfélék	32,992	258	—
	<u>frt 15.580,817</u>	<u>frt 2.426,687</u>	<u>frt 1.841,613</u>
Bánságban „	2.426,687		
Erdélyben „	1.841,613		

Összes rendes bevétel frt 19.852,147 = (a)

II. Rendkívüli bevétel:

18. Államjavak eladásá- ból	243,269	1.091,583	18,072
19. Visszafizetett tőkék	22,872	1.119,925	4
20. Rendkívüli különfé- lék	11,399	88,263	1
21. Magyar segélypénzek	3.891,312	—	—
22. Adópótlék cukorra és kávéra	24,228	—	8
	<u>frt 4.196,080</u>	<u>2.249,776</u>	<u>18,085</u>
Bánságból „	2.249,776		
Erdélyből „	18,085		

a rendkívüliek összege frt 6.463,911 = (b)

(a) és (b) együtt frt 26.316,088

Ezen összeghez még adandó a magyarországi pénz-
verdek jövedelme, mely frt 4.678,227 összeggel van a zár-
számadás mellékleteiben kimutatva, és így

frt 26.316,088

„ 4.678,227

az összes brutto-bevétel frt 30.994,315

Szemközt evvel az 1804-dik évi

B) Kiadás a magyar korona tartományaiban :**I. Rendes kiadás :**

	Magyar és Horvát- országban	Bánságban	Erdélyben
	frt	frt	frt
1. Hivatalnokok fizetése	492,400	53,915	81,866
2. Nyugdíjak	273,936	25,396	54,749
3. Szálláspénzek	6,203	2,664	1,047
4. Útipénzek	23,731	6,275	1,351
5. Irodai szükséglet	37,785	25,995	4,738
6. Pénzszállítás, vált- tóvesztesség	14,785	—	87
7. Kezelési költség	123,687	—	291,862
8. Alapítványokra	20,931	15,801	25,176
9. Aquivalensek	53,919	2,620	24,970
10. Jutalmak, kegydíjak	49,428	5,424	5,038
11. Út és vízpíteszet	6,573	63,407	394
12. Építményekre	66,598	3,949	8,047
13. Térképezés	6,118	2,052	—
14. Egészségi ügy	304	2,000	4,330
15. Jövedék visszatérítés	4,389	10,000	495
16. Fiscalitási részek	538,903	—	10
17. Visszatérítések	185	—	302
18. Különfélék	54,090	5,693	1,694
	frt 1.773,968	frt 225,194	frt 506,156
Bánságból	„ 225,194		
Erdélyből	„ 506,156		
a rendes kiadások összege	2.505,318 frt		

II. Rendkívüli kiadás :

19. Vételárak	3,000	—	—
20. Visszafizetett vételárak	8,156	—	—
21. Kölesön adott tőkék	—	1,032,267	18,072
22. Kamat vételárak után	—	1,051	—
23. Telepítés	1,891	—	—
24. Különfélék	83,918	954,030	500
	frt 96,965	frt 1.987,348	18,572
Bánságból	frt 1.987,348		
Erdélyből	frt 18,572		
a rendkív. kiadások összege	2.102,885 frt		
mindkétmű	4.608,203 frt		

A felsorolt tételeken kívül a magyar korona tartományaiban lévő pénztáraknál még más kiadások fordulnak elő, ezek azonban nem terhelik kizárólag ezen tartományokat és azért fel nem vettük azokat az egybeállításba. Így tételek :

a) a legf. udvartartásra	383,141	frt
b) államadóssági kamatok	41,895	„
c) „ törlesztés	820,100	„
	<u>frt 1.245,136</u>	

A magyar korona tartományaiban mutatkozó felesleg e szerint :

bevétel	frt 30.994,315
kiadás	„ 4.608,203
	<u>felesleg frt 26.386,112</u>

a) A kiadások és bevételek némely tételeire nézve észrevételeink vannak, ugyanis :

1804-ben a bányajövedékbeli jövedelem volt	frt 1.380,805
a több helyen mutatkozott veszteség	„ 331,167
	<u>tiszta haszon frt 1.049,638</u>

ebből a magyar korona tartományaira esett a fentebb kimutatott frt 834,943; a pénzverésből 8.729,082 frt jövedelem folyt, a mihez adva az előbbi 1.049,638 „

9.778,720 frt tiszta haszon származott az államháztartásnak e két czímen. A pénzverésből jövedelmet illetőleg, a számadások szerint esik a magyar korona tartományaira :

Körmöczbánya	frt 2.565,447
Szomolnok	„ 1.432,440
Nagybánya	„ 45,149
Károlyfehérvárra	„ 634,191
együtt	<u>frt 4.678,227</u>

Azonban a „Verschleiss Direction“ nem szállította be az összes 9.778,720 frtot a központi pénztárakba, hanem csak 9.743,911 frtot, a melyből hibásan kerékszámban, mint általában 2.300,000 frt (1.049,638 frt helyett) lett bányajövedék gyanánt elszámolva és a pénzverésnél 7.443,911 frt kimutatva. A magyar korona tartományai jövedelmei között a helyes számoknak adtunk helyet.

b) A magyar vámbevételeket illetőleg a következő adatokat találjuk :

	Magyar és Horvátország valamint Bánságból	Erdélyből
Behozatali vám	frt 602,926	frt 187,727
Átviteli vám	„ 168,347	„ 1,964
Kiviteli vám	„ 382,049	„ 10,613
Különféle díjak	„ 81,130	„ 28,432
<hr/>		
nyers bevétel	frt 1.234,452	frt 228,736
kezel. kiadás	„ 315,972	„ 62,493
<hr/>		
több bevétel	frt 918,480	frt 166,243

ebből a kamarai pénztárakba, mint végleg elszámított évi többlet, befizettetett : frt 853,421 frt 164,911

c) A magyar gárdák, részére befizetett évi járadék az „alapokból“ czímű bevétel között fordul elő, és a hadipénztárba folyt, épúgy mint a magyar hadiadó legnagyobb része. 1804-ben hadipénztárak voltak Pozsonyban, Beszterczében, Sopronyban, Pécssett, Budán, Kassán, Debreczenben, Temesvárott, Zágrábban, Károlyvárosban, Péterváradon és Szebenben.

d) A kameralis és hadipénztárakon kívül a következő központi pénztárak léteztek még : „Hof und Staatskanzlei Kasse“, „Schuldenfonds-Kasse“, „Banco-Haupt-Kasse“, „Banco Zettel- und geheime Einlösungs-Kasse.“

Lássunk már most néhány combinatiót a fentebb közlött zárszámadás adataival :

I) Vajjon a magyar korona tartományaiból származó bruttójövedelem mily viszonyt mutat az államháztartás összes brutto jövedelméhez :

A monarchia összes brutto jövedelme 134.068,948 frt ebből azonban még előbb levonandók azon bevételi tételek, a melyek nem reális bevételek, hanem államadósági tételek, ilyenek :

31-ik tétel : felvett kölcsön	frt 9.838,780
Szintily természetű a	
32-ik tétel alatti „idegen for- rásokból“	„ 2.755,492
39-ik tétel alatti „olasz se- gélypénzek“	„ 2.326,530

41-ik tétel alatti „a tartalék- ból vett“	frt 10.000,000
37-ik tétel alatti „rendkívü- liek“	„ 5.026,166 frt 29.946,968

marad valódi reális bevétel frt 104.121,980

mint azon összeg, a melyet a monarchia saját forrásaiból előteremtett.

A magyar korona tartományaiból húzott bruttóbevétel frt 30.994,315
ebből azonban hasonló oknál fogva levonandók a

20-dik tétel alatti különféle rendkívüli bevételek „ 49,663

marad frt 30.944,652

E két bevétel viszonya

104.121,980 : 30.944,652

vagyis 100 : 29⁷/₁₀ %

azaz: a monarchia saját erejéből előteremtett bevételeinek 29⁷/₁₀ száztoliját fedezték a magyar korona tartományai 1804-ben.

Ha pedig egyedül csak a rendes bevételeket viszonyítjuk, látjuk, hogy e két szám

71.645,165 : 19.852.147 úgy áll egymáshoz

mint 100 : 27⁷/₁₀-hez

és e mellett még figyelembe veendő, hogy a 71.645,165 kelleténél nagyobbak van véve a hivatalos zárszámadásban, mert, mint említettük:

a) a bányajövedék 2.300,000 frtnak van véve, holott ennek egy része a pénzverési tétel alá tartoznék, és itt csak 1.049,638 volna elszámolandó, e különbség tesz

1.250,362 frtot

szintúgy az „államadóssági kamat“

(a 24-dik tételben), valamint a 27-dik tétel alatti agióból is egy rész, mint nem rendes jövedelem, nem a rendes bevételek között lett volna elhelyezendő. Ezen adatokat nem lehetvén részletezni és felbontani, a számítást nem hajthatjuk végre, azonban látni, hogy a magyar korona tartományaiból folyt rendes jövedelem a fentebbi 27⁷/₁₀ % -nál nagyobb viszonyt mutat, és a monarchia összes rendes bevételéből az örökös tartományok nem fedeztek 72³/₁₀ % -ot.

II) Vajjon a monarchia központi költségeiből mennyit fedezett a magyar tartományok feleslege?

A magyar bevételek feleslege volt az 1804-dik évben	frt 26.386,112
ebből mindenekelőtt vonjuk le az udvartartás költségeinek felét, a mi 2.425,553 frt után	„ 1.212,776
marad	frt 24.973,336

A központi kiadások voltak még :

Testőrségre 378,629 frt, ennek felét szintén levonva	„ 189,315
marad	frt 24.784,021

előfordul továbbá :

Hadi szükséglet	frt 43.708,830
Államadóssági kamat	„ 26.933,885
„ törlesztés	„ 11.065,057
Hamisított bancoczd.	„ 34,983
Lotteria díjak	„ 799,585
Tartalékba tett p. jegy	„ 6.843,715
Megsemmisített	„ 12.000,000
Különfélék	„ 7.263,543
Rendkívüli hadiszüks.	„ 5.085,211 frt 113.734,709

ezen kiadást részben fedezték a következő tételek :

Felvett kölcsön	frt 9.838,780
Idegen forrásokból	„ 2.755,492
Rendkívüliek	„ 5.026,166
Olasz segélypénz	„ 2.326,530
Tartalékból vett	„ 10.000,000 frt 29.946,968
maradt fedezendő	frt 83.787,741

mielőtt azonban e számot a magyar bevételek feleslegével viszonyba állíthatnám, t. i. 24.784,021 frttal, ebből le kell vonnom a magyar bevételek (rendkívüli) sorában lévő „különfélék“ tételét, mely (20-dik tétel alatt ft 11,399 + 38,263 + 1)

24.784,021

49,663

marad frt 24.734,358 ezt már most egybehasonlítva, származik :

83.787,741 : 24.734,358

vagyis 100 : 29 $\frac{1}{2}$ -hez, azaz :

1804-ben a magyar korona tartományai a monarchia államháztartásának központi költségeinek (beértve az államadósságot is) 29 $\frac{1}{2}$ százalékát fedezték.

III) Ha nemcsak az előbbi combinatióban felvett kiadásokat tekintjük központiaknak, hanem magát az udvartartást is, továbbá a hivatalnokok mindennemű illetményeit és nyugdíjait is, kérdés a teherviselés mily aránya mutatkozik a magyar tartományokra nézve ?

Ez esetben először a magyar jövedelmek fent kimutatott feleslege ekkép szabályozandó :

Eredeti felesleg	frt	26.386,112
Levonva a rendkívüli különféle bevételt	"	49,663
	marad .	frt 26.336,449

ellenben a magyar pénztárak által fedezett következő kiadásokat, a melyek feltevésünk szerint nem terhelhetik a magyar kincstárt kizárólag, a felesleghez kell adni :

1. tétel hivatalnokok fizetése	frt	492,400	53,915	81,866
2. " nyugdíjak	"	273,936	25,396	54,749
3. " szálláspénzek	"	6,206	2,664	1,047
4. " útipénzek	"	23,731	6,275	1,351
Magyarországban	frt	796,273	88,250	139,013
Bánságban	"	88,250		
Erdélyben	"	139,013		
együtt	frt	1.023,536		

ezt a fentebbi felesleghez 26.336,449 adva, származik f 27.360,085

Állítsuk már most egybe a közösen fedezendőknök fel-tételezett kiadásokat, és az erre fordítható központi, egy részt sem illető jövedelmeket :

Kiadás :

1. tétel Legfelsőbb udvartartás	frt	2.425,553
2. " Testőrség	"	378,629
3. " Követségek	"	811,019
4. " Hivatalnokok fizetése	"	5.879,535
5. " Nyugdíjak	"	2.107,802
6. " Szálláspénzek	"	302,799
7. " Útipénzek	"	108,361
11. " Hadiszükséglet	"	43.708,830
36. " Különfélék	"	7.263,543
37. " Rendkívüli katonai szükséglet	"	5.085,211
	frt	68.091,282

ezek részbeni fedezetére szolgáltak a következő központi bevételek :

32. tétel Idegen forrásokból	frt	2.755,492
37. " Rendkívüliek, különfélék	"	5.026,166
39. " Olasz segélypénzek	"	2.326,530
	frt	10.108,188
	fedezendő volt	frt 57.983,094
	ennek 30%-a	frt 17.394,930
ezt levonva a magyar feleslegből	"	27.360,085
maradt még az államadósságra	frt	9.965,155

Lássuk már most az államadósság fedezését :
az államadóssági kiadás volt :

20. tétel	Kamatra . . .	frt	26.933,885	
29. "	Törlesztésre . .	"	11.065,057	
32. "	Hamisított pénzje- gyekért . . .	"	34,983	
33. "	Lotteria díjak . .	"	799,585	
34. "	Tartalékba tett ban- coczédula . . .	"	12.000,000	
35. "	Megsemmisített banco- czédula . . .	"	6.843,715	frt 56.677,225

erre volt bevétel :

31. tétel	Felvett kölcsön .	frt	9.838,780	
34. "	Tartalékból vett banco . . .	"	10.000,000	frt 19.838,780
				frt 36.838,445

ehhez a magyar korona tartományai adtak 9.965,155 frtot, a mi térszen : 27⁰/₀-ot, azaz : miután a magyar korona tartományai a fent elősorolt kiadások 30 százalékát viselték, még 27⁰/₀-kal járultak az államadósság valódi szükségletéhez 1804-ben.

Ha azonban az udvartartás és testőrség költségeinek 50⁰/₀-át vesszük Magyarország terhére, nem pedig 30⁰/₀-át, az államadóssági kiadásokra maradt 9.965,155 frt felesleg valamivel lejjebb szállt. Ugyanis

az udvartartásra volt kiadás	frt	2.425,553	
a testőrségre	"	378,629	
összesen	frt	2.804,182	után 30 ⁰ / ₀ vétetett ft 841,254,60
			e helyett 50 ⁰ / ₀ -ot véve, mely ft 1.402,091
			a különbség ft 560,836
			ezt levonva a feleslegből, mely ft 9.965,155
			maradt 9.404,319 ft

mely az államadósságra volt fordítható, a mivel is a 36.838,445 valódi kiadásnak 25¹/₂⁰/₀-át lehet fedezni; azaz

az 1804-dik évi állambáztartásban a magyar korona tartományaiából élvezett jövedelemmel a korona képes volt fedezni :

- az udvartartás és gárdák költségeinek . . . 50⁰/₀-át,
- a fent elősorolt központi kiadások . . . 30⁰/₀-át,
- az államadóssági valódi szükségletnek . . . 25¹/₂⁰/₀-át ;

és ha az 1867-dik év egyezménye szerint jövőben az a) alatti kiadáshoz 50% -ot, a b) alattihoz 30% -ot, a c) alattihoz, tényleg, a kamatreduktió folytán $25\frac{1}{5}\%$ -ot fizet Magyarország, nem mondhatjuk-e, hogy Magyarország az 1867-dik évi egyezmények után a monarchia államháztartásában nincs kedvezőtlenebb helyzetben mint a század elején!

Sőt, ha figyelembe vesszük azt, hogy, a most központiaknak számított 1804-dik évi kiadások egy nagy része az 1867-dik évi egyezmény szerint megszűnt központi lenni és ha egyáltalában az itt ismertetett 1803- és 1804-ik évi adatokat méltányoljuk, el kell ismernünk, hogy a jövő tíz évre (1868 és 1878) vállalt teherviselés aránya kedvezőbb, mint volt az évszázad elején, eltekintve azon különbségtől a mely Magyarországnak, — politikai befolyását illetőleg a monarchia államháztartására, — 1867-ben, 1804-hez képest jutott.

Már most áttérünk az 1817 és 1818-diki évek államháztartására. Nem folytatjuk az 1804-dik évre következő évek államháztartását, mert a következő években az állampapírpénz nagyban gyártása által, az államháztartás főleg erre volt fektetve, minden okszerű pénzügyi elv áldozatul esvén azon nézetnek, hogy az állam bélyegével ellátott papirdarab valóban pénz, és az államháztartás fenntartható tényezőjét képezheti. — A következő évek államháztartásának részletes tanulmányozása inkább annak nyújthat érdeket, a ki a papírpénzgazdaságnak viszonyait azon korban tanulmányozni óhajtja, — a mit ezen értekezésemmel nem volt szándékom elérni.

Mielőtt azonban az 1817 és 1818-dik évbeli adatok ismertetéséhez foghatnék, kívánatos, röviden és összefoglalva bemutatni azon intézkedéseket, a melyek az államháztartást illetőleg az 1804—1817 években tétettek, hogy a következő korszak államháztartásának viszonyait megérthessük.

Az 1817 és 1818-dik évek államháztartását választám

ismertetésül, mert ezen években egy új államháztartási korszak veszi kezdetét. Az állampapírpénz értéktelenné vált, az államadósság kamatai leszállítva voltak, az európai béke helyreállt, a lombard-velencei királyság a monarchia államháztartásába vonatott; mind oly viszonyok, melyek befolyása az államháztartásra, érdekessé teszik a zárszámadásokat.

1796. augusztus 1-én új nyomású bankóczédula bocsájtatott ki, egyedül csak azon czélből, hogy a régi rongyos pénzjegyek beváltathassanak. Ezen új jegyek 5, 10, 25, 50, 100, 500 és 1000 frtos darabok voltak, a melyek felváltása és kicserélése végett, a monarchia számos pontján „Banco-Zettel-Kasse“ czímű pénztárak nyitattak. Ezen pénztárak útján szivárgott azután a forgalomba azon nagy mennyiségű bankóczédula, mely a monarchia pénzrendszerét halomra dönté. Az 1807-ik év marczius 20-dik napján rendeltetett el a b a n k o - v á l t ó - p é n z - n e k kiadása, 30 és 15 krajczáros darabokban, azon nagy mennyiségű részpénzhez, mely már a 6 és 12 krajczáros ezüst-váltópénz kiegészítéséül, — forgalomba hozatott. A következő években a bankóczédulák formája több ízben lett változtatva, a régiek felcseréltetvén. Miután azonban ezen, évről évre szaporított papírpénz bece folytonosan lejobb szállt, és a külföldön viselt háborúkhöz fémpénz kellett, a hitelt vesztett állam pedig kölcsön útján ezt elő nem teremthette, nem maradt más hátra, mint „önkénytes kölcsön“ czím alatt a magánházakban lévő, feleslegesnek mondott aranyat és ezüstöt bekövetelni. Történt ez az 1809-dik év april 14-dikén kelt rendelettel, mely szerint az, ki $66\frac{2}{3}$ forint értékű nemes fémet beszolgáltatót, erre még $33\frac{1}{3}$ forintot bankóczédulában ráfizetvén, 100 ezüst forintról szolló 5% -os kötelezvényt kapott. A beváltásnál egy márka tiszta arany $359\frac{1}{2}$ pengő forinttal, a márka ezüst pedig $23\frac{6}{10}$ pengő forinttal számíttatott. A fémjelzés díjának visszatérítéseül márkánként 35 illetőleg 21 váltó krajczár betudatott; a fentemlített $33\frac{1}{3}$ frt bancóczédulának $33\frac{1}{3}$ ezüst frt-nak való beszámítása által az arany és ezüstneműek munkaértéke szándékolttatott megtéríttetni. Ezen ezüstpénzre szolló 5% -os kötelezvények 6 év alatt lettek volna

névértékben beváltandók sorsolás útján.*) Az 1809-dik évben october 14-kén létesült bécsi békekötés legkevesebbé sem nyújthatott reményt a pénzrendszer és államháztartás viszonyainak javulásához. Hogy a t. olvasó a pénzbecs hanyatlását számokban kifejezve lássa, ide jegyzek néhány ezüst-árfolyamot:

ezüst agió a következő években:

	január	ápril	julius	october
1800	113.88	114.87	115.87	115.87
1801	116.86	115.87	115.87	117.85
1802	119.84	118.84	119.84	126.79
1803	130.77	129.77	132.76	131.76
1804	131.74	135.74	135.74	132.76
1805	133.75	129.77	132.75	132.69
1806	147.68	152.65	184.54	176.56
1807	190.52	208.48	197.51	203.49
1808	204.49	212.47	242.41	231.45
1809	221.45	252.39	315.35	314.31
1810	469.21	347.28	405.25	500.20

Az 1810-dik év febr. 26-kán „Künftiges Finanz-System“ cím alatt jelent meg egy patens, a mely a bancocédula kevesbitését ígérte a következő intézkedés mellett: Alakítottatott ugyanis bizottság „Vereinigte Einlösungs- und Tilgungs-Deputation“ név alatt. E bizottság tagjait a tartományi képviselőtestületek (Stände aller Provinzen) és a jelentékeny kereskedő városok kereskedelmi testületei állítsák. Ezen bizottság pengő pénzről szóló „Einlösungs-schein“ papirpénzt bocsájthasson ki, oly módon, hogy 3 ftért bancocédulában, 1 frt ily „Einlösungsschein“-ban adassék. Ezen új papirpénz beváltására törlesztési alap legyen a bizottság rendelkezésére bocsájtván. Ezen patens ötödik szakasza azt mondja, „Wir haben beschlossen hiezu die liegenden Gründe der gesammten Geistlichkeit zu widmen.“ — Ezen patens elvi határozatainak kivitelére május 18-án egy új rendelet következőket tartalmaz: a bizottságba az örökös

*) 1809. december 19-kén elrendeltetett, hogy minden arany és ezüst beszoigáltatandó, igazolványok vétele mellett, a melyek a bécsi négy bankárral (Arnstein et Eskeles, Fries és társa, Geymüller és társa, Steiner és társa) negóciált 10 millió frtnyi ezüstkölcsönre való befizetéseknel elfogadandók voltak.

tartományok 11 tagot, Magyarország három tagot, kiket a nádor választ (és pedig egyet a pesti kereskedelmi testületből) és Erdély egy tagot küldjön. E bizottság felügyelete és felelősége alá helyeztetett a papirpénz előállítására; számadásait félévenként közhírré tartozott tenni. Ezen bizottság teljesen függetlennek, semminemű hatóságnak alá nem rendeltnek nyilvánított. A hivatalnoki személyzet a bizottság alá rendeltetett és a bizottság üléseiben jelenlévő udvari-biztosnak nem adatott szavazati jog. A bizottság elnökét és alelnökét a bizottság hármias javaslatából Ő Felsége nevezte ki. — Azonban ezen bizottság sem segített a dolgon. A kormány ugyan eleinte a rendkívüli szükséglet fedezése czéljából a papirpénz szaporítását kerülni akarta, erre mutat az 1810-dik évi szeptember 8-kán megjelent patens, mely az ingó és ingatlan vagyona tizenöt év alatt befizetendő 10% értékadóval vetett, a melyet kereskedők épen 2 év alatt tartoztak az ingó vagyonaérték után befizetni, de mindez valóban csak a papíron maradt, mert az adó nem volt behajtható a pusztuló félben lévő népektől. Deczember 11-kén a kormány moratoriumot volt kénytelen publicálni a fém-pénzben teljesítendő fizetésekre nézve, és pedig 10 hónapra ha az adós 1 : 6 viszonyban fizeti bancó czédulában. Az ércpénz teljesen eltűnt, a nemes ércz, vagy beszolgáltatott a kormánynak vagy elrejtetett és ennek következménye volt, hogy az említett bizottság életbehívása daczára az agio napról-napra emelkedett. Vajjon mit lehetett várni oly intézkedéstől (1810 május 2-án), mely a kávé behozatalát megtiltá, a rendelet bevezetésében mondatván „Unter den Mitteln zur gründlichen Verbesserung der Finanzen, die wir Unseren getreuen Unterthanen in dem Patente von 26. Februar erklärten, haben Wir auch angeführt, das Unser sorgfältiges Bestreben dahin gerichtet sein werde, dem Geldausflusse für entbehrliche fremde Waaren enge Gränzen zu setzen“ ! Csak különös útleveél mellett lehetett kávé, 60 ezüstforint vám mellett egy mázsára, a monarchiába behozni, sőt ezen ropant vámot a rendelet keltétől számított 10 nap alatt a benlévő készlettől is meg kellett fizetni !

És bekövetkezett 1811-nek február 20-án, a mi el nem

maradhatott. Ugyanis e napon jelent meg a „Neuestes Finanzpatent“ mely azt mondta, hogy miután a tett intézkedések daczára az 1,060.798,753 frtra menő állampapírpénz értéke annyira csökkent, hogy az agio 1200(!)-ra emelkedett a banco czédula $\frac{1}{5}$ értékére leszállítatik az új „Einlösungschein“-ban (azaz 5 frtért bancóczédulában adatik 1 frt Einlösungschein). A bancóczédula 1812. január 31-kéig beváltandó és ezen Einlösungschein mint bécsi érték (Wiener Währung) képezendi az egyedüli törvényes számítási pénznemet, szintúgy a vörös rézpénz értéke is $\frac{1}{5}$ -re leszállítatott, az államadóssági papirok kamatja pedig felére, bécsi pénz bécseben! Így származtak azután 1, 2, 5, 10, 25, 50 frtos „Einlösungschein“ papírpénzek, a melyek korántsem bírtak a nemes érczbeli pénznek értékével. — Ezen érték leszállítással a fent ismertetett vagyonadó meg lett szüntetve. Azonban ezen intézkedés sem segített a pénzügyön, 1812 jan. 5-én az 1802-dik évből származott lotteriakölcson huzásai is beszüntettek és erre új törlesztési terv készült; január 4-kén pedig elrendeltetett, hogy az új vörösrézpénzben $213\frac{1}{2}$ váltó forint veretessék 1 mázsa rézből.

Az újabb európai bonyodalom miatt, a kormány ismét pénzforrásokat keresett. 1812 július 17-kén fejadó lett kivette az örökös tartományok lakosságára, és pedig 1 frt minden före, december 31-kén pedig egy új ipar- és kereseti adó lett kivette, a melyet iparosok, kereskedők fizetni tartoztak; Bécsben a gyárnokok öt osztályba soroltattak, 50—1500 frt évi adóval, kereskedők 100—1500 . . . frt évi adóösszeggel. — 1813-nak april 16-kán rendeltetett el egy „Anticipations Fond“-nak létesítése, mely a fentemlített bizottságnak felügyelete és vezetése alá helyeztetett. Ezen pénztár felhatalmaztatott 45 millió frtnak kibocsájtására és ennek törlesztésére 12 évre engedtetett át évi $3\frac{3}{4}$ millió frt a csehországi és galicziai telekadókból.

Az 1814-dik év május 31-kén a párisi béke köttetett, és Franciaországból hadi adók folytak a monarchia pénztárába; mielőtt azonban a kárpótlásra nézve az egyezmény léte sült volna (1815. nov. 20), mely szerint Franciaország

700 millió frank kárpótlást öt év alatt az egyesült hatalmaknak fizetni tartozott. — 1815. márczius 29-kén 50 millió váltó forintnyi $2\frac{1}{2}\%$ -al kamatozó kölcsön vétetett fel a belföldön, a befizetés papirospénzben alpári történt, biztosítékul a galicziai sóbányák adattak és e kölcsön törlesztésére, visszavétel útján a börzén, — 300,000 frt évi átalány lett rendelve.

1816. június 1-jén jelent meg azután a híres „Finanzpatent“ a melynek bevezetése így hangzik: „Es soll nie mehr Papiergeld mit Zwangscours ausgegeben werden.“ Ezen patenssel a bécsi nemzeti bank alakítottatott, a melyre a papirospénznek beváltása bizatott. A papirospénz $\frac{2}{7}$ része „pénzutalványokkal“ volt felcserélendő, mely mindenkor ércpénzzel volt beváltandó, $\frac{5}{7}$ -e pedig 1% kötelezvényekkel volt felcserélendő. Ezen „pénzutalvány“ a bankjegy volt. A külhatalmaktól nyerendő ércpénz a bankhoz utaltatott. A bankjegyekre nem mondatott ki a kényszerfolyam, hanem állampénztáraknál fémpénz gyanánt voltak elfogadandók. A bank egy-egy részvényére befizetendő volt 2000 frt papirpénzben és 200 frt ezüstben.

Ugyan 1816. június 1-én elrendeltetett, hogy szept. 1-től kezdve a határvám (a monarchia területén, (Ausztria és Magyarország között nem), az illetékek, zsidóadó, a kereseti és személyes adó az örökös tartományokban, ezüstben fizetendő és ezért a pótlékok elengedtetnek. Az adót lehetett ugyan papirpénzben is lefizetni, azonban az ezüst agió hozzászámításával.

1816. october 29-én önkénytes kölcsön iratott ki, ez azonban valóságban conversió is volt egyúttal, mert egy 5% -os 100 ezüstforintra szóló kötelezvényre befizetni kellett 100 frtot papirpénzben és egy régi 5% -os (reducált) kötelezvényt.

1817-nek január 22-én egy „általános törlesztési alap“-nak alakítása rendeltetett el, a melynek dotatiója volt: a) a már előbbi kölcsönök részére megajánlott törlesztési átalány; b) további $\frac{1}{2}$ millió ezüst forint; c) a törlesztett kötelezvények kamatai; d) államjavak eladásából származó

jövedelmek. — Ez alap megkezdte működését 2.400,000 frt azonnali dotatióval.

1818-nak márczius 21-dikén keletkezett azon rendelet, mely szerint az értékben leszállított régi államkötelezvények sorsolás útján előbbi kamatélvezményükbe visszavezetesenek. E rendelet meg is tartatott, mert 1868-ban helyzetetett vissza előbbi jogába a régi államadósság maradéka. 1818. óta évenként 5 millió frtnyi tőkéről szóló kötelezvény jött törlesztés illetőleg feleserelés alá, és hogy ezáltal a kamat ne emelkedjék, évenként 1½ millió frttal dotáltatott a törlesztési alap, hogy az így vett papírok megsemmisítése által kevesbedjék a kamatszükséglet annyival, a mennyivel a kamat növekedék a régi kamatélvezménybe visszahelyezett papiroknál. — A kisorsolás és visszahelyezés a régi kamatélvezménybe híven megtartatott, azonban a törlesztéssel az átalakítás folyamában felhagytak.

Mint látjuk a hitel- és pénzrendszer rendkívüli megrázkodtatásokon esett át. Az akkori állapotokat csak úgy foghatjuk fel, ha hasonlatokat teszünk más államokkal, vagy a monarchia viszonyaival más korszakban. Mily csekély volt a század elején a forgalom a mostanihoz képest! A monarchia nagy részében lévő gazdasági rendszer mellett, a készpénz nem igen szükségeltetett, és mégis mennyivel volt nagyobb a papírpénzforgalom akkoron! Valóban csak az önfentartás küzdelmében lévő monarchia viselhette el azon roppant csapásokat.

Csekélynek mondható azon pénzsegély, a melyet a népek adók és adakozásokban nyújtottak, azon összegekhez képest, a melyeket a francia háborúk elnyeltek és a melyeket a kimerült népek elvégre összes vagyonuk értékapadásával fizettek meg. A monarchia mindkét része sokat áldozott. Az örökös tartományok 100%-ig menő adópótlék és különadók által, Magyarország pedig hadisegélypénz által támogatta az államháztartást. Ismeretes dolog, hogy Magyarország 1792-ben 5000 ujonczot, 1000 lovat és 4 millió frtot ajánlott fel a francziák ellen; 1796-ban újra felajánlott 50,000 katonát, továbbá pedig 340,000 fönyi cs. k. hadsereg és 80,000 ló tartására 2.400,000 mérő gabonát, 3.760,000 mérő zabot,

20,000 ökröt, 10,000 lovat, ezekből egy rész természetben, a másik rész pénzértékben volt beszolgáltatandó. — 1802-ben Magyarország ismét 3 évre évi 12.000 katonát ajánlott fel a 64,000 emberből álló magyar hadsereg épségben tartására, és a só ára 1 frt 16 krral emeltetett. 1805-ben az általános felkelés rendeltetett el. 1807-ben újra 12,000 katona, 200,000 frt a toborzási pénztárnak és 1°/_o jövedelmi adó szabadon ajánltatott fel. 1808-ban újra 20,000 katona és felkelés lett országgyűlésileg elrendelve; 1812-ben 1 millió pozsonyi mérő rozsot és 1¹/₂ millió mérő zabot ajánlott fel az ország. — Azonban mindez együttvéve az örökös tartományok adókbeli, nagyobb járadékaival sem volt képes fedezni azon roppant kiadásokat, a melyeket a 25 évnél hosszabb háborús korszak maga után vont.

A francia háborúk befejezése után lett volna a legalkalmasabb alkalom a monarchiát minden irányban és tekintetben regenerálni, a forgalom szabadabbá tétele által azon veszteséget pótolni, a melyeket a népek szenvedtek. E helyett az elavult nézetek jutottak ismét érvényre, miután a közigazgatás és közgazdaság terén való haladás egyértelműnek vétetett a francia forradalommal socialis irányban. Az államháztartásban egyedül csak a kiadásokban való takarékosabb administratio, nem pedig egyúttal az állami jövedelmeknek természetes, közgazdasági javulás által való szaporítása tartott szem előtt. Ehhez hiányzott a belátás, az államférfiakban a valódi hazafiság. A monarchiából egy nagyhatalmasságot, a haladás zászlajával teremteni, — ehhez hiányzott a férfi. 34 év mulasztatott el, a mely alatt Németország, Franciaország és Anglia óriási haladásokat tett, Anglia szabad és alkotmányos kormány, — Németország, felvilágosodott absolut fejedelmek, és Franciaország roppant szellemi rugékonysága és a ki nem irtható felvilágosodottság által. Magyarország mely hatalmat és önkormányzatot nem nyújtó, a kornak meg nem felelő alkotmányt birt, megkezdte a huszas években a küzdelmet institutiói átalakíthatásaért. Ehhez azonban szükséges lett volna az államháztartás kérdésének és a közös-ügyek alkotmányos módon való elrendezésének tárgyalása. Evvel azonban az örökös tarto-

mányokat is valódi alkotmánynyal kellett volna ellátni, a mi ellen nemcsak a monarchia viszonyait intéző államférfiak nézete, hanem az európai szövetséges kormányok politikai iránya szólt. És így a monarchia hátramaradása, a magyar alkotmány kifejlése a külpolitikával is állt kapcsolatban, innét származott azon ellentállás, a melyet a magyar országgyűlés minden alkalommal tapasztalt. Ezen állapotot az államháztartás híven visszatükrözteti. 1848-ig semmi haladás az államélet és közgazdaság terén! Az egyedüli eredmény, hogy a pénzrendszer ismét helyreállt, a mi azonban természetes következménye volt az évek hosszú során át uralgott békének, mely mellett minden a régi kerekvágásba jutott. Hogy az államadósság nem szaporodott elviselhetetlen arányban, azt positiv előnynek nem mondhatjuk, sőt ha vesszük, hogy állami beruházásokra misem fordított, inkább azt kell mondanunk, hogy e stationär állapot nem mutat javulásra az államháztartásban.

De talán tovább is mentem, többet is mondtam, mint a mennyi e statistikai dolgozat értelmezéséhez szükséges! Azonban a visszapillantás egy nem régmúlt kornak állapotaira, a melyek a monarchia pénzügyi viszonyainak fejlődésére oly jelentékeny befolyást gyakoroltak, nemcsak érdekes, hanem igen sok tekintetben tanulságos is, és így a t. olvasó türelmét még egy historiai tény ismertetésével szándékom igénybe venni.

Midőn 1810-ben a pénzzavar tetőpontját látszott elérni és a 10%-os vagyoadó a német örökös tartományokban „Tilgungssteuer“ cím alatt, a papirpénz beváltásának céljából, elrendeltetett, mint tudva van, Magyarországon is ez adónak behozatala szándékoltatott. Ő felsége szeptember 14-kén egy kabineti iratot intézett a nádorhoz, a melyben hangsúlyozta, hogy a monarchia pénzzavarából Magyarország hozzájárulása nélkül nem képes menekülni, azért az országgyűlést mielőbb Pozsonyban kívánja megtartatni. E kéziratban felemlítették, hogy az örökös tartományokban a legtöbb adó már háromszorosára van emelve, a vagyoadó 10%-al ki van írva, és a király reményli, hogy az országgyűlés szintén fog hozzájárulni a kormány azon szándékához,

hogy az egyházak, megyék, szabad királyi városok 20 évre köteleztessenek a vagyonadó fizetése által a pénzrendszer helyreállításához járulni. Ezen irat folytán, az országos számvevőség által készített kimutatások alapján, a magyar kamara javaslatait fel küldé Bécsbe. Ezen javaslatok több érdekes adatot tartalmaznak. Az akkori udvari tanácsos Gróf Majláth a szándék valószínűsítésére nézve fenforgó alkotmányos nehézségeket hazafiúi őszinteséggel adta elő, kételkedvén a felett, hogy a municipiumok egy királyi leiratba foglalandó kívánságnak engednének, miszerint magukat, 20 évre, egy a kormány által megnevezett összegnek évenkénti fizetésére, kötelezzék. A táblázatok a melyeket a magyar kamara készített, az illetőktől kérendő s évenként, 20 éven át fizetendő összegekről, a következő járadékokat ismertetik :

fizetendő lett volna :

	frt
az esztergami érsekség által	250,000
a kalocsai „	100,000
az egri „	60,000
a zágrábi püspökség . .	80,000
a csanádi „ . .	8,000
a diákóvári „ . .	50,000
a pécsi „ . .	80,000
a nagyvárad r. „ . .	120,000
„ g. e. „ . .	20,000
a kassai „ . .	4,000
a kőrösi „ . .	4,000
a munkácsi „ . .	5,000
a besztercebá-	
nyai „ . .	10,000
a nyitrai „ . .	85,000
a győri „ . .	60,000
a rosnyói „ . .	2,000
a szombathelyi „ . .	8,000
a sz. fehérvári „ . .	10,000
a szatmári „ . .	10,000
a váczai „ . .	60,000
a veszprémi „ . .	100,000
a szepesi „ . .	10,000

mely összegek a becsült évi jövedelem harmadrészének mondtak ; az összes apátságoktól 280,400 frt, a prépostságoktól

67,300 frt, a káptalanoktól 582,000 frt, összesen 2.065,000 frt volt javaslatba hozva, mint 20 éven át a Banco-Tilgungscassába fizetendő járadék; ugyan e célra a

Jászok és Kunok területére 86,154 ft volt előirányozva mint 20 é. évjárad.
 a hajdúvárosokra . . . 21,009 „
 a 16 szepesi városra . . . 14,266 „

e három közönség 1807-ben subsidium gyanánt fizetett: 143,591 frt — 35,015 frt — 23,778 frtot.

A szabad királyi- és bánya-városok 1807-ben subsidiumokban befizettek 1.095,746 frtot 573⁴/₈ porta után; a bankóczédula törlesztéséhez portánként 1177 frt, összesen 675,010 frt évjáradék kivetése javasoltatott.

A megyék nem lettek volna felszólítandók. — Ezen három forrásból 20 év alatt 57 millió forint bankóczédulát velt a kormány törleszthetni. Az illetők királyi leiratban lettek volna felszólítandók a megnevezett összegnek önkényes adakozásra. Az 1811-dik év elején bekövetkezett bukás végett vetett az egész tervnek.

A monarchia államháztartása az 1817 és
 1818-dik években:

Az 1817-diki zárszámadásokban még nem találjuk a lombard-velencei királyságot az államháztartás általános keretébe vonva. Az 1818-dik év számadásaiban találkozunk avval először. Az 1817-dik év számadása igen szomorú állapotban tünteti fel az államháztartást, a mint az a következő egybeállításokból ki fog tűnni, megjegyeztetvén, hogy a számadások kétféle pénzürtéket mutatnak, külön rovat van fentartva a pengő pénznek, külön rovat a „bécsi értékű“-nek mondott váltópénzbecsnek. A pengőpénz és váltópénz közötti értékviszony 1817-ben átlag volt: 339 váltó forint = 100 pengő forint.

A) A Monarchia kiadásai 1817-ben:

I. Rendes kiadás:

	pengőpénzben frt	váltópénzben frt
1. Legfelsőbb udvartartás	1.218,118	9.312,614
2. Testőrség	103	588,107
3. Követségek	1.418,776	1.014,948

	pengőpénzben frt	váltópénzben frt
4. Hivatalnokok fizetése	—	7.406,288
5. Nyugdijak . . .	22,201	2.328,202
6. Szálláspénzek . . .	1,750	796,307
7. Úti pénzek . . .	58,367	459,003
8. Irodai szükséglet . . .	76	1.947,945
9. Pénzszállítás, váltó- veszteség stb. . .	13,328	446,095
10. Kezelési költségek . . .	30,820	6.485,099
11. Katonatarthatás . . .	22.060,734	106.377,645
12. Alapítványokra . . .	262	1.005,917
13. Aequivalensek . . .	39,112	1.134,528
14. Kegydijak, jutalmak	2.031,931	8.684,691
15. Út- és vízépítészeti . . .	—	379,794
16. Építkezésekre . . .	—	1.032,310
17. Conscriptió . . .	15	57,117
18. Térképezés . . .	—	112,333
19. Egészségügy . . .	15	191,687
20. Államadóssági kama- tok . . .	3.025,774	11.305,523
21. Illeték-visszatérítés	33	2.413,743
22. Fiscalitás részek . . .	2,218	848,166
23. Különfélék . . .	25,211	3.669,836
	<hr/>	<hr/>
	pft. 29.948,850	vft. 167.997,910

II. Rendkívüli kiadások:

24. Visszaváltott ingat- lanokért . . .	43,000	—
25. Kölesönadott tőkék . . .	—	246,377
26. Törlesztett tőkék . . .	2.740,974	79.556,593
27. Lottodijak . . .	704,041	247,312
28. Külön hadi kiadások	—	2.731,946
29. Különfélék . . .	14.654,980 *)	113.169,480 *)
	<hr/>	<hr/>
	pft. 18.142,996	vft. 195.951,709
a rend. és rendkívüliek összege . . .	pft. 48.091,846	vft. 363.949,619

*) ezek között kiadatott:

az államadóssági pénztár- nál . . .	pft. 824,754	vft. 111.639,847
a katonai pénztárnál . . .	„ 826,078	„ 240,369
a központi alaponál . . .	„ 12.962,148	„ —

B) A monarchia bevételei 1817-ben :

I. Rendes bevétel:

	pft.	vft.
1. Contributiók	626	30.887,503
2. Zsidóadó	1.170,466	220,210
3. Határőrvidéki jövedelem	362,683	1.535,260
4. Italadó	156	4.291,848
5. Fogyasztási adó	—	1.536,605
6. Adóssági adó	—	254,274
7. Lóadó	—	4,607
8. Örökösödési adó	12,800	837,717
9. Egyházi subsidiumok	1,000	1.026,828
10. Sójövedék	994,210	29.186,437
11. Határvám	5.010,554	2.299,295
12. Dohányjövedék	385,000	6.718,000
13. Lottojövedék	182,004	3.788,302
14. Bélyegjövedék	—	4.679,521
15. Illetékek	365,572	938,403
16. Levélpóstajövedék	9,069	2.050,645
17. Szekérpóstajövedék	—	294,521
18. Államjavakból	674	3.862,392
19. Bányajövedék	—	—
20. Útívám	—	146,573
21. Gyárakból	—	30,000
22. Járadék alapokból	3,731	1.791,997
23. Kamatok	4,849	206,508
24. Visszatérítések	14,497	336,114
25. Fiscalítások	28,861	2.403,216
26. Agió	2,821	1,434
27. Különfélék	7,360	551,736
	<hr/>	<hr/>
	pft. 8.556,940	vft. 99.879,958

II. Rendkívüli bevétel:

28. Államjavak eladásából	5,406	208,656
29. Visszafolyt követelések	42,400	701,606
30. Felvett kölcsönök	1,074	115.578,252
31. Különadók	1.450,306	4.453,016
32. Hadiadók	—	18,359
33. Adakozások	—	56,001
34. 1/2% vagyoadó	—	437
35. Kereseti adó	2.045,909	1.206,943

	pft.	vft.
36. Természetbeniek meg- térítése	135	31.158,135
37. Külön hadibevételek	2.607,412	—
38. Angol segélypénz	4.579,572	—
39. Külföldi hadikártéri- tés *)	17.281,741	—
40. Különfélék	3.656,871	94.955,368
	<u>pft. 31.670,828</u>	<u>vft. 248.336,814</u>

a rendes és rendkívüli

együtt pft 40 227,768 és vft 348.216,772

*) e között foglaltatik:

közel 15¹/₂ millió frt Franciaországtól,

1.7 „ „ Nápolytól,

42,000 frt Modenától.

Lássuk már most, hogy Magyarország részéről mely kiadások és bevételek fordulnak elő a monarchia államháztartásának ez évi számadásaiban ?

A) A magyar korona tartományaiban volt kiadások 1817-ben.

I. Rendes kiadás:

	pft.	vft.
1. Hivatalnokok fizetése	—	693,520
2. Nyugdíjak	—	469,310
3. Szálláspénzek	—	14,676
4. Útipénzek	—	100,409
5. Irodai szükséglet	—	240,091
6. Pénzszállítás, váltó- veszteség	—	16,261
7. Alapítványok	—	57,194
8. Aequivalensek	—	52,379
9. Kegydíjak, jutalmak	261,714	1.284,146
10. Út- és vízepítés	—	152,573
11. Építkezések	—	298,085
12. Térképezés	—	7,935
13. Egészségi ügy.	—	54,777
14. Visszatérítések	—	145
15. Fiscalítások	2,197	845,943
16. Különfélék	1,050	140,786
	<u>pft. 264,961</u>	<u>és vft. 4.428,190</u>

II. Rendkívüli kiadás:

	pft.	vft.
17. Kölcsönadott tőkék	—	45,464
18. Különfélék . . .	26,757	236,795
	<u>pft. 26,757</u>	<u>vft. 280,259</u>
a rendes és rendkívüli együtt . . .	pft. 291,718	vft. 4.708,449

B) A magyar korona tartományaiból befolyt jövedelem
1817-ben.

I. Rendes bevétel:

	pft.	vft.
1. Contributiók . . .	—	5.423,619
2. Zsidóadó . . .	12,901	66,644
3. Határörvidékből jö- vedelem . . .	362,683	1.535,260
4. Egyházi segélypénzek	—	958,061
5. Sójövedék . . .	—	12.861,826
6. Határ vám . . .	962,467	697,183
7. Lottó jövedék . . .	—	557,556
8. Illetékek . . .	1,281	16,147
9. Póstajövedék . . .	—	321,290
10. Államjavakból . . .	—	2.387,640
11. Útívám . . .	—	1,490
12. Járadék más pénztá- raktól . . .	3,012	42,221
13. Kamatok . . .	—	58,782
14. Visszatérítések . . .	73	18,130
15. Fiscalítások . . .	28,642	2.359,649
16. Agio . . .	135	—
17. Különfélék . . .	25	315,733
	<u>pft. 1.371,219</u>	<u>vft. 27.654,261</u>

II. Rendkívüli bevétel:

18. Államjavak eladásából	—	175,758
19. Visszafolyt követelések	—	161,627
20. Természetbeniek egyen- értéke . . .	—	296,476
	<u>pft. —</u>	<u>vft. 633,861</u>
a rendes és rendkívüli együtt . . .	pft. 1.371,219	vft. 28.288,122

Ezen tételeken kívül még bizományos tételeket is találunk a magyar pénztárak számadásaiban, és pedig

a) a kiadások között:

a legfelsőbb udvartartásra	b. v. frt.	585,544
államadóssági kamatok	„	18,417

b) a bevételek között:

felvett kölcsönök	„	5,913
különféle rendkívüli pft. 18,135 és	„	94,565

Ez évben a „bányajövedék“ és „pénzverés“ czimén nem mutatkozik bevétel, sőt ellenkezőleg veszteség. Ezen veszteség

a bányajövedéknél volt összesen	frt.	5.095,857
„ külön Magyarországon „		4.033,826

Szintúgy a pénzverésnél veszteség volt:

a monarchiában	frt.	380,238
külön Magyarországon	„	136,437
külön Erdélyben	„	62,559

és így felesleget nem szállíthattak a központi pénztárakba.

A (22-ik) tétel alatt hiányzik

125,250 frt, mely a magyar gárdák tartására lett befizetve, és
207,290 ft, a magyar országgyűlés által felajánlott ujonczozási költség,

együtt 332,540 ft, mely a hadipénztárakba folyt.

Ez évből néhány külön kimutatás létezik a magyar jövedelmekről, készítve a „k. k. hung. siebenb. Hofbuchhaltung“ által. Egy ily kimutatás czíme „Ausweis des Gefällen-Erträgnisses sämtlicher kön. hung. Salz- und Floszdann Wald- und Rentämter des gleichen der marmaroscher und sóovárer Salinen-Domänen.“ E szerint a mindennemű tiszta vagyon az évnek végén 16.848,439 frt értékkel bírt, és így a múlt évihez képest 2.345,837 frtnyi vagyonemelkedést mutat ki, és e mellett 9.027,310 frt felesleg szállított a budai kameralis pénztárba, leszámítván már az onnét vett pénzellátásokat. A tiszta jövedelemből esik 10.029,039 frt sóhivatalokra, 1.334,005 frt a szálhivatalokra és 315,977 frt a marmarosi és sóovári uradalmakra. — A temesi bánságban a sójövédékből 193,384 frt lett befizetve a temesvári cameralis pénztárba; ugyanott a 8 krral, út és hídépítési czélokból emelt sóárból 15,946 frt 19 kr. folyt be.

Magyarországban a kincstár a selyemtenyésztést művelte és erről külön számadások vezettettek, amelyekből kiténik, hogy 1817-ben selyem és selyembogár-tojásokért bevételtett 60,482 frt, hogy az év végén a kezelési tőke vagy 303,335 frt értékre, (e között van mintegy 260,000 frt értékű selyemkészlet) a tiszta haszon e kezelésből 1817-nek végén 77,592 frtra rúgott.

Erdélyben a sóhivatalok a kincstárba 3.203,084 frt tiszta hasznot szolgáltatottak be, a vagy 5 038,950 frt értékre emelkedett; ez utóbbi között van: 530,066 frt értékű sókészlet, 2.792,328 frt követelés Magyarországtól odaszállított sóért, és 721,329 frt hasonló követelés a bánág irányában.

Az erdélyi kincstári-tized a szász kerületekben 178,694 frtot jövedelmezett és beszállított a szebeni pénztárba 182,051 frt (a többlet a pénztári készletből); a magyar megyékben pedig 8,747 frt szedetett be, a miből 7,874 ft ugyan csak a szebeni pénztárba szállított.

A külföldi Contributiók mint tudjuk külön pénztárba folytak, ezen pénztár jövedelme 1817-ben volt:

15.547,960	frt	Franciaországtól,
1.691,555	„	Nápolytól,
42,225	„	Modenától,
1.350,000	„	Oroszországtól katona-tartásért,
75,565	„	Luccától,
20,080	„	agio vertpénztől,
84,527	„	rendkívüli,
14.725,000	„	ezen pénztár álladéka az év elején.

mind ez nagyobb részt pengőpénzben folyt be; ebből kiadatott

442,307	frt	Eugen hercegnek,
12.340,000	„	a nemzeti banknak,
9.858,955	„	rendkívüli katonai kiadásokra,
6.500,000	„	az államadóssági pénztárnak, s. a. t.

A magyar korona tartományaiban fizetett hadiadóra nézve a következő egybeállítást találjuk:

Kerület neve	adóhátralék	előírt tartozás	befizetés	fenmaradt tartozás
	1816-ból	1817-ben	1817-ben	1817-nek végével.
	frt	frt	frt	frt
Pozsony	456,469	871,523	971,637	357,138
Soprony	250,639	688,228	659,224	279,642
Zólyom	157,157	273,226	219,453	180,931
Pécs	116,349	453,362	491,426	83,285
Buda	417,207	871,416	932,973	355,651
Kassa	222,573	530,385	501,076	248,882
Debraczen	67,737	417,262	350,354	134,645
Temesvár	195,278	499,773	469,596	225,455
Eszék	13,637	148,742	151,524	10,855
Erdély	501,953	879,033	597,746	783,240
összeg	2.399,004	5.637,959	5.378,013	2.639,728

A pénzverés jövedékének mérlegéből a következő adatokat közöljük:

I. Bevétel:

	Magyar- országban	Erdélyben	Az egész monar- chiában
1. Valódi bevétel az arany- és ezüstpénzverésnél	ppfrt. 1.711,237 b. v. ft 51,317	ppfrt. 876,048 b. v. ft 11,270	ppfrt. 5.783,073 b. v. ft 138,962
2. Vörös rézpénzverésből	„ 1.616,805	„ 541,890	„ 2.347,197
3. Egyéb valódi bevétel	„ 58,276	„ 240,039	„ 293,316
4. Átfutó ideigl. bevétel	ppfrt. 1.466,697 b. v. ft 4.356,232	ppfrt. 824,171 b. v. ft 3.043,408	ppfrt. 4.523,310 b. v. ft 11.680,521
5. Visszafolyt ideiglenes } kiadás	ppfrt. 3,783 b. v. ft 3.473,230	ppfrt. — b. v. ft 156,158	ppfrt. 26,956 b. v. ft 5.679,705
6. Más pénzverdékéből	„ 1.199,095	„ —	„ 1.283,470
7. A központi bányatermék raktára pénztárából	„ 1.272,715	„ —	„ 1.278,948
8. Pénztár álladék az } év elején	ppfrt. 61,861 b. v. ft 1.064,659	ppfrt. 132,843 b. v. ft 283,679	ppfrt. 511,498 b. v. ft 1.464,393
A bevétel összege	ppfrt. 3.243,580 b. v. ft 13.092,331	ppfrt. 1.833,063 b. v. ft 4.276,474	ppfrt. 10.848,016 b. v. ft 24.171,514

II. Kiadás:

9. Valódi kiadás az arany- és ezüst pénzverésnél	ppfrt. 1.686,722 b. v. ft 228,146	ppfrt. 853,941 b. v. ft 96,273	ppfrt. 5.839,526 b. v. ft 782,296
10. A v. rézpénzverésnél	„ 2.950,580	„ 1.018,238	„ 4.538,381
11. Alapítványokra	„ 9,047	„ 16,064	„ 25,111
12. Átfutó ideiglenes } kiadás	ppfrt. 1.465,772 b. v. ft 4.019,113	ppfrt. 915,972 b. v. ft 1.106,310	ppfrt. 4.299,625 b. v. ft 7.736,012
13. Visszaszámított ideigl. bevétel	„ 2.877,215	„ 1.639,102	ppfrt. 169,564 b. v. ft 6.932,342

	Magyar- országban	Erdélyben	Az egész monar- chiában
14. Más pénzverdéknek	b. v. ft 1.199,095	" —	b. v. ft 1.283,470
15. A központi raktárnak	" 812,953	" —	" 833,240
16. Pénztármaradvány az év végén	ppfrt. 90,871 b. v. ft 996,178	ppfrt. 62,958 b. v. ft 400,487	ppfrt. 504,536 b. v. ft 1.980,659
A kiadás összege	ppfrt. 3.243,580 b. v. ft 13.092,331	ppfrt. 1.833,063 b. v. ft 4.276,447	ppfrt. 10.848,016 b. v. ft 24.171,513
A tiszta veszteség — 100 pfrot = 339 b. v. frrtal egyértékűnek vevén:	ppfrt. 469,613	ppfrt. 132,921	ppfrt. 737,198

Származik pedig ez a következő vagyonmérlegből:

Az év kezdetén:				
activum	ppfrt. 231,152	ppfrt. 153,085	ppfrt. 797,343	
passivum	b. v. ft —	b. v. ft 191,417	b. v. ft 4.388,987	
Az év végén:				
activum	ppfrt. 287,580	ppfrt. 184,078	ppfrt. 949,374	
passivum	b. v. ft 803,610	b. v. ft 526,518	b. v. ft 6.673,923	

Az állandósított államadósság állása 1817. október végével a következő volt:

1. A tartományok rendei által a camel- ralis pénztárak javára felvett köl- csönök	frt 178.525,399
2. A belföldön felvett adósság	" 346.992,538
3. A külföldön " "	" 71.381,731
4. Német-alföldi és lombard-velencei adósság	" 13.176,816
5. Angol kölcsönök: a) nem kamatozó "	" 31.793,333
b) kamatozó "	" 71.275,016
összeg	frt 713.444,831

Kisértsük meg az előttünk lévő adatokat egybehason-
lítani:

I) A monarchia összes bevételei között vannak tételek,
a melyek nem jövedelemnek, hanem külön forrásnak tekin-
tendők, és pedig oly forrásnak, mely a monarchia mindkét
részének javára esik, ilyen:

30-dik tétel alatt: felvett kölcsönök	ppfrt. 1,074	v. ft 115.578,262
37 " külön hadibevételek	" 2.607,412	" —
38 " angol segélypénzek	" 4.579,572	" —
39 " külföldi hadikárpótlás	" 17.281,741	" —
40 " külömfélék	" 3.656,871	" 91.955,368
	ppfrt. 28.126,670	v. ft 210.533,620
ezt levonva a főösszezből, mely	" 40.227,768	" 348.216,772
marad	ppfrt. 12.101,098	v. ft 137.683,152

a 12.101,098 pfrot 339 árfolyammal átszámítva, váltó-

forintra " 41 022,322
vfrt. 178.705,474

mutatkozik, mint azon összeg, melyet a monarchia két része beszolgáltatott az 1817-dik évi államháztartásnak. Ehhez Magyarország járult a kimutatás szerint

ppfrt. 1.371,219, mely átszámítva 339 árfolyammal, tesz	4.648,432
váltó forintot, és	28.288,122
	együtt váltóforintot . 32.936,554

ezt viszonyítva a fentebbi 178.705,474 frttal, ered

$$178.705,474 : 32.936,554 = 100 : x -$$

$$\text{és így } x = 18,4\%$$

azaz : az örökös tartományokból folyt brutto jövedelem úgy állt a magyar korona tartományaiból folyt brutto jövedelemhez, valamint 81,6% áll 18,4%-hoz.

II) Vajjon mivel járult Magyarország az államadósághoz, ha azon combinatiót készítjük, melyet az 1804-dik év háztartásával bemutattunk ?

Mindenek előtt keressük a magyar tartományok feles jövedelmét.

a brutto bevétel ppfrt.	1.371,219	és v. frt	28.288,122
a kiadás „	291,718	„	4.708,449
maradt ppfrt.	1.079,501	„	23.579,673

ebből vonjuk le mindenekelőtt az udvartartás és testőrség költségeinek felét, ezek

udvartartás . ppfrt.	1.218,118	és v. frt	9.312,614
testőrség . „	103	„	588,107
együtt ppfrt.	1.218,221	és v. frt	9.900,721
ennek fele „	609,110	„	4.950,361

ezt levonva a magyar

többletből „	1.079,501	„	23.579,673
marad még ppfrt.	470,391	és v. frt	18.629,312

Miután azonban a központi kiadások közé az összes hivatalnoki járulékokat fogjuk számítani, a magyar felesleghez hozzá kell számítanunk a magyar pénztárak által e címen teljesített kiadásokat. Ezek a kimutatás szerint a következők.

1-ső tétel alatt : Hivatalnokok fizetése váltóforint	693,520
2 „ Nyugdíjak „	469,340
3 „ Szálláspénzek „	14,676
4 „ Útipénzek „	100,409
	együtt vfrt. 1.277,945

ppfrt. 470,391	ezt a magyar felesleghez adva „	18.629,312 és
	lesz belőle ppfrt. 470,391 és vfrt.	19.907,257

Állítsuk már most össze a központi kiadásokat, a főkimutatás szerint:

a)

3-ik tétel szerint:	Követségekre	pft.	1.418,776	vft.	1.014,948
4	"	hivatalnokokra	"	—	" 7.406,288
5	"	nyugdíjakra	"	22,201	" 2.328,202
6	"	szálláspénzek	"	1,750	" 796,307
7	"	útipénzek	"	58,367	" 459,003
11	"	katonatartás	"	22.060,734	" 106.377,645
28	"	külön hadiki-			
		adás	"	—	" 2.731,946
29	"	különfélék	"	14.654,980	" 113.169,480
		együtt	pft.	38.216,808	vft. 234.283,819

ezek fedezésére szolgáltak a következő központi bevételek:

37-ik bevételi tétel alatt:	külön hadi-				
	bevételek	pft.	2.607,412	vft.	—
38	"	angol segély-			
	pénz	"	4.579,572	"	—
39	"	külf. hadikár-			
	térítés	"	17.281,741	"	—
40	"	különfélék	"	3.656,871	" 94.955,368
		pft.	28.125,596	vft.	94.955,368
	ezt levonva a kiadásból, mely	"	38.216,808	"	234.283,819
	marad még fedezendő	pft	10.091,212	vft	139.328,451 (α)

b)

Szintügy eljárva az államadóssággal, látjuk, miszerint a kiadás volt:

20-ik tétel szerint:	államadóssági kamatokra	pft	3.025,774	vft	11.305,523
26	"	törlesztés	"	2.740,974	" 79.556,593
27	"	lotto díjak	"	704,041	" 247,312
		összesen	pft	6.470,789	vft 91.109,428 (β)

ezen kiadás fedezésére szolgáltak a központi bevételek között:

30-ik tétel alatt kölcsönök: pft. 1,074 és vft. 115.578,252 (γ)
 az (α) és (β) alatti tételeket összeadva, és azokból a (γ) alattit levonva, ered

(α)	pft.	10.091,212	és vft.	139.328,451
(β)	"	6.470,789	"	91.109,428
	pft.	16.562,001	és vft.	230.437,879
—(γ) levonva	"	1,074	"	115.578,252
maradt fedezendő	pft.	16.560,927	és vft.	114.859,627
a 16.560,927 pfrtot	339 árfolyammal átszámítva		"	56.141,543
	összes érték	vft.	171.001,170 (δ)	

Ehhez járultak a magyar korona tartományai: 19.907,257 váltó és 470,391 pengő forinttal (mint fent látható). Ezen utóbbi szám azonban még némi változtatás alá ejtendő, mert Magyarország a „rendkívüli különféle kiadásokból“ már 26,757 pengő és 236,795 váltó forintot (18-dik tétel alatt) fizetett, mely neki betudandó és így feleslege lesz:

ppfrt.	470,391	és vfrt.	19.907,257
„	26,757	„	236,795
ppfrt.	497,148	és vfrt.	20.144,052
átszámítva a 497,148 pftot 339 árfolyammal			
váltóforintra		„	1 685,332
		összesen vfrt.	21.829,384 (ε)

a (δ) és (ε) alatti számok viszonya 171.001,170 : 21.829,384 adja, hogy $100 : 12\frac{3}{4}$ a minnek jelentése és értelme, hogy 1817-ben a magyar korona tartományainak bevételi feleslegéből fedeztetvén az udvartartás és testőrség költségeinek fele, még oly összeg maradt a koronának, hogy abból a központi költségek $12\frac{3}{4}\%$ -át fedezhette.

Azonban evvel még nem fejeztük be az 1817-dik évbéli államháztartás eredményének vizsgálatát. Ugyanis hasonlítsuk előbb össze az államháztartás összes kiadásait és bevételeit:

összes bevétel volt	ppfrt.	40.227,768	és vfrt.	348.216,772
„ kiadás	„	48.091,846	„	363.949,619
marad deficit	ppfrt.	7.864,078	és vfrt.	15.732,847

a mi pénztármaradványokból fedeztetett és azt tanúsítja, hogy jöllehet mi a központi kiadások csak $12\frac{3}{4}\%$ -át fedeztük, ebből legkevesbé sem következik, hogy az örökös tartományok a többi $87\frac{1}{4}\%$ -ot fedezték volna.

A most kimutatott deficit	vft	15.732,847
és a 7.864,078 pftot átszámítva 339%-al, tesz	„	26 659,224
	vfrt.	42.392,071

Ennyivel kellett az államháztartás bevételeit pénztári előleg által fedezni, és így ezt előbb levonjuk a központi kiadásból mint fedezést:

közp. kiadás	vft	171.001,170
deficit	„	42.392,071
marad	vft	128.609,099

és ehhez járult a magyar kincstár, mint fentebb kimutattuk 21.829.384 váltó forinttal, a mely két szám viszonya

128.609,099 : 21.829,384 vagyis 100 : 17, mely viszony azt mondja, hogy az 1817-ik évben a monarchia két részének járuléka ugy állt egymáshoz, mint 83 : 17-hez.

Ha Magyarország 17% járulékkal a szükséglet csak $12\frac{3}{4}\%$ -át fedezte, kérdés, az örökös tartományok 83% járulékkal mennyit fedeztek?

Az arány..... $17 : 12.75 = 83 : x$ és ebből $x = 62\frac{1}{4}$, a minek értelmé:

1817-ben a központi forrásokból nem fedezett központi kiadások:

$12\frac{3}{4}\%$ -át a magyarországi járulék,
 $62\frac{1}{4}$ „ az örökös tartományok járuléka és a deficitet, vagyis
 25 „ más források — fedezték. —

Térjünk most át az 1818-dik év államháztartásának ismertetéséhez:

Az 1818-dik év.

Ezen évről teljes előirányzatot is bírunk. Lássuk előbb ennek feltevéseit.

Előirányozva volt mint:

I) Összes bevétel:

a) rendes bevétel	ppfrt.	35.265,113	és vfrt	142.868,020
b) rendkív. „	„	14.600,000	„	—
	együtt ppfrt.	49.865,113	és vfrt	142.868,020

II) Összes kiadás:

a) rendes kiadás	ppfrt.	42.035,886	és vfrt	134.220,059
b) rendkív. „	„	2.558,000	„	13.700,000
	együtt ppfrt.	44.593,886	és vfrt	147.920,059
e szerint több bevétel	ppfrt.	5.271,227	és vfrt	—
több kiadás	—	—	„	5.052,039

Az előirányzat főbb részletei voltak:

Bevétel:

direct adók	ppfrt.	6.240,413	és vfrt.	81.072,020
indirect „	„	8.809,600	„	10.806,000
egyedáruságok	„	2.610,000	„	44.910,000
államjavak és regalék	„	1.601,100	„	5.180,000
különfélék	„	4,000	„	1.400,000
felesleg az új provinci- ákból	„	16.000,000	„	—
külállamoktól	„	14.600,000	„	—
	ppfrt.	49.865,113	és vfrt.	142.868,020

Ezek között a direct adóknál előfordulnak a magyar korona tartományai:

1. Magyar- és Horvátország a Bánsággal:

a) contributiók vfrt. 4.955,000
b) királybér „ 32,434

2. Erdély: a) contributiók „ 879,033

b) a határezredek től „ 115,032

c) hágatásért a méné-
seknek „ 3,000

3. Határörvidék jövedelme:
ppfrt. 1.206,525 és vfrt. 551,846

4. Más pénztárak járuléka:
ppfrt. 172,461 és vfrt. 79,068

A 217,051 b. v. frtra előirányzott „egyházi segély-
pénzeknél“ Magyarország 141,870 bvfrttal fordul elő.
A zsidóadó ppfrt. 1.953,788 és v. frt 67,975 összegében,
Magyarország ppfrt. 159,306-al szerepel.

A serfogyasztási adó 1.010,000 b. váltóforinton Fischer
kereskedőnek volt bérbe adva.

Az illetékek között található:

Magyarország és a Bánság (avesztegházakilletékeit 5,970 pfttal beszámítva)	pft	9,970	és vft	18,160
Erdély	„	13,000	„	—

A határvám jövedelméből előirányoztatott:

Magyarország	ppfrt	826,489	vfrt	1.004,460
Erdély	„	219,818	„	(1,651 ft hiány)

A sójövédéknél: Magyarország és
Bánság 11.441,235 váltó forint
Erdély 5.156.112 „

A póstabér az 1818-dik évtől kezdve pénzben volt fizetendő.

Az államjavarakból összesen ppfrt. 1,136 és vfrt. 4.283,992 volt előirányozva, a melyből számítva volt :

Magyarországra	b. v. frt	1.173,720
Bánságra	"	1.408,565
Erdélyre	"	250,235

Betöltetlen püspökségek és egyházi székek jövedelme :

Magyarországban	b. v. frt	837,930
Erdélyben	"	46,768

Különféle bevételek összesen ppfrt. 4,000 és b. v. frt 1.400,000-el előirányozva, ebből számítottat :

1) Magyarországra :	a) alapítványok járuléka	ft	22,950
	b) visszafolyandó tőkék és kamatok	"	61,489
	c) a selyemtenyésztés jövedelme	"	43,480
	d) Fiscalitások	"	81,000
2) Bánságra :	a) alapítványokból	ft	3,607
	b) tőkék és kamatok	"	226,343
	c) selyemtenyésztés	"	2,067
3) Erdély :	a) alapítványokból	"	54,435
	b) fiscalitások	"	82 és ppfrt. 150
	c) tőkék, kamatok	"	2,100
	d) visszatérítések	"	3,934 " 250

A visszakerült tartományokból a következő jövedelem váratott :

Lombardia	ppfrt.	6.870,461
Velence	"	5.798,266
Tyrol	"	622,970
Laibachi kerület	"	1.361,959
Tengerparti vidék	"	855,241
Dalmatia	"	212,737
Salzburg és a felső ennsi vidék	"	388,077

A rendkívüli bevételek 14.625,329 pfrtja ekkép volt részletezve :

francia hadiadó 1817-ből	ppfrt.	3.898,527
" " 1818-ból	"	7.797,055
megtakarított zsold	"	1.154,297
nápolyi hadiadó	"	207,555
toscánai járadék	"	40,044
Poroszországtól (a J o r d a n tól egyezményileg járó összeg $\frac{1}{2}$ -da)	"	177,850
Oroszországtól átalány	"	1.350,000

Szemközt a fedezéssel a következő szükséglet volt elő-
irányozva 1818-ra :

Összes szükséglet :

1. államadóságra	ppfrt.	15.491,391	vft.	12.711,569
2. udvartartásra	„	933,100	„	7.266,000
3. külügyre	„	1.351,300	„	309,642
4. katonai szükséglet	„	18.930,983	„	79.747,869
5. kincstári kezelés	„	4.479,033	„	19.902,605
6. bányászat	„	207,972	„	6.000,000
7. belügy	„	360,000	„	6.110,000
8. rendőrség	„	161,300	„	1.465,600
9. a törlesztési bizott- ságnak	„	67,807	„	406,770
		<hr/>		
		42.035,886		134.220,059
rendkívüli kiadás „		2.558,000	„	13.700,000
		<hr/>		
együtt ppfrt.		44.593,886	vft.	147.920,059

A részleteket illetőleg a következőket találjuk :

Az udvartartásnál „esetleg“ 51,800 vft pótlék a ma-
gyar gárdának :

A kamarai igazgatásnál előfordul :

a) államhivatalnokok járuléka :

összesen ppfrt. 4.269,050 — vft 9.595,800 rendkívüli vft 595,400
ebből esik :

Magyarországra „	442,300	„	956,600	„	„	108,000
Bánságra	37,300	„	100,400	„	„	22,200
Erdélyre	93,750	„	193,400	„	„	9,000

b) kezelési költségek :

összesen . ppfrt 150,900 ppfrt 4.664,403 rendkí v. vft. 2.606,320
ebből esik :

Magyarországra „	—	„	388,100	„	„	—
Bánságra	—	„	136,500	„	„	—
Erdélyre	—	„	94,110	„	„	61,651

c) Aequivalensek :

összesen ppfrt. 34,333 vft. 860,097 —
ebből esik :

Magyarországra	„	—	„	107,500	—
Bánságra	„	—	„	3,370	—
Erdélyre	„	—	„	25,600	—

d) alapítványok és járadékok:

összesen .	ppfrt 7,250	vfrt 907,937	rendkiv. vft 43,028
ebből esik:			
Magyarországra	„ —	„ 28,500	„ „ —
Bánságra . . .	„ —	„ 15,600	„ „ —
Erdélyre . . .	„ —	„ 21,859	„ „ —

e) különféle kiadások:

összesen .	ppfrt 137,620	vfrt 17,500	rendkiv. vft 484,000
ebből esik:			
Magyarországra	„ 48,120	„ 4,000	„ „ 70,000
Bánságra . . .	„ 150	„ —	„ „ —
Erdélyre . . .	„ —	„ 1,000	„ „ 20,000

A rendkívüli szükségletben a következő tételek fordulnak elő:

	ppfrt	vfrt
bécsi erődítésekre . . .	—	300,000
németalföldi iparintézeteknek . . .	8,000	100,000
különf. intézetek segélyezése	—	1.000,000
külhatalmasságoknak	1.000,000	—
adóelengedések	500,000	5.000,000
tartalék előre nem látható esetekre	1.000,000	7.000,000
udvari színház	50,000	300,000

Térjünk már most át a zárszámadásra magára, a melynek bevételi kimutatásában új osztályozást találunk.

A monarchia államháztartásának eredménye

az 1818-dik évben.

A) Összes bevétel:

I. Rendes bevétel:

a) közvetlen adók:

	ppfrt.	vfrt.
1. Telekadó:		
Contributiók	15.185,978	32.416,158
hadipótlékok	25,421	7.720,661
természetbeniek megváltásaért	—	34.006,279
2. Adósság-adó	4,466	377,517

	pfrt.	vfrt.
3. Lóadó	27,756	9,673
4. Örökösödési adó	40,626	864,243
5. Egyházi segélypénzek	—	218,531
6. Osztályadó	50,407	2.144,874
7. Személyadó	2.930,836	141,090
8. Keresetiadó	2.524,662	88,797
9. Zsidóadó	1.609,503	168,774

b) közvetett adók:

10. Iteladó	540,327	4.872,865
11. Fogyasztási adó	3.770,647	1,957,511
12. Út és hidvám	328,533	312,661
13. Bélyegadó	2.926,066	1.105,739
14. Illetékek	1.524,550	762,029
15. Határvám	9.279,327	2.314,225

c) egyedárúságok és gyárak:

16. Sójövedék	6.224,855	28.389,553
17. Dohányjövedék	3.174,344	14.617,225
18. Levélpósta	1.260,763	1.423,165
19. Szekérpósta	314,284	80,431
20. Lotto	1.491,597	4.392,504
21. Gyárakból	49,360	121,284

d) államjavakból és regálékból:

22. Cameral- és bancal- uradalmak	1.446,396	5.468,979
23. Határörvidéki jöve- delem	793,838	1.795,213
24. Be nem töltött egy- házi székek után	63,659	1.774,998
25. Elhalt egyháziak ja- vaiból	14,927	207,170
26. Bányajövedék	103,110	—
27. Pénzverés	2.152,387	197
28. Montan-uradalmak	10,518	—
29. Montan-gyárak	—	—
30. Fémjelzés	21,362	—
31. Felváltási pénzek	185,605	—

e) különféle bevételek:

32. Járulék alapokból	46,707	1.273,761
33. Bérösszegek	26,018	48,812
34. Költözésibér (Abfahrts- geld)	3,785	22,003
35. Büntetések és fisca- litások	13,639	346,029

	pfrt.	vfrt.
36. Kamatok activ tőkék után	43,619	394,698
37. Kamatok követelések után	—	11,611
38. Agio	152,352	102,937
39. Arrhapénzek	89,503	104
40. Visszatérítések	132,410	395,642
41. Egyébb bevétel	193,393	1.256,631
a rendes bevétel összege pp. ft	58.777,550	vfrt. 151.604,642

II. Rendkívüli bevétel:

	ppfrt.	vfrt.
42. Eladott államjavak vételára	368,380	598,919
43. Visszafizetett activák	429,783	7.723,085
44. Felvett kölcsönök	61,110	104.223,869
45. Magyar segélypénzek	—	357,985
46. Követelések kühaltalmaktól	202,615	203,351
47. Francia hadiadó	17.259,520	—
48. Olasz udvaroktól	465,333	—
49. Vagyonadó	—	135
50. 5%-os új kölcsön	33.000,000	—
51. Egyébb rendkívüli bevétel	539,637	49.333,898
a rendkívüliek összege . pft.	52.326,383	vft. 162.446,242
az összes bevétel pft.	111.103,933	vft. 314.050,884

B) Összes kiadás:

I. Rendes kiadás:

	pfrt	vfrt
1. Legfelsőbb udvartartás	1.049,435	7.495,801
2. Testőrség	18,504	108,236
3. Követségek	1.008,051	278,294
4. Hivatalnokok fizetése	5.514,812	6.493,762
5. Nyugdíjak	2.150,162	2.171,079
6. Ideigl. nyugdíjak	370,921	52,833
7. Ellátások	35,709	140,522
8. Személy-pótlék	48,540	228,531
9. Pótfizetések	24,578	119,950

	pft.	vft.
10. Pótlékok az (4—8) alattiakhoz . . .	4.300,543	1.056,386
11. Kegydíjak . . .	35,927	183,537
12. Jutalmazások segély- pénzek . . .	124,628	179,669
13. Szálláspénzek . . .	229,197	811,928
14. Irodaszükséglet . . .	615,718	2.102,870
15. Járulék . . .	148,687	751,217
16. Útipénzek . . .	308,282	538,851
17. Alapítványok . . .	269,103	239,133
18. Aequivalensek . . .	753,519	740,550
19. Építkezések . . .	328,967	1.029,587
20. Út és vízépítéset . . .	2.679,764	1.182,928
21. Kincstári épületekre és javakra . . .	30,209	353,410
22. Sürgönyökre . . .	55,510	85,418
23. Katonataratásra . . .	22.900,823	77.641,492
24. Kezelési költségek . . .	1.600,138	22.859,844
25. Pénzszállítás, jutalék . . .	525,712	146,321
26. Conscriptio . . .	19,348	94,695
27. Térképezés . . .	143,024	25,745
28. Egészségügy . . .	326,966	191,696
29. Államadóssági kamat . . .	8.504,122	15.798.986
30. Hitelügyi költség . . .	11,267	102,573
31. Rendőrség . . .	661,499	25,622
32. Pótlék közalapoknak . . .	427,089	7.685,097
33. Közintézetekre . . .	1.764,445	605,046
34. Jövedék-visszatérítések . . .	191,029	1.355,489
35. Fiscalítások része . . .	14,441	403,339
36. Visszatérítések . . .	2,846	162,979
37. Felváltási pénz a bá- nyahivataloknak . . .	—	938,967
38. Különfélék . . .	1.731,101	1.418,068
a rendes kiadások összege	pft. 58.924,629	vft. 155.800,463

II. Rendkívüli kiadás:

	pft.	vft.
39. Vásárlott államjavakért . . .	11,393	44,894
40. Kölcsönadott tőkék . . .	5.552,156	3.409,677
41. Államadósság törlesz- tése . . .	4.307,477	48.348,342
42. Lotteria nyeremények . . .	1.581,368	240,384
43. Törlesztési alapnak a banknál . . .	600,000	—

	pft	vft
44. Törlesztési alapnak a bizottságnál . . .	73,470	567,200
45. A hadsereg rendkí- vüli szükségletére	4.208,647	42,367
46. Építményekért . . .	43,111	—
47. Idegen udvaroknak számadásra . . .	341,115	13,170
48. Kibocsájtott 5%-os kötelezvény . . .	—	50.000.000
49. Különfélék . . .	1.350,045	4.669,805
a rendkívüliek. . . pft.	18.068,782	vft. 107.335,839
a rendes és rendkívüli kiadások pft	76.993,411	vft 263.136,302

Lássuk már most, hogy ezen év államháztartásában a magyar korona tartományai mily számokkal szerepelnek.

A) Magyar állami bevételek 1818-ban :

I. Rendes bevétel:

	ppft.	b. vft.
1. Contributiók:		
a budai kam. pénztárba	—	—
a zágrábi „ „	—	84,231
a szebeni „ „	—	45,965
a hadipénztárakba	—	5.829,010
2. Egyházi segélypénz	—	141,053
3. Zsidóadó . . .	85,705	44,316
4. Illetékek . . .	2,970	28,466
5. Határvám . . .	1.068,296	1.221,552
6. Sójövedék . . .	523	14.478,314
7. Levélpósta . . .	130,013	—
8. Szekérpósta . . .	30,891	—
9. Lottojövedék . . .	—	526,339
10. Cam. jószágok és ki- rálybér . . .	—	4.235,641
11. Határőrvidéki jöve- delem	793,838	1.793,213
12. Üresed. püspöki székek	63,659	1.774,998
13. Papi hagyatékokból	14,926	207,170
14. Bányajövedék . . .	99,360	—
15. Pénzverés . . .	336,000	—
16. Alapokból . . .	—	76,409
17. Bérletek . . .	—	38,983

	ppft.	bvft.
18. Költözési bér	—	1,365
19. Fiscalítások	10,343	299,715
20. Kamatok activ tő- kéktől	—	58,042
21. Agio	681	6,000
22. Visszatérítések	—	263,272
23. Egyéb bevételek	—	6,599
a rendesek összege pft.	2.637.205	vft. 31.114,641

II. Rendkívüli bevétel:

		bvft.
24. Eladott államjáváért		285,904
25. Visszafizetett tőkék		44,832
26. Magyar segélypénz		357,985
a rendkívüliek összege		vft. 688,721
az összes bevétel	pft. 2.637,205	és vft. 31.803,362

B) Magyar állami kiadások 1818 dik évben:

I. Rendes kiadás:

	ppft.	b. v. ft.
1. Hivatalnokok fizetése	—	687,439
2. Nyugdíjak	1,275	469,634
3. Ideigl. nyugdíjak	—	15,650
4. Ellátások (Provisió)	—	53,027
5. Személypótlék	—	34,434
6. Segélypénz (Adjuten)	—	11,127
7. Pótlék-fizetésekre	—	384,127
8. Kegydíjak	—	38,538
9. Jutalmak	856	20,565
10. Szálláspénz	—	15,490
11. Jutalék (Contingente)	—	23,611
12. Irodai szükséglet	100	264,766
13. Útpénzek	—	86,248
14. Alapítványok	—	82,163
15. Aequivalensek	—	68,845
16. Építkezések	—	218,891
17. Út- és vízépítészetre	—	63,547
18. Kincstári épületekre	—	1,029
19. Sürgönyökért	10	22,308
20. Kezelési költség	238,845	992,123

	ppfrt.	b. v. frt
21. Pénzszállítás	—	1,454
22. Térképezés	—	9,790
23. Egészségügy	17	76,454
24. Alapoknak	13	36,527
25. Jövedék-visszatérítések	—	26,216
26. Fiscalitási részek	13,933	386,128
27. Visszatérítések	42	162,735
28. Különfélék	21	105,890
29. Vett államjavak után	—	5,688
30. Kölcsönök	—	13,000
31. Különf. rendk. kiadás	2,707	615,088
összeg	ppfrt. 259,819	bvft. 4.982,532

Egybehasonlítván a kiadást a bevétellel, mutatkozik:

összes bevétel	ppfrt. 2.637,205	bvft. 31.803,362
„ kiadás	„ 259,819	„ 4.982,532
magyar bevételi többlet	ppfrt. 2.377,386	bvft. 26.820,830

Miután 1818-ban a lombard-velencei királyság is bevonatott a monarchia államháztartásába és mintegy harmadik államtest szolgáltat feleslegeket a koronának, ennek bevételeit és kiadásait szintén kivontam a pénztári számadásokból, és ez úton a következő eredményre jutottam.

A) Állambevételek a lombard-velencei királyságból 1818-ban.

E királyságban csak ércpénz forogván, a bevételek között csak 551 frt váltópénz fordul elő a melynek csekélyisége miatt csak is ppfrt rovatot mutatunk:

1. Contributiók	ppfrt. 12.210,868	
2. Személyadó	„ 594,816	
3. Kereseti adó	„ 185,198	és b. v. ft. 305
4. Fogyasztási adó	„ 3.687,478	
5. Hidvám	„ 30,336	
6. Bélyeg (diritti uniti)	„ 1.049,537	
7. Illetékek	„ 790,088	és b. v. ft. 236
8. vámjövedelem	3.056,961	
9. Sójövédéek	3.666,003	
10. Dobány	1.529,671	

11. Pósta	ppfrt.	328,294	
12. Lottó	„	1.233,318	
13. Lópor- s salétromeladás	„	48,611	
14. Államjavak	„	840,117	
15. Pénzverés	„	36,229	
16. Fémjelzés	„	21,362	
17. Alapokból	„	5,928	
18. Bérletek	„	5,317	
19. Fiscalítások	„	1,627	
20. Agió	„	13,147	
21. ArrhapéNZ	„	89,126	
22. Visszatérítések	„	87,916	
23. Különfélék	„	89,308	b. v. ft. 10
24. Vételárak	„	253,984	
összeg ppfrt.		30.155,240	és b. v. ft. 551

B) Államkiadások a lombard-velencei királyságban 1818-ban.

1. Hivatalnokok fizetése	ppfrt.	4.054,357	
2. Nyugdíjak	„	1.752,329	
3. Ideigl. nyugdíjak	„	260,211	
4. Ellátások	„	1,673	
5. Személypótlék	„	19,463	
6. Segélypénz (adjutum)	„	10,045	
7. Pótlékok	„	60,490	
8. Kegydíjak	„	325	
9. Jutalmak	„	5,403	
10. Lakpénzek	„	139,026	
11. Jutalék (Contingente)	„	87,115	
12. Irodaszükséglet	„	428,595	
13. Útiköltség	„	67,813	és b. v. ft. 5,474
14. Alapítványoknak	„	200,872	
15. Építkezésekre	„	229,750	
16. Út- és vízépitésre	„	2.455,512	
17. Kincst. épületek fentartása	„	28,700	
18. Sürgönyök	„	43,501	
19. Kezelési költségek	„	219,069	
20. Pénzszállítás	„	8,044	
21. Conscriptio	„	607	
22. Térképezés	„	143,024	
23. Egészségügy	„	163,922	
24. Rendőrség	„	619,044	
25. Közintézetekre	„	1.592,461	
26. Jövedéki visszatérítések	„	10,113	

27. Különféle kiadások	ppfrt.	700,559	
28. Vételár államjavak után „	„	3,724	
29. Építkezések	„	43,111	
	összeg ppfrt.	13.378,858	és b. v. ft. 5,474

Egybehasonlítván a kiadást a bevétellel, ered :

összes bevétel	ppfrt.	30.155,240	b. v. frt. 551
„ kiadás	„	13.378,858	„ 5,474
	több bevétel ppfrt.	16.776,382	—
	több kiadás	—	b. v. frt. 4,923

A végre, hogy kitűnjék, mennyi volt a németzláv tartományok feleslege 1818-ban, előbb a központi kiadások és bevételek egybeállítását kell elkészitenünk :

A) Állami központi bevételek 1818-ban.

1. Felvett kölcsönök	pft	61,110	bvft	104.223,869
2. Követelések külhatal-				
maktól	„	202,615	„	203,351
3. Francia hadiadó	„	17.259,520	„	—
4. Olasz udvaroktól	„	465,333	„	—
5. 5%-os államkölcsön	„	33.000,000	„	—
6. Egyébb rendkiv. bevétel „	„	539,637	„	49.333,898
összes központi bevétel	pft	51.528,215	bvft	153.761,118

B) Állami központi kiadás 1818-ban.

1. Legfelsőb udvartartás.	pft	1.049,435	bvft	7.495,801
2. Testőrség	„	18,504	„	108,236
3. Követségek	„	1.008,051	„	278,294
4. Katonartartásra	„	22.900,823	„	77.641,492
5. Államadóssági kamatok „	„	8.504,122	„	15.798,986
6. Államadóssági törlesztés „	„	4.307,477	„	48.348,342
7. Lotteria nyeremények „	„	1.581,368	„	240,384
8. A törlesztési alapnak a				
banknál	„	600,000	„	—
9. A törlesztési alapnak a				
bizottságnál	„	73,470	„	567,200
10. A hadsereg rendkívüli				
kiadásai	„	4.208,647	„	42,367
11. Idegen udvaroknak				
számadásra	„	341,115	„	13,170
12. Kibocsájtott 5% köte-				
levények	„	—	„	50.000,000
13. Különféle rendkívüli				
kiadás	„	1.350,045	„	4.669,805
ezen kiadások összege	pft	45.943,057	bvft	205.604,077

Levonva a központi kiadásokat a központi bevételekből, származik :

központi összes bevétel	pft	51.528,215	bvft.	153.761,118
„ „ kiadás	„	45.943,057	„	205.604,077
több bevétel	pft	5.585,158	bvft.	—
több kiadás	—	—	„	51.842,959

Állítsuk már most össze a nyert adatokat.

A monarchia összes bevétele volt 1818-ban	ppfrt	111.103,933	bvft	314.050,884
---	-------	-------------	------	-------------

ebből mint láttuk esik :

a központi bevételekre . . .	ppfrt.	51.528,215	vft	153.761,118
a lombard-velencei királyságra	„	30.155,240	„	551
a magyar korona tartományaira	„	2.637,205	„	31.803,362

és így marad :

(β) a német-szláv tartományokra	„	26.783,273	„	128.485,853
ezek összeadásából kijön az összes brutto bevétel:	pft	111.103,933	bvft	314.050,884

Szintűgy járjunk el a kiadási tételekkel. A monarchia összes kiadásai voltak 1818-dik évben :

ppfrt	76.993,411	bvft	263.136,302
-------	------------	------	-------------

ebből esik :

a központiakra, egybeállításaink szerint.	pft	45.943,057	vft	205.604,077
az olasz tartományokra . . .	„	13.378,858	„	5,474
a magyar „	„	259,819	„	4.982,532

és így marad :

(γ) a német-szláv tartományokra	„	17.411,677	„	52.544,219
e négy tétel adja a monarchia összes kiadásait	pft	76.993,411	vft	263.136,302

Már most lehetséges a német-szláv tartományok feleslegét kipuhatólni, ugyanis vonjuk le brutto bevételeiből (β alatt), a kiadásokat (γ alatt), a maradék a felesleget fogja mutatni :

brutto bevétel.	ppfrt	26.783,273	vft	128.485,853
kiadás	„	17.411,677	„	52.544,219
a német-szláv tartományok járuléka	pft	9.371,596	vft	75.941,634

Igy tehát tudjuk, hogy a monarchia három államteste mennyi felesleget szolgáltatott be központi célokra. Ezen feleslegek :

a német-szláv tartományokból	ppft	9.371,596	vft	75.941,634
a lomb.-velencei királyságból	„	16.776,382	„	4,923 hiány
a magyar korona tartományaiból	„	2.377,386	„	26.820,830

E három járulék arányszámát csak úgy számíthatjuk ki, ha a két pénznemben fizetett járulékot előbb egy pénznemre átszámítjuk. 1818-ban $2\frac{1}{2}$ bécsi váltóforint egyenlő volt 1 pengő forinttal. Ezen értékviszony segítségével átszámítva a pénznemek egyikét, származik :

a német-szláv tartományok járuléka	bvft	75.941,634
és 9.371,596 pft, vagyis	„	23.428,990
együtt	bvft	99.370,624

A lombard-velencei királyság járuléka :

ppft 16.776,382 pft, vagyis	bvft	41.940,955
levonva a hiányt, mely	„	4,923

bvft 41.936,032

a magyar korona tartományainak járuléka	bvft	26.820,830
és pft. 2.377,386, vagyis	„	5.943,465
együtt	bvft	32.764,295

E három járulék aránya :

99.370,624 : 41.936,032 : 32.764,295 vagyis $57\frac{1}{10}\%$: $24\frac{1}{10}\%$: $18\frac{8}{10}\%$
 azaz : Minden 100 frt után, a melyet a monarchia három államteste 1818-ban mint felesleget az államháztartásba fizetett :

a német-szláv tartományok	$57\frac{1}{10}$ frtot
a lombard-velencei királyság	$24\frac{1}{10}$ „
a magyar tartományok	$18\frac{8}{10}$ „ adtak ;

ha pedig látni akarjuk, minő viszonyt mutat a német-szláv és a magyar járulék, csak e két állam járulékat kell egybe hasonlítani, és azt találjuk, hogy :

$99.370,624 : 32.764,295 = 75\frac{1}{5}\% : 24\frac{4}{5}\%$ -hoz, a minek értelme, hogy 1818-ban, a német-szláv, vagyis örökös tartományok által beszolgáltatott $75\frac{1}{5}$ frtra a magyar korona tartományai $24\frac{4}{5}$ frtot fizettek a monarchia államháztartásához.*)

*) J e g y z e t. A bevételek különböző czimei alatt foglalt magyar jövedelmekből 1818-ban a hadipénztárba folyt :

a contributiókból	pft	—	bvft	5.829,010
határőrvidéki jövedelem	„	790,251	„	1.795,173
ex provinciáli a magyar korona örségre			„	3,000
a vallásalapból az ezredek káplánainak			„	8,693
magyar ujonczozási segélypénz			„	194,017
a gárdák részére			„	155,671,33

Az eddig ismertetett hivatalos adatok centralisalt államháztartásból erednek, és így teljes lehetetlen azt várni, hogy a pénztárak kezelésére fektetett elválasztási dolgozataim, *matematikai pontosággal* adhatnák a minden részt külön illető kiadást és bevételt. Lesz bizonyára itt ott elszámolva kiadás és bevétel, mely nem azon országot illeti, a mely pénztáránál előfordult. Ezek azonban csak *ki-vételes* esetek lehetnek, a nagy számok nagy vonásaikban igen közel állanak a teljes igazsághoz, és ha az elemekre való felbontás lehetséges lenne, nem távol esnék az eredmény azon számoktól, a melyeket a kezelési számadásokra fektettem. A fő ellenvetés csak az lehetne, hogy sok kiadás mely bécsi pénztáraknál történt nem épen Ausztria külön kiadása, hanem a monarchia államháztartását illeti. Ezen tételeket dúsan ellensúlyozzák azon bevételek, a melyek a bécsi pénztáraknál befolytak annélkül, hogy azokat kimutatni lehetne; hogy csak egyet említsek, utalok arra, hogy a magyar vámot a bécsi kereskedők a bécsi vámházban is lefizethették; bizonyos udvari illetékeket (Hoftaxen) csak is Bécsben lehetett lefizetni. A *holviszonyok* kiderítése van szóban, a szabálytól való kisebb eltérések „pro et contra” nem másítják és nem érintik érezhetően a nagy számokból kifejtett arányt. Az elv, a mely szerint a kezelési számadásokból itt viszony-számokat lehoztam, ugyanaz, a mely szerint az 1860—1865 évi kezelési kimutatásaiból a quota lett kiszámítva az 1867-diki XII. törvény határozatainak gyakorlati érvényesítésénél.

(Folytatása következik.)

II.

A S T A T I S T I K A I T É N Y E K ALKALMAZÁSÁRÓL.

Keleti Károlytól.

Az állami és társadalmi tudományok legifjabbika a statistika, melynek különben még tudományos czíme és rangja sincs kellően megállapítva és biztosítva, máris visszaélésekre szolgáltat alkalmat. Visszaélésekre nem a szó legközelebb fekvő értelmében, nem tételeiben, adataiban és számaiban, noha szüzsies illetetlensége e téren sem áll minden megtámadáson felül, hanem visszaélésekre ama sokkal komolyabb, mert veszélyesebb irányban, hogy más tudományágak a statistika által eddig szolgáltatott anyaggal saját állításaikat, gyakran téveseket is, támogatni, igazolni törekednek.

Ihletve kell lennünk a statistika tanainak igaz volta által, áthatva magasztos hivatása nagyságától, hogy rettegni tudjunk a veszélytől, mely tanait fenyegeti, ha könnyelmű kezek iparkodnak lebbenteni a fátyolt, melynek sűrűjén áthatolni az igaz tudomány képes még nem volt.

Szép szavakkal, hangzatos mondatokkal nem fokozzuk a statistika becsét, föladatai nagyszerűségét nem szükséges tágitani az által, hogy máris oly téren következtetünk statistikai anyagból, melyen a kellő anyag még be sem gyült; hogy máris az ember lelkét és szellemét akarjuk számokból

kimagyarázni, holott a statistika, mely e számokat szolgáltatná, még a beszerzés módjai iránt sincs tisztában.

Őszinte tiszta meggyőződésem, hogy a statistika nagyra van hivatva, erős hitem, hogy összes tudományosságunk egyik főczélja: „az államtudományok haladásának egy lábra állítása s egyforma előmozdítása a természettudományokéval, még pedig az emberiség életének vagyis a természeti életben a személyinek statistikai kutatása természettörténelmi alapon.“ De a mint egyet kell értenünk Engel ezen szavával, melyeket a népszámlálásról írt egyik értekezésében mondott, úgy viszont meg kell döbbernünk, ha ugyan ezen férfiútól, kinél többet a statistika tudományos haladására nézve talán senki sem írt és tett; kinek ebbeli érdemeit a magyar tud. Akadémia is elismerte az által, hogy az imént lefolyt választások alkalmával külföldi levelező tagjává választá; ha — mondom — ugyan e férfiútól kételyeket halunk kifejezni a statistika tudományossága iránt, sőt tagadnia halljuk, hogy a statistika egyáltalában tudomány volna.

S habár Engel ebbeli véleményében sehogy sem osztozhatom, noha az ellenkező bebizonyításának még kísérletétől is tartózkodnom kell; mert fölvelt tárgyamtól messze vezetne: annyit legalább is látunk e merőben különböző nézetekből, hogy a statistikának sem feladatai, sem eddigi eredményei nem állnak még a bizonyosság oly magas, kétségbevonhatatlan fokán, mely a merész következtetéseket minden téren, a bátor ráhivatkozást idegen tudomány részéről is igazolná.

S ha a szaktudományban — vagy, mert a feljebb említett tagadást megczáfolnom ezúttal nem volt megengedve, — ha tehát a szakmájukban megöszült, életöket ez ismeretágnak szentelt, szellemök munkájával ezen talajt termékenyített férfiak is kételyeket mernek támasztani s mindekkoráig a statistikának csak jövőben elérhető föladatairól szólnak: szinte lehetetlen hallgatag néznünk, ha más, a tudomány egyéb téerein mind a mellett fényesen működő férfiak, a statistikának kissé könnyed kezelése által szélesen burjánzó tévhittek meggyökeresítését, bár akaratlanul, talán előmozdították.

De, ha jelen értekezésem alkalmával, melyben csak a saját szakmámbeli igazságot, s lehet, nagy s méltó hírének talán némi látszólagos csorbitásával is keresem: más tudományágakat érintek, ha hivatlanul a történelemre, avatatlantul a bölcsészetre találnék térni, ez csak azon oknál fogva történik, mert más tudományágak és elméletek viszont a statistika anyagából rakták össze magasló építményeiket.

Divattá vált újabban, noha a kezdemények századunk már első negyedében észlelhetők, hogy a statisztikai számokból s részbeli egyformaságukból nem a társadalmi viszonyokra, az életre s különböző körülményeire, hanem magára az emberre következtetnek.

A meddig a statisztikai számok sokban megdöbbenő egyformasága bizonyos adott viszonyok között csupán élczes elmefuttatásokra, szemképráztató nagyhangú okoskodásokra s tudományosoknak látszó essay-kre szolgáltatott alkalmat addig hagyán, az emberiségre s tudományos komoly törekvéseire káros befolyással ez alig ha volt. De midőn ugyan e számokat kitünő művekben, bölcsészeti nézetek és állítások látszólagos bebizonyítására komolyan látjuk felhasználva, a veszély tetemesen nagyobb s ilyenkor síkra szállani okvetetlenül kötelességévé válik szakmájaért lelkesülő minden gondolkodó férfúnak. Válik annál inkább, mert jeles írók, gondolkodó, törekvő buvárok, ha néha oly állítást is kockáztatnak, melyet egészen be nem bizonyíthatnak, azt annyi elmeéllel, annyi más becses gondolat kíséretében teszik, hogy a tudomány mindig nyer tanulmányaik által. Veszélyesekké válnak azonban avval, hogy a nevöket övező hírfény elvakítja a gyöngébb elméket s a mit ök, a biztos tudat hiányában még némi kételylyel nyilatkoztattak, törpebb utánimádóik ép e ferdeségeket hirdetik nagyhangon.

Így Buckle Henrik Tamásnak „a civilisatio történelme Angliában“ című nagy hírre jutott nagyérdemű könyvében is találunk a statistikáról oly nézeteket kifejtve, melyek noha a nem csekélyebb hírü Quetelet állításaira hivatkoznak, s így voltaképen kiváló szakférfiu tekintélyére támaszkodnak, szerintem, nem kevésbbé mozdíták elő a tév-nézetek terjedését.

B u c k l e át van hatva a történelem magas hivatásától s nem is ismeri el tudománynak, mihelyt csak események pusztá felsorolására szoritkozik. Összehasonlítva a történelmet a természettudományokkal, kimutatja mennyire mögötte áll az emennek, s ezt részint abban találja, hogy a történetíró inkább van tévedéseknek alá vetve, melyek előítéletből s szenvedélyből származnak; részint abban, hogy nem alkalmazhatja a természettudós nagy segédeszközét a kísérleteket, melyek néha a külvilág legbonyolultabb feladványait egyszerűsíteni engedik.

Ez okból nem csodálja, hogy az emberiség életének tanulmányozása még pólyákban hever, ha ama haladott állapottal hasonlítjuk össze, melyben a természet tanulmányozása van jelenleg. A kettőnek haladása közötti különbséget továbbá abban látja, hogy míg a természetben az események törvényszerűségét s jóslásuk lehetőségét majdnem bizonyíték nélkül elhiszik: hasonló törvényszerűséget a történelemben nemcsak el nem ismernek, hanem kereken tagadnak.

B u c k l e tiltakozik az ellen— a mi szerinte a történelem tudományos kifejlését akadályozza — mintha emberi dolgokban valami titokszerű, gondviselészerű volna, mely a történelmi eseményeket kutatásunkra nézve áthatlanokká teszi, s jövődöbeli lefolyásukat örökre eltakarja. Kutatásai folyamában pedig fölveti a kérdést: „Vajjon az emberek cselekvényei s következesképen a társadaloméi is bizonyos törvényeknek vannak-e alávetve, vagy pedig akár a véletlen akár természetfölötti behatásnak eredményei?”

Az e kérdésre adandó válasz keresésében tagadja azután B u c k l e a véletlent s esetlegeset, de tagadja a szabad akaratot is s ama magasabb törvények kutatásában, illetőleg az emberi cselekvényekben való törvényszerűség bebizonyítására folyamodik a statistikához s ennek némely számbeli tételeit használja fel bölcészeti állításának bebizonyítására.

Tudom, hogy az emberi szabad akarat maig is vitás kérdés a bölcészetben. Tudom azt is, hogy a hány okot felhozhatni ellene, ugyan annyit meg is czáfolhatni létezésének bebizonyításával, de tagadják bár, vagy állítsák létezését, azt nem vagyunk kötelesek föltenni, hogy az ember pusztá gép

volna, mely az előre kiszabott életpályát végig futja, épen annyi jót s annyi roszt cselekedvén, mint a mennyit a statistikai középszám neki kimér. Határozottan tiltakozom azonban az ellen, hogy a statistikai tudomány mai színvonalára szerint, abból csak egyáltalán lehetne is az emberi szabad akarat létezésére vagy nem létezésére következtetni.

Mert mik is utóvégre azon, a statistika által nyújtott adatok, melyek ily merész állítás bebizonyítására szolgálhatnak?

Főleg az erkölcsi, az úgynevezett moral-statistikából szoktak meríteni, melynek segélyével mint az ujkor egyik becses tudományos vívmányával azon meglepő fölfedezést tették, hogy „az emberek önkényes cselekvényeiben, melyekről azt kellene hinnünk, hogy minden szabály alól mentek, valaminthogy egyenkint csakugyan nem is esnek szabály alá és soha előre nem fognak mondathatni, hogy bennök mégis, ha nagyban és egészben tekintjük bizonyos szabályszerűség uralkodik.“

Ezen fölfedezést pedig Quetelet maga, a most élő statistikusok talán legnagyobbika, a jelenkor statistikusainak nestora, s minden esetre oly tekintély nyilatkoztatta ki legelső, kinek alapos tudományosságában s komoly kutatásaiban kételkedni a legnagyobb vakmerőség volna.

De szorgalmas tanulmányai eredményeül ő is csak annyit mond, hogy „a bűntényeket illetőleg ugyanazon számok félreismerhetetlen állandósággal ismétlődnek; s hogy ez áll még emberi számítástól függetleneknek látszó oly bűntényeknél, minők p. a gyilkosságok, melyek többnyire összezőrrenések után követtetnek el, s látszólag véletlen körülményekből erednek. Mégis tapasztalásból tudjuk, hogy évenkint nemcsak majdnem egyforma számú gyilkosság követtetik el, hanem hogy még az eszközök is, melyekkel elkövettetnek, ugyan azon arányban használtatnak.“ És ez tény, ez megczáfolhatatlan; de Quetelet nem is mondja itt szóval sem, hogy e cselekvények számszerinti egyformasága az emberi cselekvési szabadságnak praejudikálna! Dröbisch Vilmos pedig, ki ezen kérdéssel több ízben és igen alaposan foglalkozott sokkal szabatosabban is fejezi ki a moral-

statistika hasonló számainak értelmét. Szerinte „sok oly egyén között, kik bizonyos nemű önkényes cselekedetekre képesek, azok száma, kik e cselekvényeket bizonyos idő közön (például egy éven) belül elkövetik, az erre képesek összegéhez állandó arányban áll; áll pedig úgy, hogy ez arányszám a következő hasonló időközökben (csekély eltérésekkel) ugyanaz marad. Miből önként következik, hogy azok száma között is, a kik ily cselekvényeket elkövetnek, azokéhoz, a kik abban hagyják, bizonyos állandó arány alakul.

Igenis. E viszony mind a cselekvőkre mind a cselekvényt abban hagyókra nézve tényleg áll; de már azon egy körülmény, hogy csak „sok egyén“ között, bizonyos adott időközben áll elő ez arány, már ez maga mutatja, hogy nem az emberi szabad akarat, vagy cselekvési szabadság ellen vagy mellett bizonyít, hanem azon társadalmi viszonyokra mutat, melyek közt e sok egyes személy él; az egyén pedig nem áll szellemi impulzustól eredő cselekvényeire nézve oly korlátozó törvények alatt, minőnek még a pusztán testi ösztön után induló állatok sincsenek alávetve.

Azt meg épen ki nem magyarázhatjuk e szabályszerűségről, s később még inkább látni fogjuk, hogy nem következik belőle, hogy „az egész világ eseményeknek s z ü k s é g s z e r ü láncolatát képezi, melyben ugyan mindegyik eljátszhatja szerepét, de senki meg nem magyarázhatja, melyik legyen az.“

De ne is vesztegeljünk ezen egyes állításoknál, melyek B u c k l e n é l azzal védhetők, hogy rendszert akar hozni a történelembe, s azt tudományyá kívánja emelni szemben a nyers empirismussal, s melyeket követői kiragadva tudományos rendszerbeli összefüggésökből magukban véve hirdetnek. B u c k l e a statistika számos jegyzeteiből leginkább négy tényt emel ki, melyekből érveket hisz meríthetni. Ezek : a büntények nagyjából egyenlő száma évről évre; a szabályszerűség az öngyilkosságokban; a házasságok aránya a gabonaárakhoz; végül pedig — de a mi inkább csak játéknak illik be, — a címzés nélkül feladott levelek évenként majdnem egyforma mennyisége.

Lássuk ez állításokat egyenkint s legyen szabad kifejtésem, mennyiben lehet e tényekből az emberekre és szabad akaratukra, mennyiben a társadalmi viszonyokra következtetni.

Először is nem tagadom, hogy jól szerkesztett statisztikai táblázatokból többet tanulhatni az ember erkölcsi természetéről mint a korábbi évszázadok tapasztalataiból összevéve. De azonnal hozzá kell tennünk, hogy csak úgy, ha az ember alatt a társadalom, a nemzetek és népek összessége nem pedig az ember, az egyén értetik; mert bármily tökéletes számokat gyűjtsünk százazrekről, gyűjtsük bár azokat oly helyes rendszer mellett s oly magas irányban, minőre a statistika csak most kezd térni: az egyén szellemi világát azok nem fogják felderíteni.

E nézetben látszólag B u c k l e is van; mert az emberek cselekvényeit erkölcsösökre és bűnösökre osztván, a kettő közötti változatosságban keresi a szabályosságot; ezen szabályosságot várja pedig, ha az emberek cselekvényeit a társadalom állapota határozza meg, melyben előfordulnak; holott ha ily szabályosságot nem találhatunk, azt szabad hinnünk, hogy cselekvényeik önkényes, személyes elvtől függnek, mely mindenkinek tulajdona, mint az akarat szabadsága stb.

Szerintem, a társadalom állapota, melyben az illető erkölcsös vagy bűnös cselekvények előfordulnak, igenis kölcsönözhet bizonyos szabályezérséget az emberek cselekvényeinek, s ennek folytán jogosítva is vagyunk azt következtetni, hogy, miután okszerűség uralkodik az emberi cselekvényekben, bizonyos viszonyok között így vagy úgy fognak cselekedni; cselekedni öntudatból vagy önelhatározásnál fogva, vagy cselekedni — talán nem is tiszta fogalmával az önelhatározásnak, de semmikép sem láthatatlan kényszertörvény befolyása alatt, mely az erkölcsös és bűnös cselekedetek különbözőségét is halomra döntené.

Az általános bűnügyi statistikát előbb már emlitém néhány szóval s nem is akarok reá többé külön visszatérni. Csak a gyilkosságokkal együtt hozom fel, melyeket B u c k l e, szellemdús észrevételek kíséretében mint olyakat említ, hogy egyforma ismétlődésök statisztikai kutatások által job-

ban ki van emelve s könnyebben előre jósolható, mint ama természeti törvények, melyektől a betegség s testünk felosz-lása függ. Itt mindenek előtt constatálni kell, hogy a bűn-ügyei statistika alapjául részben a vádlottak, részben az elítélt egyének száma és viszonyai szolgálnak. Ismerve a bűnügy i eljárás különféleségét az egyes országokban, már ebből ma-gából is következik, mily nehéz az összehasonlítás több or-szágok között; de számba véve a népesség számának válto-zását az egyes országokban, a látszólag egyforma számok is sokkal eltérőbbekké válnak mint első pillanatra hinnők. — Azon következtetés ellen pedig, hogy a társadalom készíti elő a bűntényeket, az egyes bűnös pedig csak végrehajtója, ha ezt is a gyilkossági statistika évről évre hasonló számaival akarnók igazolni: arra elég felhoznom, hogy csak legújab-ban kezdték a gyilkossági eseteket magukat regisztrálni — a mennyiben ezek a hatóság tudomására jutottak, s a hol ez a népesedési mozgalom följegyzései alkalmából történik, ott a bíróságok adataival összehasonlítva mindenkor tetemes kü-lönbözet is áll elő; mert ugyanis hány gyilkosság történik ügyesen eltakart körülmények között, mely soha ki nem de-rül, hány, melynek tette soha törvényszék elé nem állitta-tott, hány a melyben gyanú sem ér senkit? Ha pedig számok-ból következtetünk, illő volna az ily nem ismert, de nagy ál-lamban lehet tetemes esetre is figyelniük s ha erről a kellő tudomást, épen eszközeink eddigi gyarlósága miatt meg nem szerezhethetjük, a meglevőkből igenis a bünyfenyítő eljárás és törvénykezés mivoltára, átlag a társadalomnak is erkölcsi álla-potára következtethetünk. De korán sem szabad törvényt ku-tatnunk, mely az embert szabad önelhatározásában korlátolja.

Avagy nézzünk néhány hazai példát, melyet csak azért idézek, mert hazai viszonyaink ismertebbek mint ismertek az idő és évek is, melyekben a bűntények elkövetettettek. Elítél-tetett pedig a szűkebb értelemben vett

Magyarországon gyilkosságmiatt, emberölés miat	
1856-ban	97 117
1857-ben	112 173
1858-ban	79 197
1859-ben	49 186
1860 ról és 61-ről hiányzanak az adatok	
1862-ben	249 156

Magyarországon gyilkosság miatt, emberölés miatt

1863-ben	359	587
1864-ben	291	636
1865-ben	212	486

Azon netaláni ellenvetés, hogy nálunk kevesebb gond fordítottatott a hivatalos statistikára s az általa szolgáltatott adatok nem oly megbíthatók, mint talán külföldön; ez ellenvetés csak félig áll, mert legalább is oly jók az adatok, mint az ausztriaiak, hiszen ugyanazon közegek gyűjtötték. Azon túl pedig látni való, hogy az alkotmányos világból, mely a statistikának nem igen kedvezett, tehát 1860—61-ből nincs is adat fölemlítve, valamint már az 1866-dikiakat sem tudta a csak 1867. derekán keletkezett magyar statistikai hivatal eddig kiegészíteni.

De mellözve ezen kevésbé lényeges körülményeket, mit is látunk tulajdonképen ezen számokból, a miből az emberiség cselekvényeit szabályozó törvényekre következtethetnénk? Nagyjából van valami állandósság a mennyiben a gyilkosságok 100-200 eset körül mozognak, átlaguk évenként 181; az emberölés eseté pedig 2 és 600 közt inog átlaga évenként 317; ez állandósság pedig a korábban említettem Dr obisch féle arány szám által eléggé van indokolva. De mily hullámzás e két végszám között! hol marad az 1859-diki 49 gyilkossági eset az 1863-diki 359-től? — És mégis, mily termékeny tér az okoskodásra, az úgynevezhető alkalmazott statistikára! Vajjon e csekély gyilkossági szám 1859-ben az olasz háború idejében nem függ-e össze azon körülménnyel, hogy a sok katonaviselt és katonakötelezett (kiknek korosztályaiból a legtöbb bűnös kerül) mind be levén sorozva, szabály- hogy ne mondjam törvényszerűen gyakorolhatta és nagyban, gyilkolási mesterségét? Nem bizonyít-e e mellett a megelőzött (1858-diki év nagy apadása is, miután, ugyanez egyének már akkor kezdettek besoroztatni? A bűnesetek roppant emelkedése 1862-ben továbbá nem volna-e a csak pillanatnyira fellángolt, de üdvös hatásait még nem gyakorolhatta szabadabb 61-diki életnek felróható? s a példaul használt 8 év legnagyobb száma t. i. 359 nem-e könnyen okadatolhatólag esik össze 1863-mal, a kegyetlen emléküinséges évvel? — Az emberölés esetei még inkább vannak a

véletlennek alávétve s így ezen számokból még kevésbé lehet az egyénekre következtetni; noha okvetlenül jellemző társadalmi állapotainkra nézve, hogy 1861. után a két év által megszakított előbbi számhoz elég közel állnak, azontúl pedig roppantul felszöknek és 1863-ban és 1864-ben tetőpontra háganak. Csak a kiegészített 1866-diki és további évek, főleg az idei fognak meggyőzni arra nézve vajjon a nagyobb politikai forrongás az országban hozható-e kapcsolatba az ily fajta bűntények szaporodásával? de bármiről győzzenek is meg, annyit biztossággal állíthatni már is, hogy a társadalmi viszonyokra igen is engednek következtetni, de ezeken belől oly korlátlanul mozog az egyén cselekvési szabadsága, hogy a statistika erre nézve alig ha fog törvényt találni.

Még inkább szembeötlő a következtetés hibás volta, ha a divatosan használt másik példát az öngyilkosságok számát tekintjük.

Itt leginkább London példájára hivatkoznak, melyben, közel 3 millió lakosság mellett az öngyilkosságok évenként 240 körül mozognak. Hadd bocsássam előre itt is, hogy ezen látszólagos állandóság egy évtizedben 213 és 266 közt inog, pedig sem állandó emelkedést sem folytatólagos csökkenést nem mutat, hanem inkább szökve halad s ily aránylag kis számnál, tehát 50 léleknyi különbözetet tüntet fel, mi 18 — 23 százaléknak felel meg s így csekélynek éppen nem mondható. Az állandóság tehát csupán az átlagszámban van s ez vajjon mit bizonyít az ember önelhatározására? Azt-e, hogy az emberiség fölött oly törvény uralkodik, mely azt határozza, hogy három millió ember közül évről évre 240-nek ki kell magát végezni, vagy azt, hogy társadalmi viszonyaink között évenként 200-on felül való ember nem bírván többé a sorssal megküzdeni, kétségbeesésben életuntságban, örülési rohamban vagy más oknál fogva elveti az élet terhét s öngyilkossá válik? De B u c k l e maga eléggé óvatos, nem is megy annyira; és — a mit gyöngébb utánczói már elfelejtettek, — a szabályosság egyik föltételül a nagyjából meg nem változott társadalmi viszonyokat emlegeti.

Hogyan is lehet egyébiránt ezen, bár szabályos számból az egyénekre következtetni mikor, e szám csak általában mutatja, hány öngyilkosság történt s azt sem megczáfolhatat-

hatlanul? mert számos szerencsétlenség rovathatik — főleg vízbefúlásoknál — az öngyilkosság rovására, holott szándékos öngyilkosság véletlen szerencsétlenség gyanánt szerepelhet. Nem szabad pedig ez általános számból az egyénre következtetnünk, mert az öngyilkossági indok talán minden egyes esetben más meg más, s még ha több esetben ugyanazon indok működött is, azt kideríteni aligha fog valaha számossabban sikerülni.

Valameddig lehetséges, hogy néhány szerencsétlen, balesetek egész láncolata által sújtva, végre oda jut, hogy betevő falatja sem marad s az éhenhalás hosszú kínját kikerülendő egy merész ugrással véget vett kínszenvedésének; valameddig embereket találunk, kik éltek összes törekvéseit oly cél elérésére fordíták, mely ha az elnyerés percében kisiklik kezökből, magával rántja reményök egész készletét s az utolsó reménysugárral elhalaványul, önerőszak folytán életök is; valameddig oly erős becsületérzést ismerünk, mely egy meggondolatlan perc botlását el nem tűrhétvén inkább életével számol be, lehet, könnyü büneért; másrészt meg embereket találunk, kik mindössze megunva a napokinti öltözködést, biztos lövéssel vetnek véget e rájuk nézve tűrhetetlen foglalkozás ismétlésének: addig ne akarjunk egyszerű számból az egyénre következtetni, addig ne kutassuk az emberiség tettei fölött uralkodó magasabb törvényeket mert csak az elsorolt néhány esetet is egy kalap alá akarunk hozni, észszerűen nem igazolható kísérlet volna. S ha már általánosságokban akarunk maradni, legfeljebb a köz-erkölcsiségre következtethetünk, a helyes világnézet hiányát a jellemzilárdság fogyatkozását, lehet a hit csökkenését fogjuk kutatásaink közepett constatálhanni; de az egyén életét vizsgálunk, az ethikai momentumot tanulmányozunk mindenha közvetlenebb, behatóbb rendszer fog szükséges lenni, mint a melylyel a statistika kínálkozik, mely csak helyesen alkalmazva nyújt megbecsülhetetlen számokat.

Az évenként kötött házasságok száma — mondják továbbá — a gabonaárakkal van kapcsolatban s apad az árak emelkedésével, növekszik csökkenésökkel! Igaz; ez tény, még pedig oly tény melyet a statistika derített ki. Megbecsülhetet-

len tény, mely a tudomány érdemeit méltó világításba helyezi, és használhatóságát kétségbevonhatatlanná teszi.

De mi következik e czáfolhatatlan tényből? közelebb jutottunk-e vele azon törvények felismeréséhez, melyek az emberek cselekvényeit vezérlik? Lehet-e ebből például azt következtetni mit Buckle mond, hogy „még az évenként kötött házasságok számát sem az egyesnek hangulata és óhajai hanem nagy általános tények magyarázzák meg, melyekre az egyesek befolyást nem gyakorolhatnak . . . Angliában — folytatja — egy évszázad tapasztalata bebizonyítja, hogy korántsem az egyéni érzelmektől függnék, hanem egyszerűen a nép nagy tömegének átlagos keresetéhez irányulnak, úgy, hogy ezen nyomos társadalmi és vallási intézményre az élelmi szerek árasa a munka bérek állapota nemcsak befolyást gyakorolnak, hanem teljesen uralkodnak rajta

A mint ez így el van mondva, talán nem is kételkedik senki sem ez állítás igaz voltán; ha pedig az egyes szavakat mérlegeljük, correct fogalmazásának, mindenesetre jól átgondolt mondatnak kell tartanunk, mert a házasságok számát csakugyan az említett befolyások szabályozzák, ezek csakugyan a nép nagy töm e g e keresetéhez irányulnak. De a helyes állításban tagadó következtetés is foglaltatik — úgy látom — s ez a helytelen, ez a hibás; mert nem magyarázzák meg a házasságok számát „nagy, általános tények“ és senkinek sincs joga azt mondani, hogy a házasságok „korán sem az egyéni érzelmektől függnék.“

Tekintsük csak egy kissé tüzetesebben a társadalmat alkotó különféle rétegeket s keressük ezekben az egyént; itt mindenekelőtt azon roppant különbségre fogunk bukkanni, hogy még a statistika általánosítása, még az átlag- és közép-számok alkalmazása mellett is legalább két osztályzatot kell megkülönböztetnünk. Olyat, mely, mint az állat ha teljesen kinőtt, ha a párzás idejére megért, társat keres és azzal él, csak annyiban hódolván a társadalmi intézményeknek, hogy bizonyos szertartással cselekszi ezt s nem cselekszi előbb, míg megélhetése valamennyire biztosítvan nincs. Nem tagadom — sőt nyomorult fogalmam volna az emberi méltóságról ha tagadnám, — hogy ezen osztályzatban is találkoznak, kik az állati ösztönön kívül, mely itt nem a nemi, hanem a családala-

pítási ösztönt jelenti, egyebet is keresnek s nem abszolút megházasodást, hanem a kivel való összekelést is nézik. De nem csatlakozhatom azon föltevéshez, hogy ama másik osztályzatban, melyben az egyén inkább kidomborodik, melynek egyeseiben az emberi méltóság magasabb kifejlődést nyert, hogy ebben a megélhetés ne volna csak másodrendű tényező a házasságra való elhatározásában, hogy itt, a házasságok számára is „az egyesek befolyást ne gyakorolhatnának.“ Ki meri állítani, hogy a házasságokat itt ez osztályzatban „nem az egyéni érzelmek,“ legalább a komoly elhatározás, a legfeljebb társadalmi tekintetek korlátozta, független önelhatározás szabályozná?

Íme egy megegyézőlhatatlan példa, mily ferde állításra, mily hiányos itéletre vezethet a pusztas z á m tekintetbe vétele! A szám, igaz, az előbb említett osztály mellett szól; de a nagy tömeg éretlenségéből következtessünk-e az egyénre? s ha ethikai kérdéseket taglalunk, nem-e azon embert kell tekintünk mely magasabban áll az állat felett s törekvéseinél fogva megközelíti a képet a melyre az írás szavai szerint teremtett?

Nem szükség a számokat tagadnunk, sem szabályszerűségeket, sem a statistika nagybecsű szolgálatait, de kétségbevonva a felületes következtetések jogosultságát; tiltakozni kell a szakembernek az ellen, hogy a statistikát másra alkalmazzák, mint a miben okszerű eredményeket szolgáltatathat; vissza kell utasítania, hogy abszolút pusztas számokból az ember beléletére lelkére szellemére következtessenek, pedig erre keresik a szabályozó törvényt.

Tág tere marad e tudománynak még mindig, sőt a legjobb szolgálatokat ép akkor fogja tehetni, ha birodalmát okszerűen körülhatárolják, ha minden mérhető, számolható és anyagilag vizsgálható veszünk éles bonczkése alá, de hagyjuk számításain kívül az egyén szellemi és érzelmi világát, vagy alkossunk egyéni statistikát; de akkor vonjuk le a közép számo t s az á t l a g o t magából az egyénből, a népesség közép és átlag számait pedig csak társadalmi viszonyaink megismertetésére alkalmazzuk.

Ezek után szinte roszerű esik visszatérni ama korábban említett, inkább enyelgő állításra, mely a címzés nélkül feladott levelek számából is az egyénre akar következtetni. Nem

is tennem, ha Buckle s még egy másik szellemdús író, Somerville állításai ép ezen példa körül oly megfoghatatlannak nem volnának A londoni és párisi postahivatalok kimutatásaiból ugyanis kitünt — s itt épen nem akarok hazai példákat substituálni, nehogy valaki hazai statistikánk kezdetleges voltára rójja ama szembeötlő tényeket — tehát kitünt, hogy ha számba vesszük a különbséget, melyet közbeeső körülmények okoznak, a mi azonban elég tág számbavételi engedmény — évről évre majdnem ugyanannyi a címzés nélkül feladott levelek száma. Fentartva itt is, hogy ez a szám szintén csak nagyjából egy, okvetlenül csodálatosnak kell találnunk a tényt, melyre egyébiránt most egyhamar nem tudnék rövid magyarázatot találni; ha csak Buckle-ét nem akarjuk elfogadni, mely szerint e tényből az tűnnék ki, hogy „még a feledékenységi hibák is a szükségszerű és változhatatlan rend általános jelleme által tűnnek ki“; vagy Somerville-ét, ki szerint „mind a feledékenység mind a szabad akarat állandó törvényeknek vannak alávetve.“

Igenis van magasabb rend a világban és természetben, s a természettudományok haladása napról napra derít ki több több törvényt, mely a magasabb rendet nekünk halandóknak is megmagyarázza. Uralkodik ily magasabb rend és törvény okvetlenül az erkölcsi világban is; de noha az aligha a szabad önelhatározás, az akarat nyilvánulhatásának korlátozásában rejlik, Buckle-nek nagy érdemei vannak, hogy azt a történelmi tudomány fejlesztése céljából kutatja, hibája csak az, hogy a statistika segédelmével teszi.

Ily törvény létezésére pedig a statistika segédelmével csak akkor következtethetnénk, ha a társadalom létezése óta birnánk adatokkal, s ha az egyes adatok a társadalom változásai mellett sem változtak volna.

A mennyiben pedig, még korlátolt tapasztalataink mellett, számok nélkül is épen az ellenkezőt tudjuk; a mennyiben épen a statistika létezése és fejlesztése óta arról győződünk meg, hogy az egyes országok míveltségének terjedésével a bűntények gyérülnek, váratlan inség idején s túlhajtott nyereszkekedés korszakában az öngyilkosságok szaporodnak, bizonyos világnézet terjedésével pedig el-elharapóznak a fiata-

labb korra is; a mennyiben éppen a statistika segédelmével találtuk fel az arányt, mely a gabonaárak s a házasságok száma közt létezik; de tudjuk azt is, hogy ez csak az átlagos emberre s nem az egyénre enged következtetnünk; a mennyiben végül a czimzés nélkül feladott levelek valamennyire állandó száma az évről évre fokozott mennyiségben feladott levelek számához képest inkább csökkenésnek tekinthető s így szintén a műveltség terjedésével kezd tünedezni: annyiban ne higgyük magunkat föl jogosítva, legalább ne a statistika alapján, arra, hogy külön erkölcsi világrendet s külön cselekvényeket korlátozó törvényeket fogunk kideríthetni.

Mert mindaz, a mit a statisztika eddig tanított, csak arra mutat, hogy a világ folytonos haladása összhangzásban van az emberiség hivatásával, a tudományok céljaival s a szellemi törekvés még eddig el nem ért s talán soha el nem érhető tökélyével, az abszolút igaz és jó megközelítésével.

Minél inkább művelődik az egyes és a nemzet, minél inkább tágul mindkét oldálát köre s szabad társadalmi mozgása: annál inkább fogy a bűn és fogy az emberi gyarlóság, annál célszerűbbencselekedhetik az egyes, boldogulhatnak a népek, s miután az akadályok a tökély megközelíthetésére nézve leginkább társadalmi viszonyainkban rejlenek: ebben találhatunk serkentést a statistika művelésére is, mely e társadalmi hiányokat és hibákat kutatja és felderíti. Kutatja magában az emberben és felderíti cselekvényeiben, de csakis sommásan csakis átlag számokban, melyek az illető társadalom „középemberét“ hiven előállítják ugyan, de távol maradnak az egyén jellemzésétől, mi a nagy számoknak soha sem fog sikerülni.

A statistika eddigi kutatásaiból és tényeiből pedig megtanulhattuk az egyet, hogy a statistikusként, meg kell válogatni a tért melyen üdvösen működhetik s legjelesebb statisztikusaink azt meg is találták; mert Engel helyesen mondja: hogy „mindennemű statistikánál nem az egyén különleges viszonyairól, hanem egész népességeiről van szó, hogy az egyén társas életbeli tényeinek kutatása soha sem öncél, hanem csak eszköz a célhoz, azon célhoz t. i., hogy a testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi fejlettség azon fokát ismerjük fel és ismertessük, melyen az állam bizonyos időszakban létezik.

III.

PESTVÁROS BÜNÜGYI STATISZTIKÁJA.

1867. és 1868-ban.

Csukasi Károlytól.

I.

A bűnügyi statistika a társadalmi életben felmerülő számos jelenségek ok és okozataira nézve kulcsot szolgáltat, világot vet.

Igy a közérkölcshöz emelkedésének, avagy süllyedésének mutatója, a gazdasági állapotok jelzője, a bűnügyi törvények és törvénykezés criterionja stb. Ennélfogva ismerete közérdekű tárgy, melyet egyaránt kell tudni az államférfiúnak, a törvényhozónak és bírónak; mert amíg amazoknak alapul, irányul szolgál működéseikben a jövőre nézve, addig emennek támpontokat nyújt a jelenben.

Jelenleg azonban csak Pestváros bűnügyi statistikáját közöljük a fenn kijelelt két évből. De mert városunk lakossága különböző osztályokból áll — népessége a legelső, — fenyítő törvényszéke előtt — minden más törvényhatóságát felülmulva, — a legtöbb bűnügy fordul meg: a kép melyet ezen bűnügyi hatóság nyújtand a többiekével többé kevésbé egyező.

A közlendő szám adatok nyomán, — melyek csupán a a szorosán vett bűnügyekre fognak vonatkozni — meg fogjuk látni városunk erkölcsi állapotát — az e tekintetben beállott

hullámzást, törvénykezésünk egyes kórjelenségeit, a hiányokat, melyek javítandók, a kivánalmakat, mik teljesítendők volnának.

Az A.) alatt mellékelt 2 db. Kimutatás átnézetet nyújt a városi törvényszéknél tett feljelentésekről a vizsgálatokról és ezek mikénti elintézéséről; másik része pedig a vizsgálati foglyok számáról és arról miként és mely idő alatt szabadultak a vizsgálat alól?

A feljelentések számát véve tekintetbe, ugy találjuk, hogy 1868-ban azok száma 10⁰/₀-kal szaporodott, mely jelenség szomorító volna, ha e feljelentések már magokban véve mind bűntények is volnának, azonban levonva ezen számból a a 4. és 7-ik rovat alatti tételeket, mint olyanokat melyek a bünygi eljáráshoz nem tartozó ügyek mennyiségét tüntetik fel, ezen szám, az összes feljelentések számát véve fel $\frac{3}{4}$ -re olvad le 1867-ben. és $\frac{5}{6}$ -ra 1868-ban.

A feljelentések ily nagy számbani visszautasítása azonban más tekintetben ismét nem kedvező. Mert ez egy részben a törvények határozatlanságát, az eljárás selejtességét és a feljelentők tájékoztatlanságát jelzi. Hogy ez utóbbi mily nagy foku mutatja a 4-ik rovat, mely 1867-ben 161 oly ügyet tüntet fel, mely egyszerüen vissza vettetett, 1868-ban pedig 74-et, De tanuskodik ezen szám arról is mily tág magyarázat alá vehetők bünygi törvényeink, s ugyanezt bizonyítja a 7-ik rovat is, mely szerint 1867-ben 463; 1868-ban 302 ügy volt olyan, melyben a vizsgálat megkezdett s később tényálladék hiányából megszüntették. Tehát ezen ügyeknél már valamely törvényszéki tag járt el és ítelt a felett, valljon létezik avagy létezhetik-e bűntényálladék? és mégis ily nagy számú a tényálladék hiányából megszüntetett vizsgálatok száma.

A 8-ik rovat sanyaru rendészeti helyzetünkről tanuskodik, a midőn 1867-ben 249 volt olyan ügy, melyet, a bűntény vagy a büntettet elkövető ki nem puhatolhatása miatt, kellett megszüntetni; mig 1868-ban 271-et; a mi ugyan valamivel még kedvezőbb.

A vizsgálati foglyokra vonatkozó második rész különféle észleletekre ad alkalmat. Ugyanis ha összehasonlítjuk az

évi vizsgálatban levő foglyok számát a feljelentési számokkal, úgy tapasztaljuk, hogy 1867-ben a tett feljelentések közül, felénél többnél egyszersmind fogoly is kísértetett be, 1868-ban pedig $\frac{2}{3}$ részénél. De még inkább szembeszökő a vizsgálati foglyok száma, ha felvesszük, hogy 1867-ben a feljelentések közül 161; 1868-ban 74 azonnal visszavetett. Tárgyalás folytán 1867-ben 805 ügy fejeztetett be s ezen tárgyalásokon 423 fogva levő egyén íteltetett el, tehát minden két tárgyalásnál egy fogoly elíteltetett, míg 1868-ban 732 ügyben tartatott tárgyalás és ezeken 589 fogva levő személy íteltetett el.

A.) Tábla 1867. évből.

1	Azon feljelentések száma, melyekre nézve a vizsgálati eljárás az 1866. év végével be nem fejeztetett.		1,227
2	Az 1867. évben beérkezett feljelentések száma.		1,316
3	A feljelentések összes száma.		2,543
4	mint bünvádi eljárásra nem alkalmasak elvetettek.	Azon feljelentések száma, melyek 1867-ben vizsgálati eljárás elrendelése nélkül	161
5	más törvényszékhez áttétettek, vagy már megindított bünvizsgálatba beolvastattak.		89
6	más törvényszékhez áttétel vagy már megindított vizsgálatba beolvastás által.		53
7	a büntett hiánya miatt.	Azon vizsgálatok száma, melyek 1867-ben elintéztettek	463
8	a büntett vagy a tettes ki nem puhatolása miatt.		249
9	sommás uton.	a bünvádi tárgyalás megindítása által	773
10	írásbeli per útján.		321
11	Összesen.		1,570
12	Összes száma az 1867. évben elintéztett feljelentéseknek és vizsgálatoknak.		1,821
13	Azon feljelentések száma, melyekre nézve a vizsgálati eljárás 1867. év végével be nem fejeztetett.		723
14	1866. év végével meg nem szünt.	A vizsgálat alatti személyek száma kiknek fogsága	88
15	1867. évben kezdődött.		758

A vizsgálati fogságban levők számát összevetve a közölök elítéltek számával úgy tapasztaljuk, hogy 1867-ben $\frac{4}{5}$ ítéltetett el, $\frac{1}{5}$ pedig felmentetett, 1868-ban pedig $\frac{1}{3}$ rész mentetett fel. Az elfogottak tehát $\frac{1}{3}$ részben ártatlanul lettek fogságba vetve, kik közül fele nemis ítéletileg mentetett fel, de a vizsgálat megszüntetése folytán végzésileg. És mi oka ezen nem kedvező jelenségnek? Igénytelen nézetem szerint a hiányos elővizsgálat, mely a különben is túlterhelt kapitányság által teljesítettven, természetesen az azután ereje és idejéhez mérten eszközli azt, s igyekszik áttenni az ügyet a fenytő

1867. évben fogságban vizsgált személyek összes száma													Azon vizsgálatban levő személyek száma, kiknek fogsága 1867-ben megszűnt			
a vizsgálat folytatában.													elbocsátás által			
a vizsgálat megszüntetése folytában.													miután a vizsgálati fogság			
a bizonyítékok elégtelensége miatt felmentő ítélet következtében.													egy hónapon túl nem terjedő ideig			
teljesen felmentő büntelenségi ítélet következtében.													1—3 hóig			
a fogoly halála által.													3—6 hóig			
a fogoly megszökése által.													6 hótól egy évig			
a büntetés foganatosítása által.													egy évnél tovább			
tartott													Azon vizsgálat alatti személyek összes száma, kiknek fogsága 1867. évben véget ért.			
Azon vizsgálat alatti személyek száma, kik 1867. év végén fogva maradtak.																
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
836	156	52	78	23	7	—	423	463	178	64	26	8	739	97		

törvényszékhöz, foglyul küldvén be a vádlottat, melynek ártatlansága a tüzetes vizsgálat alkalmával kitűnik.

A mi a vizsgálati fogság tartamát illeti, tekintetbe véve a törvényszéki erőket s az ügyek mennyiségét, az megnyugtató, mert a felvett két évi időköz szerint a foglyok felének nagyobb része nem volt egy hónál tovább vizsgálati fogságban, $\frac{1}{5}$ része 3 hónál tovább, egy tizedrésze hat hónál tovább, és $\frac{1}{32}$ része 1 évnél tovább; azonban ezen az egyéni szabadságra nézve még mindig jelentékeny számadatok kedvezőbbi tételére a közönsegnak az erők szaporítása által szükségkép törekedni kell.

A.) Tábla 1868. évben.

1	Azon feljelentések száma, melyekre nézve a vizsgálati eljárás az 1867. év végével be nem fejeztetett.		723
2	Az 1868. évben beérkezett feljelentések száma.		1,456
3	A feljelentések összes száma.		2,179
4	mint bünvádi eljárásra nem alkalmasak elvetettettek.	Azon feljelentések száma, melyek 1868-ban vizsgálati eljárás elrendelése nélkül	74
5	más törvényszékhez áttétettek, vagy már megindított bünvizsgálatba beolvasztattak.		21
6	más törvényszékhez áttétel vagy már megindított vizsgálatba beolvasztás által.		116
7	a büntett hiánya miatt.	Azon vizsgálatok száma, melyek 1868-ban elintéztettek	302
8	a büntett vagy a tettes ki nem puhatolása miatt.		271
9	sommás uton.	a bünvádi tárgyalás megindítása által	710
10	írásbeli per utján.		221
11	Összesen.		1,420
12	Összes száma az 1868. évben elintéztett feljelentéseknek és vizsgálatoknak.		1,518
13	Azon feljelentések száma, melyekre nézve a vizsgálati eljárás 1868. év végével be nem fejeztetett.		661
14	1867. év végével meg nem szünt.	A vizsgálat alatti személyek száma, kiknek fogsága	97
15	1868 évben kezdődött.		958

II.

Minden büntetnek bizonyos indoka, ezéjja van, mely az emberi természetten alapulva a mint a büntettek osztályozását idézi elő, — úgy egyszersmind a bünösök vágyaira, ezéjzataira is következetetést enged vonni. Egyik büntényhez gonoszság és vagyonszerzési vágy, másikhhoz vadság és szlajság, a harmadikhhoz elsatnyult erkölcs és élyvhajlászat negyedikhhez zsarnoki kedély és káröröm s' b. kívántatik. És így a bünesetek nemeiböl bizton meg lehet határozni valamely nép, miveltségí fokát, erkölcsi állapotát, társadalmi, vagyoni helyzetét.

1868. évben fogságban vizsgált személyek összes száma.		
16	Azon vizsgálatban levő személyek száma, kiknek fogsága 1868-ban megszűnt	
17	elhocsálás által	
18	a vizsgálat megszüntetése folytán.	
19	bizonyítékok elégtelensége miatt felmentő ítélet következtében.	
20	teljesen felmentő büntelenségi ítélet következtében.	
21	a fogoly halála által.	
22	a fogoly megszökése által.	
23	a büntetés foganatosítása által.	
24	mintán a vizsgálati fogság tartott.	
25		egy hónapon túl nem terjedő ideig
26		1—3 hóig
27		3—6 hóig
28		6 hótól egy évig
29	egy évnél tovább	
29	Azon vizsgálat alatti személyek összes száma, kiknek fogsága 1868. évben véget ért.	
30	Azon vizsgálat alatti személyek száma, kik 1868. év végén fogva maradtak.	
1,055		
153		
110		
60		
58		
2		
1		
589		
561		
221		
152		
33		
6		
973		
82		

Ennélfogva közöljük B. alatt az 1867 és 1868-ban Pest-város ftó tvszéke előtt megfordult bűneseteket osztályzatuk szerint a marasztaló és felmentő ítéletek számával együtt.

Az 1867-ikévben 870 ügy tárgyaltatott le, melynek folytán 625 egyén ítéltetett el. Ha már most felvesszük azt, hogy Pestnek 150,000 lakosánál nincs több: az eredmény megdöbbentő. Mert hisz e szerint már minden 241-ik lélekre egy bűnöző esik, míg az országos statistika szerint csak minden 832-re esik egy. És ezen szomorú, városunk erkölcsi sülyedését oly sötét színben előnkbe állító kép még aggasztóbbá vált 1868-ban, melyben az elítéltek száma 689-re rug, a mi már minden 218-ik lélek után mutat fel egy bűnözőt. Valóban kétségbeejtő állapot s egyszersmind intő jel a bajnak mielőbb elejét venni az egyes bűn nemeknek megfelelő intézkedések által.

Mert habár ezen számok, mint alább látni fogjuk, a mind-innen ide csődülő osztályok által rugnak is oly magasra; azért mégis a pesti illetőségűek is nagyban részesek benne, a tények pedig léteznek, idézték légyen azt bár elő részben csak bizonyos évszakokban vagy évek óta itt lakó egyéniségek is.

Kóros állapotra mutat továbbá az, hogy a perbefogottak egész egy harmadrésze felmentetik és pedig $\frac{1}{6}$ — a teljesen, $\frac{1}{6}$ a bizonyítékok elégtelenségéből, mely arány mindkét évben egyenlőkép jelenkezik azon kivétellel, hogy 1868-ban bizonyítékok elégtelenségéből felmentettek száma az $\frac{1}{6}$ részt nem üti meg, azonban a másik által pótoltatik. Mert ezen felmentések kétségtelenül a mellett bizonyítanak, miszerint vagy az elővizsgálatok nem lőnek kellőleg vezetve és kimerítve, vagy az ítélet hozatal enyhe és elnéző. Nézetem szerint mindkettőben keresendő a hiba. Városunk tehát e tekintetben is rosszabbul áll, mint az ország, mert az országos statistika szerint a magyar államban perbefogottak közül csupán $\frac{1}{4}$ rész mentetik fel, városunk törvényszéke által pedig $\frac{1}{3}$, — míg a lajtántúli államban csupán $\frac{1}{10}$ rész.

Osztályozva már most a bűnöket a bűnösök indulata s azon források] szerint, melyekből azok fakadnak, azt látjuk, hogy a közintézkedések elleni büntettek megnyugtató száma-

datokat szolgáltatnak, mindkét évre nézve; szintén így lehet nyilatkoznunk a vallás és a közerkölcsiség rovatába eső bűntényekről is, miután ezekre 1867-ben csupán két ítélet esik, 1868-ban pedig 5.

Az erkölcsi romlottság azon nagyobb foka iránt tehát, mely egyes specialis bűntényekben, nevezetesen vérfertőztetés, nőrablás, természetelleni fajtalanságban nyilatkozik, nincs mit panaszkodnunk. Ezen bűntények, melyek az erkölcsi lét teljes hiányából, a természetiesség levetkezéséből erednek, majd csak nem ismeretlenek törvényszékünk előtt s ha feltűnnek is egyik vagy másik alakban, számuk a kettőt-hármat nem igen haladja meg.

Az emberi élet és test-épség elleni merényleteket illetőleg azonban ellenkező jelenségek mutatkoznak, mint a vallás, és közerkölcsiségi bűntényeknél. Nem kevesebb ugyanis, mint $\frac{1}{8}$ része az összes perbefogottaknak állott bűnvád alatt az emberi élet és test-épség elleni bűntények miatt. 1867-ben az ítéletek $\frac{1}{9}$ része ilyenmő bűnyekben hozatott meg, s továbbá az összes elítélteknek egy tizedrésze ezek miatt lön büntetve. Az 1868-ik év ugyan valamivel kedvezőbb arányt tüntet fel, de nagyon csekély az; ugyanis a most említett évben perbefogottak közül $\frac{1}{13}$ rész az emberi ép-lét megsértése miatt helyezteték vád alá, s az elítéltek minden 11-kére esik egy ilyen bűnös.

Nagy tehát a mennyiség, melylyel az ezen rovatba tartozó bűnesetek évről-évre kimutatásainkban szerepelnek, mi annál szomorítóbb, hogy városban jelentkezik, mely léténél fogva szelidebb erkölcsöket tételez fel. Mert ezen bűntények alap-indokai szenvedélyesség, türelmetlenség, vadság, szilajság, szivtelenség, mely városokban a nagyobb mérvű forgalom által előidézett, többszörös érintkezés következtében szelidül, simul és mérséklődik. Hogy tehát nálunk még mindig oly nagy fokban jelentkeznek, ez a műveltség terjedésének lassuságát és még minden rétegekbe el nem jutását kézzelfoghatólag tanusítja, a mint ez ki is tűnik abból, miszerint a testi sértések elkövetői legnagyobbbrészt nem dicsekedhetnek műveltséggel. A mint ennél fogva többen lesznek azok, kik az iskolát látogatták, a szív és elme kiművelésében részesül-

tek: kevesebb lesz azok száma, kik az emberi élet és testesség ellen elkövetett merényletek miatt kerülnek a bűnügyi igazságszolgáltatás sorompói elé.

Szabadság elleni bűntények nem fordultak elő egyik évben sem.

A becsület megsértése miatt egy ítéltetett el mindegyik évben.

De annál több bűneset merült fel a vagyon ellen irányulók közül. Ha tekintjük az évenkénti perbefogatásokat, az ítéletek¹ számát és az elítélteket, mindegyik rovat azt bizonyítja, miszerint a többi bűntények mind összevéve is eltörpülnek a vagyon ellen elkövetett bűnesetek mennyisége, közülök pedig különösen a tolvajságé előtt.

1867-ben az összes bűnvádi perbefogatások² száma 876-ot tett, s ezek közül 695 a vagyon ellen elkövetett bűntett, tehát az összesnek $\frac{4}{5}$ része. Ez évben hozatott 870 ítélet, s ezek közül 693 vagyon³elleni merényleti ügyben, vagyis az összes ítéletek $\frac{4}{5}$ részében. Elítéltetett összesen 625 egyén, és közülök 523, tehát $\frac{4}{5}$ -de a többször említett bűntények miatt.

Még magasabbra növekedett ezen számarány 1868-ban. Volt ugyanis ez évben 987 egyén perbe fogva s ezek $\frac{14}{15}$ része, vagyis 818 vagyonellenes bűntény miatt, s ugyanez arány létezik az ítéleteknél is, miután a 986 ítélet közül 809, tehát szintén $\frac{14}{15}$ esik ily bűnügyekre, négy ötödrésze pedig az elítélteknek ez évben is az érdekelt bűntények miatt bűnhődött.

Veszélyes és szomorú képét tüntetik fel ezen adatok vagyoni bátorlétünknek, gazdasági helyzetünknek és a romlottságnak, mely a szerzés minőségére mit sem adva, vagyont, birtokot hajhász.

A tolvajság, sikkasztás, csalás stb. elkövetésének első feltétele ugyanis azon erkölcsi érzet kiveszése, mely csak jogosan és igazán szerzett vagyont kíván. Ezen erkölcsi érzet minden ember kebelébe be van oltva a természettől, s míg lehet és míg az el nem fojtatik benne, követi is azt. Ha az állami viszonyok, a gazdasági állapotok jók, munka létezik, a kereset rendszeres avagy könnyű, nincs ok, nincs szükség

reá, hogy becsülettel ne tartsa fenn magát az illető és ne kövesse erkölcsi érzetét, mely őt az igaz uton való vagyonszerzésre ösztönzi; azért úgy tapasztaljuk, hogy jó gazdasági viszonyok mellett, a vagyon elleni merényletek kevesbülnek. Azonban nem mindenkor hajlandó az ember követni jobb sugallatát, s mikor lehetne is becsületes uton szerezni vagyont, törvénytelenesen teszi azt. Ez tehát már egészben a romlottság kifolyása, az erkölcsiség elsatnyulása. Előidézik pedig ezt a renyheség; a nevelés elhanyagolása, mely munkaösztönt, tevékenységi szeretetet oltana a gyermekbe; csillogási vágy; nélkülözni, lemondani nem tudás.

A hol tehát a vagyon elleni merényletek tulnyomók ott vagy a nép neveletlen és romlott, vagy a gazdaság életerén rágódik féreg.

Városunkban az oly magasra rugó vagyon elleni bűntények indokául már most melyiket kellend felvennünk? én úgy hiszem, mindkettőt, habár a műveletlenség, a dologkerülés, könnyelműség és erkölcsi romlottság sokkal, de sokkal több bűnözőt állít a törvény elé, mint gazdaságunk kedvezőtlen állapota. Az eddigi tapasztalatok szerint ugyanis alig fordult elő eset, hogy valamely bűnös azt mondotta volna: csupán a szükség, az élni, az önmagam fentartása vezérle arra, mit cselekedtem, habár dolgozni, munkálkodni akartam is. De igenis számtalanok az olyanok, kiknek üzletük a csavargás, kik a lopást egyszerű pajkosságnak tekintik, kik képzelt szükségleteik kielégítésével mentegedődzének. Nevelés, tanítás kell tehát mindenekelőtt, e tekintetben is.

A mennyiben a csalások a vagyon elleni bűntények egy sajtáságos nemét képezik, megjegyezzük, hogy ezek 1867-ben a vagyon-ellenes bűntényekért perbefogottak számának $\frac{1}{8}$ -dát, 1868-ban $\frac{1}{7}$ -ét teszik; az ítéletek $\frac{1}{9}$ -ed része 1867-ben, $\frac{1}{7}$ -része 1868-ban ő reájuk esik, s az elítéltek közül 1867-ben $\frac{1}{10}$ -ed rész, 1868-ban $\frac{1}{6}$ rész csalásokért ítéltetett el.

B.) Tábla 1867. évben.

Azon büntettek nemei, melyek miatt a bűnvádi tárgyalás (sommás uton, vagy írásbeli per után) megindított.	A perbe fogottak		
	kik 1866. végén perbe fogva maradtak.	kik 1867. évben fogattak perbe.	Összesen
0. Felsőszécsény, delegatió folytán	—	1	1
1. Erőszakos ellenszegülés, zendülés	—	—	—
2. Nyilvános erőszakoskodás	—	9	9
3. Hivat. hatalommal való visszaélés	1	7	8
4. Megvesztegetés	—	—	—
5. Vallásháborítás, istenkáromlás	—	—	—
6. Hamis eskü	—	—	—
7. Kettős házasság	—	—	—
8. Házasságtörés	—	—	—
9. Erőszakos nemi közösülés	1	6	7
10. Nő-rablás	—	—	—
11. Vérfertőztetés	—	1	1
12. Természetelleni fajtalanság	—	—	—
13. Gyilkosság	—	6	6
14. Gyermekgyilkosság	1	4	5
15. Emberölés	1	10	11
16. Emberölés vétkes vigyázatlanságból	—	9	9
17. Magzatelhajtás	—	—	—
18. Gyermekkitevés	1	6	7
19. Súlyos testi sértés	3	75	78
20. Párviadal	—	—	—
21. Emberrablás	—	—	—
22. Erőszakos letartóztatás	—	—	—
23. Hamis vád	—	3	3
24. Gyújtogatás	—	—	—
25. Tolvajtság	8	535	543
26. Sikasztás	3	54	57
27. Birói zártörés	—	13	13
28. Rablás	—	—	—
29. Zsarolás	1	2	3
30. Szándékos, erőszakos kártétel rongálás	—	13	13
31. Csalás	5	68	73
32. Váltóhamisítás	1	3	4
33. Állévélyköltés	—	5	5
34. Hamis bukás	—	2	2
35. Vétkes bukás	—	—	—
36. Bűnelősegítés (szökt., orgazd. stb. által)	—	44	44
Összesen	26	876	902
Az elmúlt évben összesen	21	821	842
a jelen évben tehát { több	6	44	49
{ kevesebb	—	—	—

B.) Tábla 1868. évben.

Azon büntettek nemei, melyek miatt a bűnvádi tárgyalás (sommás uton vagy írásbeli per utján) megindított.	A perbe fogottak		
	kik 1867. végén perbe fogva maradtak.	kik 1868. évben fogottak perbe.	összesen
0. Felségsértés delegatio folytán . . .	—	1	1
1. Erőszakos ellenszegülés, zendülés . . .	—	3	3
2. Nyilvános erőszakoskodás . . .	—	16	16
3. Hivatalos hatalommal való visszaélés . . .	—	4	4
4. Megvesztegetés . . .	—	2	2
5. Vallásháborítás, istenkáromlás . . .	—	—	—
6. Hamis eskü . . .	—	2	2
7. Kettős házasság . . .	—	—	—
8. Házasságtörés . . .	—	1	1
9. Erőszakos nemi közösülés . . .	—	4	4
10. Nő-rablás . . .	—	—	—
11. Vérfertőztetés . . .	—	2	2
12. Természetelleni fajtalanság . . .	—	—	—
13. Gyilkosság . . .	3	3	6
14. Gyermekek gyilkosság . . .	2	—	2
15. Emberölés . . .	7	5	12
16. Emberölés vétkes vigyázatlanságból . . .	—	16	16
17. Magzatelhajtás . . .	—	—	—
18. Gyermekekitevés . . .	—	2	2
19. Súlyos testi sértés . . .	5	48	53
20. Párviadal . . .	—	—	—
21. Emberrablás . . .	—	—	—
22. Erőszakos letartóztatás . . .	—	—	—
23. Hamis vád . . .	—	1	1
24. Gyujtogatás . . .	—	—	—
25. Tolvajság . . .	9	610	619
26. Sikkasztás . . .	1	59	60
27. Birói zártörés . . .	—	15	15
28. Rablás . . .	—	2	2
29. Zsarolás . . .	—	2	2
30. Szándékos, erőszakos kártétel rongálás . . .	—	6	6
31. Csalás . . .	4	102	106
32. Váltóhamisítás . . .	—	11	11
33. Állevélköltés . . .	1	11	12
34. Hamis bukás . . .	—	—	—
35. Vétkes bukás . . .	—	—	—
36. Bűnelősegítés (szökt. orgazd. stb. által) . . .	—	59	59
Osszesen . . .	32	987	1,019
Az elmúlt évben összesen . . .	26	876	902
a jelen évben tehát } több	6	111	117
} kevesebb	—	—	—

III.

A C.) táblák a büntetésnemeket tüntetik fel s céljuk kimutatni : az egyes bűnesetek mily fokban követtetének el, melyből ismét a bűnösök nagyobb vagy kisebb gonoszságára lehet következtetést vonni.

Az 1867-ik évi kimutatás szerint nagyobb szerű büntények nem is fordulának elő, miután 5 évnél nagyobb büntetések nem is hozattak. A bűnök nagyságát illetőleg tehát ezen év kedvező számadatokat nyújt. Az 1868. évben jelentkeznek ugyan nagyobb büntetések is, u. m. : két halálos ítélet, egy 10 és 20 év közé eső ítélet, két 5—10 év közé eső ítélet, azonban mennyiségüket véve tekintetbe, azok még mindig mérsékeltek. Az 1—5 év közé eső ítéleteknél szembeszökő az, hogy majd csak nem kizárólag a vagyoni elleni merényletekre vonatkoznak, és hogy számuk 1868. évben több mint megkétszerezett, tehát már ez évben több nagyobb fokú büntény követteték el.

A legtöbb büntény, még pedig az összes büntények 30-nak kivételével, egy éven alul lett büntetve 1867-ben, 78-nak kivételével 1868-ban. Ha úgy tekintjük ezen jelenséget, mint a mely a büntények csekély mérvűsége mellett tanuskodik, úgy igen is kedvező e jelenség, a mint hogy azt kétségbe vonni nem is lehet. Azonban ezen tulnyomólag a 6-ik rovatban feltűnő szám-mennyiségnek más indoka is lehet s meg vagyok győződve, miszerint van is. Ez pedig nem más, mint törvényeinknek a büntetés kimérésére nézve teljes határozatlansága, a büntények qualificatiójának hiánya. Minélfogva az egy évnél tovább nem terjedő büntetések ezen szerfeletti nagysága ez oldalról véve, nem kedvező de rossz jelenség.

C.) Tábla 1867. évben.

Azon büntettek nevei, melyekre a büntetés szabadtott.	A perbe fogottak száma, kik					A büntettek miatt elítéltek összes száma.	A: elítéltek száma, kik					
	halálra *)	élettogytigliani	10—20 évig tartó	5—10 évig tartó	1—5 évig tartó		1 éven alóli	ösvallomás	egyéb bizonyítékok			
										börtönre		alapsán találtattak bünösöknek
										ítéltettek		
0. Felségsértés, delegáció folytán					1	1		1				
1. Erőszakos ellenszegülés, zendülés					8	8		8				
2. Nyilvános erőszakoskodás					5	5		5				
3. Hivatalos hatalommal való visszaélés												
4. Megvesztegetés												
5. Vallásháborítás, istenkáromlás												
6. Hamis eskü												
7. Kettős házasság												
8. Házasságtörés												
9. Erőszakos nemi közösülés					1	1		1				
10. Nőrablás												
11. Vérfertőztetés				1		1		1				
12. Természetelleni fajtalanság												
13. Gyilkosság												
14. Gyermekgyilkosság												
15. Emberölés				1		1		1				
16. Emberölés vétkes vigyázatlanságból					6	6		6				
17. Magzatelhajtás												
18. Gyermekkitévés					3	3		3				
19. Súlyos testi sértés					50	50	32	18				
20. Párviadal												
21. Emberrablás												
22. Erőszakos letartóztatás												
23. Hamis vád					1	1		1				
24. Gyujtogatás												
25. Tolvajtság				22	391	413	273	140				
26. Sikkasztás					39	39	31	8				
27. Birói zártörés					4	4	4					
28. Rablás												
29. Zsarolás					2	2	1	1				
30. Szándékos, erőszakos kártétel rongálás					10	10	2	8				
31. Csalás				5	43	48		48				
32. Váltóhamisítás				1	3	4		4				
33. Állévköltés					3	3		3				
34. Hamis bukás												
35. Vétkes bukás												
36. Bünelősegítés (szókt. orgazd. stb által)					25	25	3	22				
Összesen					30	595	625	346	279			
Az elmúlt évben összesen					1	501	503	327	176			
A jelen évben tehát (több)					29	94	122	19	103			
(kevesebb)					1							

*) Ezek közül kivégeztettek.

C.) Tábla 1868. évben.

Azon büntettek nevei, melyekre a büntetés szabott.	A perbe fogottak száma, kik					A büntettek miatt elítéltek összes száma.	Az elítéltek száma, kik				
	halálra*)	életfogytalan	10—20 évig tartó	5—10 évig tartó	1—5 évig tartó		1 éven alóli	önvallomás	egyéb bizonyítékok		
										börtönre	
										ítéltettek	
alapján találtattak bűnösöknek											
0. Felsőszértés, delegatio folytán	—	—	—	—	—	1	1	1	—		
1. Erőszakos ellenszegülés, zendülés	—	—	—	—	—	3	3	3	—		
2. Nyilvános erőszakoskodás	—	—	—	—	—	8	8	2	6		
3. Hivatalos hatalommal való visszaélés	—	—	—	—	—	3	3	2	1		
4. Megvesztegetés	—	—	—	—	—	2	2	—	2		
5. Vallásháborítás, istenkáromlás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
6. Hamis eskü	—	—	—	—	—	2	2	—	2		
7. Kettős házasság	—	—	—	—	—	1	1	1	—		
8. Házasságtörés	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
9. Erőszakos nemi közösülés	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
10. Nőrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
11. Vérfertőztetés	—	—	—	—	—	2	2	2	—		
12. Természetelleni fajtalanóság	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
13. Gyilkosság	2	—	1	—	—	—	3	1	2		
14. Gyermekgyilkosság	—	—	—	2	—	—	2	—	2		
15. Emberölés	—	—	—	1	4	—	5	2	3		
16. Emberölés vétkes vigyázatlanságból	—	—	—	—	—	10	10	4	6		
17. Magzatelhajtás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
18. Gyermekkitevés	—	—	—	—	—	2	2	2	—		
19. Sulyos testi sértés	—	—	—	3	35	38	38	22	16		
20. Párviadal	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
21. Emberrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
22. Erőszakos letartóztatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
23. Hamis vád	—	—	—	—	—	1	1	—	1		
24. Gyujtogatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
25. Tolvajtság	—	—	—	1	41	378	420	339	81		
26. Sikasztás	—	—	—	2	33	33	35	27	8		
27. Birói zártörés	—	—	—	—	—	10	10	8	2		
28. Rablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
29. Zsarolás	—	—	—	—	—	2	2	—	2		
30. Szándékos, erőszakos kártétel, rongálás	—	—	—	—	—	6	6	5	1		
31. Csalás	—	—	—	13	53	53	66	45	21		
32. Váltóhamisítás	—	—	—	4	6	6	10	2	8		
33. Állevélköltés	—	—	—	2	9	9	11	9	2		
34. Hamis bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
35. Vétkes bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
36. Bűnelősegítés (szökt. orgazd. stb által.)	—	—	—	2	44	44	46	13	33		
Összesen	2	—	1	2	73	611	689	490	199		
Az elmúlt évben összesen	—	—	—	—	30	595	625	346	279		
A jelen évben tehát { több	2	—	1	2	43	16	64	144	—		
{ kevesebb	—	—	—	—	—	—	—	—	80		

*) Ezek közül egy sem végeztetett ki.

IV.

Az eddig előadottak a feljelentések, a bűnvádi perek hullámzatát, a bűnesetek nemök szerinti mennyiségi kimutatását, az ítéletek számát és fokozatát foglalják magokban; most áttérünk a bűnösök személyes viszonyainak tárgyalására, melyek nem kevésbé fontosak az előbbieneknél és engednek következtetést vonni állapotainkra és helyzetünkre.

A bűnösök személyes viszonyait feltüntető táblázatok D.) alatt csatolvák mindkét évre nézve.

Az 1867-ik évben volt elítélt bűnös 625, ezek közül 77%₀ esik a férfiakra és 23 % a nőkre. Az arány, melyet ezen számok feltüntetnek a nőkre nézve, igen nagy, és az erkölcsi romlottság magas fokát jelzi. Ugyanis 1865-ben az országos statisztika szerint az összes bűnösök 11%₀-a esik csupán a nőnemre, városunkban több mint kétszeresére több esik azokra. Pedig a nők bűnözése mindig nagyobb erkölcsi súlyedést tanúsít, mert szelidebb, gyöngédebb érzésekkel bírván, a bűnök iránti fogékonyság természetüknél fogva csekélyebb bennök, s így nagyobb romlottság kívántatik meg náluk, hogy bünt kövessenek el, mint a férfiaknál. De azonkívül kihatásuk, eredményeikre nézve is sokkal kártékonyabbak az államra, mint a férfi-bűnösöknek. Mert a nők, azok, kik hivatva vannak az állam serdülő tagjainak erkölcsét képezni, érzelmeit nemesíteni; kik első csepegtetik be a jó és rossz iránti hajlamot sziveikbe. Már most mily nevelést, mily oktatást várhat az állam olyanoktól, kiknek szive romlott, nézeteik veszélyesek?

De ha már az 1867. évi számarány felette magasan állott, az 1868. évi azt is felülmúlja, mely körülmény kétségbevonhatatlanul tanuskodik erkölcsi hanyatlásunkról. Az összes elítélt bűnösök száma ugyanis már magában véve is emelkedést és így rosszabbulást tüntetvén fel, ez évben az 689-re rug, közülök pedig 71½%₀ esik a férfiakra s 28½%₀ a nőkre, tehát 5½%₀-kal több, mint múlt évben.

Az életkort véve tekintetbe, mindkét évből ide ig-

tatjuk százalékos kimutatását annak, miként reszesültek férfiak és nők az elítéltetésben koruk szerint:

1867-ik évben.		1868-ik évben.	
férfiak	nők	férfiak	nők
20 éven alul 19.05 %	4.48 %	18.87 %	5.80 %
20—24 éves 11.2 %	4 %	10.19 %	6.24 %
24—30 „ 17.44 %	4.95 %	15.09 %	6.09 %
30—40 „ 17.28 %	4.95 %	14.66 %	5.66 %
40—50 „ 11.2 %	4 %	11.90 %	4.20 %
60-on felül 0.95 %	0.48 %	0.87 %	0.43 %
} 77.13 %		} 71.58 %	
} 22.87 %		} 28.42 %	

Ezen számadatok szerint tehát úgy tapasztaljuk, hogy nálunk a fiatal kor, az alig felserdülő ifjúság igen nagy részben osztozik a bűntények elkövetésében, mi ismét szomorú jelenség, mert az ifjú szív hevülni szokott a szépért és jóért, és mert a korai elkorcsosulás külbnyomások okozata s általános erkölcs-súlyedés jelensége; továbbá mert az ily ifjú bűnösök közül számosan állhatatosan megmaradnak állam-ellenes küzdelmökben. A mi a 20—24 évesek számát illeti, ez is magas, míg összevéve a 20—40 évig terjedők számát, kedvezőbb az eredmény viszonyítva a 20 éven aluliak számához. A 40—60 évek közti bűnösök számát illetőleg összehasonlítva azt az országos statistika adataival, egy százalék többlet jelentkezik nálunk, de még így is megnyugtatónak mondhatjuk ezen jelenséget.

A családi állapot osztályozásaként volt.

1867. évben.		1868. évben.	
férfi	nő	férfi	nő
házaságban nem élő . 51.56 %	13.92 %	49.20 %	17.70 %
házaságban élő . . . 19.04 %	5.28 %	20.76 %	7.40 %
özvegy . . . 3.52 %	3.68 %	1.60 %	3.34 %
} 77.13 %		} 71.56 %	
} 22.88 %		} 28.44 %	

Miután a házaselet egyik kiváló okozata az, hogy az erkölcsiséget gyarapítja, az érzelmeket nemesíti, gonosz cselekedetektől megóv és az erények útjani maradáást elősegíti, érdekes annak vizsgálatába bocsátkozni, mennyiben ad igazat ezen elveknek az élet?

Vessünk tehát egy pillanatot a vizsgálat eredményére s látni fogjuk, hogy megdönthetetlenül igazak azon elvek. Mert imé 1867-ben az összes bűnözők 68.48 %, 1868-ban 76.90 %-a volt nem házas. Az eredmény tehát e tekintetben városunk-

ban kedvező s ez fenmarad akkor is, ha nem szerint tekintjük a házasság és nem-házasság bűnösök számát; miután 1867-ben a hajadonok 13.92%-a, 1868-ban 17.70%-a s a férjes nőknek 1867-ben csupán 5.28%-a, 1868-ban 7.40% volt részes az elítéltek közt.

Hogy mennyire óvólag hat a családi élet mindennemű csábok, kísértések és büntettek ellen, kitűnik továbbá, ha az elítéltek családi viszonyait vesszük figyelembe. A kinek van kire nevét hagyni, ki tudja, hogy vele együtt nem enyészik el neve, de viselni fogja azt egy vagy több általa szeretett egyén büszkén, ha ő azt a gyalázattól megőrzi s pirulna, ha ő azt beszennyezi: az mindenesetre tartózkodni, óvakodni fog oly tétől, mely nevét elhomályosítaná. Ezért mindig csekélyebb a gyermekkel bíró bűnösök száma, mint a gyermekkel nem bíróké, nálunk pedig ezen arány különösen kedvező, miután

	1867-ben	
	férfi	nő
gyermekkel bírók 19%-ban s ezek közül	14%	5%
gyermektelen 81% s ezek közül	63 „	18 „
	1868-ban.	
	férfi	nő
gyermekkel bírók 26% s ezek közül	17%	9%
gyermektelen 74% s ezek közül	54 „	20 „

voltak részesek az elítéltek között.

A foglalkozási nem, az állás nem csekély befolyást gyakorolnak az egyes bűnemek gyarapodása-avagy csökkenésére. Régi példabeszéd az, hogy az embert az alkalom teszi tolvajjává, s ezen mondatnak igazat ad a statistika s a tapasztalat, melyen az alapul. A kínálkozó alkalom, a csábítólag mutatkozó kivihetés, a könnyű lehetőség e vagy ama bünténynek elkövetésére, sodorja számtalanszor az embereket a bűn útjára; s ha az illetők ilyenemű kísértéseknek kitéve nem volnának, bizton elmondhatjuk, miszerint fele sem lenne bűnös. A mely foglalkozási nemnél tehát nagy a tolvajlás elkövetésére való alkalom, az mindenesetre a legnagyobb contingenszt fogja szolgáltatni a tolvajlásra, viszonyítva a más foglalkozási nemben felmerülő számokhoz; a mely pedig a csalások teljesítésére kínálkozik nagyobb ingerrel, a csalások számát szaporítandja, legfőképen ismét viszonyítva más fog-

lalkozási nemekben előfordulók számához. Megmaradva tehát a példaként felemlített bűntények mellett, a tolvajsági bűntények elkövetésére a legtöbb a legkínálkozóbb alkalmat szolgáltatja a cselédi és segédi állás. Ugyanis a cseléd és segéd — mint a tágabb értelemben vett család tagja — folyton urának tulajdonát képező tárgyak között forogva, azt használva ezer és ezerféleképen módjában áll egyet-mást önmagának félretenni, elidegeníteni; magát a fel nem fedezés gondolatával áztatva, erre vagy amarra elragadtatni. Míg a családi bűntények elkövetésére kiválólag a kereskedelmi állás nyújt legtöbb alkalmat. Ebbeli állításunk mellett tanuskodnak a számok melyek az elítélt bűnösök foglalkozási nem szerint való csoportosítása folytán ekként alakulnak. Volt az elítéltek közt :

	1867-ben:	1868-ban:
Foglalkozás nélküli	15%	3 1/2%
cseléd, napszámos	40 „	43 „
iparos s kereskedő segéd és gyári munkás,	30 „	31 „
Földműves	1 „	— 1/2 „
iparos s kereskedő tisztviselő, művész, tudós,	11 „	15 „
	3 „	3 „
A fenti rovatokhoz tartozó családtagok	—	4 „

A legnagyobb részben tehát cselédek, napszámosok és segédek voltak azok, kik büntetés alá kerültek mindkét évben. És mi volt bűntényük? talán hamisítási, családi, közerkölcsiségi, fajtalansági? Nem! Tolvajság miatt ítéltetének el legfőképp. 1868-ban ugyanis azon 71%-ból, mely rájuk esik, 64% tolvajság miatt lőn elítélve. És így van ez a kereskedőket illetőleg a csalásnál is, melyre nézve adataink úgy állnak, hogy azon 15% közül mely rájuk esik, egy negyedrészt csalás miatt lőn elítélve.

A műveltségi fokot illetőleg egyszerűen a táblázatot igtatjuk ide; eléggé beszélnek ezen számok, mily arányban osztozkodnak a bűnösök műveltségök szerint az évenkénti elítéltetésekben.

	1867-ben	1868-ban
Írni, olvasni nem tudók	30%	36%
Csak olvasni tudók	21 „	2 „
Csak olvasni és írni tudók	47 „	59 „
Nagyobb műveltséggel bírók	2 „	3 „

Legtöbb esetben a bűnök forrását, elkövetési indokát a vagyonhiány, a szegénység képezi, s így a bűnügyi statistika némi támpontot képezhet a közvagyonosodás megítélésénél, ha az elítéltek vagyoni állapota pontosan bemondatik. Azonban a tapasztalat szerint az e tekintbeni adatok roppant hiányosak, és így reájuk alapítani nem lehet. Mert a vádlottak alig egy tizedrésze mondja be igazán vagyoni helyzetét; tudván ugyanis azt, miszerint a rabtartási költségeket ő neki kell megtéríteni, már vagyoni helyzete bemondásánál nem adja elő a valót. Azért nem tartjuk teljes hitelűnek az itt bemutatott s a vagyoni állapotot feltűntető kimutatást, mely szerint városunkban 93%-a az elítélteknek lenne teljesen vagyontalan. Ezen jelenség felette kedvező volna.

	1867-ben	1868-ban
Volt teljesen vagyontalan	93 1/2 %	93 %
Kevésvagyonú	6 1/2 „	6 „
Vagyonos	—	1 „

Két főkövetkeztetést lehet a bűnismétlésekből levonnunk: t. i. mennyiben bír hatálylyal a bűnügyi igazságszolgáltatás melynek célja a javítás és mily színvonalon áll a közerkölcsiség. Mert hol a bűnismétlők száma nagy, ott a bűnösök megrögzöttsége nyilvánvaló; ebből pedig önként foly, miszerint a társadalom közerkölcsisége alantabb fokú és a büntetések által nem éretett el az ohajtott cél.

A felvett két évben u. m.

	1867.		1868.	
	férfi	nő	férfi	nő
Volt még eddig nem büntetett	62.4%	20.16%	53.56%	25.10%
Büntetve hasonnemű büntettért	3.2 „	0.64 „	2.61 „	0.73 „
Büntetve különemű büntettért	6.72 „	1.12 „	11.03 „	1.89 „
kihágásokért	4.8 „	0.98 „	4.35 „	0.73 „
	<u>77.12%</u>	<u>22.88%</u>	<u>77.55%</u>	<u>28.45%</u>

Az arány tehát, mely a még nem büntettek és bűnismétlők közt létezik, megnyugtató, ha helyzetünket az országos statistika kimutatása szerint az államéval hasonlítjuk össze, miután e szerint az elítéltek 1/3 részét bűnismétlők képezék 1865-ben, míg a mienk kevesebb mint 1/5-ét tünteti fel a bűnismétlőknek 1867ben, s valamivel többet 1/5-nél 1868-ban.

D.) Tábla 1867. évben.

A büntettek nemei.	Az elítéltek összes száma.		A z elítél t szemé l y e k										
			neme		Élet								
					20 éven alól		20—24 évesek		24—30 évesek		30—40 évesek		
			férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
0. Felsőszéktartás delegatio folytán	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
1. Erőszakos ellenszegülés zendülés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Nyilvános erőszakoskodás	8	7	1	—	—	1	1	3	—	—	—	3	—
3. Hivatalos hatalommal való visszaélés	5	5	—	2	—	—	—	2	—	—	—	1	—
4. Megvesztegetés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Vallásháborítás, istenkároml.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Hamis eskü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Kettős házasság	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Házasságtörés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Erőszakos nemi közöszülés	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Nőrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Vérfertőztetés	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
12. Természet elleni fajtalans.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13. Gyilkosság	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14. Gyermek-gyilkosság	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Emberölés	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16. Emberölés vétk. vigyázatlaniságból	6	5	1	1	—	—	—	2	—	—	—	2	1
17. Magzatelhajítás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18. Gyermekkitevés	3	—	3	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
19. Súlyos testi sértés.	50	47	3	3	—	12	—	12	—	—	—	14	2
20. Párviadal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21. Emberrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22. Erőszakos letartóztatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23. Hamis vád	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
24. Gyujtogatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25. Tolvajtság	413	306	107	98	25	45	20	73	25	51	22	—	—
26. Sikkasztás	39	36	3	5	—	4	—	4	—	14	—	—	—
27. Birói zártörés	4	4	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—
28. Rablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29. Zsarolás	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30. Szándékos, erőszakos kártétel	10	9	1	—	—	—	—	2	—	4	1	—	—
31. Csalás	48	36	12	7	3	6	1	8	3	5	3	—	—
32. Váltóhamisítás	4	4	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—
33. Allevétköltés	3	2	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
34. Hamis bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35. Vétkes bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36. Bünelősegítés	25	15	10	3	—	—	1	1	2	7	2	—	—
Összesen	625	482	143	119	28	70	25	109	31	108	31	—	—
Az elmúlt évben összesen	508	362	146	83	41	58	37	69	30	95	25	—	—
{több	117	120	—	36	—	22	—	40	1	13	6	—	—
{kevesebb	—	—	3	—	13	—	12	—	—	—	—	—	—

A z e l i t é l t s z e m é l y e k																							
kora				Állapota						Családi viszonya						Vallása							
40—60 évesek		60 éven felül		nőtelen v. hajadon		nős v. férjes		özvegy		gyermekkel biró		gyermektelen		rkath.	görög kath.	görög keleti	ágostai hitv.	helvét hitv.	unitarius	izraelita	egyéb vallásu		
férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő										
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	6	1	1	—	—	—	1	—	6	1	2	1	—	1	3	—	—	1	—	
—	—	—	—	4	—	1	—	—	—	1	—	4	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	3	—	2	1	1	—	1	—	1	3	1	—	—	1	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	3	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	
5	1	1	—	33	—	12	1	2	2	11	2	36	1	42	—	2	5	—	—	—	1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	
36	13	3	2	244	75	47	19	15	13	37	9	269	98	302	2	4	13	21	—	—	71	—	
9	3	—	—	17	—	19	1	—	2	12	2	24	1	23	1	—	2	4	—	—	9	—	
1	—	—	—	1	—	3	—	—	—	2	—	2	—	3	—	—	1	—	—	—	—	—	
2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	
3	—	—	—	3	1	5	—	1	—	4	—	5	1	6	—	—	1	—	—	—	3	—	
8	2	2	—	24	7	10	2	2	3	8	4	28	8	34	—	—	2	4	—	—	8	—	
—	—	—	—	1	—	3	—	—	—	1	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	1	—	
—	1	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	2	1	2	—	—	—	1	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	4	—	1	4	—	11	8	—	2	8	9	7	1	13	—	—	—	2	—	—	10	—	
70	25	6	3	341	87	119	33	22	23	90	30	392	113	448	4	4	23	42	—	—	104	—	
51	13	6	—	247	103	107	30	8	13	78	24	284	122	353	3	3	20	34	1	—	93	1	
19	12	—	3	94	—	12	3	14	10	12	6	108	—	95	1	1	3	8	—	—	11	—	
—	—	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—	—	—	1	

D.) Tábla 1867. évben.

A büntettek nevei	Az elítélt személyek								
	Hivatása vagy mestersége								
	határozott foglalkozás v. mesterség nélk.	ipar- kereskedelmi v. gyár-munkás	földmives	iparos, kereskedő v. gyáros	napszámos, cseléd	tudományos vagy művészet foglalk.	tisztviselő	földbirtokos vagy tőkepénzes	az előbbi rov. alá nem eső nők és családtag.
0. Felségsértés delegatio folyt.	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1. Erőszakos ellenszegülés, zendül.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Nyilvános erőszakoskodás	—	3	—	1	3	1	—	—	—
3. Hivat. hatalommal való visszaélés	—	3	—	—	—	—	2	—	—
4. Megvesztegetés	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Vallásháborítás, istenkáromlás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Hamis eskü	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Kettős házasság	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Házasságtörés	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Erőszakos nemi közösülés	—	1	—	—	—	—	—	—	—
10. Nőrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Vérfertőztetés	—	1	—	—	—	—	—	—	—
12. Természet elleni fajtalanság	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13. Gyilkosság	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14. Gyermekgyilkosság	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Emberölés	—	—	—	—	1	—	—	—	—
16. Emberölés vétkes vigyázatlanság b.	1	1	—	1	3	—	—	—	—
17. Magzatelhajtás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18. Gyermekkitevés	—	—	1	—	2	—	—	—	—
19. Súlyos testi sértés	1	22	—	5	22	—	—	—	—
20. Párviadal	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21. Emberrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22. Erőszakos letartóztatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23. Hamis vád	—	—	—	—	1	—	—	—	—
24. Gyujtogatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25. Tolvajtság	84	119	3	17	179	8	3	—	—
26. Sikkasztás	2	13	—	11	13	—	—	—	—
27. Birói zártörés	—	2	—	2	—	—	—	—	—
28. Rablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29. Zsarolás	1	—	—	1	—	—	—	—	—
30. Szándékos, erőszakos kártétel	—	2	4	—	4	—	—	—	—
31. Csalás	5	13	—	12	18	—	—	—	—
32. Váltóhamisítás	—	3	—	1	—	—	—	—	—
33. Állvétköltés	—	—	—	1	2	—	—	—	—
34. Hamis bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35. Vétkes bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36. Bünelősegítes (orgazdaság stb, által)	3	2	—	15	5	—	—	—	—
Összesen	97	185	8	67	254	9	5	—	—
Az elmúlt évben összesen	85	115	6	48	223	9	17	—	5
A jelen évben tehát	12	70	2	19	31	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	12	—	5

A z e l i t é l t s z e m é l y e k																		
Mivveltségi foka				Vagyoni állapota			Illetősége			Előélete								
olvasni és irni tudó	csak olvasni tudó	olvasni és irni tudó	magasabb műveltségű	vagyonatlan	kevés vagyonnal bíró	vagyonos	belföldi	örökös tartománybeli	külföldi	még soha nem volt	kihágás miatt már volt	hason		külön				
												nemü büntett miatt volt				b ü n t e t t e		
										férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1	1	5	1	7	1	—	8	—	—	6	1	—	—	—	—	—	1	—
—	—	3	2	5	—	—	3	2	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	1	3	—	5	1	—	5	1	—	5	1	—	—	—	—	—	—	—
2	1	—	—	3	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	9	30	—	43	6	1	47	3	—	37	3	5	—	3	—	2	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
140	97	165	11	404	9	—	390	18	5	240	96	11	2	31	5	24	4	—
3	5	34	—	31	5	—	37	1	1	32	3	1	—	3	—	—	—	—
—	—	4	—	3	1	—	3	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2	—	2	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
3	3	4	—	7	3	—	9	1	—	9	1	—	—	—	—	1	—	—
13	11	24	—	45	3	—	45	3	—	32	7	2	2	2	1	—	2	—
—	—	4	—	4	—	—	4	—	—	2	—	1	—	—	—	1	—	—
—	—	3	—	3	—	—	3	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	2	15	—	14	11	—	20	5	—	12	9	—	—	3	1	—	—	—
184	132	295	14	584	40	1	582	36	7	390	126	20	4	42	7	30	6	—
213	35	249	11	453	48	7	491	—	17	228	82	42	26	35	19	57	19	—
—	97	46	3	131	—	—	91	36	—	162	44	—	—	7	—	—	—	—
29	—	—	—	—	8	6	—	—	10	—	—	22	22	—	12	27	13	—

D.) Tábla 1868. évben.

A büntettek nemei.	Az elítéltek összes száma.	Az elítéltszemélyek											
		Neme		Élet									
				20 éven alól		20—24 évesek		24—30 évesek		30—40 évesek			
		férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő		
0. Felsőszétsétség delegatio folytán	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Erőszakos ellenszegülés, zendülés	3	3	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—
2. Nyilvános erőszakoskodás	8	6	2	—	—	2	—	—	1	2	—	—	—
3. Hivat. hatalommal való visszaélés	3	3	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
4. Megvesztegetés	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
5. Vallásháborítás istenkáromlás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Hamis eskü	2	1	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
7. Kettős házasság	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Házasságtörés	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Erőszakos nemi közösülés	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Nőrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Vérfertőztetés	2	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
12. Természetelleni fajtalanosság	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13. Gyilkosság	3	3	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—
14. Gyermekgyilkosság	2	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
15. Emberölés	5	5	—	2	—	1	—	—	—	—	1	—	—
16. Emberölés vétkes vigyázatlanságban	10	9	1	—	—	—	1	2	—	—	6	—	—
17. Magzatelhajtás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18. Gyermekkitévés	2	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
19. Súlyos testi sértés	38	37	1	9	—	11	—	3	1	9	—	—	—
20. Párviadal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21. Emberrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22. Erőszakos letartóztatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23. Hamis vád	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24. Gyujtogatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25. Tolvajság	420	282	138	104	38	45	29	61	28	42	29	—	—
26. Sikasztás	35	32	3	4	—	3	—	8	1	7	2	—	—
27. Birói zártörés	10	9	1	—	—	—	—	1	—	2	—	—	—
28. Rablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29. Zsarolás	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
30. Szándékos, erőszakos kártétel	6	5	1	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—
31. Csalás	66	45	21	5	1	5	3	10	6	18	4	—	—
32. Váltóhamisítás	10	10	—	—	—	—	—	2	—	5	—	—	—
33. Állévköltés	11	9	2	2	—	1	2	3	—	—	—	—	—
34. Hamis bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35. Vétkes bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36. Bünelősegítés (orgazdaság stb. által)	46	26	20	—	—	1	5	9	3	7	3	—	—
Összesen	689	493	196	130	40	70	43	101	42	101	39	—	—
Az elmúlt évben összesen	625	482	143	119	28	70	25	109	31	108	31	—	—
A jelen évben tehát { több	64	11	53	11	12	—	18	—	11	—	8	—	—
{ kevesebb	—	—	—	—	—	—	—	5	—	7	—	—	—

A z e l i t é l t s z e m é l y e k																					
kora				Állapota						Családi viszonya				Vallása							
40—60 évesek		60 éven felül		nőtelen v. hajadon		nős v. férjes		özvegy		gyermekkel biró		gyermektelen		rkath.	görög kathol.	görög keleti	ágostai hitv.	helvét hitv.	unitarius	izraelita	egyéb vallásu
férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő								
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	1	
2	1	—	—	3	—	3	2	—	—	3	1	3	1	5	—	—	—	—	—	2	
1	—	—	—	1	—	2	—	—	—	1	—	2	—	2	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	1	
—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	2	—	3	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	1	—	1	—	—	—	—	
1	—	—	—	3	—	2	—	—	—	1	—	4	—	5	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	3	1	6	—	—	—	3	—	6	1	9	—	—	1	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	—	1	—	26	1	11	—	—	—	7	—	30	1	34	—	1	—	3	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
27	13	3	1	241	97	38	30	3	11	36	32	246	106	301	—	2	26	32	—	59	
10	—	—	—	13	2	19	1	—	—	12	2	20	1	27	—	—	1	1	—	6	
6	1	—	—	1	—	5	1	3	—	6	1	3	—	6	—	—	2	1	—	1	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
82	29	6	3	339	122	143	51	11	23	117	59	376	137	478	—	7	38	49	—	117	
70	25	6	3	341	87	119	33	22	23	90	30	392	113	448	4	4	23	42	—	104	
12	4	—	—	—	35	24	18	—	—	27	29	—	14	30	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	2	—	—	—	11	—	—	—	16	—	4	—	—	—	—	—	

D.) Tábla 1868. évben.

A büntettek nevei	Az elítélt személyek								
	Hivatása vagy mestersége								
	határozott foglalkozás nélkül	ipar, kereskedelmi v. gyár munkás	földmives	iparos, kereskedő v. gyáros	napszámos, cseléd	tudományos s művészeti foglalkozásu	tisztviselő	földbirtokos vagy tőkepénzes	az előbbi rov. alá nem eső nők és családtag.
0. Felségsértés delegatio folytán	—	—	—	—	—	1	—	—	—
1. Erőszakos ellenszegülés, zendülés	—	1	—	1	1	—	—	—	—
2. Nyilvános erőszakoskodás	—	2	—	3	2	—	—	—	1
3. Hivat. hatalommal való visszaélés	—	—	—	—	2	—	1	—	—
4. Megvesztegetés	—	—	—	2	—	—	—	—	—
5. Vallásháborítás istenkáromlás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Hamis eskü	—	—	—	1	1	—	—	—	—
7. Kettős házasság	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Házasságtörés	—	1	—	—	—	—	—	—	—
9. Erőszakos nemi közösülés	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Nórablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Vérfertőztetés	—	—	—	1	—	—	—	—	1
12. Természetelleni fajtalans.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13. Gyilkosság	—	2	—	—	1	—	—	—	—
14. Gyermekgyilkosság	—	—	—	—	2	—	—	—	—
15. Emberölés	—	2	—	2	1	—	—	—	—
16. Emberölés vétk. vigyázatlanságból	—	3	—	1	6	—	—	—	—
17. Magzatel hajtás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18. Gyermekekitevés	—	—	—	1	1	—	—	—	—
19. Súlyos testi sértés	—	17	1	8	12	—	—	—	—
20. Párviadal	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21. Emberrablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22. Erőszakos letartóztatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23. Hamis vád	—	—	—	1	—	—	—	—	—
24. Gyujtogatás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
25. Tolvajság	18	152	1	16	216	3	2	—	12
26. Sikkasztás	—	12	2	10	9	—	1	—	1
27. Birói zártörés	—	1	—	7	1	—	—	—	1
28. Rablás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29. Zsarolás	—	—	—	2	—	—	—	—	—
30. Szándékos, erőszakos kártétel	—	2	—	—	3	1	—	—	—
31. Csalás	6	11	1	17	16	6	1	2	6
32. Váltóhamisítás	—	1	—	7	—	—	—	2	—
33. Állvétköltés	—	2	—	2	5	1	—	—	1
34. Hamis bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35. Vétkes bukás	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36. Bünelősegítés (orgazdaság stb. által)	—	4	—	22	17	—	—	—	3
Összesen	24	213	5	104	296	12	5	4	26
Az elmúlt évben összesen	97	185	8	67	254	9	5	—	—
A jelen évben tehát } több : } kevesebb	—	28	—	37	42	3	—	4	26
	73	—	3	—	—	—	—	—	—

A z e l i t é l t s z e m é l y e k																	
Miveltégi foka				Vagyoni állapota			Illetősége			Előélete							
olvasni és írni tudó	csak olvasni tudó	olvasni és írni tudó	magasabb műveltségű	vagyontalan	kevés vagyonnal bíró	vagyonos	belföldi	örökös tartománybeli	külföldi	még soha nem volt	kínégás miatt már volt	hason		külön			
												nemü büntett miatt volt					
b ü n t e t t e																	
férfi		nő		férfi		nő		férfi		nő		férfi		nő			
—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—		
2	—	1	—	2	1	—	3	—	—	1	—	—	—	—	2		
1	—	7	—	6	2	—	6	1	1	5	1	—	—	1	—		
—	—	2	1	3	—	—	3	—	—	3	—	—	—	—	—		
—	—	2	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
1	—	1	—	2	—	—	2	—	—	1	1	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	2	—	—	—	2	1	1	—	1	1	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
1	—	2	—	3	—	—	2	1	—	2	—	—	—	—	1		
—	—	2	—	2	—	—	1	1	—	—	2	—	—	—	—		
2	—	3	—	5	—	—	5	—	—	5	—	—	—	—	—		
7	—	3	—	9	1	—	9	1	—	8	1	1	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
1	—	1	—	2	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—		
11	—	27	—	34	4	—	32	6	—	28	1	1	—	2	6		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—		
175	8	229	8	412	8	—	357	54	9	199	122	13	2	60	13	10	1
7	—	27	1	34	1	—	29	5	1	31	3	—	—	—	—	1	—
—	—	9	1	9	1	—	8	2	—	9	1	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	2	—	2	—	2	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
3	—	2	1	6	—	—	6	—	—	5	1	—	—	—	—	—	—
14	2	42	8	55	9	2	57	7	2	31	17	—	2	9	—	5	2
—	—	7	3	8	1	1	9	1	—	7	—	2	—	1	—	—	—
—	1	9	1	9	2	—	11	—	—	5	2	—	—	2	—	2	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	1	23	—	37	9	—	38	7	1	24	18	—	—	2	—	—	2
247	12	404	26	641	41	7	587	87	15	369	173	18	5	76	13	30	5
184	132	295	14	584	40	1	582	36	7	390	126	20	4	42	7	30	6
63	—	109	12	57	1	6	5	51	8	—	47	—	1	34	6	—	—
—	120	—	—	—	—	—	—	—	—	21	—	2	—	—	—	—	1

Szerfelett érdekes jelenségek észlelhetők, a bűnösök illetősége körül tett vizsgálatok folytán. Az országos statistika igen természetesen egyedül azt tárgyalja ezen rovat alatt, mennyi bűnöző volt belföldi, mennyi külföldi, hogy ebből is némi alapot nyerjen a közerkölcsiség kitudása és további állami intézkedések megtehetése végett. Azonban nekünk nem csak ez van érdekünkben tudni t. i. hány külföldi íteltetett el törvényszékünk által, de az is, hogy az országból honnét nyerjük a nagyobb szerű contingenseket és mi ennek oka?

Illetőség tekintetében az összes bűnözők közül:

	1867-ben	1868-ban
volt belföldi	93%	85%
az örökös tartományokból	5 $\frac{1}{2}$ %	13%
külföldi	1 $\frac{1}{2}$ %	2%

Ezen adatok szerint tehát majd az összes bűnözők belföldiek; a kérdés tehát már most az, mennyi ezek közül a pesti, mely kérdés minket pestieket közelebről érdekel? A megye illetőségi alpra fektetett dolgozat folytán, ezen kérdésre a következő kimutatást iktatjuk ide elhagyván a csekélyebb számmal jelenkező megyéket.

	1868-ban.
Pestvárosi illetőségü	21.80 %
Buda és Ó-Buda	3.47 "
Pestmegye	11.60 "
Nógrádmegye	1.74 "
Barsmegye	1.74 "
Árva	} 9.97 "
Turóc	
Trencsén	
Nyitra	
Pozsony	
Fehérmegye	4.19 "
Hevesmegye	2.— "
Jászkunság	2.30 "
Erdély	1.30 "
Horvátország	0.72 "
Csehország	4.30 "

1868-ban.

Austria	}	2.60 %
Stiria			
Karinthia			
Morvaország		2.90 „
Szilezia		1.16 „
Galicia		1.71 „

Nem több ennél fogva mint egy negyedrésze az egy éven át bűnözőknek pesti illetőségű, mi fényes tanuságot tesz arról, mily nagy nálunk az idegenek csödülete, mily roppant nagy azok száma kik illetőség tekintetében más hova tartoznak és mily nagy jelenségű illetéket szolgáltatnak ezek az elítéltekhez. Pestvárosra ez ugyan kedvező nemcsak azért, mert az itt jelentkező erkölcsromlottság okát részben más törvényhatóságokra háríthatja, hanem mert kereskedelmi emelkedéséről, haladásáról tanuskodik. Azonban ezen más illetőségű egyének többnyire mégis itt már megtelepültek és így a már netán előbb létező gonoszságuk itt jelentkezik, bűntényeik által itt hatnak a közerkölcsiség romlására. Azért habár ezen tünemény viszonylag kedvező is, elenyészik az a bűntények számadatainál.

Legtöbb bűnözőt tüntet fel továbbá nálunk illetőségre nézve Pestmegye szomszédos Fehérmegye és Buda, mely körülmény városunk fekvésénél fogva könnyen megmagyarázható.

Érdekes az is, hogy aránylag a felső megyék nagy mértékben vannak törvényszékünk előtt képviselve. És ennek oka abban rejlik, miszerint száz meg százan hagyják el onnét családi tűzhelyeiket s keresnek nálunk foglalkozást s kerülnek egyszersmind egy és más bűntény miatt törvény elé. Ugyanezen okok miatt emelkedik az örökös tartományok egyes országaiból származók száma is oly magasra, különösen mint látjuk Csehországé, honnét legtöbb raj érkezik hozzánk; míg Horvátország alig van egy százalékkal képviselve, miután az onnét ide telepedők mennyisége csekély.

D.) Tábla 1868. évben.

A kihágások nevei	A feljelentések száma						A vádlott.		
	melyeknek tárgyalása a múlt év végén függőben maradt.		melyek a jelen év folytán tétettek.		összesen		kik iránt a tárgyalás a múlt év végén függőben maradt.		
			intézkettek el	tárgyalás nélkül	tárgyalás alapján	melyek 1868. évben	kik iránt a tárgyalás a jelen évben megkezdett.		
			melyeknek tárgyalása a jelen év végén függőben maradt.				összesen		
1. A közcsend, rend és hatósági intézkedések ellen . . .	—	4	4	—	4	—	7	7	
2. Élet és testi biztonság ellen . . .	1	17	18	—	17	—	1	21	22
3. Vagyon biztonság ellen . . .	4	24	28	—	24	—	4	25	29
4. Közerkölcsiség ellen . . .	—	1	1	—	1	—	1	—	1
5. Mezei rendőrség ellen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Sajtótörvény ellen (1848. XVIII. t. c. 30. 31. 35. 38. 41. 44. §§).	2	1	3	—	3	—	4	1	5
Összesen . . .	7	47	54	—	54	—	10	54	64
Az elmúlt évben összesen . . .	—	48	48	—	43	5	—	50	50
A jelen évben tehát { több . . .	7	—	6	—	11	—	10	4	14
{ kevesebb . . .	—	1	—	—	—	5	—	—	—

IV.

NÉPSZÁMLÁLÁS BAJORORSZÁGBAN

1867. decz. 3-án.

Rubin Simontól.

A német vámterület, mely az 1866 diki porosz-osztrák békekötés óta Ausztria nélkül Németország egész területére kiterjed, minden harmadik évben számlálást eszközöl a végből, hogy a német vámegylet jövedelmei helyes arányban osztassanak fel.

Ily népszámlálás történt 1868. december 3-án az egész német vámterületen, de a melynek eredményei csak Bajországból közöltettek terjedelmesebben és lettek tudományosan feldolgozva. Ezen alap fonalán adjuk a Bajországi népszámlálást terjedelmesen, a többi vámterületről azonban csak a népesség főszámait.

Az utolsó népszámlálás óta, mely Bajorországban 1864. decz. 3-án történt, az ottani statistikai hivatal folytonos előkészületeket tett a jövő népszámlálásig, mely 1867. decz. 3-án volt eszközözendő. Ezen előkészületekből különösen kettő olyan, a mely kitűnő fontosságánál fogva figyelmet érdemel, t. i. a városok, mezővárosok, falvak, és telepek és az épületek számbavétele. Bajorország 1840-ben először, később 1852-ben is a városok, mezővárosok, falvak és telepek megszámlálását rendelte el, mivel azonban az utolsó ily számlálás óta sok idő telt el, a régi alap kielégítőnek nem találtatott. Egy 1867 június 17-én kelt rendelet Bajországbán, a községek és külön a házak számbavételét a legnagyobb részletezéssel újra elrendeli. A községeknél kívántatik, hogy a hozzá kapcsolt telepeknél ne csak a telep neve neveztesse meg, hanem

geographiai fekvése is, a házaknál pedig megkülönböztetendők a lak- gazdasági, községi, kincstári, egyházi, fegyházi stbépületek. Ezen rendelet szerint a bajorországi városok, mezővárosok, falvak és telepek és külön a házak megszámlálása végre is hatatott, mely főeredményében a következő. Volt Bajorországban.

1867-ben.

város	230	
mezőváros	395	
falú	12.421	
telep	32.637	összesen 45.683. Esik (Bajorország 1377 □ mtfld) egy mtfldre 33 helység, egy helységre 104 lakos.

A helységek és lakosok aránytalan eloszlása szembe- szökő ugyan, ismerve azonban az ország geographiai viszonyait, elegendő magyarázatát fogjuk abban lelni. Föltűnő még- is a telepek elszortsága és a népesség ritkasága kiváltkép a Duna, Isar és Inn folyók mentében, mi minden bizonynyal a gazdasági viszonyokra és a bűntényekre befolyás nélkül nem maradhat. Így különösen összehasonlítván ez 186²/₃- és 186⁵/₆-diki évekről szóló bűntényeket, azt találjuk, hogy a bűntények száma, mely az egész országban az utolsó két évben emelkedést mutatott, ezen vidékeken ugyanaz maradt. Még ritka népességet mutatnak a déli és délnyugoti kerületek, a felső-pfalcz, a közép- és felső fran- ki kerületek.

Csak Bajorország éjszaki részeiben vannak nagyobb községek sűrűbb lakossággal. Bajorországban 1867. decz. 3-án a lakható és lakhatatlan házak száma összesen 1.644.285. volt.

A népszámlálás Bajorországban az egész országban 1867. decz 3-ra rendeltetett el és állapított meg. A köröz- vény, mely e végből kibocsáttatott, így kezdődik: „A közös vámterületből befolyó jövedék elosztása végett a vámterüle- ten, 1867. decz 3-án népszámlálás rendeltetik el, mely végből a kerületek, községek, háztulajdonosok utasítással láttatnak el. A vámegylet határozatai szerint ugyan a vámterületen minden harmad évben csak a 14 éven fölüliek számi- tandók meg és hozandók nyilvánosságra; tekintve azonban a közigazgatás és tudomány igényeit, melyeknek az ily számlálás meg nem felel; tekintve továbbá, hogy az utol-

só általános népszámlálás óta már 15 év mult el: szükségesnek mutatkozik Bajorországon, úgy mint volt 1840. és 1852-ben, az általános népösszeírás. "Következnek utasítások és lajstromok minden egyes személy, háztulajdonos, község, város, kerület számára, és a határidő meghatározása, a mikorra az összes népszámlálási munkát a statistikai hivatalnak tartoznak beküldeni. E szerint a bajorországi stat. hivatal azon helyzetben van, hogy az első följegyzési iverk után állíthatja össze a népszámlálás eredményeit. Az anyag, mely hozzá érkezett, többre ment 200 vámmázsánál, melyet 17 hivatalnok, naponta 7 munkaóra alatt marcius 15-től június 1-ig feldolgozott akként, hogy minden lakos bevallását átvizsgálta. Ezen óriási anyag a legpontosabban átvizsgálva, s összehasonlítva a már kéznél levő fentemlített előkészület eredményeivel, dolgoztatott fel s így a bajorországi népszámlálásnál bizony lehet a legnagyobb pontosságot várni. De bármennyire sikerült legyen a hibák kiigazítása, bár az ország nem nagy, s jól szervezett, gyakorolt hivatalnokkarral bír, a népművelődés általános: matematikai pontosságot még sem sikerült elérnie. Álljon itt példának a különbözet, mely az 1852-dik és az 1864-diki számlálásoknál a helységeknel, és egy másik, mely az előkészület és a népszámlálás között a házak összeírásánál találtatott.

Helységek, melyek az 1852-diki száml. alkal. nem, de az 1864-diki száml. alkalm. előfordultak.	1543
Helységek, melyek az 1852-diki száml. alkal. előfordultak, de 1864-ben nem.	5224
Ezek lakosságának száma 1852-ben volt	53.789

Itt egyébiránt csak oly helységekről van szó, melyeknek geographiai fekvésöknél fogva külön, önálló nevek van, de mégis a számláláskor egyik-másik község magához tartozónak vallotta, és innen származik a különbözet a két számlálás között.

A házak szám'álásánál is csusztak be különben hibák.	
A Lakott és lakatlan épületek száma az előkészületi számlálás alkalm. 1867. okt. 15-én	1.642.343
" " " " " Az 1867 decz. 3-ki népszámlálás alkalmával	1.644.285
Különbözet	1942

A különbözet onnan származott, hogy az előkészületi

számláláskor sok ház lakatlan volt és azért a számlálásnál ki-
maradt, és hogy sok helyen az emeletek is mint külön há-
zak szerepeltek.

Az 1867-diki összevont kimutatás szerint volt Bajoror-
szágban :

1867. decz. 3. 4 914.421 lélek, ellenben három évvel előbb
azaz : 1864. „ „ 4.807.440 „

tehát a három évi szaporodás 16.981 lélek. Tekintve a népes-
ség szaporodását a korábbi években, az 1867-diki év
aránylag nagyon hátra maradt az 1855-től 1864-ig nyert
évi átlagos szaporodástól, de különösen az 1864-diktől.

Az 1866-diki évben Bajorország területet engedett át
Poroszországnak, mely területen az 1864-diki népszámlálás-
kor 32,925 lélek lakott. Hozzáadván még ezen számot, ak-
kor a szaporodás összesen 49,906 lélek volt vagyis 1.3. Még
így is az 1861—1864-ig mutatkozott szaporodáshoz képest
az elmúlt 1864—1867-diki időszak nagyon hátra maradt.

Összevetve a népesedési mozgalmat a három utolsó év-
ből, az 1867. decz. 3-diki népszámlálás eredményeivel, érdekes
kutatni, mennyire megbízható az utolsó bajorországi népszám-
lálás. Itt ugyan mindjárt fel lehetne hozni azt, hogy a nép-
számlálásnál három hóval előbb történt község- és házak fel-
vételéből nyert eredményeknek egybevágása a népszámlálás
ugyanazon adataival, elegendő bizonyíték volna arra, hogy
nagy hibák a népszámlálásnál nem történhettek ; de nem is
történtek, mivel az összehasonlítás után a talált hiányok azon-
nal helyre is igazítottak, és így ez egybevágása a két külön-
böző felvételeknek már magában véve is elég világosan szól
az 1867-diki népszámlálás helyessége mellett. Azonban oly
nagy különbséget helyes megítélésére mint a milyen az 1864.
és 1867-diki népszámlálás között van, ez még nem elegendő,
s legfőleg az eljárásnak forma tekintetében való helyessé-
géről győz meg. Helyes meggyőződéshez csak úgy jutunk
ha a népesedési mozgalmat az utolsó három évről vizsgáljuk,
a mikor is találjuk, hogy ok és okozat egymással találkoznak.

Egy táblás kimutatás mutatja, hogy mennyire térnek
el egymástól a két hivatalos felvétel adatai az 18³⁴/₆₇-diki
időszakra.

Ezen táblázatból látni, hogy 12 felvétel közül egybevágó egy sem volt. A legkisebb különbség volt 1840-ben 548-al, a legnagyobb 1867-ben 39,505-el; egy különbség volt 1843-ban 1,952-el, és egy másik 1861-ben 8,995-el, a többi mind 10,000-nél nagyobb, sőt az 1846-ban a különbség volt 30,224, 1864-ben 21,328, a legnagyobb pedig az utolsó 1867-diki népszámlálásnál t. i. 39,505.

Ezen eltérések okát az idő viszonyaiban kell keresni, melynek hű tükrö a népmozgalom, s ha a népszámlálások többet vagy kevesebbet találnak mint az anyakönyvek kimutatnak, okai közel fekszenek és igazolni fogják a különbséget. Bennünket itt különösen az utolsó népszámlálás foglalkoztat s erre nézve kutatni fogjuk a viszonyokat, hogy ennek helyességéről meggyőződünk.

Az 1867 diki népszámlálás, mint fentebb kimutattuk, 39,505 lélekkel kevesebb lakót mutatott ki, mint a népesedési mozgalom hivatalos feljegyzései után lenni kellene.

Különbség volt lefelé is, fölfelé is. Az ezt megelőző népszámlálás, tehát az 1864-diki, 21,328 lélekkel többet mutatott ki mint a népmozgalom hivatalos feljegyzései, e szerint éppen ellenkezőjét annak, a mit az utolsó népszámlálásnál találtak.

Feltéve azt, hogy a feljegyzés, házasság, születés és halálózásról a legpontosabb, más úton kell keresnünk a különbséget, illetőleg a csökkenés okait, és itt első alkalom nyílik a ki- és bevándorlásokról szólni. A ki- és bevándorlásokról az országból és az országba, pontos lajstromokat visznek, de a vándorlás az ország határain belül egyik kerületből a másikba nem vétetik számba, és azon utazások sem, melyek a külföldre vagy Amerikába nem kivándorlási célból történnek, pedig ezek is fontos adatok lennének a népszámlálás megírására. A ki- és bevándorlás 34 év alatt a következő volt :

	bevándorlott az országba	kivándorlott az országból	a kivándorlottak többlete
1834—1867-ig .	31,980	305,928	273,948
3 évi átlag . . .	2,907	27,812	24,904
1 " " . . .	969	9,271	8,301

A család-statistika Bajorország minden népszámlálásainál 1834 óta mindig az őt megillető figyelembe részesült, noha a család fogalma nem oly értelemben vétetik Bajorországban, s általában egész Németország kisebb nagyobb államai-
ban, mint az Európaszerte szokásos. 1864-ben egy családra számított

Poroszországban . . .	5.2
Bajorországban . . .	3.9
Szászországban . . .	4.8
Würtembergben . . .	4.7
Badenben	5.2
Hessiában	4.7 tag.

A család fogalmát legelőször Bajorországban egy 1833. június 14-dikén kelt ministeri kibocsátvány akként állapítja meg, hogy minden állandóan letelepedett önálló egyén külön családnak tekintetik. Egy másik 1855. szeptember 25-dikén keltezett kibocsátvány oda módosítja, hogy mindenki, tekintet nélkül a nemre, ki állandóan külön lakik, legyen bár önálló vagy járadékot élvező, házas vagy nőtlen, férjezett vagy hajadon, világi vagy papi személy, birjon bár saját háztartással vagy nem, a népszámláláskor családnak tekintendő, kivéve azokat kik koldulásból élnek, vagy mások által segélyeztetnek.

Ily értelemben véve a családot, más országokkal szemben, különösen ott, a hol család és háztartás identikus, Bajorországban a családok száma nem tarthatott lépést a népesség számával, a mint ez a népszámlálásokból is kiderült.

Mig ugyanis még 1852-ben csak 996,347 család számított, 1855-ben az már 1.074,824-re szaporodott, daczára, hogy a népesség, mely 1852-ben 4.559,452 főből állt,

1855-ben 4.541,556-ra apadt. Az 186¹/₄-diki szaporodásnál 117,613 lélekkel, a családok 98,478-al szaporodtak, az 186⁴/₇-diki szaporodásnál 16,981 lélekkel, a családok 18,014-el szaporodtak.

Nem és kor a népességnél oly szoros viszonyban állanak, hogy különválasztva a vizsgálódás tárgyát alig képezhetnék; mert! külön vizsgálva a halandóság és élettartam közötti viszonyt a két nemnél, észrevehetőleg vesztene értékéből. Itt azon megjegyzést kell tenni, hogy a vámterületi népszámlálás szabályai szerint a kor csak 14 éven aluli és

14 éven fölül rovatokba jegyeztetik a vámterület külön érdekei szerint. A kort külön mind a két nemnél, külön minden esztendőre csak egy később megjelenendő munkában fogja a bajor statisztikai hivatal kiadni, addig pedig ezen felosztással kell beérnünk.

A nemre de különösen a korra nézve az utolsó három év lényeges változást tüntet fel. Volt

	1864-ben	1867-ben.
férfi	2.381.173	2.374.962
nő	2.426.267	2.449.459

a szaporodás az utolsó három évben volt 1000-re 4; és pedig a nőnemnél 1000 re 10, a finemnél 1000 re csak 2. A nőnem tehát a finem fölött aránytalanul emelkedett; mert míg a nőnem 1864-től 1867-ig 23.192¹ lélekkel szaporodott, a finem ugyanazon időben 6211 léleknyi apadást mutatott.

A szaporodás különösen mind a két nemnél a 14 év alatti korra esik; volt

	1864-ben.	1868-ben.
14 év alatti egyén	1.329.971	1.371.506
„ „ feletti „	3.477.469	3.452.915

azaz 1000 lakosra 1867-ben több vagy kevesebb mint 1864-ben

14 év alatti korban + 31 egyén

„ „ feletti „ — 7 „ és itt

a nőnemnél + 1, a finemnél pedig — 16. A 14. éven aluli kor túlszaporodása a 14 éven fölülénél tett az 186⁴/₇-diki időszakban 3.9 %-ot, és pedig külön a finemnél 4.7 a nőnemnél 3.1; 1000 14 éven felüli korú egyénre esett a 14 év alatti korból

1864-ben 382

1867-ben 397 tehát több az utolsó számláláskor 15-

el, és pedig külön a finemnél 3, a nőnemnél 12.

Ha sikerült a számokat elég világosan csoportosítani, akkor könnyű lesz belátni, hogy az 186⁴/₇-diki népszaporodásnál a 14 év alatti kor túlsúlyban van, hogy az 186¹/₄-diki többlet részben oly idegenek után állt elő, kik az 186⁴/₇-diki időszakban ismét elhagyták az országot. Hogy a nőnem túlszaporodása a nagyobb kivándorlásnak és az 1866-diki háborúnak tulajdonítható, az kiváglík onnan is, hogy a nőnemnél a szaporodás csak a 14 éven felüli kornál mutatkozott, míg a 14 év alatti szaporodásnál a finem 1.6% -al túl-

ja felül a nőnemet. Talán nem lesz fölösleges a bajor stat. hivatal azon tapasztalásból merített észrevételét ide iktatni, hogy a korra nézve az utolsó népszámlálás adatai nem oly pontosak, mivel a kor összeírása a születési évszám szerint most vétetett foganatba legelőször. Leszámítva ezen talán csak formai hibát, az adatok kor és nemről teljesen egyeznek azokkal, a mit a vizsgálódásnál az utolsó népszámlálás teljessége körül felhoztunk.

Bajorországnak 1877.²⁵ □ mtfld nagyságú területén 4.824 421 léleknyi népessége után esik 1 □ mtfldpre 3503 lakos. A viszony a kerületeknél 2673 és 5806 között változik, mint a legkisebb és legnagyobb viszonylagos népesség 1 □ mfdön.

Az országos felosztásnál kerületek szerint mindig az administratio vétetik tekintetbe, s noha a népsűrűségét ezen felosztás szerint adjuk, ez korántsem felel meg a valóságos viszonylagos sűrűségnek az országban, csak vegyüléke azon kerület termékeny földjén élő sűrűbb lakosságának a terméketlen föld ritkább lakosságával, a nagy városok ezreinek a kisebb községek százaival. Ezt előre bocsátva tudni fogjuk, hogy az így kerületenkint kimutatott viszonylagos sűrűség mesterséges. A valóságos viszonylagos sűrűség a föld minőségétől és a geographiai fekvéstől függvén: ezek lesznek a népsűrűség szabályozói. Minél magasabb a föld fekvése a tenger színe fölött, annál ritkább lesz a lakosság; a legmagasabb emelkedéstől lefelé a lakosság sűrűbb, míg a völgyben a legsűrűbb, a termőföld is ily arányban növekedvén. Eltekintve tehát a mesterséges felosztástól, a legsűrűbb népességet a sváb kerület éjszaki, az alsó bajori és alsó franki kerületek déli, és a pfalzi kerület alantabb fekvésű részeiben találjuk, mint a mely vidékek termékenységre is elől állanak.

Más a viszony a lakhelyeknél. Nagy városnál a terület semmi arányban nem áll a lakosággal és a sűrűséget nem lehet □ mtfldszámra határozni meg. De ha helyesen csoportosítjuk a népességet nagyvárosok, városok és helységek szerint, a kulturai viszonyokról érdekes képet fogunk lelteni. Így Bajorországban az utolsó népszámlálás szerint lakott nagy városokban 1.067.074 lélek, több mint 500 család által lakott városokban

153.521 lélek, egyéb helyeken 3.603.826 lélek. Az 500 családnál kevesebbel biró helyeken lakott a népesség 75%-a, a többi pedig nagyvárosokban és városokban. A szaporodás 27 év alatt t. i. 1840—1867-ig nagyvárosokban volt 35.66, városokban 19.11, a kizárólag földműveléssel foglalkozó helységeké 4,29%.

A nagy városok tulságos népszaporodása jellemzi az időt, melyben élünk s mely eléggé ismeretes; de hogy az özönlés nem csak nagy városok felé, hanem kisebb városokba is történik, bár nem oly arányban mint a nagy városokba, még kevesen fogják tudni. Bajorországban tapasztalták, hogy a kisebb városok is bár lassú, de folytonos emelkedést mutatnak, azonban a mezei lakosság évről évre inkább fogy. Egy kímutatás 27 évről ezt világosan mutatja. 1000 lélek közül lakott

	1840-ben	1852-ben	1861-ben	1864-ben	1867-ben
nagy városokban több mint 500 családdal	180	189	206	216	221
városokban	29	30	30	31	32
egyéb helyeken	791	791	764	753	747

A szaporodás Bajorország nagy városaiban szintoly rohamos, mint bárhol Európában. Az öt legnagyobb város 1860—1867-ig következő szaporodást mutat:

	1840—52-ig	1852—61-ig	1861—64-ig	1864—67 ig	1840—1867-ig
München*	12.45	16.38	12.30	2.18	50.17
évenként	1.04	1.82	4.10	0.73	1.86
Nürnberg	14.55	17.08	12.25	10.50	66.36
évenként	1.21	1.90	4.08	3.50	2.46
Ágosta	6.70	15.38	8.69	1.49	35.79
évenként	0.56	1.71	2.90	0.50	1.33
Würz-					
burg	11.31	21.01	13.74	2.68	57.32
évenként	0.94	2.23	4.58	0.89	2.21
Regens-					
burg	18.03	7.63	7.24	1.55	38.35
évenként	1.50	0.85	2.41	0.52	1.42

A népesség számlálása külön vallás szerint 1852-ben történt utoljára. Érdekes lesz vizsgálni tizenöt évi időköz alatt és külön 1840 óta mennyire növekedett vagy csökkent a szám az egyes vallásfelekezetek szerint.

* München városáról meg kell jegyezni, hogy két ízben lett e város a körüle fekvő falvak kapcsolata által öregítve t. i. 1854 és 1863-ban.

	r. kath.	protest.	reform.	más kereszt.	izrael
1840-ben	3.106.845	1.197.159	2.740	4.857	59.376
‰-ban	71.08	27.39	0.09	0.11	1.36
1852-ben	3.241.363	1.253.078	2.466	5.593	56.158
‰-ban	71.10	27.49	0.05	0.12	1.24
1867-ben	3.439.538	1.326.957	3.267	4.830	48.840
‰-ban	71.30	27.50	0.07	0.10	1.03

Könnyebb áttekintés végett álljon itt a kimutatás ezer lélek szerint. 1000 lélekre esett:

	r. kath.	prot.	reform.	m. ker.	izrael.
1840-ben	710.70	273.89	0.63	1.11	13.58
1852-ben	711.03	274.88	0.54	1.23	12.32
1867-ben	712.94	275.05	0.68	1.00	10.33

Ebből látható, hogy általában és egészben véve a vallásfelekezetek arányai nem változtak, és nem különösen a katolikusoké; ellenben a mózesvallásuak lassan, de folytonosan apadnak. Még 1840-ben 1000-re 13.58, 1852-ben már 12.32, 1867-ben pedig csak 10.33 lélek esett. Ezen adatok a népszámlálási munkálatból egybevágnak a népmozgalom feljegyzéseivel. Hasonlóan apadást mutat az izraelitáknál a házasságok száma is t. i.

1840 ¹ / ₁ -ben	. 1.17
1860 ¹ / ₁ -ben	. 0.84
1866 ⁶ / ₇ -ben	. 0.77

házasság köttetett a mózesvallásuaknál, míg a vegyes házasságoknál folytonos emelkedést lehet tapasztalni. Vegyes házasság köttetett t. i. izraelita és nem izraelita között

1840 ¹ / ₁ -ben	. 2.76
1860 ¹ / ₁ -ben	. 3.91
1866 ⁶ / ₇ -ben	. 4.09

Azonban a házasságoknál, a hol a házasságok mózesvallásuak, is látható a csökkenés; köttetett

1840-ben	. 59,376 házasság
1852-ben	. 56,158 „
1867-ben	. 49,810 „ s így a csökkenés 1840-től 52-ig

volt 5.4, 1852—67-ig 16.1‰. A házassági esetek a katolikus felekezeteknél nem igen változtak, de szemben a tisztán egy felekezetű házasságokkal, a vegyes házasságok túlsúlyt nyertek.

	r. k.	prot.	vegyes
185 ⁰ / ₀	69.08	27.49	2.76
184 ⁰ / ₀	69.24	26.78	2.98
186 ⁰ / ₁	67.50	27.75	3.91
186 ⁶ / ₇	69.12	25.92	4.09

Az emelkedés a vallásfelekezeteknél a következő volt:

	r. kath.	prot.	izraelita
1840—1852-ig	+ 4.3	+ 4.6	5.4
1852—1867-ig	+ 6.1	+ 5.9	11.3
és 1840—1868-ig	+ 10.4	+ 10.0	16.7

München városban a vallásfelekezetek viszonyai nem változtak, azonban Nürnberg nagy változásokat mutat. A protestansok 1000 lakosra, 1840—1867-ig e városban 932-től 835-re fogytak, a katolikusok ugyanitt 67.5-től 144-re szaporodtak, az izraeliták szintén 1-től 17-re szaporodtak. Würzburgban a protestansok 1840—1867-ig, 1000 lakosra, 52-től 138-ra szaporodtak, a katolikusok ugyanitt 922-től 829-re fogytak, míg az izraeliták itt is 19-ről 32-re szaporodtak. Ágostában, tulnyomó katolikus lakosság mellett 1840-től 1867-ig 1000 lakosra a katolikusok 606-tól 653-ra szaporodtak, a protestansok ugyanitt 391-től 337-re fogytak, míg az izraeliták 1—10-re szaporodtak. Végre Regensburgban, 1000 lakosra, 1840—1867-ig a protestansok 311—186-ra fogytak, ugyanitt a katolikusok 683-tól 800-ra szaporodtak, az izraeliták szintén 6.5—13-ra szaporodtak.

Érdekes lenne még kimutatni a lakosságot foglalkozás szerint, de a bajor statisztikai hivatal ezt is egy később megjelenő füzetében igéri.

EGYVELEG.

Néhány adat a gyútüpuskákrol. A gyútüpuska porosz találmány. Előbb Francia-, majd Angolország lettek megkinálva ezen új találmánnyal, de mindkét helyről kicsinylő ítélettel elutasított. Poroszországban legelőször 1849-ben kezdték használni. Eleinte csak néhányat alkalmaztak, és csak a Dániával viselt háborúban alkalmazták legelőször tömegesen, a hol is, mint szintén később az osztrák háborúban, nagyrészők volt a győzelemben. Franciaország le Faucheux által tett javítással a vadász ezredeknél alkalmazta. Még tökélyesbité Hügel, württembergi őrnagy. A legtökéletesb ily puszkák azonban az amerikai háború alatt keletkeztek. Az amerikai javított gyútüpuskáknaál a töltés a puszkacső mellé készített ürben van elhelyezve, úgy, hogy az alant alkalmazott kakast csak forgatni kell, hogy a kilőtt töltés helyett egy új lépjen a puszkacsőbe és ezt annyiszor ismételhetni, míg töltés van a tartóban. Ilyen javított van több, nevezetesen a Spencer-féle, a melynek tartójában 7, a Henri-féle, a melyben 15 töltésnek van helye. stb. Beleszámítva az első töltést, az elsővel 8, az utóbbival 16 lövést tehetni egymásután a nélkül, hogy valamit igazítani vagy tisztítani kellene rajtuk.

Az arány, mely az elő- és hátültöltő puszkák közt létezik, a következő :
 az elültöltő puszkával egy perc alatt 1 lövést tehetni.
 az egyszerű hátültöltővel a használó ügyessége szerint 5—10 „ „
 a Spencer-félével „ „ „ „ 15—20 „ „
 a Henri - félével „ „ „ „ 25—30 „ „

Az amerikaiak csodákat míveltek ezen fegyverek segítségével, és különösen a legujabb, Peabody Henri bostoni lakos által készített fegyver, az Unió által kiküldött bizottság szoros vizsgálata után, a legjobbnak tűnt ki az eddiegek közül. Tíz versenytársa közül, tíz napig kitéve egy ház tetején az idő viszontagságainak, úgy hogy a víz megfagyott rajta, máskor meg hó borította, utoljára meg nagy hőfokig melegítve, a pályanyertes Peabody-e lett, melyet a bizottság az Uniónak ajánlt.

A hátültöltő puszkák hasznát még matematikailag is ki lehet számítani. Ha p. egy elültöltő puszkával fegyverkezett csapat egy másik hátültöltő puszkával ellátott csapatot megtámad, akkor az előbbi körülbelül 200

lépésnyi távolságról teendi utolsó lövését, s azután szuronysegezve rohan az ellenre. Hogy pedig 200 lépést, a leggyorsabban haladva, megtehesse, legalább egy percnyi idő kívántatik. Míg azonban a szuronyos csapat közeledik, a másik közönséges gyűtűpuskával 5, a Peadoby félével 10, a Spencer félével 15—20, a Henry-félével 25—30 lövést tehet, s így az ellent tökéletesen szétverheti még a támadás előtt.

Franciaország gazdasági-, kereskedelmi- és ipari állapotáról. A „Temps“ hivatalos stat. adatok nyomán igen érdekes képet állított össze, melyből a fővonások következők:

Az aratások az utolsó öt évről lassu de folytonos apadást mutatnak.

1863-ban 116 millió hektoliter gabona,

1864-ben 111 „ „ „

1865-ben 95 „ „ „

1866-ban 85 „ „ „

1867-ben 83 „ „ „

A bortermelés jobb eredményeket mutatott.

1864-ben 50 millió hektoliter

1865-ben 69 „ „

1866-ban 63 „ „

1867-ben 39 „ „

Ezen mennyiségekből fogyasztanak a termelők 12—14 milliót, $\frac{1}{4}$ millió eczetnek, 5—8 millió destilláltatik, s 22—28 millió hektoliter jön forgalomba és esik adó alá.

A baromlétszám is szaporodik. 1866-ban számított kerek számba több mint 3 millió ló, $\frac{1}{2}$ millió öszvér, ugyanannyi számár, 13 millió darab nagymarha, 6 millió sertés, 30 millió juh, $\frac{1}{2}$ millió kecske.

A kőszén-fogyasztás és termelés így állott:

	termelés	fogyasztás
1853-ban	59 millió mázsa	94 millió mázsa
1864-ben	112 „ „	174 „ „

Termelés és fogyasztás tehát arányosan növekedett.

A fémtermelés is növekedést mutatott. 1853-ban 660,900 tonna, 1864-ben 1.212,800 tonna termeltetett Külön:

	vas	acél	réz
1853-ban	451,000 tonna	225,000 mázsa	49,000 mázsa
1864-ben	792,000 „	415,600 „	164,000 „

Az ipar emelkedésének kitüntetésére közöljük a gőzgépek és azok lóereinek számát:

	gép	lóerő
1853-ban	9,140	87,151
1864-ben	19,724	242,240

tehát majdnem három akkora mint 1853-ban. Mégis a „Temps“ azt jegyzi meg, hogy e szám a többi európai culturállamoké mögött áll.

Az Angol-Indiáról szóló kékkönyvből, mely Londonban nem rég kikerült sajtó alól az 1857. és 1866-diki évekre vonatkozólag következő érdekesb statistikai adatokat közöljük :

A különféle államok és elnökségek összes térmértéke tesz 1.545,336 mfdet 192.012,137 lakossal. A bevételi többlet 1866-ban 1.603,113 font sterlingre rugott. A z állama d o s s á g Angol-Indiában 1857-től 1866-ig 59.461,969 fontról 98.383,651 fontra emelkedett, mi mellett az évi kamatok is 2.396,084 fontról 4.577,416 fontra nőttek. Az

	érkezett	és	elvitörházott hajók
1857-ben . . .	2.206,932		2.842,348
1866-ban . . .	3.695,364		7.631,384

tonnát forgalmaztak. Tiz esztendő alatt az Indiával kereskedést üzött angol hajóknak tonna forgalma tehát körülbelül 100%-al emelkedett. A k e r e s k e d e l m i f o r g a l o m b a n

	a behozatal	és	kivitel
1857-ben . . .	28.698,284 font		26.591,877 font
1866-ban . . .	56.156,529 „		67.588,475 „

sterling értéket képviselt.

A k i v á n d o r l á s a Mauritius nevü gyarmatba és nyugat Indiába

1857-ben	27,777 főt
1866-ban	41,777 főt

mutatott fel.

A v a s p á l y á k tekintetében a forgalomnak átadott 3,452 angol mértföldnyi vonalokon 1866-ban 10.120,910 utazó szállított. A bevétel

az utazó személyek után . . .	1.278,880 fontot
a szállított áruk után . . .	3.328,656 fontot, összesen

4.607,236 font sterlinget tett ;

a kiadás 2.225,995 fontot vett igénybe, s így a vaspályák 2.381,241 font sterling tiszta jövedelmet mutattak fel ; esett bruttó bevétel 1866-ban 1 mfdre 1,334 font, netto bevétel 689 font.

A p ó s t á n könyvek és csomagok kivételével

1857-ben . . .	42.307,980
1866-ban . . .	59.931,904 darab levél és hírlap szállított.

A posta 1866. évi bevétele 406,466 fontot tett

a kiadás azonban . . .	433,304 fontot vett igénybe, s így
	26,838 font többlet kiadás maradt fedezendő.

zendő.

A középítkezésekre . . .	1857-ben 2.201,542 fontot
	1866-ban 5.360,625 fontot fordítottak.

tottak.

A t á v i r d á k n á l a létrehozatal és kezelés költsége és külön a bevétel tett

	kiadás	bevétel
1857-ben .	124,103 fontot	29,937 fontot
1866-ban .	253,191 „	112,944 „

Ezen statisztikai adatok általában véve igen kedvezők. Világosan kitűnik belőlök a kereskedelmi forgalom nagy lendülete és a ki- és bevétel gyors emelkedése, miből bizton remélhetni, hogy India továbbra is tág mezőt fog nyitni az anyaország kereskedelmi viszonyainak kifejlesztésére és terjesztésére.

Uj építkezések költségeire a magyar korona országaihn az 1850—1865 másfél évtizednyi korszakban következő összegeket fordított az állam-kincstár, és pedig :

	a belügyi ministerium ressortjából		a pénzügyi minist.	az igazságü- gyi minist.	a rendőri minist.
	közigazga- tási	fegyházi			
	c z é l o k r a				
1850-ben pp.	28,747.59	70,705	—	—	—
1851 „ „	—	—	1,313.36	—	—
1852 „ „	—	16,000	48,800	—	—
1853 „ „	5,259.16	7,866.40	17,471	—	—
1854 „ „	18,646.53	3,271.14	6,395.36	—	—
1855 „ „	70,799.50	251,798.14	2,112.16	125,367.15	1,436.16
1856 „ „	61,702.27	214,923.3	1,473.2	38,791.29	—
1857 „ „	182,833.8	920,789.30	26,092.25	53,454.30	—
1858 „ „	77,910.53	510,148.36	2,962.2	148,642.48	—
1859 „ oszt. é.	105,651.16	358,979.5	336,165.53	162,270.69	—
1860 „ „	169,872.18	262,640.78	212,296.90	151,598.42	—
1861 „ „	28,711.56	92,965.17	176,824.65	68,044.94	—
1862 „ „	3,837.44	—	65,483.83	6,004.99	—
1863 „ „	—	37,451.10	6,037.88	12,396.64	—
1864 „ „	41,494.53	183.91	14,050.93	—	—
1865 „ „	—	—	—	—	—

Ugyanezen összegek áttekintésileg sommázva az egész osztrák-magyar monarchiára, következő képletet tüntetnek fel :

Költetett o. é. frt.	az osztrák tartományokban		a magyar korona országában	
	frt	kr	frt	kr
1850	254,479	20	104,425	63
1851	246,450	15	1,369	28
1852	119,170	67	68,040	—
1853	172,027	8	32,126	78
1854	398,070	33	37,079	40
1855	851,159	80	474,089	54
1856	831,599	42	332,734	52
1857	855,948	69	1.242,328	2
1858	754,404	45	776,647	53
1859	576,650	29	963,066	43
1860	794,518	81	796,408	23
1861	330,414	8	366,516	32
1862	170,863	15	73,326	26
1863	195,157	60	55,885	62
1864	83,094	54	55,529	37
1865	156,025	89	—	—
Összesen . .	6.790,034	15	5.381,802	98

Viz- és folyamszabályozási költségekül ugyan ezen korszak alatt s az útfentartási költségekre tett megjegyzések mellett következő összegek terhelték az állam pénztárát :

	az osztrák tartományokban	a magyar korona országában
1848	—	—
1849	—	—
1850	1.051,708	51,505
1851	1.147,185	24,056
1852	1.511,130	187,388
1853	1.456,755	472,909
1854	1.298,634	559,098
1855	1.348,851	776,813
1856	1.508,393	1.057,675
1857	1.697,600	1.112,512
1858	1.281,475	1.301,047
1859	1.059,124	794,214
1860	1.137,941	765,147
1861	950,216	538,289
1862	1.295,804	630,663
1863	1.150,258	934,904
1864	1.203,733	776,490
1865	1.137,062	523,724
Összesen .	20.235,869 frt	10.506,434 frt

Utak fentartására az 1848—65-diki korszakban következő össze-
szegek utalványoztattak az állam-pénztárból :

	Az osztrák - örökös tartományokban	A magyar korona országáiban
1) { 1848	—	—
1849	—	—
1850	4.930,012	142,040
1851	5.263,409	216,793
1852	6.216,352	1.343,882
1853	6.421,130	1.579,012
1854	6.492,015	1.769,014
1855	6.580,112	2.461,047
1856	7.353,662	4.134,387
1857	7.274,879	4.562,212
1858	5.694,061	3.640,779
1859	5.986,752	3.641,007
1860	5.838,056	2.838,750
1861	5.264,775	2.634,830
1862	4.993,625	2.392,458
1863	5.209,135	2.427,203
2) { 1864	5.170,527	2.871,371
1865	4.504,803	3.168,856
Összesen .	93.223,305 frt	39.823,641 frt

1) Megjegyzendő, hogy Magyarországra nézve 1848-tól 1851-ig teljes kimutatások nem léteztek.

Az illető zárszámadásokban 2) kimutatott tulajdon jövedelmek, az e közigazgatási évre felsorolt költségekből már levonattak.

Az úti- és hídvamok jövedelme a magyar korona országában és az osztrák örökös tartományokban 1850-től 1865-ig következő volt, és pedig :

évszám	az osztrák tartományokban	a magyar korona országában
1850	2.245,960	28,666
1851	2.378,020	27,771
1852	2.419,357	26,108
1853	2.606,712	25,988
1854	2.630,678	585,713
1855	2.664,986	268,670
1856	2.614,638	237,788
1857	2.519,712	187,377
1858	2.471,727	186,113
1859	2.594,878	224,445
1860	2.676,895	240,068
1861	2.708,458	209,024
1862	2.710,158	208,240
1863	2.699,935	208,709
1864	2.640,292	590,027
1865	2.666,200	595,804
Összesen .	41.248,606 frt	3.850,511 frt

¹⁾ Megjegyzendő, hogy 1850—53-ig csak Horvát- és Tótország fordul elő ez összegek alatt, a mennyi ben az útvámrendszer Magyarországon és Erdélyben csak 1854. kezdetév el hozatott be ; de ekkor is csak az 1854-diki év ²⁾ első felében szerepelt ; mert egy 1854. február havában kelt rendelettel ismét megszüntettetett.

Ennélfogva 1855-től 1863-ig ily jövedelem Magyarországról a kimutatott összegekben elő sem fordul.

Magyar- és Erdélyországban ugyanis ez idő alatt az országos építészeti alapból fedeztettek bizonyos általány mellett az útfentartási költségek, mely általányból az útvám-egyéérték (Aequivalent) évről-évre levonatott.

³⁾ Ezen egyénérték 1864-től fogva a vámjövedék számadásaiban tényleges jövedelemként szerepel.

Névmagyarítások jegyzéke 1867. évi martius 10-étől 1868. év végéig.

folyó szám	Lakhely	A névmagyarítások száma	folyó szám	Lakhely	A névmagyarítások száma
1	Arad sz. kir. város	1	31	Hont megye	4
2	Buda fő " " "	47	32	Közép-Szolnok "	1
3	Debreczen sz. kir. város	1	33	Kraszna "	1
4	Esztergam "	4	34	Komárom "	9
5	Győr "	2	35	Mármaros "	5
6	Komárom "	3	36	Moson "	3
7	Kassa "	2	37	Nógrád "	6
8	Kolozsvár "	2	38	Nyitra "	12
9	Pest "	94	39	Pest "	26
10	Pozsony "	3	40	Pozsony "	11
11	Székes-fehérvár "	2	41	Somogy "	9
12	Szeged "	2	42	Sopron "	4
13	Sopron "	1	43	Szabolcs "	7
14	Temesvár "	1	44	Szepes "	4
15	Abauj megye	2	45	Szatmár "	1
16	Arad "	9	46	Tolna "	3
17	Bács "	7	47	Torontal "	1
18	Baranya "	5	48	Temes "	4
19	Bars "	8	49	Trencsén "	6
20	Bereg "	3	50	Ung "	5
21	Békés "	7	51	Vas "	5
22	Bihar "	10	52	Veszprém "	109
23	Borsod "	2	53	Zaránd "	2
24	Csanád "	2	54	Zala "	10
25	Csongrád "	11	55	Zemplén "	4
26	Esztergam "	4	56	Jászkún-kerület . . .	4
27	Fehér "	3	57	Kis-kunság	1
28	Gömör "	3	58	Erdély	5
29	Győr "	4	59	Horvátország	1
30	Heves-Szolnok "	14	60	Olaszország	1
				Összesen	522

Közülök foglalkozás szerint volt	Családfő	családtagjaik száma		összes név-magyarítás.
		férfi	nő	
Államhivatalnok	58	35	20	113
Megyei, városi hivatalnok	19	8	9	36
Magán hivatalnok	4	3	—	7
Községi jegyző	13	3	—	16
Pap és lelkész	36	11	2	49
Orvos	15	12	7	34
Ügyvéd	15	1	4	20
Tanár, tanító	38	13	10	61
Mérnök	3	—	—	3
Erdész	1	—	—	1
Gazdatiszt	6	5	1	12
Póstamester	1	—	—	1
Tanuló	5	—	—	5
Kereskedő	11	2	1	14
Iparos	14	1	—	15
Bizonyos foglalkozás nélküli	283	318	83	684
Összesen	522	412	137	1,071

Anglia népesedési mozgalma 1867-ben. A londoni stat. hivatal kimutatása szerint Anglia lakossága 1867. derekán 20.429,508 személyre számított. Esketés bejegyezett 179,854. élve született 768,389, meghalt 471,073, a születési többlet ennél fogva 297,316. Egy-egy napra átlag 814 születés és 537 kivándorlás esik. Egy esketés 121 személyre, egy szülés 30-ra, egy halálozás 45-re. A 358,308 összekelt egyén közül 37,879 férfi és 51,000 nő csak keresztel jegezte be nevét a lajstromba; 22,664 esetben mindkét fél, 44,157 esetben egy fél volt irást nem tudó. A vőlegények 21%-a, az arák 28%-a nem tudta nevét leírni; a multhoz képest ez lassú bár, de folytonos haladás, a mennyiben 21 évvel az előtt ugyan ez arány 32.6 és 48.2 volt. Londonban 1000 férfi közül 907, 1000 nő közül 855 tudta nevét a lajstromba vezetni. Skócziában ez arány a férfiakra nézve 888, a nőkre nézve 780, miből kitünő iskolai viszonyokra lehet következtetni. Az átlagos kor — minden egyéb tekintet nélkül — a vőlegényekre nézve 28.0 az arákra nézve 25.8 év volt; mellőzve azonban az özvegyeket s csak az első ízben hasonlókat tekintve 25.8 és 24.5 átlagos korév jut. A törvényes szülöttek aránya a törvénytelen ágybeliekhez 723,163 és 45,186; 100 leányra esik 104.3 fiu, 100 törvényes szülöttre 6.2 törvénytelen.

A poroszországi 1867. deczemb. 3-diki népszámlálás fő eredményei, az éjszaki államszövetség és a déli vámterület népességei ugyanakkor.

	1864-ben	1865-ben	szaporodás %.
1. Porosz tartomány	3.011,595	3.089,677	
2. Posen „	1.523,729	1.536,184	
3. Brandenburg tartomány.	2.616,583	2.716,135	
4. Pommern „	1.437,375	1.451,944	
5. Szilézia „	3.510,706	3.585,765	
6. Szász „	2.014,204	2.066,090	
7. Westfália „	1.666,581	1.708,274	
8. Rajna vidéki „	3.359,947	3.454,152	
9. Hohen zollerni „	64,958	64,618	
10. Jade terület	1,573	1,747	
Összesen a régibb tartományokban	19.240,251	19.674,586	2.20
11. Frank-tartomány	1.389,017	1.377,556	
12. Slezvig - Holstein	959,650	981,822	
13. Hannover	1.924,172	1.936,856	
Összesen az újabb tartományokban	4.272,839	4.296,234	0.54
Porosz állam	23.513,090	23.970,820	2.74

Éjszaki államszövetség 1867. decz. 3-kán.

	1864-ben	1865-ben	szaporodás %.
1. Porosz állam	23.513,090	23.970,820	
2. Lauenburgi herczegség	50,292	48,567	
3. Meklenburg-Sverin nbg.	552,612	560,732	
4. Meklenburg-Strelitz nbg.	98,255	99,433	
5. Lübek város	44,357	49,183	
6. Hamburg város	297,140	306,510	
7. Brema város	104,006	111,411	
8. Oldenburgi nagyhg.	314,327	315,936	
9. Schaumburg-Lippe fjd.	31,382	31,814	
10. Lippe-Detmold „	111,336	112,062	
11. Waldek „	59,143	57,509	
12. Braunschweig hrg.	292,708	301,966	
13. Anhalt „	193,046	197,050	
14. Ör. Reuss fej.	43,851	43,889	
15. Ifj. „ „	86,472	88,697	
16. Schwarzburg-Sonderhaus fj.	66,189	63,076	
17. Schwarzburg-Rudolstadt fj.	73,752	75,149	
18. Szász-Altenburg hg.	141,891	141,399	
19. Szász-Meiningen hg.	177,836	181,483	

	1864-ben	1865-ben	szaporodás %.
20. Szász-Koburg Gotha	161,527	166,313	
21. Szász-Wimar	280,201	283,044	
22. Szász királyság	2.343,994	2.426,193	
23. Hessian nhg. éjsz. Majnam.	258,787	257,899	
Porosz várórség Mainz és			
Kasselb.	7,166	8,697	
" Luxenburghban	4,956	—	
" Rastattban	2,293	—	
Összesen az éjszaki áll-			
lamszövetség	29.313,614	29.903,139	1.97

A német vámegeylet népessége 1867. decz. 3-kán

	1864-ben	1867-ben	szaporodás %.
1. Hessian nh. dél. M. r.	588,210	1.565,745	
2. Bádeni Lh.	1.429,199	1.434,699	
3. Württemberg kir.	1.748,024	1.778,479	
4. Bajor kir.	4.774,464	4.823,606	
5. Luxemburg nhg.	202,937	199,958	
Összesen a vámegeyleti ter.	8.712,834	8.802,487	1.02
Az éjszaki államszövetség			
és a vámegeyleti területen			
összesen	38.026,448	38.705,626	1.76

Az „Ungarischer Lloyd“ közöl egy kimutatást tizenöt évről, a búza árát illetőleg következőképen :

Év	1854-ben p. m	6.87 o. é. papirban,	5.39 o. é. ezüstben
1855-ben "	6.59	"	5.45 "
1856-ban "	5.16	"	4.94 "
1857-ben "	3.53	"	3.34 "
1858-ban "	3.39	"	3.25 "
1859-ben "	3.92	"	3.24 "
1860-ban "	4.10	"	3.60 "
1861-ben "	5.48	"	3.86 "
1862-ben "	4.67	"	3.61 "
1863-ban "	4.74	"	4.18 "
1864-ben "	4.27	"	3.69 "
1865-ben "	3.03	"	2.77 "
1866-ban "	4.56	"	3.86 "
1867-ben "	6.15	"	4.95 "
1868-ban "	5.08	"	4.44 "

átlag 15 év alatt p. m. 4.77 o. é. papirban, 4.04 o. é. ezüstben

Pestváros gabona forgalma alsó ausztriai mérőkben.

	búza	rozs	árpa	zab	kukoricza	repeze	különfélék	mindössze
1865-ben	3.717,298	895,645	146,305	414,212	826,604	182,679	63,764	6.246,447
1866-ban	4.162,184	685,623	241,841	1.786,114	578,855	627,569	196,996	8.219,182
1867-ben	8.765,508	718,443	368,065	538,981	650,177	877,487	292,943	12.221,304
1868-ban	9.121,163	1.115,480	1.408,589	874,581	1.216,459	177,010	589,386	14.539,668

Az elszállított gabona mennyisége Pestről ausztriai mérőkben külföldbe.

	búza	rozs	árpa	zab	kukoricza	repeze	különfélék	mindössze
1865-ben	1.632,365	764,202	41,630	77,672	264,678	169,001	—	2.949,598
1866-ban	1.828,359	472,627	96,827	493,881	147,937	150,750	—	3.190,381
1867-ben	3.786,560	565,873	260,619	445,237	121,576	669,400	31,889	5.881,454
1868-ban	4.564,347	1.286,896	1.400,501	680,600	627,746	138,479	46,558	8.745,127

Pénzértéke a pestvárosi gabona forgalomnak 0. értékben.

	1865-ben	1865-ban	1867-ben	1868-ban
Búza és különfélék	11.398,000	19.527,000	55.719,000	49.228,000
Rozs	1.716,000	2.271,000	3.025,000	4.650,000
Árpa	205,000	593,000	1.108,000	3.472,000
Zab	497,000	3.036,000	956,000	1.503,000
Kukoricza . . .	1.529,000	1.582,000	2.249,000	2.976,000
Repcze	1.165,000	4.031,000	5.086,000	985,000
mindössze	16.510,000	31.041,000	68.143,000	62.814,000

A főbb gabonanevek piaczi ára 1854—1868-ig alsó-ausztriai mérőnkint o. é. krajczárokban a pesti gabona piacon.

	búza	rozs	árpa	zab	kukori- cza	repcze	Az ezüst- pénz árfolyama
1854-ben	689.8	539.6	304.9	236.0	365.0	813.8	127.28
1855-ben	658.7	480.4	305.0	175.0	337.8	893.8	120.77
1856-ban	517.0	356.7	217.0	137.0	230.1	769.8	101.50
1857-ben	353.0	205.8	179.1	140.7	211.2	610.3	105.19
1858-ban	333.3	203.6	178.9	150.9	241.2	612.4	104.46
1859-ben	381.0	248.3	201.0	178.2	232.4	524.2	120.83
1860-ban	468.1	287.5	222.4	155.7	276.7	595.0	130.52
1861-ben	546.3	376.0	279.0	168.8	294.5	756.9	142.02
1862-ben	468.3	321.2	239.6	163.9	347.7	789.6	129.31
1863-ban	474.7	296.4	246.0	188.3	291.4	716.6	113.37
1864-ben	429.1	281.3	225.5	183.0	309.9	580.5	115.75
1865-ben	303.5	191.6	139.8	119.9	185.0	637.5	109.30
1866-ban	451.3	328.3	243.1	169.1	242.7	643.2	120.02
1867-ben	615.1	425.9	300.8	177.1	345.8	578.1	124.29
1868-ban	508.0	358.0	248.8	166.7	247.3	547.5	114.58
15 évi átlag	479.8	326.9	235.4	167.4	277.2	671.2	118.81

A kereskedelmi kamra Sziszeken, e város forgalmát illetőleg következő kimutatást közöl:

Feladatott Sziszeken a déli vaspályán:

Gabnafélék és hüvelyesek	vámmázsa. 2.500,633
Liszt	5,678
Maláta	9
Olaj és más vetőmagvak	746
Építőfa	47,469
Szálfa, deszka és lécz	794
Küszöbfa	11,605
Hordódongák	532,500
Fa, mindenféle	2,195
Vas és aczél	1,590
Nyers- és törtvas	9,889
Fémek, különfélék	907

	vámmázsa.
Pálinka és szesz	1,422
Bor, must és gyümölcsmust	1,908
Különféle italok, és eczet	88
Czukor és szörp	529
Gyarmat-, fűszer- és festőanyagárú	59
Pamut és pamuthulladék	80
Len, kender, csepü	25
Gyapju és gyapju hulladék	254
Pamutfonal, czérna	2
Szött és kötőit áruk	59
Selyem, selyemhulladék és selyemáru	58
Vas, aczél és egyéb fémgyártmány	11,912
Mindenféle téglá	80
Építő-, termés-, kövező és palakő	237
Különféle kő	1
Só	65
Szík, natron és hamuzsír	624
Vas és egyéb érczek	2,001
Különféle fémgyártmányok	1,402
Faggyú	20
Olajok	5
Különféle zsiradékok	265
Hadi eszközök	891
Gyümölcs, fris és szárított	170,578
Élelmezési szerek	170
Hulladék	2,187
Repcze, len és olajpogácsa	45
Rongy	16,723
Dohány és dohány gyártmány	26,751
Üveg és üvegárúk	5
Porcellan-, kő és agyagárúk	1
Papir és könyvek	20
Makk és makkcsésze	5,311
Gyúárúk	5
Savanyok	39
Állati termelvények	2,888
Mézga	7
Növényi termelvények	7
Kalmár-, apró- és rőfárúk	24
Bőr, nyers és kikészített	1,314
Ásványvizek	13
Gépek és géprészek	227
Különfélék	6,490
Összesen	3,418,937

Ezen kiviteli tárgyak közül a gabona a legjelentékenyebb, mert ezen czikkből 2 $\frac{1}{2}$ millió mázsa vitetett ki, mely kivitele Sziszeknek bizonyára Triest felé irányul s úgy áll a pesti kivitelhez, mint 1 : 3. Mióta Sziszek egyenes összeköttetésbe lépett Triesttel, ezen város forgalmának élénkülni kellett, s csakugyan ma Pest után a legélénkebb forgalmi város Magyarországon.

A lipcei nyomdász-beteg segélyző-pénztár tizenegy év alatt, 1857. márczius hótól 1868. június hó végeig, évenként átlag 850 tagot számlált. Ezek közül

		összesen			
volt beteg az 1-ső félévben	130 =	535	hétig 4 napig,	meghalt közülök	
" " 2	" 159 =	606	" — " " "	" "	8
" " 3	" 115 =	495	" 4 " " "	" "	7
" " 4	" 140 =	554	" 5 " " "	" "	6
" " 5	" 115 =	572	" 2 " " "	" "	9
" " 6	" 129 =	658	" 1 " " "	" "	11
" " 7	" 116 =	509	" 5 " " "	" "	13
" " 8	" 128 =	596	" 3 " " "	" "	12
" " 9	" 144 =	655	" 2 " " "	" "	12
" " 10	" 150 =	693	" 4 " " "	" "	23
" " 11	" 119 =	470	" 2 " " "	" "	12
" " 12	" 147 =	561	" 2 " " "	" "	10
" " 13	" 143 =	609	" 5 " " "	" "	3
" " 14	" 154 =	798	" 2 " " "	" "	10
" " 15	" 150 =	713	" 4 " " "	" "	11
" " 16	" 194 =	930	" 5 " " "	" "	12
" " 17	" 128 =	524	" 3 " " "	" "	12
" " 18	" 143 =	652	" 4 " " "	" "	13
" " 19	" 194 =	1,296	" 2 " " "	" "	27
" " 20	" 192 =	751	" 4 " " "	" "	14
" " 21	" 157 =	613	" — " " "	" "	9
" " 22	" 162 =	759	" 4 " " "	" "	17

A 850 lipcei nyomdász 11 év alatt 87,360 munkanapot veszített, mely idővesztéség, ha a napi munkabért 1 frtra tesszük, egyenlő 87,360 frttal. Összehasonlítva a betegségi esetek számát más nem nyomdászai betegsegélyzőpénztárak számaival, kitűnik, hogy a betegségek a nyomdászoknál jóval gyakoribbak. 100 nyomdász közül 27 évi átlag szerint volt beteg 41, míg általában a munkások közt csak 13—26 beteg esik 100-ra. Épen ez a viszony létezik a betegségi tartamra is. Meghalt tizenegy év alatt 259, vagyis 2.5%.

Föltűnőbb még e viszony Berlinben. Egy kimutatás szerint öt féltől (1866. márcziustól 1868. szeptemberig) melyben a halálozások tüdőlob következtében is felsorolva vannak,

volt	tag	ezek közül beteg volt összesen	meghalt általában	tüdőlób következtében
1-ső félévben	1.285	962 hétig	28	13
2 „	1.363	916 „	15	6
3 „	1.324	947 „	12	9
4 „	1.409	974 „	18	10
5 „	1.422	1,272 „	21	14

Hogy nagy a betegségi és halálozási százalék a nyomdászoknál, az bizonyos; de e tény még feltűnőbb lesz, ha más, p. szabómesteremberek százalékaival hasonlítjuk össze. Az időveszteség betegség által tett a nyomdászoknál egy fél évben 72.4%-ot a szabóknál csak 34.3%, a halálozás volt egy félévben a nyomdászoknál 1%, a szabóknál 07.5%.

H a n n o v e r á b a n egy négyévi kimutatás szerint (1862—1867) volt összesen 220 segélyegyleti tag. Ezek közül volt az

	összesen		
1. évben beteg	69 = 367	hétig,	meghalt 13
2. „ „	61 = 339	„ „	8
3. „ „	51 = 284	„ „	6
4. „ „	45 = 343	„ „	10

H a m b u r g b a n (volt 330 tag) 2 $\frac{1}{2}$ év alatt (1866—1868 júniusig) 1000 betegedési hét és volt 13 halálozás. B o r o s z l ó b a n (volt 200 tag) 13 év alatt (1850—1862.) beteg 315; meghalt 51. Látni ezekből, hogy a halálozás a nyomdászoknál igen nagy s első sorban áll a foglalkozások közt, melyek igen nagy halandósági százalékot tüntetnek ki.

A szemre nézve a szedőknél, egy boroszlói orvos a vizsgálat alkalmával következő eredményt kapott: 132 szedő közül volt a szem rendes állapotban 38.8%, 51.5% rövidlátó, 7.0% messzelátó és 2.2% szembeteg. Tehát a 132 szedő közül rendes állapotban volt a szem 51-nél beteg állapotban pedig 81-nél. A 68 rövidlátó közül bevallásuk szerint tanulók korukban még 51-nél rendes állapotban volt a szem, 17-en már tanulókoruk kezdetén voltak rövidlátók. Szembetegségre csak a tanulók mutatnak még nagyobb számot. A nyomdászatnál még nem fordítatik kellő tekintet a tanulók megválasztásánál. Tudjuk, hogy a folytonosan kinyújtott karral dolgoznak a melle nagy mértékben vétetik igénybe s gyöngíti az utóbbit, azért a tanulók megválasztásánál főképp egészséges mellre volna figyelem fordítandó, s minekután egészséges jó szem nélkül a szedő hasznavehetlen, erre is főfigyelm volna fordítandó, mert 10, 11 órát egy helyen állva dolgozni sőt nemcsak nappal, de néha éjszaka is, arra egészséges erős testalkatú egyén kívántatik.*)

*) Sok írónak kézirata sem igen javítja a szemet

Nagybritannia és Írország külforgalmának pénzértéke az elmúlt három évben (Külön kimutatva a gyarmatokkal és külön a más országokkal való forgalmat). Anglia összes külkereskedelmének 28 % esik gyarmatokra 64% pedig Németország-, az északamerikai Egyesült államok-, Franciaország- és Hollandiára, a többi 8% egyéb országokra.

Csekélyebb forgalma volt Angliának Törökországgal, Egyptommal China- és Braziliával, de még csekélyebb Olasz- Orosz- és Spanyolországokkal. A forgalom ezen országokkal hasonlítva Törökországéval tett ennek 77.5 és 56.9%-át, Spanyolországé az összes Brit- és Írországi forgalomnak 1.3%-át. Austria fogyasztása még valamivel kisebb mint Japáné és valamivel nagyobb Görögországnál. A számokból kitetszik, hogy 1868-ban a forgalom Németországgal nagyobb volt mint az éjszakamerikai Egyesült államokkal, mely jelenség bizonyára igen feltűnő.

a) A kivitel a Britgyarmatokba tett :

A gyarmat neve	1866	1867	1868
India	£ 20.009,490	£ 21.805,127	£ 21.211,343
Australia	„ 13.643,326	„ 9.613,739	„ 12.071,435
Brit- éjszak-amerika	„ 6.824,960	„ 5.862,402	„ 4.847,560
Hong - Kong	„ 2.387,017	„ 2.471,809	„ 2.186,100
Nyugotindia	„ 1.956,019	„ 1.666,697	„ 1.786,728
Jóreményfok	„ 1.226,842	„ 1.701,441	„ 1.322,111
Ceylon	„ 1.082,973	„ 771,879	„ 835,798
Gibraltar	„ 1.134,699	„ 723,318	„ 705,627
Brit - Guyana	„ 730,058	„ 625,943	„ 671,098
Brit - Nyugotafrika	„ 533,575	„ 630,057	„ 613,279
Kanári szigetek	„ 490,859	„ 469,523	„ 556,458
Malta „	„ 653,303	„ 498,796	„ 500,422
Mauritius	„ 569,385	„ 377,450	„ 383,618
Natal	„ 172,182	„ 191,570	„ 269,122
Brit - Honduras	„ 144,041	„ 148,016	„ 133,573
Aden	„ 65,400	„ 79,127	„ 75,763
Bermudas	„ 40,240	„ 43,479	„ 46,963
St. Helena	„ 41,811	„ 36,936	„ 32,562
Falklandi Szigetek	„ 17,027	„ 7,611	„ 13,408
Ascension	„ 9,269	„ 5,710	„ 3,034
Helgoland	„ 93	„ 70	„ 164
Összesen	£ 53.719,371	£ 49.799,610	£ 49.779,563

b) A kivitel a külországokba tett:

Az ország neve	1866	1867	1868
Németország	£ 15.767,690	£ 20.542,653	£ 22.770,390
Éjszakamerika	„ 28.499,514	„ 21.825,703	„ 21.410,184
Franciaország	„ 11.700,140	„ 12.121,010	„ 10.633,721
Hollandia	„ 8.999,713	„ 9.422,742	„ 10.392,253

Az ország neve	1866	1667	1868
Törökország	£ 7.905,404	£ 6.625,498	£ 7.523,031
China	„ 5.090,074	„ 4.996,469	„ 3.312,863
Egyiptom	„ 7.556,185	„ 8.198,111	„ 6 0 8,569
Brasilia	„ 7.224,733	„ 5.694,557	„ 5.323,937
Olaszország	„ 5.832,876	„ 4.831,353	„ 5.202,525
Oroszország	„ 3.176,656	„ 3.944,035	„ 4.250,721
Nyugotindia	„ 3.666,099	„ 3.335,760	„ 3.209,499
Belgium	„ 2.861,655	„ 2.816,461	„ 3.149,769
Uj-Granáda	„ 2.947,778	„ 2 390,011	„ 2.704,958
Spanyolország	„ 2.337,133	„ 2.503,686	„ 2.403,545
Chili	„ 1.852,983	„ 2.524,438	„ 1.958,234
Argentiniái közt.	„ 2.840,936	„ 2.837,124	„ 1.922,991
Portugal	„ 2.213,462	„ 2 006,039	„ 1.723,270
Dania	„ 1.202,811	„ 1.282,358	„ 1.441,768
Svéd és Norvégia	„ 1.677,836	„ 1.496,131	„ 1,392,371
Peru	„ 1 355,960	„ 1. 122,112	„ 1.135,213
Japan	„ 1.444,539	„ 1.545,386	„ 1 006,069
Ausztria	„ 912,058	„ 963,952	„ 1.084,577
Görögország	„ 851,648	„ 949,124	„ 975,081
Philippi szigetek	„ 917,841	„ 1.042,648	„ 955,554
Uruguay	„ 1.392,803	„ 1.452,504	„ 930,973
Nyugotafrika	„ 602,532	„ 816,450	„ 901,309
Hollandindia	„ 1.726,860	„ 1.329,485	„ 851,620
Mexico	„ 1.283,213	„ 812,948	„ 849,441
Dunai fejed.	„ 184,565	„ 432,665	„ 634,070
Marocco	„ 191,237	„ 189,367	„ 195,655
Közép-Amerika	„ 153,264	„ 243,560	„ 160,051
Venezuela	„ 410,413	„ 260,130	„ 69,559
Csendes tengeri szigetek „	„ 137,493	„ 19,888	„ 47,988
Tunis	„ 71,987	„ 67,204	„ 47,611
Capverdei szigetek	„ 34,166	„ 31,885	„ 30,852
Ecuador	„ 43,833	„ 44,672	„ 28,982
Algir	„ 15,743	„ 22,625	„ 23,697
Keletafrika	„ 53,396	„ 36,185	„ 20,641
Persia	„ 25,906	„ 14,069	„ 17,498
Független Arabia	„ 2,722	„ 6,638	„ 4,774
Bolivia	„ 12,907	„ 3,852	„ 3,425
Madagascar	„ 14,355	„ 3,319	„ 3,072
Siam	„ 4,036	„ 4,244	„ 431
Cochin China	„ 940	„ 612	„ 300
Éjszaki czethalász szig. „	„ —	„ 100	„ 128
Abyssinia	„ —	„ —	„ —
Patagonia	„ —	„ 2,074	„ —
Összesen	£ 135.198,165	£ 131.162,313	£ 129.684,081
Mindössze	£ 188.917,536	£ 180.961,923	£ 179.463,644

Brit- és Írország arany és ezüst forgalma ez volt:

Bevitetett: 1866-ban	£ 34.287,139
1867-ben „	23.921,047
1868-ban „	24.852,595
Összesen	£ 82.960,781
Kivitetett: 1866-ban	£ 21.670,687
1867-ben „	14.327,289
1868-ban „	20.220,014
Összesen	£ 56.217,990

Brit- és Írország hajóforgalma, mint rendszeren, emelkedést mutatott a három utolsó évben is. Névszerint:

Az angol kikötőkbe	1866-ban	1867-ben	1868-ban
érkezett	tonna	tonna	tonna
1. Brit hajó	9.214,299	9.355,459	9.571,763
2. Éjszakamerikai „	431,102	455,197	458,070
3. Külföldi „	3.630,591	3.530,061	3.821,481
Összesen	13.275,893 tonna	13.340,717 t.	13.851,317 t.
Az angol kikötőkből	1866-ban	1867-ben	1868-ban
kiindult	tonna	tonna	tonna
Brit hajó	9.851,72	10.586,370	10.901,625
Éjszakamerikai „	513,611	511,963	554,131
Külföldi „	3.541,631	3.746,284	4.009,174
Összesen	14.006,966 tonna	14.847,617 t.	15.474,992 t.

Liverpool hajóforgalma az elmúlt három esztendőben.

Érkezett:

1866-ban	. 5,060 hajó	3.125,242 tonnatartalommal
1867-ben	. 4,864 „	3.195,138 „
1868-ban	. 4,912 „	3.202,039 „

Kiindult:

1866-ban	. 4,629 hajó	2.966,461 tonnatartalommal
1867-ben	. 4,708 „	3.167,347 „
1868-ban	. 4,757 „	3.237,905 „

Bevétele volt:

	vámok után	fogyasztási adó után angol gyártmányu borszesztői
1866-ban	£ 2.867,601	£ 127.555
1867-ben	„ 3.040.501	„ 159,960
1868-ban	„ 3.079,566	„ 184,493

A kivitt tárgyak értéke a liverpooli kikötőből tíz év alatt.

1859-ben	£ 62.401,168
1860-ban	„ 65.419,732
1861-ben	„ 52.241,445
1862-ben	„ 50.297,135
1863-ban	„ 64.789,266
1864-ben	„ 72.748,031
1865-ben	„ 73.066,773
1866-ban	„ 87.486,497
1867-ben	„ 76.101,118
1868-ban	„ 70.875,983

Látni ebből, hogy a kivitel a liverpooli kikötőből az összes kivitelnek Brit- és Írországból több mint egy harmadát teszi.

A lotteriáról érdekes adatot találunk a bécsi „A s s o c i a t i o n” című közgazdasági lapban. A lotteria 1751. november 13-kán kiadott patens által hivatott életbe (a magyar korona területén 1853-ig csak türe-tett), s az első húzás Bécsben 1752 október 21-kén történt. Kezdetben bérlők kezelték, azonban 1782. november 1-jén a kormány vette kezelése alá, külön igazgatóságra bízva azt, de csak 1813-ban lettek a betétek utáni nyeremények szorosan meghatározva.

Az adatok szólnak 1828-tól 1839. végeig, és 1860-tól 1868. végeig.

év	B e t é t e k		N y e r e m é n y e k	
	száma	pénzértéke frt	száma	pénzértéke frt
1828	2.779,790	449,914	21,605	220,229
1829	2.957,250	500,541	29,034	264,611
1830	3.491,398	591,743	41,251	335,204
1831	2.076,464	521,649	29,183	290,985
1832	3.165,439	557,256	30,346	286,080
1833	3.374,402	583,185	30,726	293,683
1834	3.763,716	670,772	32,687	324,060
1835	3.361,713	581,804	29,513	262,816
1836	3.760,774	664,523	34,854	333,671
1837	3.973,040	686,024	35,685	356,347
1838	3.742,351	655,115	32,037	307,478
1839	4.080,943	764,516	40,066	430,793

Egy tizenkét évi aflag után a betétek száma 3.377,283, pénzértéke 600,756 forint, esik egy betétre 10.6 kr. pp., 1000 betevő közül nyert 9 és egy nyereményre, 9 frt 34 kr. esik. 100 betett forintból visszafizetett nyereményképen 51 frt 24 kr. A második időszakban következő volt:

év	B e t é t e k		N y e r e m é n y e k	
	száma	pénzértéke frt	száma	pénzértéke frt
1860	90.503,851	16.837,420	1.204,947	9.487,318
1861	100.669,054	17.198,460	1.272,491	10.397,476
1862	101.061,832	18.664,722	1.240,859	10.000,996
1863	85.598,180	18.369,100	1.162,821	11.089,578
1864	103.968,826	20.307,313	1.326,580	11.321,832
1865	107.359,776	21.036,226	1.509,698	12.942,589
1866	91.856,863	17.036,738	1.288,263	10.134,503
1867	75.883,948	16.472,603	1.086,120	9.549,339
1868	75.996,069	13.775,819	1.080,105	7.684,339

Ezen 9 évi átlag szerint a betétek száma 92.877,000 pénzértéke pedig 17.810,973 frt, esik egy betétre 19 kr. o. é. 1000 betevő közül nyert 13, egy nyereményre átlag 8 frt 28 kr. 100 betett forintból visszafizettetett nyereménykép 57 frt 70 kr. A kezelési költség a betétetnek majdem 7%-át teszi.

Az életbiztosítás ügye Franciaországban. A „Moniteur des Assurances“ közli az ide vonatkozó adatokat, melyekből a következőket vesszük át :

1819-től 1859-ig az életbiztosítások összesen tettek 35,874 kötvényt 322.800,000 frank értékben halál esetére ; 2,384 kötvényt 11.250,000 frank értékben túlélés esetére ; és 26.700 kötvényt 17.340,000 frank értékben járadékra.

E szerint a 40 évre terjedő korszak egyegy évre esett átlag a halál esetére tett biztosításokból 897 kötv. 8.070,000 fk. ért. a túlélés esetére 596 kötv. 281,250 fk. ért. járadékra 667 kötv. 433 500 fk értékben.

Onnan kezdve évről évre így állnak a számok :

Év	Biztosítások halálesetére.		Túlélés esetére		Járadékra	
	köt- vény- szám	biztosított érték frk.	köt- vény- szám	biztosított érték frk.	köt- vény- szám	biztosított érték frk.
1860	4,502	40.700,000	766	3.600,000	2,638	1.720,000
1861	4,817	43.450,000	703	3.300,000	2,597	1.700,000
1862	6,290	56.750,000	701	3.325,000	3,150	2.050,000
1863	7,642	69.000,000	696	3.250,000	2,484	1.615,000
1864	11,241	101.300,000	1,200	5.650,000	2,326	1.520,000
1865	14,175	127.800,000	1,374	6.500,000	2,709	1.775,000
1866	18,308	165.000,000	1,518	7.225,000	2,803	1.840,000
1867	14,082	141.150,000	1,245	4.260,000	3,238	1.995,000

E számokat egymást közt és a fenn találtuk átlaghoz hasonlítva, kitéjük: Először, hogy a halálesetere kötött biztosítási szerződések legszámosabbak, azután következnek a járadékra szólók, s végre a túlélés eseteire vonatkozók. Másodsor, hogy az élet biztosítás mind a három ága emelkedőben volt, de nem egyenlő arányban; mert míg az első ágban az emelkedés mind a kötvények számára, mind a biztosított értékre nézve szembeszökő, a második ágban van ugyan emelkedés a kötvények számában, de a biztosított érték nem halad vele egyarányban, a harmadik ágban pedig az emelkedés se nem folytonos, se nem egyenletes.

Harmadsor kitéjük a közlött számokból, hogy az életbiztosítás ügye Franciaországban is még tetemes terjeszkedésre képes.

A biztosító társulatok száma 9.

Nevök	A ke- zés éve	A társu- lat tő- kéje frk.	A részvény kibocsátási értéke fik	Befi- zetés frk.	Oszta- lék 1867 frk.	A részvény legújabb állása frk.
1. Assurances générales*) .	1819	3.000,000	7,500	7,500	2,264	26,000
2. Union*) . .	1829	10.000,000	5,000	1,000	125	6,700
3. Nationale*) .	1830	15.000,000	5,000	1,000	550	7,100
4. Phénix*) . .	1844	4.000,000	5,000	1,000	110	—
5. Caisse paternelle*)	1850	6.000,000	500	100	25	600
6. Imperiale . .	1854	5.000,000	500	125	—	—
7. Urbaine*) . .	1857	12.000,000	500	100	—	—
8. Caisse gen. des Familles*) . .	1858	3.000,000	2,500	500	30	2,500
9. Monde*) . .	1864	5.000,000	500	100	—	—
	Összesen	63.000,000	frk.			

A *)-gal jelölt társulatok más biztosítási ágakkal is foglalkoznak.

A hatodik kötet I. füzetének tartalma.

	Lapszám.
I. Az osztrák-magyar monarchia államháztartása e század első felében. Weninger Vincze	3
II. A statisztikai tények alkalmazásáról. Kéleti Károly	75
III. Pestváros bűnügyi statisztikája 1867. és 1868-ban. Csukasi Károly	91
IV. Népszámlálás Bajorországban. 1867. debz- 3-kán. Rubin Simon	126

Egyveleg. Néhány adat a gyű.úpuskáról. 137. lap.— Franciaország gazdasági-, kereskedelmi és ipari állapotáról. 138. l. — Angol-indiai statist. adatok 1857. és 1866-ról. 139. l. — Új építkezések költségei a magyar korona országaiban 1850—1865-ig. 140. l. — Viz- és folyamszabályozási költségek 1350—1865-ig. 141. l. — Utak fentartására 1848—1865-ig. 142. l. — Uti- és hid-vámok jövedelme a magyar korona országaiban és az osztrák-örökös tartományokban 1850—1865-ig. 143. l. — Névmagyarítások jegyzéke. 144. l. — Anglia népesedési mozgalma 1867-ban 247 l. — A poroszországi 1967. decz. 3. népszámlálás főeredményei. 146. l. — A búza ára 1854—1867. 147. l. — Pestvárosa gabonaforgalma 1865—1868. 148. l. — A fő gabonanemek piaczi ára Pesten 1854—1868. 179. l. — Sziszek városa forgalma. 149. l. — A lipesei nyomdászok betegségélyező egyletének pénztára 1857—1868. 151. l. — Ugyanaz Hannoverában. 152. l. — Nagybritannia és Irland külforgalma 1866—1868. 153. l. — Liverpool hajó forgalma. 155. l. — Lotto-adatok. 156. l. — Az életbiztosítás ügye Franciaországban 1819—1868. 157. l.

STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY.

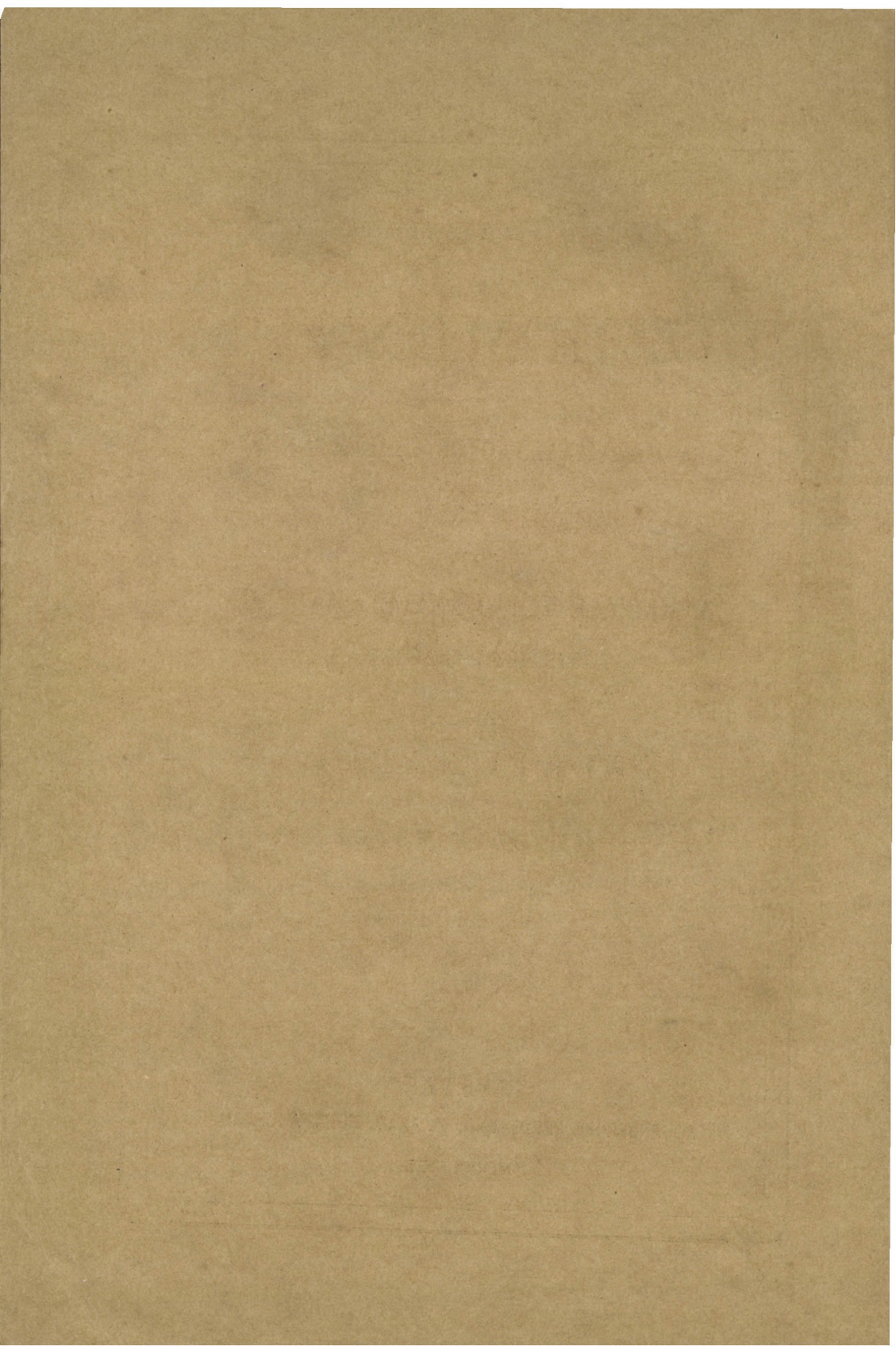
HATODIK KÖTET.

II. FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINAND, M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXIX.

V.

A HIVATALOS STATISZTIKA MAGYARORSZÁGBAN.

Keleti Károlytól*).

Noha a hivatalos statisztika tökéletesbülése általában csak a legújabb idők eredménye, statisztikai központi bizottságoknak felállítása meg mindenütt a legközelebbi múlt szüleménye: Magyarország hivatalos statisztikájának fejlődése épen csak a jelenben indult meg.

S valamint a lendület, melyet Magyarország főleg közgazdasági tekintetben felmutathat, leginkább politikai vívmányainak köszönhető, úgy statisztikájának, kivált hivatalos statisztikájának múltja és jövője csakis politikai helyzetével kapcsolatban érthető meg kellően.

Az 1848-diki forduló pontig Magyarország önálló hivatalos statisztikájáról alig szólhatni, s még az 1848-ban megkísérelt kezdeményezést, nevezetesen a parlamenti kormányforma életbeléptetésével alakult, s akkor a belügyi miniszterium ügyköréhez számított statisztikai hivatal tevékenységét sokkal hamarább szakíták meg az 1849 diki események, sem hogy e téren különös eredményeket lehetne följegyezni.

Az 1848/9-diki szabadságharcz legyőzése után kezdett az 50-es években mind merevebbé vált centralisatio vala-

*) Jelentésképen benyújtatott francia nyelven a Hágában 1869-ben tartott VII. nemzetközi statist. congressusnak.

mennyi közigazgatási ágazatban, természetesen a magyar hivatalos statistikát is az osztrák közigazgatási statisztikai hivatal igazgatósága alá hajtá.

Mindazon előny, melyet a bátran haladó osztrák hivatalos statistika e korszakban elért, természetesen Magyarországnak is esik vala javára, ha ugyan az absolutismus és legjobb intézményei önönmagukban nem hordanák a rothadás magvát. Ha a statisztikai közlemények exclusivitása, s hozzá még idegen nyelven megjelent kiadványainak nehéz hozzáférhetősége már magában se vált nagy hasznára az országnak, e haszon mind silányabbá satnyult, minél inkább győzdött meg az ország értelmisége azon gyakran borzasztó önkényről, melylyel a nagyrészt ellenséges indulatu, többnyire, sőt majdnem kizárólag idegen országbeli kormányközegek az ősatatok gyűjtését kezelték, s így a hivatalos közlemények hitelét gyanussá tették, még mielőtt a hivatalos statistika szükségyszerűsége iránti közérzület a hazában gyökeret verhetett volna.

Ez leginkább a szigorú absolutismus első kormányéveiről, az úgynevezhető boszúormány idejéről áll. Később, midőn kormányzók és kormányzottak egymást kölcsönösen inkább megismerték, kissé jobb anyag is gyűlt és csak így magyarázható, hogy az osztrák közigazgatási statistika igazgatósága s a később 1863-ban alakult cs. kir. statisztikai központi bizottság évről-évre becsesebb közleményeket bocsáthatott ki, melyekből a külföldnek is alkalma nyílt Magyarországot legalább némileg megismerhetni.

Az 1859-ben megindított, 1860-ban valahogy fogantatott jobbra fordulás után azt lehetett volna hinni, hogy alkotmányosabb kormányforma alatt az országos statistika is jobb korszakra virradt. De ha igazságosak akarunk lenni, fájdalom, az ellenkezőt kell megvallanunk.

A, noha rövid időre visszaállított megyei autonomia s a vele kormányra jutott megyei tisztviselők nagy része sürgősebb feladatot sem ismert, mint a gyűlölt kormányforma idejéből fenmaradt kimutatásokat és lajstromokat — a statisztikai anyag eme megbecsülhetetlen medenczeit — betemetni, s még a fenmaradt cs. kir. hatóságok is örömmel ragadták meg

az alkalmat, hogy a munkaterhet, melylyel számos időszaki kimutatás kitöltése természetesen járt, maguktól elhárítsák.

Bármily rövid vala az alkotmányosság fellobbanása s bármily kevésse élvezhető az ország épen e rövidsége miatt annak gyümölcseit, a statisztikai anyaggyűjtés megszakításának hátránya nagyon is érezhető volt és hézagokat okozott, melyeket a következő, félabszolutistikus provisorium kitölteni csak kevésse fáradozott.

A négyévi provisorium alatt ugyan majd valamennyi, haladott közigazgatási statisztika szerkesztésére szükséges munkálatok újra megindítottak; de az előbbi, bár idegen hazájú s általában épen nem értelmes, idővel azonban legalább beidomított bureaucratia helyébe lépett nemzeti tisztviselőség előbb kénytelen volt a szükséges gyakorlatot megszerezni, s az említett hézagok kitöltésére ama gyászos négy év alatt ép oly kevésse lehetett gondolni, valamint nem sikerült az 1867. év tavaszán életbelépett hazai felelős kormánynak az összes közigazgatás újjászervezésének nehézségei közepett azonnal rendes viszonyokat teremteni a hivatalos statisztika számára, mely minden fontossága mellett, nagyszerű átalakítások közben még sem szokott első helyen szerepelni.

I.

Magántörekvések a magyar statisztika terén.

Bármily üdeségnélküliek voltak egyébiránt a lefolyt korszak viszonyai, s noha az összes közélet megbénult és minden magasabb köztörekvés elhamvadt alatta: egyesek hazafitevékenysége s kitűnő férfiak irodalmi működése a statisztika mezején sem maradt élesztő befolyás nélkül.

Névszerint a Magyar Tudományos Akadémia volt az, mely hivatalos országos statisztika hiányával, — a birodalmi statisztikának ugyanis elég jogosultan és méltán elvi ellenei valának, — nemzeti statisztika létrehozásában fáradozott, s e két különböző, rendes viszonyok között azonban egyértelmű

elnevezésnek Magyarország abnormalis viszonyai között nagy horderejű értelmet kölcsönzött.

Épen amaz átmenet korszakában, a másfél évtizedig háborítlanul uralkodott absolutistikus kormánytényezők visszavonulása s a — habár csak mulékonyan — kormányra jutott hazafi-közégek kiskorúsága idején, az Akadémia kezdeményezése kétszerte hatásos vala s a statistikai irodalomban kivívott eredményeken kívül a parlamenti kormány későbbi törekvéseit is tetemesen könnyítette.

Az 1860-diki év május havában Csengery Antal indítványára az Akadémiában külön statistikai bizottság alakult, számba véve a javaslattevő indokolását, melyben kifejtette, hogy „hazai statistika megteremtése épen úgy nem várható idegen kezektől, mint egy hazai történetírás megkezdése sem: még könnyebben vissza lehetvén élni számokkal, mint történeti adatokkal; s jóakarattal mellett is a számok homályos adatok maradván, melyek a hazai körülmények egészes ismerete hiával, lélek és kellő jelentés nélkül szükölködnek.“

A Magyar Tud. Akadémia mindenha egyik főfeladatának a haza minden oldalú megismertetését tekintette. A honismeretnek egyik fontos ágaul tekinti: „a jelenkor statistikai viszonyainak kitisztázását: a népességi s ezzel összefüggő biostatikai; az ipar- és kereskedelmi, a gazdasági és pénzügyi, a közoktatási és műveltségi viszonyok kikutatását és tudományos előadását, mely ethnographiai, műveltségtörténeti és természettudományi tekintetben új igazságok termékeny forrását képezi; de nem kevésbbé fontos gyakorlati szempontból is: a politikára, közigazgatásra, nemzetgazdaságra és közegészségügyre nézve nélkülözhetetlen adatokat nyújtván.“

Az Akadémia állandó statistikai bizottsága, — ha ez egyáltalán lehetséges, — legelső volt hivatva a hivatalos statistika hiányát legalább részben pótolni, s hogy csakugyan ez vala czélja, azt bizonyítják a feladatok, melyek e bizottságnak kitűzettek. Feladatává tétetett ugyanis: „mindennemű statistikai adatokat, melyek a magyar koronához tartozó országok közviszonyaira vonatkoznak, összegyűjteni, rendezni, meg-

bir lni, más államok adataival is egybevetve, feldolgozni, s azok kibocsátása által Magyarország lehetőleg hű statisztikai ismertetését eszközölni, s az idő változásaival folyton tisztában s a tényleges állapotokkal öszhangzásban tartani.

„E végre felhasználja ugyan a bizottság“, — s ebben fekszik a világosan ugyan ki nem fejezett, de tisztán megérthető czél, — „kellő birálat mellett a más utakon is közzétett“ — nevezetesen a bécsi hivatalos — „adatokat, főteendőjeül azonban tekinti a kormány, az egyházi és világi hatóságok, testületek, egyesületek és intézetek, úgy magánosok, s ha szükség, a helyszínére tett kiküldések útján is, ez adatok birtokába jutni.“

A stat. bizottság részint az Akadémia tagjaiból, részint más szakférfiakból alakulván, gyöngye erővel, de annál több bátorsággal fogott a közigazgatási statisztika egyik legfontosabb feladatához — a népszámláláshoz. A bizottság teljes tudatával birt ugyan annak, hogy a rendelkezésre levő eszközökkel az ily feladatnak, a szó legtágabb értelmében, meg nem felelhet; annak tudata azonban, hogy az állam által eszközölt 1850/1. és 1857-diki népszámlálások nem a helyes számokat szolgáltatták, azon kísérletre serkentette, hogy valamennyi hitfelekezet lelkészeinek, a községeknek és egyeseknek hozzájárulása mellett helyreigazításukhoz fogjon. S habár e kísérlet a kívánt eredményre nem is vezetett, egy mégis el lett érve, az ugyanis, hogy a statisztika becse és fontossága iránti érzet tágabb körökben is meghonosult, és sok nagybecsü statisztikai anyag gyült, mely e kísérlet nélkül soha napvilágot nem lát.

A bizottság munkálatai az Akadémia által kiadott, 10—10 ívre terjedő külön füzetekben tétettek közzé, kettejük képezvén egy-egy kötetet. Ezen füzetek 1864-ig „Statisztikai Közlemények“ czime alatt jelentek meg, s 120 ívre rugó 6 kötetre terjedtek. 1865-től kezdve az Akadémia az immár magyar, habár nem épen alkotmányos kormánynál több ízben sürgette külön statisztikai hivatal felállítását, közleményei körét pedig, főleg eredeti adatok kellő számának hiányával, annyiban tágitotta, hogy 1865-től fogva részben a nemzetgazdaságra is kiterjeszkedtek, s inentől „Statisztika“

kai és nemzetgazdasági közlemények czime alatt jelennek meg.

E sorozatból is már 10 füzet, vagyis 5 kötet ki van nyomtatva, s míg így az egyes értekezések belértéke fokozódott a statisztikai adatok és a bármi uton elérhető statisztikai anyag gyűjtése sem hanyagoltatott el.

A kitünőbb munkálatok elősorolásából egyuttal a statisztikai tanulmányokkal foglalkozó szakférfiak nevei lesznek láthatók. Adjuk e munkálatokat a szerzők betűrendes névsora szerint.

Dr. Barsi József, a statisztikai osztály s az országos statist. tanács tagja, azelőtt gymnasiális tanár, sorban közölte: A magyarországi r. kath. elemi iskolák állását 186 $\frac{1}{2}$ -ben az érsekségek és püspökségek szerint, melyeknek gondviselése alatt valának; összesen 18 közleményt.

A vasutak befolyását a népesedésre;

A világforgalom állását 1865-ben;

Trieszt hajóforgalmát 1866-ban, összehasonlítva az előbbi 4 évvel.

Beóthy Leo, a statisztikai osztályban titkár, azelőtt hirlapíró, vázola Magyarország és Ausztria kereskedését 1866-ban.

Bethlen Farkas gr., országgyűlési képviselő és az országos statist. tanács tagja, adatokat közölt az erdélyi viszonyokról, különös tekintettel az adózási rendszerre; továbbá Erdély közlekedési eszközeiről, és az osztrák birodalom pénzügyi viszonyairól.

Faller Gusztáv, bányatanácsos

Közleményeket adott a hazai bányászat köréből.

Fényes Elek, 1848-ban a statisztikai iroda igazgatója, s a m. akad. tagja

Párhuzamot vont a magyar korona országai közt egyfelől, és másfelől Ausztria német-szláv tartományai közt.

Fest Vilmos, m. kir. főmérnök,

Magyarország álladalmi és országos utjait ismertető meg.

Galgóczy Károly, egy erdélyi biztosító társulat igazgatója, ismerteté:

A Magyarországi takarékpénztárakat;

Magyarország bortermelését;

Borkereskedésünk állását;

A pesti kereskedelmi bankot;

Az első cs. k. szabadalmazott Duna gőzhajózási társulatot;

A népesedési mozgalmakat a protestánsoknál 1861-ben.

Dr. Gerlóczy Gyula, a budai műegyetemen tanár, ezen kir. műegyetemet ecsetelé történelmi és statisztikai szempontból.

Dr. Glatter Ede, azelőtt Pestvármegye egyik tiszti orvosa, jelenleg Bécs város statisztikai hivatalának igazgatója,

Pest-Pilis vármegyék gazdasági viszonyairól értekezett.

Hahn Lajos, evang. lelkész, statisztikai adatokat közölt Békés-Csaba mezővárosáról, különösen az ottani evang. egyház köréből.

Hieronymi Béla fogalmazó a statisztikai osztályban, ismerteté:

A mezei gazdaság ápolását Belgiumban a kormány és az illető egyesületek részéről 1865-ben.

Hunfalvy János, a budai műegyetemen tanár, a m. akadémia, a statisztikai osztály és az országos statist. tanács tagja közlé:

Gymnasiumaink állását 185³/₄-től 185⁸/₉-ig;

Adalékokat a népesedési mozgalomhoz;

A szőlőmivelésről Erdélyben;

Adalékokat hazánk erdőszeti viszonyainak ismertetéséhez;

A magyar korona területének bányászatát;

Az európai államok budgetjeit;

Magyarország viszonyainak statist. vázlatát;

Magyarország bányászati viszonyait 1862—1864-ben statist. és nemzetgazdaságilag;

A népoktatást Poroszországban; végre

Néhány észrevételt a népszámlálásról.

Jellinek Mór, a pesti közuti vaspálya igazgatója, irt

Magyarország gabnaforgalmáról az 1861-dik évben.

Dr. Kautz Gyula, az államtudományok tanára a a pesti kir. egyetemen, országos képviselő, a m. akadémia és az országos stat. tanács tagja, értekezett

A budai m. kir. műegyetemről;

A technikai és reál-oktatásügyről hazánkban;

A gépüzletről nemzetgazdaságunk újabb fejlődési szakában.

Keleti Károly, a statist. osztály vezetője a m. akad. tagja, az orsz. statist. tanács előadója, azelőtt a m. földhitelintézet tanács-jegyzője tárgyalá:

Az 1864-ik évi osztrák költségvetést, különös tekintettel Magyarországra;

Az osztrák nemzetgazdasági fejlődést I. Lipót alatt (Roscher után).

Az iparos nevelést;

Magyarország külforgalmát;

Az összehasonlító statistikát (Fillunger munkáját bírálva);

Az 1868-ik évi aratást kenyér-terményekben.

Dr. Konek Sándor, kir. tanácsos, a pesti egyetemen a statist. és egyházi jog tanára, a m. akadémia és a statist. tanács tagja, értekezett

Az akad. statist. bizottsága által megindított népszámlálásról; adott

Statistikai visszapillantást a m. tud. egyetemre a legközelebb lejárt évtizedben; vázoló

A bűnvádi statistikának múltját és jövőjét hazánkban; adta

Az egyházmegyék népességi statistikáját 1861-ben; ismerteté

A pesti egyetemi nyomda költségvetését az 1862-k évre;

A magyar birodalom népesedési mozgalmait; közölt Ujabb adatokat a magyar tud. egyetem életéből; szólt

A magyarországi törvénykezés jelen statisztikájához :

A berlini statisztikai seminariumról ;

A m. kir. curia statist. működéséről ; vázoló

A földbirtok statisztikáját Magyarországbán, tekintettel Csehország ebbeli törekvéseire ; irt

A fekete tenger tartományainak kereskedelmi fontosságáról magyar szempontból ;

A népoktatás ügyéről a magyar korona területén ; s szolt Magyarországn öngyilkossági statisztikájához.

K o r i z m i c s L á s z l ó, a magyar földhitelintézet igazgatója, az országos gazd. egyesület alelnöke, a m. akadémia és az orsz. statist. tanács tagja, közlött

Némi adatokat Magyarországn természetésének ismertetéséhez.

L ó n y a y M e n y h é r t, m. k. pénzügyi minster, a m. akad. alelnöke, közzétett

Ujabb adatokat a magyar birodalom földterületi viszonyairól s egyenes adójáról ; adta

A hazánk területén létesült vasutak ismertetését ;

A birtokrendezés előhaladását ; értekezett

Az osztrák örökös-tartományokban és Magyarországnban kamatbiztosítás mellett épült vasutak viszonyairól az államhoz ; közlé

Az urbéri rendezés és tagosítás ügyének állását Magyarországnban.

N a g y M á r t o n, a kegyesrendi atyák pesti házágn igazgatója s a m. akad. tagja, adta

A kegyestanító-rend statisztikáját.

S z a t h m á r y K á r o l y, a magy. gőzhajótársulat igazgatója és az országos statist. tanács tagja,

Adatokat szolgáltatott a békésbánsági helv. hitv. egyházmegye ismertetéséhez.

T i r s e r P á l, a statist. osztálynak, fájdalom, már meghalt számtisztje, ismerteté

A hajózást és forgalmat a Dunán és mellékfolyóin 1865—68-ban, és

A magyar vasuti hálózatot 1868-nak végével.

Dr. Tormay Károly, Pest városának volt tisztifőorvosa, az országos statist. tanács tagja, közlé

A népesség mozgalmát Pest városában 1859-ben;

A légköri, betegesedési és halálolási viszonyokat Pest városában 1859-ben;

Az ujonczozási vizsgálatra vonatkozó adatokat;

Az egyházmegyék népességi statistikáját;

Az egri róm. kath. érseki megye népességét 1861-ben;

Pest város főorvosának észleleteit a légtünetek és egészségügy körében 1863-ban;

Pest város egészségügyi és lebeszeti viszonyait 1864-ben;

Észleleteket a légtünetek és egészségügy körében 1865-ben;

Pest városa élet- és halálozási viszonyainak statistikáját.

Weninger Vincze, osztályfőnök a cs. kir. közös pénzügyi ministeriumban, a magy. akad. és az országos statist. tanács tagja, azelőtt az első által. m. biztosító-társulat egyik osztályának főnöke s a pesti kereskedelmi akadémia tanára, értekezett

A gabnaárakról; közlött

Adalékokat a népesedési mozgalomhoz; ismerteté

Franciaország adóztatási és pénzügyi statistikáját;

A hajózási forgalmat az osztrák kikötőkben, s a hajók teherképességét 1859-ben;

A pesti kereskedelmi akadémiát;

A biztosítás ügyét Magyarországon;

A pesti kereskedelmi kórházat és nyugdíjintézetet;

A tiszamelléki szabadalm. kölcsönös tüzkártérítési társulatot;

Jelentést tőn az 1863-ik évi statist. congressusról; irt,

A statistika fontosságáról a tüzkár ellen biztosító társulatoknál;

Néhány észrevételt közlött a közvállalatok engedélyezési- és ellenőrzéséről; közlé végre

A bankügy elméletét, értekezve

A jegy- és letéti bankokról és ismertetve a Peel-actát.

II.

Előleges törekvések hivatalos statisztikai közeg felállítására.

Akárminthé is megítéljék a M. Tud. Akadémia statisztikai bizottságának munkálkodásait, s ámbár e bizottság rendszeres statisztikai hivatalt pótolni nem vala képes, kiváló érdemei mégis különösen két irányban kell, hogy mindenfelől elismertessenek.

Először ugyanis azon kérdés megoldására vetett világot, mely a műveltség terén jóval előbbre haladott államokban sem oldatott meg mindenütt a kívánt sikerrel, bebizonyítván, hogy a statisztika tanulmányait, úgy az adatgyűjtésre, mint az anyag feldolgozására nézve, társulás útján is lehet öröndetes eredménynyel elősegíteni; másfelől nem lehet az akadémia statisztikai bizottságától azt a nagy érdemét elvitatni, hogy a talajt statisztikai munkálatok számára, statisztikai tanulmányoknak nem épen kedvező időkből, annyira előkészítette, hogy, midőn a felelős magyar kormány a közügyek élére állt, a statisztikai hivatal felállítása nem csak lehetséges volt, hanem hogy ez azonnal oly alakot is ölthetett és oly munkakört foglalhatott el, melytől sikeres munkálkodást lehet várni.

Mielőtt azonban a magyar statisztikai hivatal szerkezetét fejtegetnők, engedjék meg itt egy kis kitérés, mely a magyarországi viszonyokat megvilágítván, nem egy olyan dolgot tehetend a külföld előtt is megérthetővé, mely gyakran az országon belül sem ismertetik fel eléggé helyesen és kellőképen.

Ez azon sajátságos vonás, hogy Magyarország politikai és társadalmi alakulásában, sőt mind a kettőnek további életfejleményeiben is, mindenütt és mindig ugyanazon férfiak szerepelnek; hogy most a kormány élén és legmagasabb ágaiban ugyanazok a nevek tündökölnék, melyekkel azelőtt szomorúbb, későbbben pedig legalább is szerényebb viszonyok közt, irodalmi és társadalmi törekvéseink élén találkozánk.

Valamint az országos magyar gazdasági egyesület, a

centralistikus kormány és a provisorium alatt, mint társadalmi ellenzék, mindent egyesített magában, a mi későbbben részint mint a kormány tagja, részint mint most már politikai ellenzék, politikai életünk változásánál fogva előtérbe nyomult, épen úgy találkoznak ministereink és kormányférfiaink legelsőbbjeivel a tudományos akadémiában, az országos iparegyesületben s a tudomány- és műegyetem egyes tanszékein; ugyan e neveket találjuk vasuti vállalataink vezérletében, egyházi ügyeink kormányzatában, a magyar földhitelezésnél, az országos statisztikai tanácsban stb.

S habár e tényállás azon, fájdalom, sajnos aránytalanságra mutat, mely az ország értelmes munkaereje és népességének száma közt létezik; habár ebből az tűnik ki, hogy az elkorhadt állapotából feltörekvő nép Herculesmunkája, sajnos, még mindig csak kevés teheredett vállak közt oszlik meg: e körülménynek másfelől, oly hirtelen beállt politikai fordulatunknál, annyi haszna legalább mégis volt, hogy az ország a kitünőbb erőket ismerte, mi a kormányra hivatott férfiaknak megkönnyebbíté a feladatot, oly férfiakat állítani a különböző munkák mellé, kik azokra, hivatalos előélet és ebben szerzett gyakorlati bizonyítványok hiányában, különféle tudományos munkálataik vagy társadalmi törekvéseik által legtöbb képességet tanúsítottak vala.

Csak így magyarázható meg, hogy egy ország kormányát, husz évi szünetelés után, rögtön saját fiainak minden hivatalbeli gyakorlatot nélkülöző kezeire lehetett bízni, a nélkül, hogy nagyobb ügyviteli fennakadások¹ és zavarok keletkeztek volna. Tegyük azonban hozzá, hogy mindezt csak a központi kormányra lehet érteni, míg ellenben a kormány vidéki közegeit, kivált az egyes törvényhatóságok ügykezelőit, minthogy azok sokkal nagyobb számmal vannak és nagyobbbrészt választások útján, tehát kevésbbé értelmes elemekből, a nép által állítottak helyeikre, alig lehet ide számítani. Az e körökből származó zavarok, mulasztások és késleltetések azonban illő helyen még közelebbről fognak fejtegettetni.

Részint e körülményekből következik, névszerint pedig a m. t. Akadémiának statisztikai hivatal felállítására irányzott több évi törekvésein alapszik az, hogy a m. k. földmivelési,

ipar- és kereskedelmi miniszter, G o r o v e I s t v á n, kevés héttel kineveztetése után, ezen eszme megvalósításához fogni akarván, a magyar földhitelintézet akkori tanácsjegyzőjét s jelenleg a statisztikai osztály vezetőjét, K e l e t i K á r o l y t, felszólítá, hogy egy statisztikai hivatal szervezésére nézve emlékiratot készítsen, minthogy — különösen államtitkára, F e s t I m r e, ösztönzésére — a miniszter úr el van határozva az országos statisztikát, mely 1848-ban, mint már érintetett, a belügyi ministeriumnak volt alárendelve, saját, t. i. a nemzetgazdasági ministerium ügykörébe fogadni.

K e l e t i készségesen engedett a megtisztelő felhívásnak, s a következő emlékiratot nyújtá be, melynek vezéreivel nagyrészt létesültek, habár a kivitelben, részint takarékosági tekintetektől, részint tisztultabb nézetek következtében némi változtatással.

Emlékirat

a magyarországi statisztikai hivatal szervezése ügyében.

Oly országos intézet szervezésénél, mely, mint a statisztikai hivatal, Magyarországon eddig nem létezett, vagy tetteleg legalább soha sem működött, más nem szolgálhat mintául, mint a külföld hasonló mű s legjobban szervezett intézményei.

A megállapítandó szervezetnek olyannak kell lennie, hogy az mindjárt keletkeztekor egyenjogulag csatlakozhassék a külföld legdelebbek e nemű intézeteihez, s habár mennyiségileg talán kevés, de minőségileg, névszerűen a tudomány és hasznavehetőség tekintetéből azokkal egyenlő eredményeket mutathasson fel.

A központi statisztikai hivatal e feladatai kétféle irányban követelik megoldatásukat, t. i. a szükséges adatok gyűjtése, és a gyűjtött anyagnak feldolgozása által.

Az adatgyűjtést részint a kormány hivatalos közegei által kellene, részint a statisztika iránt érdeklődő magánosok, társulatok és testületek által lehetne eszközöltetni. A szükséges adatok a legtöbb esetekben csak hivatalos uton lesznek megszerezhetők, és e végre szükséges, hogy a jól szervezett központi hivatal kellőleg tagozott szervezete által a megyék, kerületek és városok statisztikai képviselőivel összeköttetésbe lépjen, azoknak hivatalos és félhivatalos közegeivel közvetlen írásbeli közlekedésben álljon, hogy nekik a kívánt adatok

gyűjtése és első feldolgozása ügyében utasításokat adhasson, jelentéseiket elfogadhassa, s hogy mindezt, ha talán az írásbeli közlekedés célra nem vezetne, szakértő tisztviselők kiküldése által is foganatba vehesse.

Mert oly irott tudósítások egyszerű beküldése által, melyekről nem tudhatni, mi módon keletkeztek, az ország statistikája aligha nyerne helyes alapot. Hol a statistika már közügynek tekintetik, s, mint ilyen, közbecsülésben áll, ott a magánstatistika is sokat lendíthet; nálunk azonban, hol még ennyire nem vagyunk, a hivatalosnak kellend mindent pótolnia, s az ennél fogva, kezdetben meg lehet, költésesebb is lesz.

Ezt elkerülni már azért sem lehet, mert eleinte az adatgyűjtő akár hivatalos, akár nem hivatalos közönséget esetről esetre sokszorosan fog kelleni felvilágosítani és betanítani, de a kellőleg kiművelt egyének sokszor még úgy is fognak hiányzni.

Azért mulhatlanul szükséges, hogy a közigazgatási tisztviselők a statistikával megbarátkozzanak, hogy képesek legyenek közigazgatási és statistikai fontosságú tényeket és jelenségeket felismerni, s jelentéseikben a szavakat és számokat világosan csoportosítani. Ezt készen aligha fogjuk kaphatni, de az erre hivatott erők kiképezésére a statistikai hivatal bizonyosan hozzá fog járulni; és a közigazgatási tisztviselőket ezen irányban nevelni, szintén egyik feladata leendő a statistikai hivatalnak, mint ez alább még bővebben ki fog fejtetni.

A gyűjtött anyag feldolgozásánál a stat. hivatal szintén kétféle kötelezettséget vállal: először az egyes kormányágak, illetőleg miniszteriumok szükségéinek kielégítését fogja szem előtt tartani a kívánt tények felderítése és az adatok összeállítása által; másfelől a közönség igényeinek is kíván megfelelni, a gyűjtött anyag tudományos feldolgozása és közlése által.

E feldolgozás- és közlésnél azonban a magy. statist. hivatalnak azon szempontokra kell tekintetét irányoznia, melyek a külföldön nemcsak helyesekül vannak elismerve, hanem általánosan már el is fogadva; mert Magyarországnak nemcsak Ausztriával kell közlekednie, hanem a többi külfölddel is egy vonalban haladnia, mert e nélkül statistikai dolgozatait nem lehetne a külföldéivel összehasonlítani, következőképpen azok a belföldön is csekély értékkel bírnának.

A kormány közigazgatási szükségéinek szolgálendő munkálatait legnagyobb részt alkalmasint magában a központi hivatalban kellend végrehajtani; úgy azonban, hogy az illető ministerium egykét megbízottja jöhetne segítségül, kik részint a szükséglet megállapításánál mint tanácsadók, részint az anyag feldolgozásánál mint munkatársak, osztoznának a statist. hivatal feladatában.

A közzétételre szánt munkák kidolgozása, s még inkább a statistikai anyagának a közönség felvilágosítására célzó tudományos feldolgozása, szükségessé teszi a statistikai hivatalon kívül álló nagyobb

számu szakférfiak részvételét, kiket a szaktudósok, akadémikusok, tanárok stb soraiból lehetne választani.

Ily módon állandó tanács vagy állandó bizottság alakulna a statisztikai osztály mellett, mely a statisztikai központi hivatal igazgatóján és titkárán kívül, az egyes ministeriumok képviselőiből, szakférfiakból és néhány vidéki tagból állhatna.

Az ilyenképen alakult központi bizottságban a statisztikai osztály vezetője vinné az elnöki, titkára pedig a jegyzői teendőket, míg a ministeriumok képviselőit és a szakférfiakat a tanácskozásokban ülés és szavazat illetné meg. Az osztály és a bizottság szorosan meghatározandó munkakörét meghaladó végzései azonban csak javaslatokul volnának tekintendők, és az illető miniszternek jóváhagyásától függénének, általános természetű tárgyakkal pedig a közgazdasági minister adná rájuk a szentesítést.

A statisztikai hivatal díjazott tisztviselőin kívül a közreműködő külső tisztviselőket mérsékelt díjpótlék által lehetne statisztikai feladataik pontos megoldására serkenteni. Az igénybe veendő szakférfiak pedig, habár olyan díjat nem húznának is, melynek következtében egész tevékenységökkel a statisztikai hivatalnak lennének lekötve, mindenestre oly tiszteletdíjban volnának részesítendők, hogy még a tanácskozásokban töltött idejüket se tekintsék áldozatnak. Mindegyikök tovább is követhetné eddigi pályáját, de a hozzá intézett felhívásoknak megfelelni, annál inkább kellene erkölcsi kötelességének tartania, mivel a statisztika mezején kifejtendő irodalmi munkásságáért illő tiszteletdíjra azonkívül is tarthatna igényt.

Azt az erkölcsi serkentőt sem kellene mellőzni, mely az illető munkatársnak személyes felelősségében rejlik oly dolgozatok közrebocsátása körül, melyek, habár a statisztikai hivatal ellenörködése mellett, de még is szerzőjük saját neve alatt jelennek meg, mely körülménytől még más, sem a statisztikai hivatal, sem a statist. tanács tagjai közé nem tartozó szakférfiak közreműködését is lehetne remélni.

Általában helyesnek látszik a Poroszországban felmerült indítvány, melyszerint külön alapot kellene statisztikai szükségletekre utalványozni, melyből a koronkint előforduló utazási és dolgoztatási költségeken kívül, statisztikai magán munkálatokat is lehessen díjazni.

Ilyen alapra különben is szükségünk van, hogy külföldi statisztikai munkák, folyóiratok és térképek költségeit lehessen fődözni. Ezekből idővel saját szakkönyvtár gyűlne, mely a hivatal tisztviselőin kívül a statisztikai bizottság tagjai előtt is nyitva állna. Továbbá azért is szükséges az ilyen alap, hogy az, ki a statist. osztály vezetésével megbizatik, ne csak könyvekből, hanem saját tapasztalása után is szerezhessen tudomást a külföldi statist. hivatalok szervezetéről, kitűnő oldalaik- és hiányaikról; hogy a statisztikusok nemzetközi congressusait meglátogatni és a külföld haladásait e téren is koronkint tanulmányozni lehessen; mert csak akkor érhetünk el aránylag rövid idő alatt s egyuttal legjutányosabban kielégítő eredményeket, hogy ha saját hazai vi-

szonyainkat mindig szemmel tartván, azt a mi a külföldön helyesnek bebizonyult, hozzánk átültetni, a hiányokat pedig megelőzve, kikerülni törekszünk, hogy ne csak hosszas és mindenkor drágán megfizetett saját tapasztalásunk vezessen bennünket nyomról-nyomra némi tökélyre.

A statisztikai hivatal egyik legfontosabb feladata a kellőleg feldolgozott adatok közzlése, minthogy mint Engel oly találólag megjegyzi, a nyilvánosság a statisztikának is termékenyítő és javító eleme.

(Itt az emlékirat a különböző államokban szokásos közzétételeket sorolja elő, statisztikai folyóiratokat, évkönyveket és időhöz nem kötött füzeteket különböztetve meg, s következő eredményre jut):

Nálunk külön statist. folyóiratnak megindítása ez időszert nem látszik szükségesnek, sőt a kezdetben ugyan bőségesen kínálkozó, de a szigorú bírálatot aligha kiálló anyag mellett nem is volna talán hasznos.

Kisebb statisztikai közzlésekre a kormány hivatalos lapját lehet használni közegül, nagyobb tudományos munkálatokat ellenben az Akadémia statist. bizottsága által kiadatni szokott statist. füzetekben lehetne közleni, ha t. i. az Akadémia beleegyezik, mely esetben a kormány ama bizottságnak különben is szükre szabott költségvetését bővíthetné és lehetségessé tenné, hogy az eddig évenként csak három füzetben megjelenő közlemények ezentul legalább hat füzetben jelenhessenek meg.

A statisztikai osztály saját és hivatalos adatai végre, a mennyire lehetséges, sem egészen nyers állapotban, de nagyon aprólékosan egybevető feldolgozásban sem — mely két irány közül egyik sem felel meg a tudomány által a hivatalos statisztikához kötött igényeknek — egy, talán csak 1868-ban kiadandó évkönyvben volnának közölhetők, mi azonban ki nem zárja azt, hogy az évkönyvbe szánt és terszserüleg megállapított anyag füzetenkint is megjelenhessék.

Az ilyen füzeteket jól meggondolt és részletezett terv szerint kiadni annál szükségesebb lesz, mivel Magyarországnak igyekeznie kell, hogy mindjárt első közzléseivel a külföldi közlemények már is jó magas tudományos színvonalára léphessen, s hogy különösen a bécsi központi statisztikai bizottság kiadásainak ne maradjon mögötte.

Ez teszi az évkönyvszerü közzléseket ajánlatossá, melyek egyre több-több tért ölelhetnek fel, és előbbre valók, mint a nagy, csak hosszú fennállás után lehetséges és költséges táblázatos munkák.

Szakbeli folyóiratot csak azon esetre lehetne ajánlani, ha valamennyi ministerium a maga statisztikai vagy nemzetgazdasági tartalmu anyagkészletét abban közre akarná bocsátani. De ezen esetben is annak szerkesztéséről, már a szükséges öszhang végett is, a statist. osztályban kellene gondoskodni, hogy a közönség bizalma eltérő adatok közzlése által meg ne rendüljön.

A statisztikai osztály tulajdonképi személyzetének egyelőre a már említett igazgatón, titkáron és kívül álló dolgozó társakon

kivül két lehetőleg szakképzett fogalmazási és legalább két számtisztból, a többire nézve pedig a napi iratok koronkint szükséges számából kellene állnia.

Hogy a munkások ilyen száma nagyon csekély, azt egy újabbkori példa kétségtelenül bizonyítja. A Jenában, 1864-ben alakított statisztikai hivatal ugyanis áll egy igazgatóból, egy tudományosan képzett titkárból és két segédmunkásból. Ez a jeni hivatal az egyesült thüringiai államoké, melyek összesen 216 □ mérföldre terjednek, s nem egészen egy millió (962,000) lakost számlálnak. Mily arányban áll ezekhez Magyarország 5000-en felül levő □ mérföldjeivel, és lakosainak 15 milliónyi számával, rendkívül vegyes népességével, különböző gazdasági viszonyaival stb.!

A munkások számát azonban nagy költség nélkül is lehetne eléggé szaporítani, ha elvül felállítatik, hogy az állam közigazgatási szolgálatába lépő fiatal férfiak egy ideig gyakorlati folyamat végezzenek a statisztika hivatalban, mi által a statisztika feladataival megismerkedvén, annak idején akár mint állami, akár mint municipalis tisztviselők nagy szolgálatokat tehetnének az országnak, a statisztikai adatoknak nemcsak szakszerű gyűjtése, hanem bizonyos fokig lehetséges feldolgozása által is.

Az emlékirat a legszélesebb alapon fogta volt fel az országos statisztika feladatát s azon gondolatból indult ki, hogy megfelelő pénzbeli és értelmi erővel mindazon feladatok megoldásához fogand, melyek más előrehaladott országokban a hivatalos statisztikának ki vannak tűzve, s hogy tervszerű szervezés mellett úgyszólván egy csapással lehetséges leendő évtizedek mulasztásait minél rövidebb idő alatt helyrehozni.

Azon körülmény azonban, hogy a magyar ministerium az 1867-ik évre csak azon pénzekkel rendelkezhetett, melyeket a fennállott központosító kormány a magyar és erdélyi udvari cancelláriák számára kivetett vala, a kezdetben a lehető legnagyobb takarékoságot parancsolá, s így történt, hogy az eredeti terv a legszerényebb mértékre szorítottatott vissza.

Felállítatott e szerint egy hivatal a magyarországi statisztika számára mint a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium egyik osztálya, s egy osztálytanácsos állítatott annak élére. Munkásokul ezen osztályba, csaknem legkisebb fizetésű két iktatón kívül, még statisztikailag kiképzett négy férfiú hivattatott meg, kik — mi egyuttal az egész

intézkedés ideiglenes voltát kellő világításba helyezi, — csak tiszteletdíjban részesültek, s így a hivatalos órák megtartásával összekötött szabályszerű munkálkodáshoz annál kevésbé voltak kötelezve, mivel korábbi pályájok és más hivatalos foglalkozásaik elmulasztását vagy éppen elhagyását nem lehetett tőlük követelni.

Ha már egész rendszeres tervet mindjárt a kezdetben keresztül vinni lehetetlen vala, ez volt bizonyára legelméesebb módja az ideiglenességnek, mely azonban, sajnos, tovább tartott egy évnél, minthogy a statisztikai osztály további, remélhetőleg még mind nem végleges szervezése mélyen elhúzódtott az 1868-ik év közepéig, míg az államköltségvetésben az 1868. és 1869-ik évre rendszeresített állomások máig sincsenek teljes számig betöltve.

Ezen erőkkkel hajtattak végre a magyar statisztikai osztályban az alább részletezendő dolgozatok, s ha ezek netalán a várakozások mögött maradtak, a többi — még utóbb tekintet alá vonandó — aránytalanságokon kívül, meg kell gondolni, hogy ezen statisztikai hivatal munkaköre 4,600 □ osztrák mértföldnyi területre (Magyarország és Erdély) 12.8 millió lakossal, s közel 15,000 helységre terjed; hogy a közvetlen összekötést 135 helyhatósággal, t. i. 54 vármegyével és kerülettel Magyarországon, 8 vármegyével és 19 székkal és vidékkel Erdélyben, s ezeken kívül 54 szab. kir. városokkal mint szintén önhatóságu, közegekkel fenn kelle tartani, s hogy épen e tartományi és vidéki önhatóságú s a kormány főhatalmával még kellő öszhangba nem hozott testületek hiányos szervezetében keresendő a terjedtebb statisztikai nyomozások és adatösszpontosítások főakadálya.

Mielőtt azonban a magyar országos statistika eddigi munkálatainak elősorolásához fognánk, a másik tényezőről, t. i. az egy központi bizottságnak megfelelő országos statisztikai tanácsról is meg kell még emlékeznünk.

A z országos statisztikai tanács és hivatal szervezése.

A hivatalos statistika minden fontoskérdései közül talán egy sem vitéttatott meg az eddigi nemzetközi congressusok

kon többször és behatóbban, mint a központi bizottságok legcélszerűbb szervezésének és hatáskörének meghatározása; és a főkérdésben elért elvbeli egyetértés talán egy kérdésre nézve sem ágazott el annyi ellentétes nézetekbe a részletezésnél, mint épen erre nézve. Ha e fölött még valami kétség fenforogna, a florenczi congressustól a jelenlegire maradt hagyatéck Castiglioni indítványát illetőleg, azt eléggé bizonyíthatja.

Magyarország, azon állam léte, mely eddigelé utolsó volt azok közt, melyek hivatalos statistikát szerveztek, azon előnnyel birt ugyan, hogy minden korábbi tárgyalásokról és a fenállott s fenálló központi bizottságok körül tett tapasztalásokról bő tudomása volt, sőt azelőtt, mint az osztrák birodalom kiegészítő része, midőn állami önállását még kétségbe vonták, statistika dolgában maga is egy ilyen központi bizottság alatt állt, s habár saját kezére hivatalos statistikát nem üzött, ilyenek üzése elé a maga területén legkisebb akadályt sem vetett.

De kérdés, vajjon a másutt gyűjtött tapasztalások egy még el nem döntött vitás tárgyról valóban oly értékek-e, hogy az utolsó lépést immáron biztosan és tétova nélkül meg lehessen tenni? E fölött kételkedni talán még szabad, sőt inkább úgy látszik, hogy még el nem döntött kérdéseknél a saját és közvetlenül szerzett tapasztalások hiánya erős meggyőződés képződését is fogná gátolni, mely nélkül a sokféle pro és contra közt nehéz volna határozott állást foglalni,

E szempontból tekintve a fenálló statistikai központi bizottságok egyikét sem közvetlenül utánozó magyar országos statistikai tanácsnak megalkotását, az nem egy oldalról talán inkább véletlen szerencsés fogásnak fog tekintetni, mint sem alapos meggyőződésből eredett elhatározásnak.

A nélkül, hogy e nézetek bármelyikének jogosultsága kétségbe vonatnék, annyit bizvást állíthatni, hogy ma, midőn ezen intézmény két évnél már idősebb, nálunk is alakulhatott e tárgyra nézve bizonyos nézet; annyit pedig állítani kell, hogy a hivatalos statistika ezen részének szervezése körül

másutt panaszolt hiányokból Magyarországon egynél többet sikerült elkerülni.

Ténynek látszik a többi közt az, hogy a statisztikai hivatalnak mint végrehajtó szervnek, és a statisztikai tanácsnak mint tisztán csak tanácsadó testületnek egymás mellé állítása eddiglen semminemű oly akadályt nem támasztott, mely a minden testületi szervezettel okvetetlenül járó nehézségnél fogva könnyen támadhatott volna, ha a hivatal alá lett volna rendelve a tanácsnak.

Ha továbbá a központi bizottság elnökségének és a statisztikai hivatal intézőjének egyesítése egy és ugyanazon kézben személyes (többnyire rangbeli) tekintetknél fogva nem látszik lehetségesnek, akkor legelőnyösebbnek mutatkozik, hogy a központi bizottság elnökségét a minister maga tartsa fenn magának, mi által a tanács tekintélye és súlya sem szenved csorbát, az ő vagy helyettesének távollétében pedig az egyes ülések magok választanak ad hoc elnököt. Ezen eljárás nemcsak minden személyesnehezteletést (rancune, — ez talán kemény, s nyíltan nem örömet alkalmazott, de mindamellét igaz szó —) képes kirekeszteni; nemcsak egy külön és szükségképen magas állású központi elnöknek fizetését teszi szükségtelemné, hanem legalább megközelítőleg lehetővé teszi a hivatalos statistika minden ügyeinek öszpontosítását egy kézben; kevésbbé zibbasztja a személyes kezdeményezést, és leginkább megközelíti azon — talán csak a legkevesebb helyen létező, de elméletileg bizonyára legezélszerűbb — intézkedést, mely szerint a központi bizottság elnökének és a statisztikai hivatal igazgatójának egy és ugyanazon személyiségnek kellene lennie.

Ha még megemlítjük, hogy a magyarországi statisztikai tanács az egyes ministeriumok és a legszorosabb értelemben vett szaktudomány képviselőin kívül, még tudományosan képzett s a legkülönbözőbb életpályákon előretörekvő fiatal emberekből (tanárok, orvosok-, nagy-iparosokból stb.) áll: már most e tanács szervezete maga lép az előtérbe.

E szervezet a statisztikai hivatalban tervezett, maga a tanács által átvizsgált és a minister által szentesített szabályzatban találja alapját.

E szabályzat így szól:

1. A statisztikai tanács a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministerium kebelében az egyes ministeriumok, valamint a szaktudósokat és egyes társadalmi osztályok képviselőiből alakul.
2. A ministeriumok küldötteit az illető minister jelöli ki, a szaktudósokat és a többi képviselőket a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi minister hívja meg közreműködés végett, kik, ha e meghívásnak engednek, a statisztikai tanács tagjaivá válnak.
3. A statisztikai tanács feladata: szakismereten alapuló tanács-csal támogatni a kormányt minadazon kérdésekben, melyek az országos statisztika ügyével szoros kapcsolatban vannak; irányt szabni a hivatalos statisztikai működésnek, és a közigazgatás, a tudomány és az élet igényeinek összehangzatos kielégítésében segédkezet nyújtani a kormánynak. A ministerium által kiadandó statisztikai közlemények, közrebozsátatásuk előtt, véleményezés végett a statisztikai tanács-csal közlendők.
4. A statisztikai tanács havonkint egyszer, ha a szükség kívánja többször is gyűlést tart, melyen a minister vagy helyettese, az államtitkár, elnököl. Mindkettejük akadályoztatása esetén a tanács választ magának elnököt tagjai közül, ki azon ülésben az elnöki teendőket végzi.
5. A tanácskozsási sorrendet a minister beleegyezésével a statist. szakosztály vezetője állapítja meg, ki a tanácsnak szintén tagja és egyuttal előadója is.
6. Az egyes ülésekről szóló jegyzőkönyv vezetésével egyik osztálytag bizatik meg.
7. A statist. szakosztály által kijelölt és tanácskozsás alá bocsátott, valamint a ministeriumok küldöttei által előadott tárgyak befejeztével, az egyes tanács-tagok indítványai vagy javaslatai kerülnek tárgyalás alá.
8. Fontosabb tárgyak vagy hosszabb tanulmányt igénylő munkálatok tanácskozsás előtt nyomtatásban közöltetnek a tagokkal.
9. Jöllehet a statist. tanács természeténél fogva csak tanácskozsó testület, mindamellott a közigazgatás és tudomány igényei szerint indokolt véleménye, általános szavazattöbbség szerint, határozatképen vezetettetik a jegyzőkönyvbe.
10. Ily határozatok foganatosítása a minister jóvahagyásától függ, ki azt alkalmas uton eszközli.
11. A tanács-tagok a statist. könyvtárt, térképeket és egyéb gyűjteményeket szabadon használhatják, a hivatalos statisztika ügyében vállalt munkálatokhoz pedig az illető ügydarabok is bocsátatnak rendelkezésük alá.
12. A tanács-tagok, gyűlésileg végzendő teendőikön kívül egyéb adatgyűjtési vagy irodalmi munkát is vállalhatnak a hivatalos statisztika érdekében, mely esetre tiszteletdíjban részesülnek.

13. A stat. tanács egyes bizottságokat küldhet ki kebeléből, melyeknek tagjai, ha a megbízást elfogadták, abban eljárni tartoznak.

14. Ha a felmerült tárgy úgy kívánja, az elnöklő minster önhatalmából, vagy valamely tanácsstag javaslatára külön szakférfiakat is meghívhat a tanácskozásba.

15. Ha a tagok szaporítása mutatkoznék szükségesnek, a tanács minden tagjának van joga új tagot ajánlani, de az ajánlottak kinevezése a ministertől függ.

A statistikai hivatal vagyis osztály szervezetét, jóllehet, az országos statist. tanácsban is tárgyalatott, már azért sem lehetett kellőleg tagozni, mert — mint már említettett, — a jelen szervezet csak ideiglenes, mely kénytelen volt a fenálló körülményekkel számolni, mely azonban ki nem zárja a reményt, hogy a szervezet kiegészítése az osztály feladataival és munkakörével jövendőben egy nyomon fog haladni.

Nem szabad ugyanis felejtetni, hogy a kormányra lépett magyar ministerium tabularását se nem talált, se nem csinált. És ez nemcsak a közigazgatásra nézve áll, hanem áll a statistikára nézve is.

A statistikai osztály alakításánál és munkássága megindításánál ugyanis kitűnt, hogy a közigazgatás legkülönbözőbb ágaiban s az ország legkülönbözőbb vidékeiről becses anyag áll rendelkezésre, hogy azonban ez annyira hézagos és töredékes, miszerint annak közrebocsátásával sem a kormány, sem a nép nem nyert volna semmit, s annál kevésbbé, mivel a létező viszonyok közt a hézagok betöltését épenséggel nem lehetett elvárni.

Mint hogy ama viszonyok, melyeknek megértésére a kulcs a municipiumok (helyhatóságok) szervezetében rejlik, jelen értekezésben már többször említetttek, ezeknek mellőzésével e fejezet kiegészítése végett csak néhány pontot sorolunk elő, melyek a hivatalos szakosztály belső szervezetét és ügyrendét némileg meg fogják világíthatni.

E pontok ekképen szólnak :

1. A földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. ministeriumhoz közvetlenül érkező, vagy más ministeriumtól hozzá áttett statistikai tartalmu minden ügydarab a ministerium folyó iktató-számát nyeri, azonkívül pedig az osztály külön iktató-számát is.

2. A csupán statisztikai tartalmu ügydarabok bármely ministeriumból kerültek is oda, a statisztikai szakosztály irattárában maradnak meg.

3. Az oly ügydarabok, melyek csak mellékesen foglalnak magokban statisztikai adatokat, s az illető ministeriumnál történt elintézésök után csak azon czélból küldetnek a statist. szakosztályba, hogy belőlök kivonat készíttessék, e kivonat elkészültével azon ministeriumhoz küldetnek vissza, mely azokat használat végett közölte.

4. A statist. anyag szakok szerint rendeztetvén, a szakosztály vezetőjén kívül az osztálytagok is, tehetség és hajlam szerint, néhány szakot vállalnak; a mellett meg lehet bizni egyes szakok feldolgozásával a segéd munkásokat, de ki lehet adni egyes tárgyakat ugyancsak feldolgozás végett oly tanács tagoknak is, kik ily munkára vállalkoznak.

5. A szak munkák kiosztása az osztály vezetőjét illeti, ki e kiosztásban az osztály tagjainál ezeknek beleegyezésével, a tanács tagjainál ellenben csak azoknak ajánlkozása alapján jár el.

6. A levelezést hatóságokkal és a vidéken szerezendő statisztikai közegekkel az osztály folytatja, mire az osztály vezetőn kívül a segéd munkások is alkalmazhatók. E levelezés az osztály jegyzőkönyvének illető számát kapja, és ha egy egy rendeletalaku felszólítás vagy más ministeriumhoz intézett átirat képezi a levél tartalmát, a minister vagy helyettese által iratik alá, minden más tárgyaknál ellenben az osztály vezetője által.

7. A levelezés tisztázása és szétküldése — minthogy a statist. osztály e czélra külön erővel nem rendelkezik — a ministerium központi irodájában eszközöltetik, vagy pedig az ott alkalmazott napi díjnokok közül fog a szükséges szám az osztálynak e végre kölcsönözteni.

A statistika vidéki közegei, noha már a statist. osztály és tanács keletkeztekter tervezettek, jóval későbbben alakítottak meg. Legyen mindazonáltal szabad ezekről is e helyen szólnunk.

Az elv ugyanis, mely szerint a hivatalos statistika előmozdításához a szorosán vett hivatalos közegeken kívül egyes férfiak magán tevékenysége is volna igénybe veendő, mely elvet az országos statistika szervezéséről szóló és fentebb közölt Emlékirat szerzője, ki utóbb a statisztikai osztály vezetője lett, már ezen iratában is kifejtett vala, a közigazdasági minister nézeteiben nemcsak vízhangra, hanem tettelegesen támogatásra is talált.

Az 1868-ra szóló országos költségvetésben 5,000 forint szavaztatott meg a végre, hogy abból a statist. osztályhoz kinevezendő vidéki tagokat lehessen díjazni.

A vidéki közegek felállításánál az ország minél behatóbb földmivelési statistikájának megalkotása szolgált főszempontul. Minthogy azonban oly intézményre, melynek eredményei még nem álltak minden-kételyen iölül, nagyobbacska költséget nem lehetett előirányozni, minélfogva egy-egy ilyen vidéki közegnek felállítása minden várme-gyében — mint ez az ország politikai beosztásához illett volna — nem volt lehetséges: e miatt Magyarország 52 várme-gyéje és kerülete 10 csoportba vonatott össze, Erdély pe-dig kettőbe; s az ilyen vidéki közegnek székhelye kitűzet-vén, az illető főispánok a kitűzött cél közlése mellett felszó-lítottak a kívánt kellékeknek megfelelő egyének ajánlására, kiknek kinevezését a minister magának tartotta fenn. Az ek-képenfelajánlottszakférfiak 1869-nek tavaszán Pestre hivattak meg értekezletre, melyben a nekik szánt feladatok és ezek-nek megoldási módja megbeszéltetvén, ennek alapján a kö-vetkező szabályzat dolgoztatott ki, mely állásuk munkakörét és irányát határozza meg:

Utasítás

a statistikai osztály kültagjai számára.

1. A vidéken kinevezendő statistikai közegek egyenkint, mint a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi magy. kir. ministerium st a-t i s t i k a i o s z t á l y á n a k k ü l t a g j a i csatlakoznak az országos statistikai szervezethez.
2. Mint ilyenek a lakhelyükhöz legközelebb eső m. k. adóhiva-talnál negyedévenkint utólag fizetendő, eddigelé 400 frtban megállá-pított évi tiszteletdíjban részesülnek.
3. A statistikai osztály kiadványait ingyen kapják.
4. A statistikai osztálylyal közvetlenül leveleznek, és ezen hi-vatalos levelezésök e cím használata mellett: „hivatalos statistikai ügyben“, bérmentes.
5. A ministerium statistikai könyvtárát, térképeit és egyéb gyűj-teményeit Pesten létökkor szabadon használhatják; a hivatalos sta-

tisztika ügyében vállalt munkálatokhoz az illető ügydarabok is rendelkezésük alá bocsáttatnak.

6. Minden egyes statisztikai felvételre vagy adatgyűjtésre és eldolgozásra nézve külön utasítást vesznek; azonkívül feladataik:

a) oda törekedni, hogy a statisztika szükségének és nélkülözhetlenségének érzete minél szélesebb körökben elterjedjen;

b) megkísérteni, hogy minél több önálló statisztikai monográfia hozassék létre megyéről, járásról, városról stb.

c) ö széköttesbe lépni a hatóságokkal, egyletekkel s testületekkel, hogy ezek a maguk körébe eső statisztikai anyagot minél lelkiismeretesebben gyűjtsék s állítsák össze, s ha külön közzé nem tehetik, szolgáltatassák be általuk a stat. központba;

d) megbírálni a velök közlött statisztikai anyagot hitelesség tekintetéből;

e) oda törekedni, hogy más megyékben is hasonló — bár nem is díjazott — működésre szerezzenek tagokat s alakítsanak velök statisztikai társulatot.

7. A statisztikai osztály kültagjai javaslatokat tehetnek, melyek vagy a stat. osztályban, vagy az országos stat. tanácsban tárgyalás alá vétetvén, az eredmény iránt a kültagok értesítendők.

8. Évenként egyszer a stat. osztálybeli kültagok az országos magyar statisztikai tanács egyik ülésébe is meghívandók, mely esetben utazási költségeik megtérítetnek.

9. A stat. kültagok időnkint jelentést tesznek a körükben tapasztalt stat. mozgalmakról és haladásról, valamint az akadályokról is, melyekbe a statisztikai felvételek foganatosításában netalán ütköznek.

10. A kültagok felsorolt és időnkint kiszabandó teendőikön kívül egyéb irodalmi munkát is vállalhatnak a hivatalos statisztika érdekében, mely esetre tiszteletdíjban részesülnek.

Egyelőre a hatodik pont *a*, *b*, *c*, és *e*, alatti részleteire irányult a főt tekintet; a megyék monográfiáit illetőleg pedig egy általános terv állapított meg, melynek keretébe a különböző megyék leírását lehessen foglalni, mire nézve a kültagok megbizattak, hogy mindenekelőtt azon megyéről dolgozzanak ki e terv szerint szerkesztendő monográfiát, a melyben laknak.

A hivatalos statisztika előkészítő munkálatai.

A legegyszerűbb, s a m. hivatalos statisztika közegeire nézve egyuttal legkönnyebb leendett, ha az eddigelé Bécsből

megrendelt minden felvételek és adatgyűjtések félbeszakítás nélkül folyamatban maradtak volna. Ezt az osztály vezetője mindjárt az országos statist. tanács első ülésében indítványozta is, a tanács pedig elfogadta. A kivétel azonban több akadályba ütközött, mintsem első pillanatra mutatkozik. Ezen akadályok és nehézségek kétfélék voltak, úgymint- technikaiak és politikaiak.

Technikai nehézségnek azon körülmény bizonyult be, hogy a bécsi cs. k. központi statist. bizottság kezdeményezésére a fenállott m. kir. udvari cancellária és helytartótanács útján megrendelt adatgyűjtések mindenkor bizonyos nyomtatványok előkészítését tették szükségessé, melyeknek készíttetése azonban az utóbbi időre elmaradt vala, a nélkül, hogy az új kormányközegek erről értesítették vagy azt elég jókor észrevehették volna, mivel több vármegyei és egyházi stb. hatóság folyvást küldözgetett be adatokat nyomtatott íveken, melyeket a korábbi években meggazdálkodván, a szokott módon betöltöttek. A hivatalnak rendszerinti átadása ugyanis épen a statistikára nézve nem volt lehetséges, minthogy ilyen osztály a feloszlatott helytartótanácsban nem létezett, miért is a most mondott kormánytestület különböző osztályaiban megtalált anyagból sok olyan adatot át az új statistikai osztálynak, melyet statistikailag nem igen lehetett feldolgozni, míg ellenben az ott szétszórt statistikai dolgozatokból sokat tisztán közigazgatási ügynek néztek, melynek fentartását a jövőre részint épen nem, részint csak későn rendelték meg.

A politikai nehézségek közé számítandó azon már többször említett körülmény, melynélfogva sok megye nem volt úgy szervezve, hogy a statistika hozzájuk intézett követelményeinek kellőleg megfelelhettek volna; másfelől nem is látszott tanácsosnak némely, a korábbi kényuralom által megrendelt, de a vidéken csak borzadással teljesített gyűjtéseket ezentul is az eddigi alakban bekivánni, minthogy a helyhatóságok kérdését általában még a parlamentarizmus kormány is soká kényesnek nézte, és mint ilyent kezelte.

A hivatalos statistika közegei azonban a várakozás és tájékozás ezen idejét sem hagyták használatlanul elmúlni. S

habár az elején kijelentett szándék, hogy a Bécsben megkezdett s a közigazgatást érintő statisztikai munkálatokat szakadatlanul folytatandja, nem volt is létesíthető, annál több új javaslatot dolgozott ki időközben az osztály, melyek az országos tanács által meghányatván, ott megállapítottak, s ily módon oly gyűjtésekre készítették elő a minták, melyeknek adatai a legközelebbi jövőben érdekes dolgozatoknak fognak anyagául szolgálhatni.

E téren az első munkák közé tartozik az, melynek címe: „Vezérelve s egyuttal javaslat a népszámlálásra nézve.“ A ministerium ugyanis mindjárt kormányraléptekor érezte szükségét újabb és lehetőleg pontos adatoknak, az ország lakosai számát és viszonyait illetőleg; de a népesség érdeklődését statisztikai dolgozatok iránt sem lehetett volna hamarább és könnyebben felgerjeszteni, mint új népszámlálás által, mert a korábbiak adatai iránt kivált a nemzetiségek dolgában, számos és súlyos kételyek forogtak fenn. Minthogy azonban az 1867-ik államköltségvetés mellett ilyen nagyobb, és ennél fogva költséges felvétel nem volt lehetséges, a terv kivitelét el kellett halasztani 1868-ra.

Az 1868-ik év annál alkalmasabbnak mutatkozott a népszámlálás keresztülvitelére, mivel a lajtántúli országok is terveztek ilyent, e munkának egyidejűleg történő végrehajtása pedig a számadatok összehasonlítását a monarchia mindkét államában nagyon elősegítette volna. Ezen utóbbi körülmény egyre növekvő súlylyal esett a mérlegbe, s ez volt főleg oka annak, hogy a népszámlálás, minthogy Ausztriában a tervezett évben elmaradt, Magyarországon is az 1869-ik év végére halasztatott el.

Az elveket illetőleg, melyek szerint e népszámlálás végre fog hajtani, azt lehet mondani, hogy valamint a külföld által tett tapasztalások, úgy a nemzetközi congressusokon nyilvánult óhajások is tekintetbe vétettek, mi abból is kitünik, hogy a foganatosítandó népszámlálás a tényleges népesség alapjára van ugyan fektetve, de a jogi népességet is ki

fogja mutatni, egyúttal pedig nemcsak azon kérdésekre keres feleletet, melyeket a londoni congressus szükségesekül ismert el, hanem azokra is, melyeket kívánatosaknak jelentett ki. Egyúttal szem előtt tartattak, lehetőleges közeledés végett, a bécsi központi statist. bizottság határozatai is, hogy az adatok minél nagyobb összehasonlíthatása elérettessék. Ez el is fog éretni, a mennyiben a magyarországi népszámlálás a népesség mindazon viszonyait fogja feljegyezni, melyekre Bécsben tekintettel voltak, azonkívül pedig még a nyelvet és nemzetiséget is, ki nem felejtve az írás- és olvasás-tudásnak számbavételét sem.

A népszámlálás módozatára nézve lényegesebben tér el a magyar tervezet az osztráktól, a mennyiben a számbavétel, e végre különösen választott számlálási bizottságok felügyelete alatt, szabályszerint maguk a községek által fog végrehajtatni, s a népesség általában háztartási ívek, a szabad királyi és rendezett tanácsosal bíró városok népessége pedig azonfelül önbejegyzés útján fog számbavétetni. Az ország ikerfővárosaira Budapestre nézve végre a még most csak elméletileg legújabb haladáskint ajánlott számlálási módozat, számláló lapok által van tervezve. S ámbár még el nem ért eredményekről nehéz valamit mondani, a reményt mindazonáltal ki lehet már most is fejezni, hogy az eddig megállapított terv szerinti eljárás hihetőleg sikerülni fog, s hogy talán Magyarországnak lesz megadva: a legelőször itt megkísérlett módozat eredményeiről kedvező jelentést tehetni a hágai után legközelebb tartandó nemzetközi congressuson.

A kezdet egy további dolga volt Magyarország külkereskedési forgalmának kipuhatolása.

Ha a külkereskedési forgalom nagysága minden országra nézve nagyfontosságú kérdés, és nagyrészt a legrészletesebb statistikai feljegyzések tárgya, Magyarországra nézve kétszeres fontosságot nyer az, mivel e forgalom lehető nagysága felől az újabb időből semmi adataink sincsenek. Azon körülménynek, hogy Magyarország Ausztriával 1850. év óta közös vámterületet képez, egyik következése az volt, hogy a mo-

narchia összes árufogalma Ausztria ki- és bevitelként jegyeztetett fel, s hogy e szerint a Magyarországot illető forgalom esetleges nagyságát következtetés útján sem lehetett kiszámítani.

A magyarországi be- és kivittlét illető utolsó pontosabb feljegyzések még 1847-ből valók, minthogy az 1848-ik és 1849-ik esztendő, mint a szabadságháború és kivételes állapotok éve, biztos alapul nem szolgálhatnak. De még a most mondott feljegyzések is nagyobbbrészt csak a Magyarország és Ausztria közt fenállott vámhatáron át üzött kereskedelemre vonatkoznak, a további külfölddel üzött, bár kevésbbé jelentékeny kereskedési forgalom Ausztria kereskedésének megfelelő rovatába volt beolvasztva.

A ki azonban az óriás különbségeket ismeri, melyek az Ausztria 1847-ik és 1867-ik évi kereskedését kifejező számok közt első pillanatra szembeötlenek, természetesnek fogja találni, hogy az ország érdeke annál inkább követelt némi tájékozást e téren, mivel Magyarország önálló kormánya a nemzetgazdaság emelésére czélzó intézkedéseiben sokszorosán ezen adatok ismerésére volt utalva.

Növekszik e kérdés érdeke, különösen a hivatalos statisztika szervezése szempontjából az által, hogy azt nem az osztálynak, hanem a statist. tanácsnak egyik tagja hozta szönyegre; s hogy a kérdés már meg is oldatott s annak eredményei, mint későbbben ki fog derülni, közre is bocsáttattak, ezáltal pedig, ámbár azon eredményekből nem sokat lehet feljegyezni, mindenesetre bebizonyult az, hogy a statist. osztály és a központi statist. bizottság egymást kölcsönösen egészítve, egymás mellett igen jól fenállhatnak és működhetnek.

A Berlinben 1863-ban ülésezett stat. congressus a vasutak áruforgalmát illető határozatai e kérdésben is megfontoltattak; csak hogy azokat sokszorosán ki kellett egészíteni s azon áruk lajstromát felállítani, melyeknek forgalmáról az adatok mulhatlanul szükségesek voltak.

E végre ugyanis, minthogy a magyarországi vámhivatalok Magyarország be- és kivitelének csak azon kis részét jegyezheték fel, mely Törökország, Szerbia és a Danafejede-

lemségek határain lépett be és ki, valamennyi nagyobb szállító-intézetek (gőz- és vontató-hajók és vaspályák) hivattak fel segédül, megkivántatván tőlük, hogy az általuk szállított javakat mutassák ki, megjelölván egyttal a javak nemét és mennyiségét, melyeket a magyar határokon be- és kiszállítottak.

Ezen adatok egybevetése a vámhivatalok kimutatásai-val e szerint legalább megközelítőleg adta a magyar külkereskedés nagyságát. További részletezés már azért sem volt lehetséges, mert az Ausztria és Magyarország közt kötött kereskedelmi szerződés értelmében az osztrák-magyar vámhatáron át közlekedő szabad forgalomnak bármily akadályt vetni nincs megengedve, és ennek következtében sem a lábas jóság felhajtását, sem a közönséges útakon tengelyen szállított javakat nem lehetett számba venni.

A magyar vasuthálózatnak folytatott kiépítésével azonban a jelenleg harminczhárom (részint országos, részint megyei) útvonalon közvetített áruforgalom hovatovább szintén ama nagy forgalmi erekbe fog összeömleni, s ez által lehetőségessé tenni, hogy évről-évre jobb és pontosabb adatokat nyerjünk, melyeknek alapján Magyarország kereskedési forgalmát Ausztriával és a külfölddel szintén jobban és részletebben fogjuk kimutathatni.

Az előkészítő munkálatok közt továbbá előkelő helyen meg kell említenünk az ipar-statistika adatainak számtáblák szerkesztését és megvitatását.

Ámbátor a m. statist. osztály e táblák szerkesztésénél nagyobbbrészt a Bécsben 1857-ben ülésezett nemzetközi statist. congressus osztályozását követte, némi módosításokat mégis szükségesnek tartott. A bécsi munkálatban névszerint 34 osztály van nyolcz csoportban összeállítva. A magyar munkálat 35 osztályt foglal magában, kilencz csoportban. A bécsi munkálatban látható ötödik osztály ugyanis, mely tudományos és művészeti célokra szolgáló műszereket, készülékeket, hangszereket stb. foglal magában, a IX-ik csoportba helyeztetett át; vas- és aczélszerszámok és gépek alkat-

részei ellenben a hatodik osztályból illetőleg a III-ik csoportból a másodikba, minthogy ezeket a gép-alkotástól nem lehet elszakítani. A III. csoportban létező és több osztályba sorozott fémtermelés egy osztályba vonatott össze, a tulajdonképeni vas- és aczélárak a hatodik osztályba soroztattak, s nagy része a hetedik osztálynak a kilencedikbe vonatott be.

Ezeken kívül a legszorosabb értelemben vett ipartermelésen fölül még a szállító-, biztosító-, hitel-, kereskedelmi-, elszállásoló-, vendéglő- és mulattató vállalatokra is volt tekintet, minélfogva az ipar-statisztika két részre oszlanék, t. i. a tágabb értelemben vett termelő-ipar, és a szintén a legtágabb értelemben felfogott forgalmi ipar statisztikájára.

A felvételi minták oly módon készítettettek, hogy végre a mennyire lehetséges, a termelés nagyságát és annak forgalmi értékét is ki lehessen deríteni.

Az igazságszolgáltatási, és különösen a bünyügyi statisztikának annál inkább kellett a stat. osztály feladatai közt előtérbe lépnie, mivel az 1861-ik évben egy részt újra feleledt magyar törvényeknél fogva az összes osztrák-magyar monarchiára tervezett, s az osztrák törvényeken alapuló eddigi kimutatások mintái többé alig voltak betölthetők.

A magyar törvény ugyanis nem különbözteti meg mint az osztrák, a törvényszegések három külön fajtát: a bünt, a vétséget és a kihágást, de azonfelül még az egyes büntettek és vétségek is különböznek az osztrák törvénykönyvben elfogadott fogalmaktól, mi által új alkalmas minták szerkesztése elhalaszthatlanná vált.

Ezen új minták tervezése és megvitatása dolgában a statist. tanács által kiküldött szakbizottság sem az elől nem zárkozhatott el, a mi e téren az országban már létezett és statisztikailag fel is volt dolgozva, sem a nemzetközi congressusok erre vonatkozó határozatait és óhajtásait nem hagyhatta figyelmen kívül.

Minthogy különösen a florenzi, 1867-ben együtt volt

congressus a büntető igazságszolgáltatás kérdésével tüzetesebben foglalkozott, ennek határozatai külön is közöltettek a statistikai tanácscsal; s mivel kiderült, hogy az ott kifejezett óhajtások nagy részének az eddigelé követett eljárás által már is elég van téve, különösen a fenyítésre méltó cselekedet indokait illető pont bocsátatott behatóbb tárgyalás alá. A szakbizottság ugyanis, és vele a statist. tanács, azon nézetben egyeztek meg, hogy bármi fontos volna is a társadalomra nézve általában, de kiválólág a tudományra nézve, ha minden egyes büntetésre méltó cselekedetet úgyszólván forrásig lehetne kinyomozni, s névszerint azon indokok valamelyikére vezetni vissza, melyek a florenczi congressuson egyenkint elősoroltattak, mindazonáltal ezen indokok kipuhatlása alig legyőzhető nehézségekbe fogna ütközni.

Nem nézve ugyanis az értelmi indok megállapításának nehézségét, annak statistikai felfoghatását az eddigi büntető eljárás is akadályoztatja, a mennyiben a magyar törvény nem kívánja, hogy a vizsgáló bíró a cselekedet indokait különösen nyomozgassa, azt pedig még kevésbbé kívánja, hogy ezen indokok az ítéletben külön is felemlíttessenek.

A dolog azonban eléggé fontosnak tartatott arra, hogy az új törvénykönyvek alkotása alkalmával a törvényhozás figyelme e pontra irányoztassék, mi az igazságügyi minisztérium utján meg is történt, egyuttal kimondatván, hogy fenyítésre méltó cselekedeteknél az értelmi indok nyomoztassék ugyan a lehetőség szerint, de nem mindeniknél, hanem csak a főbüntettek némelyikénél oly módon tétessék láthatóvá, hogy azoknak kimutatása beható tanulmányok alanyát képezhesse. Attól, hogy az indok valamennyi bűnös cselekedetnél okvetetlenül kitétessék, a statist. tanács annál inkább elállott, mivel azt kitenni nem minden esetenél volna lehetséges, s ilyenkor a bíró oly adatok nyújtására köteleztetnék, melyeknek alaposágáról ő maga sem volna teljesen meggyőzve, következtetésekkel pedig csak félig-meddig helyes adatokból a statistika, vagyis inkább a statistikára fektetett tudomány ezélja már eleve el volna vétve.

Az öt táblán kívül, melyek a büntettek és vétségek számára és fajaira, valamint a bűnös cselekedetokről vádolt

egyének számára is személyes viszonyaira vonatkoznak, s melyeket az ország minden egyes törvényszéke be fog tölteni, még más két tábla szerkesztetett az 1848-ik évi sajtótörvény következtében felállított esküldtszékek által elítélendő sajtóvétségek felvételére; de ezeknél a vádlottak személyes viszonyainak kimutatása elhagyatott, minthogy ily fajta vétséget a műveltség bizonyos foka nélkül aligha lehet elkövetni, vallás- és vagyoni viszonyok pedig e részben nagyobb figyelmet szintén aligha igényelnek.

A fenyítő igazságszolgáltatáshoz önként csatlakozik a börtönök és fegyintézetek statistikája, melyre nézve szintén tervezettek felvételi minták. E munkánál, habár tekintettel a magyar bűnügyi igazságszolgáltatásra, nagyrészt mégis a bécsi központi bizottság megfelelő mintái szolgáltak elejénte alapul. De az illető szakbizottság tanácskozásaiban azután, főleg az igazságügyi minister által az európai fegyintézetek tanulmányozása végett kiküldve volt szakfelelősök hozzájárultával, s a külföldi legújabb szakirodalom segítségével e minták részint bővítettek, részint átírtak úgy, hogy ezeknek alapján a legrövidebb idő alatt az országban létező fegyintézetek részletes statistikáját lehet reményleni. A megyék börtöneiről kevésbé részletes adatok kívántattak be, s egy körülményesebb statistika tervezése e mezőn hihetőleg csak a magyarországi összes igazságszolgáltatásnak újjászervezése után váland lehetségessé.

A polgári törvénykezés statistikájára nézve is nyújtott be javaslat a statist. tanácsnak; a minták végleges megállapítása azonban a hágai congressus bezártáig annál inkább tartatott függőben, mivel ezen congressus — programmja szerint — hihetőleg behatóbban fog e tárggyal foglalkozni.

A hivatalos statistika egyik legfontosabb és leginkább kifejlesztett ága, t. i. a házasságok, születések és halálos esetek évenkénti kimutatása, egy szóval a népeselem statisztikája, Ausztria e téren folytatott törekvéseinek nyomán, Magyarországon is eléggé kezdett diszteni; az 1860/1-ik évi korszak azonban hézagot hagyott e kimutatásokban, s csak az 1863-ban újra megindított kimutatások

bezárólag 1865-ig dolgoztattak fel ismét a bécsi statist. központi bizottság kebelében.

Az 1866-ik évre a szükséges felvételi íveknek újra nyomtatása nem rendeltetett el; az 1867-ik évnek tavaszán a kormányra lépett ministerium e mulasztást nem hozta azonnal helyre, és nem kis idő telt le, míg a statist. osztály, mely a részben beérkezett kimutatások alapján a sokszoros hátralekók beküldését sürgette, a valódi tényállást megtudta.

Miután kiderült, hogy az 1866-ik évi adatok kiegészítését a felvételi ívek hiánya miatt eszközölni nem lehet, miután e szerint a minták új nyomtatását kellett volna elrendelni, a statist. osztály e kényszerű elkésést felhasználta s a megváltozott viszonyokhoz illő, de a tudomány követelményeinek is megfelelő új felvételi mintákat készített elő. Ezek az országos tanácsban meghányatván, elfogadtattak, s a vallásügyi ministerium útján valamennyi egyházi hatóságnak kiadtak, hogy azoknak betöltését a lelkészek által, kiket az anyakönyvek vezetése még most kizárólag megillet, eszközöljék. Együttal intézkedés történt az iránt, hogy az 1868-ik évi adatok ugyan mindenekelőtt beküldessenek, az 1866-ra és 1867-re szólók pedig határozott időközökben egymásután az anyakönyvekből egészítsessenek ki, hogy a statist. osztályban feldolgoztatván, ilyképen legalább az újabbkori hézagokat ki lehessen tölteni.

A betöltött felvételi ívek még ugyan be nem érkeztek, de azon birálat után, melyet a „Hivatalos Közlemények“ II. füzetében megjelent minták fölött Bécsben közöltek, szabad reményleni, hogy a statistika ezen ágában is sikerülni fog azon eredményeket elérni, melyeket a ráfordított s a tárgy fontosságához mért munka után joggal vélünk várhatni.

Mindhogy minden nagyobb reformra irányzott törekvésnél az alapos tanítás mindenkor előkelő helyet foglal el, Magyarország politikai átalakulásában is a reformok egyik főkérdése a tömegek oktatását illeté. S a mint a törvényhozás tüzetesebben kezdett foglalkozni e tárggyal, a közoktatási statistika szüksége is élenkül érezhetővé lön.

Mennyiben felelhetett meg a statist. osztály e követelménynek, eddigi munkálatainak elősorolásánál el fogjuk mon-

dani. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a rendelkezésre állt anyag feldolgozása feltűnteti egyszersmind annak hiányosságát, és nemcsak az adatok pontosabb beküldését, hanem a használatban volt minták átdolgozását is mutatta sürgetőleg szükségesnek.

A statist. osztály megfelelt e szükségnek is, és támogatva a statist. tanács által, mely e végre külön szakbizottságot küldött ki, mely a közoktatásügyi ministerium külön képviselői által még erősbítettett, az idevágó mintákat is létrehozta, melyek kellőleg betöltetvén, jövőben terjedelmes közoktatási statistikához szolgáltatandják az adatokat.

A tervezett minták három categoriába soroztattak, t. i. a magasabb tanintézetek, a középtanodák és az elemi oktatás számára.

A magasabb tanintézetek számára (tudomány és műegyetem, hit- és jogtani intézetek stb.) természetesen a leg részletesebb felvételi ívek készítették, olyanokkal bővítve, melyeken a gyűjtemények, könyvtárak stb. állását is ki lehessen mutatni. Ezeknek szerkesztésénél továbbá a florenczi congressuson nyilvánult óhajtasok is tartattak szem előtt.

Középutat a részletességre nézve a középtanodáknál (gymnasium, reáltanoda, reálgyminasium,) követett az osztály, de még ezekről is hétféle kimutatás kívántatik, melyek kellőképen kitöltve, e tanintézetek állapotát hihetőleg eléggé ki fogják deríteni.

Az elemi iskoláknál természetesen a legegyszerűbb kimutatásokra kellett szorítkozni, és pedig nemcsak azoknak nagy számánál fogva (közel 12,000), hanem az alsóbbak mellett alkalmazott némely tanítók alacsonyabb műveltségi fokánál fogva is. Hogy azonban a kívánt statistikai kimutatások egyenletes följegyzésére alapot lehessen nyerni, a statist. osztályban — szoros működési körén némileg túlmenve — úgynevezett „házi irományok,” vagy talán helyesebben „iskolai törzskönyvek” mintái is felállítottak, melyekbe részben már a felveendő tanulók bejegyzésekor, azután pedig az iskolai év folyama alatt és annak végétével mindazon adatokat be lehessen írni, melyeknek alapján később a közoktatásügyi ministeriumhoz, és ennek út-

ján a statist. osztályba küldendő évi kimutatásokat össze lehessen szerkeszteni és kiállítani.

De nemcsak a közoktatás ügyével kellett a statist. osztálynak foglalkoznia. Egyik főszempontjának a statist. ismeretek terjesztésére kelle irányulnia s oda törekednie, hogy magának statistikailag is kiképzett közönséget neveljen, részint azért, hogy a statistika értéke minél szélesebb körökben elterjedjen, részint, és pedig főleg azért, hogy oly statist. munkásokat nyerjen, kik a célul kitűzött beható országos statistika tervét valószínűsítenek és képesek legyenek.

Egy statistikai tanfolyam eszméje e szerint a statist. tanács már első üléseinek egyikében megpendített, és miután egy ilyenek tervrajza a minister helyeslését megnyerte, a következő alapon indult meg az eszme életbe léptetése.

A Statistikai tanfolyam ügy- és tanrendje.

1. A statistikai tanfolyam célja: már alkalmazásban lévő kormánytisztviselőknek, valamint állami és hatósági közszolgálatra készülő ifjaknak, úgy nemkülönbén más, e tudomány iránt érdeklődő egyéneknek azon statistikai ismeretek megszerzését vagy bővítését lehetővé tenni, melyek egy rendezett állam, megye vagy község kül- és beléletének okszerű számbavételére szükségesek.

2. Az e célból rendezendő nyilvános előadások lehetőleg kimerítő, teljes és rendszeres tanfolyamot képeznek.

3. Az előadandó tárgyak, fentartatván netalán szükséges részletezések, illetőleg csoportosításuk, s mindegyike statistikai szempontból és az államhoz való viszonyuk szerint tárgyalva, következők:

- a) a statistika elmélete;
- b) a népszámlálás;
- c) a népesedési mozgalom;
- d) a termelés: mezőgazdaság, bányászat, ipar;
- e) a kereskedelem;
- f) a közlekedés;
- g) az államszervezet és közigazgatás: igazságszolgáltatás, közoktatás, közegészségügy, pénzügy, államháztartás.

4. Az előadások ideje october elejétől márczius végig hetenkint kétszer (a szükséghez képest többször is*), az esti órákra esik.

*) Tényleg az 1868/9-ik évben háromszor tartattak hetenkint s így folynak a már megindult 1869/70-ik évben is,

5. A z előadások helyiségeül a m. tud. egyetem egy tágas tanterme fog átengedtetni.

6. A z előadók önként ajánlkozó szakférjak, kik az előadandó tárgyakat szabadon választják; de az előadási tárgyak végfelosztása iránti intézkedés az országos magy. stat. tanácsnak tartatik fenn.

A megállapított előadási rendszer keretén belől a tárgyak sorrendjének az előadási órák szerinti beosztása az összes előadókbelől alakítandó bizottságot illeti.

7. A z előadások beltartalma előleges vizsgálat alá nem esik. Kinyomatni azonban csak akkor fognak, ha az orsz. m. statisztikai tanács bírálata alapján a közgazdasági miniszter eziránt helyeslőleg nyilatkozott, mely esetben az előadások szerző neve alatt, a ministerium költségén fognak közzététetni.

8. A z előadások díjtalanok. A kinyomatásra érdeemesnek talált előadások szerzője azonban nyomtatott ívenként 35—40 frt tiszteletdíjban részesül.

9. A hallgatók rendesekre és rendkívüliekre oszolnak.

a) Rendes hallgatók a ministeriumok által megnevezendő, és a hatóságok által kijelölendő egyének, kik az egész tanfolyamot végigjárni kötelesek;

b) rendkívüli hallgatók bármely, az összes tanfolyam vagy egyes tárgyai iránt érdeklődő művelt férfiak vagy érett ifjak, kik az előadási helyiség mérve szerint abban rendszeren vagy időnkint részt vesznek.

10. A rendes hallgatókról névjegyzék vezetetik a stat. osztályban, melybe a jelentkezés sorrendje szerint, a tanterem nagyságához képest, rendkívüli hallgatók is bejegyeztethetik magukat.

11. A tanfolyamot végig járt rendes vagy rendkívüli hallgatók — ha erre önként ajánlkoznak — vizsgát állanak ki.

12. A vizsgálatok tartására az orsz. m. statisztikai tanács külön vizsgáló-bizottságot választ, melyet a közgazdasági miniszter megerősít.

13. A vizsgálatok eredményéről hiteles bizonyítvány állittatik ki.

14. A sikerrel végzett tanfolyamról és kiállott vizsgáról szóló bizonyítvány azon előnyt nyújtja az illetőknek:

a) hogy a mennyiben a térs munkák minősége és terjedelme engedik, a stat. osztály munkálkodásában — ha erre előjegyeztetik magukat — részt vehetnek, s így a statisztikai teendőkben gyakorlati kiképzést nyernek;

b) hogy országos statisztikai felvételeknél különös tekintetbe fognak vétetni, a nélkül azonban, hogy a kormány végleges alkalmaztatásuk iránt bármilyen kötelezettséget vállalna.

Mi e tanfolyam eredményeit illeti, ezen új vívmányának a magyar hivatalos statistika csak örülhet.

Mert nem csak, hogy az egyes tantárgyakat hivatott szakférfiak kितartással és ügyességgel adták elő, de közel háromszázan (297) jelentkeztek hallgatókul, s mind az egyes ministeriumok, mind a helyhatóságok szép számmal voltak képviselve, azonfölül pedig rendkívüli hallgatók is jelentékeny számmal bejegyezve. A hallgatók kितartása sem lankadott, s a június második felében megkezdett vizsgálatok a legszebb eredménnyel folytak, hangosan tanuskodván, hogy a téli félévben elhintett tudományos mag ép volt s jó gyümölcsöket hozott.

A megtartott előadások a kormány költségén kinyomatnak, és meglehetősen kelendőségnek örvendtek. A kinyomatott előadások eredménye tizenhárom 8-adrétű füzetben mintegy 50 ívre terjed. A füzeteket a statist. osztály adta ki e közös cím alatt: „Statistikai előadások, melyek a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi magyar kir. minister által szervezett statist. tanfolyamban tartattak.“ Az egyes füzetek külön címeik szerint így következnek egymás után.

I. füzet: „A statistika elmélete, kir. tanácsos Dr. Konek Sándortól.

II. füzet: „A népszámlálás,“ osztálytanácsos Keleti Károlytól.

III. füzet: A „népesedési mozgalom,“ Dr. Barsi Józseftől.

IV. füzet: „A termelés és mezőgazdaság,“ Keleti Károlytól.

V. füzet: „Bányászat és ipar,“ Hunfalvy Jánostól.

VI. füzet: „Kereskedelem,“ min. titkár Beöthy Leótól.

VII. füzet: „Államszervezet és közigazgatás,“ osztálytanácsos Havas Sándortól.

VIII. füzet: „Igazságszolgáltatás,“ min. titkár Dr. Schnierer Gyulától.

IX. füzet: „Közoktatás,“ Dr. Barsi Józseftől.

X. füzet: „Közlekedés,“ osztálytanácsos Hieronymi Károlytól.

XI. füzet: „Közegészségügy“ Dr. Tormay Károlytól és Dr. Niedermann Gyulától.

XII. füzet: „Köz- és magánjótékonyosság, jelesen öngéelyzés és biztosítási ügy,“ Dr. Konek Sándortól.

XIII. füzet: „Államháztartás és pénzügy,“ Dr. Matlekovics Sándortól.

A füzetek mellett megnevezett szerzők voltak egyszermind az illető tárgyak előadói.

Jó szolgálatuk elismerésül azon urak, kik a nélkül, hogy a statist. tanácshoz tartoztak volna, előadások tartására vállalkoztak s ennek meg is feleltek, névszerint Dr. Barcsi József, Beöthy Leo, osztálytanácsos Havas Sándor, Dr. Matlekovics Sándor és Dr. Schnierer Gyula, a minister által az országos statist. tanács tagjaivá nevezettek ki.

Hogy Magyarországnak, mint túlnyomólag földmivelő államnak, mindenek előtt alapos mezőgazdasági statistikára van szüksége, azt már fentebb említettük, hol a statistika vidéki szerveinek alakításáról vala szó.

De a mezőgazdasági statistika kivitelének terve ennél sokkal régibb, s e terv kidolgozásánál részint az alsó-ausztriai földmivelési egyesület sikerült munkálata használtatott fel, részint Ausztria kereskedelem- és közgazdaságügyi miniszterének 1864-ben megjelent ily című könyve: A földmivelési statistika alapvonalai az osztrák császári állam számára.“

A részletesen is kidolgozott terv négy főalkatrészre oszlik, melyekben valamint a termelés feltételeire fordítottatott kellő figyelem, s a termelés maga (névszerint mint az aratás statistikája) tartatott szem előtt, úgy a mezőgazdasági és erdei termények hova fordításának, a fogyasztásnak és elszállításnak ki-

mutatása, végre a termelés és fogyasztás pénzügyi oldala is minél pontosabb felvételek tárgyául van kitzűve.

E terv kivitelénél a statist. osztály állítattott fel minden felvételek és feldolgozások központjául, dolgozó-társakul azonban a tudományos magy. akadémia természettudományi osztálya, a keletkezöben levő lebeszet- és földtani, meg a helyszinrajzi országos intézetek, a vármegyék és városok mérnöki karai, valamennyi közlekedési intézet, az újrászervezett kereskedelmi- és iparkamrák, a hitel-intézetek és biztosító társulatok, minden helyhatóság és ezeknek közegei, mindekföliött pedig a gazdasági egyesületek tartattak szemmel.

Midön a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi magyar minister 1868-nak nyarán Magyarország összes gazdasági egyesületeit meghítta Pestre enquête végett, melyben ezen egyesületek feladata és viszonya a kormányhoz vala kitzűve a tanácskozás tárgyául, a mezőgazdasági statistika most vázolt terve is terjesztetett az enquête elé. De részint sajátlagosabb érdekeiket érintö más kérdések miatt, részint az általában mutatkozott érdekhiánynál fogva a statistika feladatai iránt, e tárgy ott háttérbe szorult. A gazdasági egyesületek enquête értekezlete terjedelmes jegyzökönyveket szerkesztett ugyan a folytatott tanácskozásokról, de tényleges eredmények nem érettek el. A helyett, hogy teljes erővel egy olyan földmivelési statistika megalkotására egyesültek volna, melyet elvégre minden további sikeres működésnél alapul lehetett volna venni, a statistika kérdése jegyzökönyvileg „szükségesnek“ van ugyan bemutatva, de további figyelemben nem részesült.

Hogy azonban a földmivelési statistika megalkotása el ne mellöztessék, most már a statistika vidéki közegeinek közreműködése vétetett igénybe, főleg az egyes megyék monografiáinak megírása ügyében.

Ezen az uton habár nem egyszerre, de egymásután az egységes terv szerint készitendö leírások összevonása, s a netalán mutatkozö hézagok gondos betöltése által, idővel mégis az egész országra kiterjedö, és sulypontját mindenkor a földmivelési viszonyok ismertetésében keresendö statistikai munkát lehetend összeállítani,

Hogy e monografiák szerkezetét meg lehessen itélni, itt következnek a kérdések, melyekre a feleletek a helyhatóságok útján, részint a vármegyék, részint a megyei járások, de legnagyobb részt magok a községek által lesznek beszolgáltatandók.

A nyert feleletek azután vármegyék vagy szabad kir. városok szerint rendezve, az illető vidéki közeghez fognak utasíttatni, mely a monografiák ügyében megállapított utasítás szerint fogja azokat összeállítani és feldolgozni.

Kérdőpontok

az ország mezőgazdasági statistikájának megalkotására.

I. Megye (kerület stb.)

1. A megye általános leírása, mely szerint fekvése, területe, jellege természetes (és politikai) határai, domborulatai, magaslati felismerhetők legyenek.

2. Melyek a megye vizei, útai stb.? (miut erre a részletek járásonként szerkesztett kérdőpontokból ki fognak tűnni.)

II. J á r á s.

1. Természeti és földrajzi viszonyok.

Minő a t a l a j általában, termékeny, középtermékenységű, vagy épen terméketlen-e?

Nehéz, könnyű, hideg-nedves, meleg-e?

Agyag-, homok-, mészkő-humustartalmú-e inkább?

Mély termőrétegű-e? milyen az alrétege?

Köves, mocsáros, iszapos-e ez?

Mely termények díszlenek leginkább?

A z é g h a j l a t zord, enyhe, nedves, száraz-e?

Hidegek-e az éjék nyáron át?

Fordulnak-e elő késő tavaszi vagy korai őszi fagyok és hideg ködök?

Uralkodnak-e erős szelek a vidéken, s melyik főirányuk?

A jégverés gyakori-e vagy ritka? mely irányban halad?

Van-e gyakran zivatar? mely időben leginkább?

Milyen az eső járása? mely hónapokban van leginkább?
 Van-e az esőn kívül is rendesebb csapadék, harmat, s az év mely szakában?

Milyen a vidék víz dolgában?
 Vannak-e forrásai? melyek a legfőbbek? jó-e a vizök, vannak-e, s mily ásványvizei?
 Melyek a folyók és patakok, s kiáradnak-e gyakran?
 Mennyire hajózhatók, vagy talpak alá, usztatásra használhatók?
 Vannak-e tavak és mocsárok? mily terjedelműek? Örkvizűek-e vagy kiszáradnak-e néha, s mikor?
 Vizek lecsapolása, mocsárok kiszáritása által nyert-e a vidék mívelhető területet? mikor és mennyit?

2. A szükséges munkaerő alkalmazása.

Elegendő-e általában a gazdasági munkák végzésére a kínálkozó munkások?

Akad-e a szükség szerint napszámos? s mely árak mellett télen, nyáron, külön férfi, nő, gyermek?

Mennyi egy 2—3—400 holdnyi, egy 800—1000 holdnyi úri birtok cselédszáma?

A főbb cselédosztályok (gazda, kocsis, béres, kis-béres, ostoros stb.) mi az évi bére készpénzben, terményben (conventio) földben, marhatartásban, ruházatban stb.?

Milyen a munkások hasznavehetősége, munkaképessége, főleg nemzetiségek szerint? szoktak-e a munkások sürgősebb munkaidőben (mikor?) ki- vagy bevándorolni, mily számban, s mily bérviszonyok mellett (aratásra, kaszállásra stb.)?

Mi az arató-rész? jár-e az aratóknak bor, fa, vagy egyéb élelmi szer és mennyi?

Fordulnak-e elő nagyobb rendetlenségek sürgős munkaidőben a szerződések meg nem tartása körül?

A nagyobb (nem urbéri) gazdaságok fel vannak-e kellőleg szerelve állati munkaerővel?

Ló- vagy ökörfogatokra van-e inkább fektetve a gazdálkodás?

Hány holdat számítanak egy-egy (lovass vagy ökrös) igára?

Hány ló- (ökör) fogattal szokott a nagyobb mezői munka szántás, hordás stb.) teljesíteni?

Miképen vannak a nagyobb gazdaságok eszközökkel és gépekkel felszerelve?

Mely ekék dívnak a vidéken (fa- vagy vaseke, és ismét Vidacs-Gubiczféle-e? stb.)

Használtatik-e a vasborona és henger? mennyi a szecskavágó, kukoricza-morzsoló, répa-aprózó s hasonló kisebb gépek száma?

Vannak-e nagyobb gépek használatban, és pedig hány sorvető, aratógép (hány lóra? mily szerkezetű?), cséplőgép (gőz- vagy lóerőre, és hányra?)

Mely befolyása mutatkozik a gépeknek az emberi s állati munkaerő keresettségére?

3. A földművelés szellemi fejlesztése.

Van-e a vidéken gazdasági (erdészeti) szakiskola, és milyen?

Mennyire látogatatik ez a környező vidék fiatalosága által?

Érezhetni-e, és mely irányban hatását a létező szakiskoláknak?

Hazai vagy külföldi szakintézetek volt növendékei vagy tanulóit találnak-e könnyebben alkalmazást kisebb-nagyobb gazdaságokban? kezelnek-e a vidéken haszonbérleteket, s mily sikerrel?

4. Erdészet.

Mennyi (és miféle) az uradalmi erdő? mennyi a községi erdő?

Mi fajta (tölgy, cser, bükk, fenyő stb.) mindegyik?

Mennyi az egy évi faszaporodás holdankint?

Milyen a vágási forgás (turnus)?

Mikép kezeltetetik az uradalmi (a községi) erdő? mennyi a tényleges évi vágás?

Mi a lehető vágási jövedelem-átlag holdankint?

Biztos-e a fa eladhatása, s ez megfelel-e az évi termésnek?

Melyek a fának eladási árai (fajon- és ölenkint)?

Mibe kerül egy öl fa vágatása?

Mennyi a fuvarbér az eladás helyéig?

Mennyire alkalmas az erdő talaja egyéb művelési ágakra?

Melyek az erdő mellékjövedelei (makkolás, gubacsstermelés, alomszénagyűjtés, legeltetés stb.)?

Van-e külön erdei ipar (hamuzsírfozós, szénégetés stb.)?

5. Állattenyésztés.

Mutatkozik-e gyakoribb járványos betegség a házi-állatok között? mifélek, s mily hatással?

Van-e a vidéken és hol állatorvos? igénybe veszi-e a nép?

Állatbiztosítás van-e gyakorlatban, s mely biztosító intézetek használatnak leginkább?

A betegségeket mely állatfaj (magyar, külföldi) állja ki inkább?

Vannak-e a vidéken kincstári hágozó állományok, és hol?

Használatnak-e, s mily sikerrel?

Van-e, s miféle nagyobb uradalmi ménes a vidéken, s mi befolyása tapasztalható a faj nemesbítésére?

Léteznek-e a vidéken nagyobb tehénészetek? kerül-e onnan hágó-bika a községeknek is, s mily befolyásuk tapasztalható a faj nemesbítésére nézve?

Létezik-e tejgazdaság? mennyit fejnek átlag darabonkint? dívik-e a sajt készítés, s mily sikerrel foly?

Szokásos-e a hizlalás, s mily eredménnyel foly?

Mennyi ideig tart a hizlalás?

Mi az állatok átlagos súlya sovány és hizlalt állapotban?

Mely takarmány mellett dívik az, s melyik bizonyult legcélszerűbbnek (széna, korpa, dara, szesz- vagy egyéb gyári moslék, olajpogácsa, répa stb.)?

Vannak-e a vidéken nagyobb juhászatok?

Mily fajuk (magyar, nemesített, finom, tömör gyapjuk-e)?

Egy- vagy kétnyiretüek-e?

Mennyi a nagyobb juhászatokban az átlagos nyírás? külön kosanya, ürü, bárány, külön az egy és kétnyiretüeket tekintve?

Vannak-e birkászatok külön hústermelésre? szokásos-e a hizlalás, s mily eredménnyel foly?

Van-e birkás tejgazdaság? mennyit fejnek darabonkint? dívik-e a sajt készítés, s mily eredményt mutat?

Dívik-e a selyemtenyésztés?

Mennyi az eperfaültetvény (hold- és darabszámra)?

Hány lat (s mi fajta?) hernyómag szokott kikeltetni, s honnan kerül?

Hány font gubó (vagy motolált nyers selyem) kerül beváltásra, és hol? mily árak mellett?

A népesség mely része (körülbelül mily számban) foglalkozik ez iparággal?

Tíz év óta gyarapodott vagy csökkent-e ez iparág?

6. A földműves-osztály mellékfoglalkozásai.

Dívik-e a vidéken a mészégetés, s hány mérő termeltetik átlag évenkint?

A téglavetés (hány ezer)?

Az ásványtrágya-készítés (miféle s hány mézsa)?

Az olajsajtolás (viz-, ló-, gőzerővel-e, s hány telepben)?

Szészégetés (kisebb-e, nagyobb-e, mily üstökben s mily eredménnyel foly)?

Miféle szesz, és hány akó égettetik átlag évenként?

Hová fordítatik a gyártási hulladék?

Serfőzés¹ (hány telepben foly? mennyi árpa, mennyi komló használtatik fel átlag évenként)?

Czukorgyártás hány telepben foly (mennyi mázsa répa használtatik fel?) mi a répa czukortartalma $\%$ -ban? hány mázsa, s mi fajta czukor gyártatik?

Malom-ipar hány üzletben foly? (Itt csak a kisebb vízi és szárazmalmok veendőik számba; nevezetesen hány köre örölnék s aránylag mennyi búzát, rozst, árpát, kukoriczát stb. dolgoznak fel liszté, darává stb.)?

Szokásos és foly-e nagyobb mérvben, s mi czélra a

fuvarozás,

kővágás,

szénégetés,

csatorna-ásás,

vasutépítés — egyenkint, mily napszám vagy

szakmánybér mellett (például köb-ölenkint, mérőszámra stb.)?

7. A mezőgazdasági termények forgalma.

Melyek a vidék főforgalmi erei? és kielégítők-e? (országút, vasút, hajózható folyó, csatorna.)

A községi utak mikép csatlakoznak ezen fővonalakhoz?

Melyik a vidék főpiacza?

Könnyű és biztos-e ott az eladás?

Léteznek-e a vidéken alkuszok, bizományosok? van-e a vidéknek főbb czikkeire nézve utazó vagy vidéki vevője? külföldi vevők fordulnak-e meg a vidéken? mi czélra?

8. A termelés és fogyasztás pénzügyi viszonyai.

Mily ára van a földnek a vidéken?

Mint kelnek ott az urbéri telkek?

Mint kelnek a 200—300—400 holdas és nagyobb birtokok átlag, (holdankint mi a föld értéke)?

Milyen a haszonbér holdankint kis részleteknél (néhány holdnál)?

2—3—400 holdas és nagyobb birtokoknál?

Hány évre szoktak a haszonbérek átlag adatni, s mily kikötések mellett?

Keresett-e a haszonbér, s mely néposztályok vállalkoznak leginkább (értelmiség, volt gazdatisztek, parasztek stb.)?

Mennyi a külön folyamszabályozási vagy hasonló illeték holdankint? mely társulatok pénztárába fizetendők? mikép hajtatnak be? van-e sok, s körülbelül mennyi a hátralék?

III. Köz sé g.

1. Politikai és társadalmi viszonyok.

A község tagosítva van-e? mióta, s mennyi jelenleg egy telek átlagos nagysága?

Hány részletben fekszenek a tagosított birtokok?

Ha nincs a község tagosítva, hány részletben fekszenek az urbéri birtokok?

Mennyi egy urbéri telek holdszám szerint, szántóföld, rét, kert, legelő, s netalán nádas és erdő, valamint háztelekben?

Van-e váltság alá eső dézmás szőlő, és mennyi? Mi a szokásos térmérték (kapás, fertály, hold, mindegyik hány □ öl)?

Mennyi a váltság összege egészben holdankint?

Léteznek-e, és miféle vámok, révek, kövezet-pénz, piac- (hely-) pénz, s mi a jövedelmök egyenkint?

Vannak-e tűzoltó szerek, s mineműek?

2. Népeségi viszonyok.

Melyek a lakosság kitünőbb testi tulajdonai vagy hiányai?

Mily nemzetiségek lakják (mely arányban, $\frac{0}{10}$ -ban)?

Miképp különböznek a különféle nemzetiségek munkásságra s vagyonosságra nézve?

Melyek az uralkodó betegségek?

Minő a lakosok jelleme általában? szorgalmas, iparkodó, takarékos, rendszerető-e a nép, vagy nem?

Léteznek-e az erkölcsök fejlesztésére egyletek s intézetek (népbank, betegségi, temetkezési egyletek stb.), s mily hatást tüntetnek fel?

Minők a lakosság vagyoni viszonyai? gazdag, vagyonos, szegény-e a nép?

Mennyi a legvagyonosabb paraztgazda birtoka) szántóföld, rét, szőlő stb.)?

mennyi egy középszerű,

mennyi egy kisebb vagyonú gazdáé?

Minők a lakviszonyok?

Rendes kéményekkel vannak-e ellátva a lakházak, és külön kéményseprő által tisztíttatnak-e?

Vannak-e, s elegendő számmal gazdasági épületek (a parasztgazdák telkein, tanyáin, szállásain, valamint a nagyobb birtokokon)?

3. A művelési ágak és birtokrészletek felosztása (a katasterből, illetőleg a földadó-provisorium munkálataiból fog átvezettetni, miért itt csak következő kérdésekre szükséges válaszolni.)

Változott-e a földbirtok tetemesen a kimutatott művelési ágakban (szántóföld, rét, kert stb.)?

Mennyi erdő lett irtva 1853 óta?

Mennyi lett ebből szántófölddé, rétté, legelővé?

Rét és legelő feltörtetett-e szántóföldnek, és mennyi?

Nádasok lettek-e más művelési ágakká fordítva?

Víz- és folyamszabályozás által nyert-e a község mentesített földeket, és mennyit? mely művelési ágak szerint? mint szántóföld, rét, kert stb. használatnak-e a mentesített földek?

3. *Munkaerő.*

Miképen van a kisebb (urbéri) birtok évi eselédekkel ellátva?

Mi a szokásos eselédbér készpénzben, terményben, földben stb.?

A birtokosok maguk élelmezik-e évi meg napszamos munkásaikat, s mily arányban?

Kisebb birtokon alkalmaznak-e napszámost, főleg mely munkákhoz?

Kaszállás- és aratáskor külön munkásokat szegődtetnek-e, s mily bér mellett?

Shoztak-e, s mely vidékről ily munkások rendszeresen jelentkezni?

Vannak-e a kis gazdaságok kellőleg felszerelve állati munkáerővel?

Ló- vagy ökröfogatokra van-e inkább fektetve a gazdálkodás?

Hány lovat (ökröt) számítanak átlag egy egész telekre?

Hány ló- (ökr) fogattal történik a nagyobb mezei munka (szántás, hordás stb.)?

Miképen vannak a kisebb (urbéri) birtokok eszközökkel és gépekkel felszerelve?

Mely ekék dívnek a községben (fa- vagy vaseke, ez ismét Vídacs-féle, Gubicz-féle-e stb.)?

Használatik-e a vasborona, henger-, kézi és más-, cséplőgépek? hány szecsavágó, kukoriczamorzsoló, répa-aprózó stb. van a kisebb gazdaságokban?

5. *Mezőgazdasági és erdészeti termelés.* (A növénytermelés legnagyobb része az évenkénti aratási adatokból fog kitünni, azért itt csak a következő kérdésekre szükséges választ adni.)

Milyen a szokásos vetésforgás?

A gabonanevekből egyenkint, s a szokásos vetemények közül mennyi szokott holdankint átlagos középtermésül fölvetetni? és pedig: buza, rozs, kétszeres, tönköly, árpa, zab, köles, kukoricza, pohánka, borsó, lencse, bab, bükköny, repeze és egyéb olajos vetemény; len, kendermag, burgonya, pozsonyi mérőnkint, továbbá dohány, len- és kenderfonal, czukor és tarlórépa mázsánkint? káposzta 100 fejenkint?

Termesztetik-e k o m l ó ? mekkora területen, s mennyi a közép-szerű termés holdankint ?

Vannak-e külön luczernások és lóherések ? mekkorák ? hányszor kaszálhatók átlag évenként, s hány mázsa száraz takarmány számítható középtermésül holdankint ?

Fordulnak-e elő savanyú füves termő rétek ? hányszor kaszálhatók ? mily termést adnak átlag ? eszi-e zölden vagy száraz takarmányképen a ló, szarvasmarha, birka, és melyik inkább, vagy épen nem ?

Terem-e édes gyepszéna ? mekkora területen ? mennyi szénát ad holdankint, mennyi sarjut középtermésű években ?

S z ö l l ő k r e nézve mi volt a termés az utolsó 5—10 év alatt ?

Mennyi a fehér, mennyi a vörös bor átlag ?

Mi volt a mustnak, új bornak, ó és palackképpes bornak ára ugyanazon években ?

Mibe kerül egy kapás fertály hold szőlő művelése, külön a nyitást, kapálást, nyesést, szüretelést, fedést tekintve ?

Mennyi a n á d a s o k jelen kiterjedése ?

Mennyi nád vágatik évenként ?

400 kéve nádnak mi az ára ?

Mibe kerül a vágatás egy-egy holdon ?

6. Állattenyésztés.

Mi fajta l o v a k a t nevel a község¹ (magyar apró, nagyobb, könnyű, nehéz nemesített faj-e) ?

Van-e hágóméne? mennyi s mi fajta ?

Milyen a lovak fölnevelése s a velők való bánásmód ? Mely években fogják igába vagy nyereg alá ?

Tenyésznek-e eladásra, s mily átlagos árak mellett ?

Mi fajta s z a r v a s m a r h á t nevel a község (magyar vagy svájci, csira, riska) ?

Van-e hágó bikájuk? mennyi s mi fajta ?

Milyen a szarvasmarha fölnevelése ?

Tartanak-e gulyát, csordát? dívik-e az istállózás ?

Tenyésztenek-e eladásra, s mily eredménnyel ?

Mit adnak el inkább, borjút, tinót, üszőt, tehenet, ökröt-e, s mily átlagos ár mellett egyenkint ?

Terem-e elég takarmány, s minő ?

Ha hiányzik, honnan pótolják, pénzért-e vagy részben kaszálásért, és hol ?

Tartanak-e kisebb gazdaságokban b i r k á t ?

Hányat számítanak egy-egy hold legelőre ?

Egy- vagy kétnyirettiek-e a juhok ?

Mi fajta (magyar, ezigaja, nemesített-e)?
Tejre, húsrá vagy gyapjúra tartják-e inkább?
Hogyan kel egy pár ürtü? egy mázsa gyapjú?

Szokásos-e a méhészet? miféle lakosok üzik, s mily kiterjedésben?

Hány a köpü, hány font mázsa méz és viasz kerül eladásra?

A baromfitartás el van-e terjedve a községben? mely fajok tenyésztetnek leginkább?

Kerül-e eladásra (körülbelöl évenként mennyi) tojás, csirke, pulyka, kacsa, liba stb.?

7. A mezőgazdasági termények forgalma.

Melyik a község főpiacza?

Községi vagy egyéb (országutak, vasutak, hajózható folyók, csatornák) miképen állanak rendelkezésére?

Mennyi a közönséges fuvarbér a főpiaczig?

Mit fizetnek gabonaszállításért (mérőnkint, mértföldenkint, kocsiszámra stb.)?

Vannak-e látogatottak-e az évi- és hetivásárok helyben vagy vidéken, és hol?

8. A termelés és fogyasztás pénzügyi viszonyai.

Mily ára van a földnek a községben?

Mint kelnek ott az urbéri telkek?

Mennyi a községi pótlék az államadó 1—1 frtja után?

E monografiák pontosságára nézve, igaz, mindenekelőtt az ötvenes évek elején kissé felületesen készített földadó-catasternek megigazítása lett volna szükséges, minthogy ez képezi a legtöbb mezőgazdasági adatok ősforrását. Az ország, részletes felmérése azonban évről-évre halad, s a m. kir. pénzügy minster már tett is lépéseket a végre, hogy ez óriási munkának bár éveket igénylő megigazítása megindíttassék; a statist. tanács pedig már megtette az indítványt az iránt, hogy a catasternek eddig gyűjtött anyaga se maradjon felhasználatlan.

Egy további lépést az országnak statistikai tekintetben
STAT. NEMZETG. KÖZL. VI. KÖT. II. FÜZ. 14

előkészítendő minél czélszerűbb szervezésére képez egy, a statist. osztály által indítványozott, az országos tanácsban pedig tovább fejlesztett terv városi statistikai hivatalok felállítására nézve, a külföld nagyobb városaiban létezők mintájára.

Magyarország, sok szabad. kir. városaival, melyek teljes önhatóságot élveznek és saját, a belügy minister által csak fölülvizsgált költségvetéssel bírnak, különösen alkalmas arra, hogy ezen intézményt magánál meghonosítsa.

Ennélfogva egy ilyen, a városi statist. hivatalok alapjául szolgálандó szabályzat terve kidolgoztatván, a minister jóváhagyásával, egyelőre a két ikerfőváros Budapest szólított fel egy-egy ilyen hivatal felállítására, sőt ezen költségek fődözésére államsegély is meg lőn nekik igérve.

Minthogy a magyarországi statistika hivatalos közegei a minták tervezése, az adatok gyűjtése s több effélék ügyében készséges segédkezésökről biztosították a városokat, most már a városi helyhatóságok dolga saját érdekökről gondoskodni és oly intézményt meggyökereztetni kebelökben, melynek hasznossága, kevés költség mellett, már a község ügyeinek igazgatásában is csakhamar be fog bizonyulni.

Meg kell még említeni, hogy a különböző ministeriumoknál szétszórt s nem eléggé hasznosított statist. anyag öszpontosítása ügyében erélyes lépések tétettek.

Ha ugyanis a statist. osztály vagy a központi bizottság lehetőleg tökéletesen meg akar felelni feladatának, akkor valamennyi statist. felvételnek öszpontosítása annak kebelében, vagy legalább nézeteinek meghallgatása ilyen felvéteknél multhatatlanul szükséges. A különböző ministeriumok képviseltetése erre nem elegendő. A meddig mindenik ministerium a közigazgatása alá tartozó ügyekben saját magára rendeli meg a szükséges felvételeket, s az így gyűjtött anyagot saját céljaihoz képest fel is dolgozza, de abból semmit sem tesz közre: mindaddig a statist. hivatal létezése ingatag, úgyszólván a levegőben függ és a morzsákból él, melyek a többi ministeriumok gazdagon terített asztalairól le-lehullanak; mindaddig munkálatainak értéke nem fődözi fennállása költségeit, mint-

hogyan ugyanazon dolgozatok, — vagy legalább azoknak nagy része, — habár talán kevésbé jól, más ministeriumoknál is hajtathatnak végre.

Csak ha az összes statist. anyag a statist. hivatalban gyűl egybe, ha a kormányzat egyes ágai a céljaikra szükséges kimutatásokat attól kapják, csak akkor lehet azt méltán a kormányzati statistika igazgatóságának címezni, s habár akkor kétannyiba kerülne, az mégis nagy megtakarításával járna a többi ministeriumoknál a célra felhasznált erőknél. E központosítás nélkül ellenben a legkisebb költségvetés a statistika részére nem egyéb, mint az államtudományok egy kis részének a kormány által kitarított, kicsiny de költséges akadémiaja.

A statist. tanács tehát ezen irányban megtette a kellő lépéseket s ide célzó két évi tapasztalásra fektetett és jól indokolt javaslatai alkalmasint az első helyet foglalják előkészítő dolgozatai között.

Ha végezetül még röviden érintjük, hogy egy általános egészségügyi statistika szerkesztésére előkészítő munkálatok megindítottak, s hogy a statist. tanács egyik tagja, dr. Tormay Károly a Berlinben tartott nemzetközi statist. congressus által megállapított elvekre fektetett ujonczozási statistika tervét terjesztette a statist. tanács elé, ezekkel, más csekélyebb fontosságú tárgyakon kívül, a m. hivatalos statistika által eddig elvállalt s a jövőre számított előkészítő munkálatoknak elősorolása többnyire ki van merítve.

III.

A magyarországi hivatalos statistika eddigi kiadványai.

Habár a magyar hivatalos statistika közegei nemcsak kénytelenségből — a feldolgozandó statist. anyag hiánya miatt, — hanem teljes öntudattal az előkészítő munkálatokban keresték tevékenységök súlypontját, természetes mégis, hogy e munkák becsét megítélni csak szakférfiak lehetnek hivatva. De ép oly természetes ennél fogva másfelől az, hogy a nagy közönség, — és talán a hazai is — mely ítéletében, és pedig saját álláspontjáról egész jogosultsággal, csak a látható eredményeket veszi számba, a magy. hivatalos statistikai osztály eddigi kiadványaival nincs egészen megelégedve.

Nem lehet ugyanis tagadni, hogy a statist. osztály eddigi kiadványai nem nyújtják azt a gazdag tartalmat, melyet részint a statistikai közlemények eddigi soványságánál, részint azon körülménynél fogva, hogy hisz Magyarországnak nem kellett az alphánál kezdenie, hanem csak az osztrák statistika részéről már megkezdett statist. dolgozatokat folytatnia, lát-szólag joggal lehetett tőlök várni.

De ha azt, a mit az ország politikai átalakulásáról előre bocsátottunk, összevetjük azzal, a mit az ország köziga-zg a t á s á n a k végérvényes szabályozására még tenni kell, mely szabályozás nélkül kielégítő közigazgatási statisztikára gondolni sem lehet; ha ehhez hozzáadjuk, hogy az országnak sem területe pontosan felmérve, sem népessége újabban és úgy megszámlálva ninesen, hogy abból a nép viszonyait helyesen meg lehetne ítélni; hogy tehát az állam alaperőinek ismerete, s ezzel a máshonnan nyert számadatok összevetésére

szolgáló minden támpont hiányzott: akkor a hivatalos statistika eddigi eljárása nemesak jól indokoltnak fog tartatni, hanem a jelen és jövő közt követett ezen folytonos irány-változása, (lavirozása) t. i. a kezeügyébe esett mindenemű anyag feldolgozása, és a jövőben egyenesebb úton elérendő adatok felvételére szükségessé eső kérészek előállítására még talán érdeméül is fog neki beszámíttatni.

A nélkül tehát, hogy az eddig közzétett dolgozatok nagy részére valami különös súlyt fektetnénk, legyen szabad mégis az eddig kibocsátottakat összefoglalva elősorolni, annál inkább, mert a számok némi kis csoportosítása egyúttal alkalmul is szolgálанд némely viszonyaink ismeretének előmozdítására a külföldi közönség színe előtt.

A statist. osztály eddig hat füzetet bocsátott közre, 146 negyedréti ívnyi tartalommal. Ezek közül 1868-ban megjelent négy, 1869-ben pedig kettő, és pedig az egyik mint az 1868-ik év ötödik füzete, a másik ellenben mint az 1869-ik évnek elseje.

Az 1868-ik év első és harmadik, valamint az 1869-ik év első füzete is (25. 26 és 25. ív) vegyes tartalmuak; az 1868 ik év második (15 ívnyi) füzete a statistikai tanács tárgyalásain kívül, milyenek mind a két év első füzeteiben is közöltetnek, csak mintákat foglal magában; az 1868-ik év negyedik és ötödik (17 és 38 ívnyi) füzetek közül ellenben mindegyik kizárólag csak egy tárgyat hoz, mint ez az egyes füzetek tartalmának elősorolásából közelebbről ki fog derülni

I. Évfolyam. I. füzet.

(Megjelent 1868-ban, májusban.)

A statist. tanács tárgyalásainak közlése után következik a mai kormányalak rövid vázlat, a mint az Magyarország politikai önállóságának helyreállításával, a koronázás után és az 186⁵/₈. évi országgyűlés legújabb törvénye szerint megalakult.

Ezt követi az összes ministerium és az egyes ministeriumok hatáskörének összeállítása osztályok és ügyágak (departement) szerint, és csak azután kezdődnek a tulajdonképeni táblázatok a következő sorban:

Magyarország vármegyei és kerületi hatóságai tiszti- és szolgáltszemélyzetekkel, ezeknek illetményeivel és más költségeivel 1866-ban. Ebből

számokban kifejezve, a következő átnézet alakul:

A személyzet		fizetése százaléka	
megnevezése	száma	o. é. forintokban	az összes költségeknek.
Közigazgatási tisztviselő	2,482	1.576,397 ft 25 kr.	29.98 %
egészségügyi „	636	175,130 „ — „	3.33 „
mérnök „	45	25,950 „ — „	0.50 „
igazságszolgálatási „	1,754	9,043 1.173,398 „ 50 „	22.32 „
megyei szolgáltszemélyzet „	4,126	767,800 „ — „	14.60 „
A többi költségek czímei:			
Ruházati és fegyverkezési költség		212,293 „ 84 „	4.04 „
Rendelkezés alatti tisztviselők és szolgák fizetési pótléka		52,894 „ 74 „	1.0 „
Beosztott rend. alatti tisztviselők és szolgák fizetése		34,679 „ 60 „	0.66 „
Hivatalhelyiségek bérelete		17,526 „ 90 „	0.34 „
Irodai költségek		245,382 „ 41 ⁵ „	4.67 „
Utazási költségek ésapidíjak		298,339 „ — „	5.67 „
Börtönök		486,949 „ 83 „	9.26 „
Megyei épületek fentartása		106,807 „ 1 „	2.03 „
Ingtalan vagyon utáni adó tűzkármentesítés stb.		30,910 „ 25 „	0.59 „
Előre nem látott esetekre		53,533 „ 42 „	1.01 „
		Összesen 5.257,992 „ 75 „	100.— %
A megyék saját jövedelme tesz		113,060 „ 81 „	2.15 %
Ezt levonva, marad az állam által fedezendő		5.144,931 „ 94 „	97.85 %

E szerint a magyarországi 52 vármegyét és kerületet egybevéve (Erdély és Horvátország nélkül) 3679.82 □ mfdnyi terület és 9.890,000 főnyi népesség mellett, a saját jövedelmök levonása után megmaradt költségből egy-egy □ mfdre esik 1,398.14 frt, fejenkint pedig 0.52 frt.

A cs. kir. osztrák-magyar hadsereg és ennek hadtestei az osztrák statist. évkönyvekből eléggé ismeretesek. A békelábon 308,418 emberre és 44,116 lóra számított haderőből esik :

Magyarországra		Ausztriára.	
ember 153,555, ló 16,013.		ember 154,863, ló 28,103.	
vagyis			
49.67 %	36.36 %	50.33 %	63.64 %
100 %		100 %	

A magy. kir. pénzügyőrség táblázataiból kiemelve, hogy van 352 pénzügyőrségi állomás, melyeken a 2,279 rendszeresített egyén közül tetteleg 1,756 létezett.

□ mfd. lélekszám, helység, puszta, a 811,800 frtra számított költségből

Esik e szerint					
352 pénzügyőri állomás					
közül egyre-egyre	13.9	28,727.86.	29.81	7.48	2,306.25 frt.
a létező 1,756 pénzügyőr					
közül „ „	2.80	5,758.66	5.86	1.50	462.30 „
a rendszeresített 2,279 egyén közül „ „	2.15	4,437.12	4.51	1.15	356.20 „

A pénzügyőrség közegeinek felügyelete alá helyezett és előirányzott jövedelemből.

esik	frt	egyre-egyre		
		a 352 állomás közül frt	a létező 1,756 egyén közül frt	a rendszeresített 2,279 egyén közül frt
Bor- és húsadó után .	3.100,000	8,806.81	1,765.37	1,360.24
Szeszadó „ .	3.500,000	9,943.19	1,993.16	1,535.32
Söradó „ .	720,000	2,045.45	410.02	315.92
Czukuradó „ .	970,000	2,755.68	552.39	425.62
Dohányegyed- árú „ .	9.500,000	26,988.64	5,410.03	4,168.49
Só-egyedárú után .	8.500,000	24,147.73	4,840.55	3,729.73
Belyeg és lőpor- árulás „ .	1.200,000	3,409.09	683.37	526.98
Összes jövedelem	27.490,000	Ebből azonban a 811,800 frtra számított pénzügyőri költség, vagyis az egész jövedelemnek 2.95 % -a levonandó.		

A magyar korona országainak területe művelési
javított catasteri

Főösszegek:

Adóközségek száma	Magyarország		Erdély	
	1,600 □ öles holdszám.	tiszta jöve- delem frt	holdszám	tiszta jövedelem frt
	10,092.		2,440	
Szántóföld	13.798,531	59.010,695.49	2.454,954	5.271,429.19
Rét és kert	4.481,729	16.472,588.08	1.761,296	4.271,854.17
Szőlő	512,012	5.287,500.33	38,973	331,812.39
Legelő	5.760,718	8.606,885.54	1.157,034	571,062.53
Erdő	9.218,863	7.386,842.11	3.978,839	1.015,173.16
Nádas	261,076	553,129.35	4,563	7,801.54
Összes művelt te- rület	34.035,929	97.317,642.10	9.395,659	11.169,134.18
míveletlen	2.762.249	—	337,915	—
Összesen	36.798,178	102.183,524.27	9.733,574	12.042,591.02

Százalékokban

	Magyarország		Erdély	
	a művelt föld %	a tiszta jö- vedelem %	a művelt föld %	a tiszta jö- vedelem %
Szántóföld	40.54	60.64	26.13	45.96
Rét és kert	13.17	16.93	18.75	37.25
Szőlő	1.50	5.43	0.41	2.89
Legelő	16.92	8.84	12.31	4.98
Erdő	27.09	7.59	42.35	8.85
Nádas	0.78	0.57	0.05	0.07
				Összes művelt
míveletlen %	7.50	—	3.47	—
művelt %	92.50	—	96.53	—

összes te-

Összes áruforgalom az aldunai magyar vámli-
vataloknál az 1852—1866 közti öt év alatt.

Vámmászákban.

	Behozatal	kivitel	átvitel
1862.	227,448.80	687,150.02	70,996.37
1863.	486,634.27	754,870.00	78,215.28
1864.	1.014,425.65	1.080,575.72	85,067.46
1865.	172,332.22	908,902.22	85,150.21
1866.	225,005.87	1.246,345.80	99,169.46
Összesen	2.125,846.81	4.657,843.76	418,598.78
öt évi átlag	425,169.36	931,568.75	83,719.76
százalékokban	29.52	64.67	5.81

ágak és tiszta jövedelmök szerint az 1867. évre ki-
felvételek alapján.

Főösszegek			
Horvát- és Tótország 1,217.		együtt 13,749.	
holdsám	tiszta jövedelem frt	holdsám.	tiszta jövedelem frt
954,340	3.740,487.01	17.207,825	68.022,612.09
382,175	1.956,207.25	6.625,200	22.700,649.50
70,686	636,295.35	621,671	6.255,608.47
378,419	556,646.11	7.296,171	9.734,594.58
1.323,612	746,108.12	14.521,314	9.148,123.39
5,770	9,790.04	274,409	570,721.33
3.115,002	7.645,534.28	46.546,390	116.432,310.56
158,889	—	3.259,053	—
3.273,891	8.927,811.19	49.805,643	122.253,926.48

kifejezve.

Horvát- és Tótország		együtt	
a művelt föld %	a tiszta jövedelem %	a művelt föld %	a tiszta jövedelem %
30.64	48.93	36.97	58.43
12.27	25.59	14.23	19.59
2.27	8.32	1.34	5.37
12.15	7.28	15.68	8.36
42.49	9.76	31.19	7.85
0.18	0.12	0.59	0.49
terület 100%			
4.84	—	6.54	—
95.16	—	93.46	—
rület 100%			

Hajózási forgalom az Al-Dunán 1866-ban.

	Gőzhajó:		Indult	
	Érkezett		lefelé	felfelé
	alulról	felülről		
személyszállító	1,573	253	1,530	254
teher „	28	39	31	34
vontató	247	104	238	110
esavar	9	2	10	1
Összesen	1,857	398	1,809	399
	2,255		2,208	
Ezek közül megrakott	1,437	183	1,381	174
üres	420	215	428	225
A gőzhajók összes lóereje	350,290	39,750	336,704	49,140
	390,040		385,844	

Évezős hajó és talp:				
megrakott	620	678	1,431	285
üres	783	165	171	329
összesen	1,403	843	1,605	614
	2,246		2,219	
Horderejük bécsi mázsákban	5.045,352		4,692,395	

Átlagos gabnárak Magyarországon némely főbb gabnapiacszáin 1867-ben hónapok szerint alsó-ausztriai mérőnként.

Évi átlag: Buza 5.23 frt
 rozs 3.68 „
 árpa 2.18 „
 zab 1.77 „
 kukorica 2.92 „

Magyarország és Erdély bányászata 1866-ban.

Fenállott vájnamértékek, □ öleekben.

	Magyarország		Erdély	
	kinestári	magán	kinestári	magán
Arany- ezüst-, és rézre . . .	11.040,283.96	12.914,359.76	460,972	1.571,011
Vasérczre . . .	832,873.20	7.122,834	468,234	809,088
Kőszénre . . .	2.119,936	18.643.752.92	—	2.032,128
Egyéb ásványokra . . .	286,260	2.221,879.80	50.176	132,758
Összesen . . .	14.279,353.16	40.902,826.48	979,382	4.544,985
	55.182,179.64		5.524,367	

60.706,546.64

Külmértékek

	kinestári és magán együtt	kinestári és magán együtt
Arany ezüst és rézre . . .	255,167	43,922
Vasérczre	734,333	96,000
Más ásványokra	311,010	—
Összesen	1.300,510	139,922

1.4.0,132

Szabad kutatások száma	1,042	326
	1,368	

Bányatermelés értéke o. é. forint

Arany	2,179,549.25
Ezüst	2.414,066.57
Réz	1,798,163.64
Rézgálicz	74,985.32
Ólom	229,989.23

Bányatermelés értéke o. é. forint

Ónmáz	150,661.77
Színítendő nyers-vas	3,487,527.29
Öntött nyers-vas	754,614.55
Higany	119,615.94
Nyers dárdany	92,230.87
Kénkő	1,136.44
Vasgálicz	1,784.16
Chromércz	780—
Barnakő	3,082.50
Timsó	32,925—
Ásványfesték	80—
Fekete kőszén	1,405,087.64
Barna kőszén	696,094.75
Kőszurok	34.20
Vaskéneg	34,837.71
Alany és kéklény-ércz és keverék	259,372.08
Mirenykova	30—
Aranyglét	150—
Aranyezüstércz és zuzércz	1,784,926.24
Aranyos mara	273,318.35
Ezüst-ércz	200,341.65
Ezüstös mara	1,413.99
Rézércz	761,164.94
Rézércz ezüsttel	201,232.25
Rézércz ezüsttel és higanynyal	252,606.58
Rezes mara	927.62
Ólomércz és mara	204,146.37
Ólomércz ezüsttel	13,779.08
Higanyércz	2,760—
Dárdanyércz	56,241.98
Vasércz	481,295.60
Timsó-pala	1,000—
Timkő	1,515—
Olajos foszlókő	48,120—
Összesen	18,021,588.57

A kir. kuria ügyforgalma 1867-ben

Elintéztetett per :

	polgári	úrbéri	fenyítő	összesen
A kir. táblánál	22,373	709	5,479	28,561
A hétszemélyes táblánál	4,400	74	2,699	7,173
Összesen	26,773	783	8,178	35,734
A magyarországi és erdélyi fegyintézetekbe szállított fegyenczek száma :				
1866-ban		1,480		
1867-ben		997		

A keleti marhavész pusztításai.

	A vészlepte helyek szá- ma	A vészlepte marhaállo- mány	Ezek közül beteg lett	A betegek közül			összes ves- teség marha számban	1867-nek végén beteg maradt
				meggyó- gyult	elhullt	lebunkózta- tott		
1861-től 1865-nek máj. végéig . . .	530	834,166	213,729	76,603	128,695	8,431	137,126	—
1866. júliustól 1867. január végéig . .	150	74,043	14,168	5,820	7,005	1,313	8,318	—
1867. feb.-tól 1867. decemb. végéig . .	51	32,263	5,140	2,963	1,898	194	2,092	85
Összesen	731	940,472	233,037	85,386	137,598	9,968	147,566	85

A marhaállományt	{ 1861—65-re 25.62% 1866-ra 29.13 1867-re 15.93	16.44
100-nak véve,		11.27
esik		6.48

A vészlepte marha	{ 1861—65-re 35.85% 1866-ra 41.08% 1867-re 57.64%	60.21%	3.94%	64.15%	—
számot 100-nak vé-		49.44%	9.48%	58.92%	—
ve, esik		36.92%	3.78%	40.70%	1.66

Közlekedés és forgalom 1867-ben.

Engedélyezve és legnagyobb részt használatban volt 8 mozdonyvaspálya 414.16 mérföldnyi hosszúságban.

A befektetett tőke egészben	302.454,928	frtra rugott
Átlag méföldenkint	802,821	„ „
A részvények száma	1.453,000	dbra rugott
„ értéke	303.403,562	„ „
Az államkötelezvények értéke	283.899,398	„ „
Az elsőbbségi kötvényeké	43.950,000	„ „
A lotto-kölesönöké	15.504,450	„ „
Összesen	616.757,410	„ „

Engedélyezve, és részint tevékeny volt három du n a i g ő z h a j ó t á r s a s á g 641 mérföldnyi folyamhosszúságban.

Befektetett tőke	18.670,057	frt.
Részvények száma 44200 db.		
„ értéke	22.650,000	„
Elsőbbségek	105,000	„
Lottokölesön	6,000,000	„
Összes tőke	28.755,000	„

Tevékeny államtávírdavonalak 1867-nek végén.

A vonalak hossza	842.6	mtfd.
A sodronyok	1,721.7	„

Sürgönyforgalom 1867. máj. 1-től dec. 31-ig.

Beszedett díjak	416.063.84	frt
---------------------------	------------	-----

Feladott bel- és külföldi

Állam-		magán-	
távíratok száma	szavak száma	távíratok száma	szavak száma
532,444	10.552,922	19,209	491,784
Beérkezett		belföldi	
504,210	9.863,450	38,194	809,436
N e m z e t k ö z i			
39,790	785,901	49	1,568

A beszedett díjakból magán-távíratoknál esik.

Egy-egy sürgönyre	38.65	kr.
Egy-egy szóra	1.98	„

Államköltségvetés a magyar korona országai részére 1868-ra.

Rendes	100.567,000	frt	Födözet	98.680,000
Rendkívüli	35.348,800	„		47.235,800
	135.915,800	„		145.915,800

I. Rendes szükséglet

Legfelsőbb udvartartás	3.100,000	frt
Ő Felsége kabineti irodája	36,400	"
Közösügyi költségek	22.448,000	"
Államadóssági járulék	32.827,000	"
Országgyűlés	946,000	"
Ministerelnökség	100,500	"
A Felség személye körüli ministerium	86,500	"
B ügyi ministerium	9.313,500	"
Pénzügyi „	7.376,000	"
Közmunka és közlek. minister	2.656,000	"
Földm. ipar- és keresk. „	458,500	"
Vallás- és közoktatásügyi „	1.111,000	"
Igazságügyi „	2.923,000	"
Honvédelem „	512,600	"
Horvát-tótországi udv. canc.	1.989,000	"
Földtehermentesítési adósság	14.683,000	"
Összesen	100.567,000	frt

M é r l e g.

I. Rendes fődözet.

Pénzügyi ministerium.

Rendes adóbból	54.744,000	frt
Fogyasztási adóbból	10.723,000	"
Jövedékből	20.875,000	"
Illetékből	9.393,000	"
Államvagyonból	2.859,090	"

Kereskedelmi ministerium

Bányászati illetékek	29,000	"
--------------------------------	--------	---

Vallás és közoktatásügyi ministerium

Járulékok, tanpénz stb.	57,000	"
---------------------------------	--------	---

Összesen 98.680,000 „

Ehhez mérve a szükségletet 100.567,000 frttal

mutatkozik hiány 1.887,000 frt

II. Rendkívüli szükséglet:

A közösügyi költségeknél	8.058,800	frt.
A belügyi ministeriumnál	150,000	"
A pénzügyi „	3.771,000	"
A közlekedésügyi „		
a) út- és vízcépítés	2.306,000	frt
b) vasutak és csatornák	20.000,000	"
}	22.306,000	"
A kereskedelmi minist.	663,000	"
Az igazságügyinél	200,000	"
A horvát-tót cancelláriánál	200,000	"

Összes rendkívüli szükséglet 35.348,800 „

Ehhez adva a rendest 100.567,000 „

lesz az összes szükséglet 135.915,600 frt

II. Rendkívüli födözet.

Közös actívákából	8.058,800	frt
Államjavak eladásából	90,000	"
Koronajószágok urbéri kötvényeiből	570,000	"
Adóhátralék	6.372,000	"
Bérlet-hátralékok	1.245,000	"
Pénzverési nyeremények	900,000	"
Vasuti kölcsön	30.000,000	"
Összeg	47.235,800	"
ehhez adva a rendes födözetet	98.680,000	"
lesz az összes födözet	145.915,800	"
Ehhez hasonlítva az összes szükségletet	135.915,800	"
mutatkozik többletül	10.000,000	frt

II. Füzet.

(Megjelent 1868. szeptemberben.)

E füzet, az országos statist. tanács üléseiről szóló jelentéseken s a tanácsnak tett előterjesztvényeken kívül, magában foglalja az akkorára megállapítva volt mintákat, és pedig:

az iparstatistika számára.

1. Áttekintés az iparosok fölött csoportok és osztályok szerint:

I. Rész: termelő, ipar,

II. „ forgalmi ipar.

A.) felvételi ív kézműiparosok számára.

B.) „ „ gyáriparosok „

C.) „ „ kereskedők „

D.) „ „ szállítók „

E.) „ „ vendéglősök, kávéosok, étterem és szálloda tulajdonosok vagy bérlők számára.

Fenyítő igazságszolgáltatás.

A.) Kimutatása a büntettek ügyében megindított vizsgálatok folyamának és eredményeinek, tekintettel a vizsgálati fogságra.

B.) Kimutatása a megindított fenyítő perek folyamának és eredményeinek.

C.) Kimutatása a megindított fenyítő kereseteknek, tekintettel az elítéltek fölött kimondott büntetésekre.

D.) Kimutatása a büntettek miatt elítélteknek tekintettel személyes viszonyaikra.

E.) Kimutatása a tárgyaló vétségeknek.

F.) Kimutatása a sajtóvétségek ről tett jelentéseknek, vizsgálatoknak és tárgyalásoknak, tekintettel a vég-tárgyalás ellen benyújtott semmisítő folyamodásokra.

G.) Kimutatása a sajtóvétségek miatt elítélteknek, tekintettel a fogság tartamára és a birságra.

H.) Főjegyzéke a bejelentett fenyítő- eseteknek és ezen esetek ellátásának.

N é p s z á m l á l á s.

A.) Bejelentési ívek a személy- és marhaállomány számbavételére.

B.) Oktatás ehhez.

C.) Gyűjtő jegyzéke a bejelentési íveknek (oktatással együtt.)

D.) Felvételi ívek.

E.) Oktatás ehhez, számláló ügynökök számára.

F.) Utasítás városok és községek számára.

G.) I. Községi áttekintés a népesség fölött, neme, vallása, nemzetisége, családi állapota, holléte, műveltségi foka és kora szerint.

G.) II. Foglalkozása és keresete szerint:

G.) III. Községi áttekintés a katonaságra nézve.

G.) IV. „ „ távollevő honosok és jelenlévő idegeneket illetőleg.

G.) V. Községi áttekintés az épületekre nézve.

Oktatás a községi áttekintések készítéséhez.

N é p e s e d é s i m o z g a l o m.

Oktatás a népesedési mozgalom felvételére készített táblák betöltéséhez.

I. Házasságkötések;

II. Születések;

III. Halálozások :

- a) Gyermekhalandóság az élet ötödik évének végeig
 - b) Halandóság az ötödik életéven felül.
1. Természetes,
 2. erőszakos halál esetei.

III. Füzet.

(Megjelent 1868. november hóban.)

Magyarország államvagyona az 1858-ik évi költségvetés alapján.

I. Magyarország.						
	Bevételek frt	%	Kiadások frt	%	többlet frt	hiány frt
Urodalmak . . .	4.235,004	15.8	2.361,054	10.0	1.873,950	—
Erdők . . .	3.305,661	12.3	2.822,538	11.7	483,123	—
Bányaigazgató- ságok . . .	7,937	0.0	176,115	0.7	—	168,178
Államépületek . .	41,543	0.2	15,120	0.1	26,423	—
Szállománnyok . .	50,000	0.2	3,000	0.0	47,000	—
Vasműtelepek . .	1.767,289	6.7	1.688,932	7.1	85,357	—
Egyéb fémbánya vállalatok . . .	9.184,904	34.4	9.116,706	38.2	68,198	—
Fémbeváltás . . .	592,678	2.2	598,738	2.6	—	6,060
Pénzverés . . .	2.638,642	10.0	2.422,172	10.2	216,470	—
Összesen	21.823,658	81.8	19.197,375	80.6	2.800,521	174,238
					levonva a hiányt 174,238	
					marad többlet 2.626,283	

II. Erdély.						
Urodalmak . . .	254,253	1.0	55,115	0.2	199,138	—
Erdők . . .	343,322	1.8	416,729	1.8	—	73,407
Bányajóságok . .	14,182	0.1	66,699	0.3	—	52,517
Államépületek . .	1,235	0.0	369	0.0	866	—
Szállománnyok . .	1,000	0.0	—	—	1,000	—
Vasműtelepek . .	424,209	1.5	392,888	1.6	31,321	—
Egyéb bányavál- latok . . .	1.024,439	3.8	1.099,373	4.6	—	74,934
Fémbeváltás . . .	—	—	—	—	—	—
Pénzverés . . .	2.636,535	9.9	2.481,556	10.4	154,979	—
Összesen	4.699,175	17.6	4.512,729	18.9	387,304	200,858
					Levonva a hiányt 200,858	
					marad többlet 186,446	

III. Horvát- és Tótország.						
Urodalmak	23,370	0.1	25,170	0.1	—	1,800
Erdők	133,490	0.5	90,267	0.4	43,223	—
Szállományok	6,000	0.0	—	—	6,000	—
Fémbeváltás	7,315	0.0	7,892	0.0	—	577
Összesen	170,175	0.6	123,329	0.5	49,223	2,377
					Levonva a hiányt	2,377 -
					marad többlet	46,846.

Magyar közalapítványi alapok és jószágok a vallás és közoktatás számára.

A vagyonállapot 1867 végével	30.201,492	frt
az 1868-ik évi előirányzat szerint:		
bevétel	2.199,292	frt
kiadás	2.344,154	"
hiány	144,862	"

Alapítványi jószágok az 1861—1866-ik évek átlaga szerint:

	holdszám	tiszta jövedelem
Vallásalap	194,408	169,271
Tanulmányi alap	58,158	57,769
A tud. egyetem alapja	33,702	38,636
Összesen	286,268	265,676

Az 1868-ik évi előirányzat szerint esik egy-egy holdra jövedelem:

	nyers	tiszta
A vallási alaponál gazdaságokból	4	2
erdőségek után	2	—
A tanulm. alapon. gazdaságoknál	6	2
erdőségek után	1	—
A tud. egyetemi alapon. gazdaságokból	19	10
erdőségekől	1	—

Postaforgalom a magyarországi és erdélyi postakörzetekben 1867-ben.

Levélpostaforgalom.		esik egy-egy lakosra
	darabszám	
Levél, bérment. sített	22.973,071	1.78
" bérmentetlen	1.645,287	0.12
" ajánlott	2.558,503	0.20
Árumintákkal	204,921	0.01
Keresztkötés alatti küldemény	1.428,920	—
Bérmentes (hivatalos) levél	6.388,357	—
Összes levélforgalom :	35.199,059	2.11

	S z e k é r p o s t a		
	darabszám	₤	pénzérték
Díjköteles csomag . . .	485,049	1,740,371	—
Pénz- és értékszállítmány	3,051,645	2,737,026	372,521,825 frt
Díjmentes csomag . . .	202,944	1,075,566	—
„ értékszálít- mány	415,085	532,030	332,178,367 „
Összes szekérposta-forg.	4,154,723	6,084,993	704,700,192 frt

Utánvételi küldemények és készpénzbeli befizetések.

	darab	érték
Utánvételi küldemény	335,550	3,763,114 frt
Készpénzbeli befizetés	80,945	1,520,953 „
Összesen	416,493 db	5,284,067 frt

A takarékpénztárak forgalma Magyarországon 1867-ben

A fenállt 54 takarékpénztár összes forgalma 127,075,898 frtra ment. Többség a megelőző évhez képest. 13,592,090 frt.

A közegészségügyi személyzet Magyarországon 1867-ben.

orvos	1,230	} együtt 2409	
sebész	1,179		
gyógyszertár	569		
Esik e szerint átlag 1 orvos	8040 lélekre	3.03	□ mfdre.
1 sebész	8,388	3.16	„ „
	4,108	1.54	„ „
1 gyógyszertár	17,382	6.53	„ „

A cholera-járvány Magyarországon 1866⁶/₇-ben

Összesen 87 helyhatóságban, 2,360 községben, 3,318,780 lélekkel a kór meglepett 153,705 személyt.

Ezek közül kigyógyult 84,077
belehalt 69,628

Az összes lélekszámból e szerint meglepett a kór 4.63⁰/₁₀₀-ot.

A meglepettek közül kiépült 54.70⁰/₁₀₀
belehalt 45.30 „

Aratási eredmény kenyérterményekben
(buza, kétszeres és rozs) 1868-ban Magyarországon és Erdélyben.

Bevetve volt	6,461,193 hold
termelt	86,135,000 mérő
fogyasztásra és új vetésre kell	73,850,200 mérő
rémélhető többlet:	12,284,800 mérő

A cs. k. hadsereg kiegészítése az 1867-dik évi ujonczozás által.

A három felhívott korosztályban létezett 318,750 hadkötelesek közül elővezettetett 179,018 ifjú.

Ezek közül besoroztatott	43,140	23.6%
Fölmentetett	56,469	31.8 „
Nem katonának való találatott	79,409	44.6 „

IV. Füzet.

(Megjelent 1868. deczemberben.)

E füzet kizárólag egy tárggyal foglalkozik, t. i. Magyarország áruforgalmával, egyfelől Magyarország és Ausztria, másfelől Magyarország és a külföld között 1867-ben. Összeállította Beöthy Leo, minist. titkár a statisztikai osztályban.

E füzet tartalmát, azon számokat illetőleg, melyek Magyarország külkereskedésének felderítését célozzák, csak megközelítőleg valóknak lehet mondani, minthogy azok csupán a nagyobb forgalmi intézetek kimutatásaiból vannak összeállítva, ámbár terjedelmes számítások és egybevetések útján azon vámhivatalok kimutatásai is felhasználáltak, melyek a magyar határokon a külföldet (nem Ausztriát) közvetlenül érintik.

Az országutak forgalmát Ausztria felé — mint annak helyén már érintetett — a számításból ki kellett hagyni.

Ámbár tehát az e füzetben nyújtott anyag más országoknak vámhivatali feljegyzésekből készített kimutatásaihoz képest csak töredékesnek látszik, annyi érdeket mégis kelthet, a mennyivel a teljes sötétségen áttörő virradat első sugara találkozni szokott.

Adatokat ezen összeállításához szolgáltatottak:

1. a cs. k. szabad. déli vaspályatársulat;
2. a „ „ „ dunagőzhajózási társulat;
3. az államvaspálya-társulat;
4. a m. kir. vámhivatalok.

Mindenekelőtt ezen intézetek mindegyikénél kimutatatik a behozatal és kivitel (illetőleg átvitel) mennyisége, mérték és súly szerint; azután a nagyobb szállító intézetek mindegyikénél másképen csoportosított árúk nemei a statist. osztályban kiszámítottak értékek szerint, és ismét behozatal ki- és átvitel szerint mutattattak ki. Egy kis áttekintést a forgalmi értékek fölött a következő táblák is adhatnak

A) Az osztrák határon	Behozatal	Kivitel o. é. frtokban	Együtt
a) az államvaspályán	161.405,632	157.213,564	318.619,196
b) a déli vaspályán (Triest)	36.795,555	65.622,802	102.418,357
c) dunai gőzhajókon	55.602,263	40.931,197	96.533,460
Összesen	253.803,450	263.767,563	517.571,013
B) a vámhivatalok feljegyzései szerint a külföld határain (Törökorsz. stb.)	33.840,808	19.004,429	52.815,237
Mindegyütt	287.614,258	282.771,992	570.386,250

V. Füzet.

(Megjelent 1869. martiusban.)

A közoktatás statistikája Magyarországon az 1864/5—1867/8-diki évekből, összeállította. dr. Barsi József, a stat. osztály tagja.

Az e füzetben közölt kimutatások azon felvételek eredményei, melyeket még a bécsi központi statistikai hivatal indított vala meg, s melyeknek irományait a felosztott helytartó-tanáctól a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minis-

terium, ettől pedig az országos statist. hivatal vette át feldolgozás végett.

A kimutatások tárgyai, három külön szakaszban, a magasabb tanintézetek, a középtanodák és az elemi iskolák.

Magasabb tanintézetek			
	Tanár	Hallgató	
Pesti tud. egyetem 186 ⁶ / ₇			
theologiai kar	11	79	} 1,726
jogtani „	14	1,044	
orvosi „	37	424	
bölcsészeti „	30	179	
Budai műegyetem 186 ⁵ / ₆	29	273	
Jogtani akad. és lyceumok	82	1,285	
Theologiai tanintézetek	311	2,020	
Orvossebészeti tanintézet Kolozsvártt	11	85	
Összesen	525	5,389	

A hallgatók közt voltak nyelv szerint:

magyarok	4,079	} 5,389
más nemzetiségűek	1,310	

vallás szerint:

r. katolikusok	2,613	} 5,389
más vallásuak	2,776	

Középtanodák.

Magyarországon.

	Osztály	Tanár	Tanuló
28 r. kath. főgymnasiumban	221	423	12,255
1 g. kath. „	8	12	301
9 ágostai hitv. „	72	121	2,493
9 helv. „ „	72	119	3,523
47 főgymn.	Összesen 376	675	18,572
67 algymn.	297	400	6,843
Összesen 117 fő- és algymn.	673	1,075	25,415

A tanárok közt volt:

Egyházmegyei pap	176
Szerzetes	369
Világi férfiú	530

A tanulók közt volt magyar	18,805	} 25,415
más nemzetiségű	6,610	

r. kath	13,057	} 25,415.
más keresztyén	9,887	
izraelita	2,571	

Erdélyben.			
	Osztály	Tanár	Tanuló
12 főgymnas.	96	188	2,886
10 algymn.	44	63	865
Összesen 21 fő és algymn.	140	251	3,751

Ehhez járul a magyarországi és erdélyi

22. Reáliskola, s ezekben.

osztály	tanár	tanuló
81	292	2,825

A középtanodákban fizetett :

16,610 gym. tanuló	101,940	frtot	tanpénzüi,	fejenkint 6.10	frt
2,245 reálisk. „	11,413	„	„	„	5.8
					frt

Ösztöndíjakban részesült :

a gymnas.	1,437	tanuló,	kiosztatott	81,367	frt és	125	db	arany
a reálisk.	37	„	„	3,019	frt			

Összesen 1,474 tanuló közt kiosztatott 84,386 frt és 125 db arany.

Az érettségi vizsgára jelentkezettek közül.

Kitűnőleg érettnak találtatott	361	} 1,832
Egyszerűen érettnek „	1,376	
Visszautasított	195	

Elemi oktatás.

A beérkezett adatokban 10,848 elemi iskola találtatott kimutatva. Ezek közt volt :

	Főelemi	al-elemi iskola	szükségbeli
Fiuk számára	160	308	—
Leányok „	96	355	—
Közös „	164	9 207	558
Összesen	420	9,870	558

10,848

Ezek közül 9,599-nek saját épülete volt,

1,048 ellenben bérelt helyiségekben volt elszállásolva.

E helyiségek közül 4344 jó állapotban volt,

4,346 tűrhető,

1,957 ellenben rossz állapotban.

A tanítás 13,087 tanteremben folyt, és pedig —			
magyar nyelven	5.581	„	42.65%
német	1,377	„	10.52 „
tót	2,473	„	18.90 „
román	966	„	7.39 „
két nyelven	2,245	„	17.16 „
három nyelven	443	„	3.38 „
üresen állt	2	„	—
A tanítók közül volt főtanító			1,658
Közönséges tanító			10,751
Segédtanító			907
Nőtanító			441
			Összesen 13,757

Az elemi tanítók összes jövedelme tett 2.651,017.60 frtot, vagyis fejenként 192.70 frtot és állt:

Készpénzbeli fizetésből, melynek összege volt	1.721,071.84	frt
Pénzre számított terményekből	655,794.69	frt
Földhaszonvételből, mely számított	274,151.01	frt

A haszonvételre szánt földből átlag egy-egy tanítóra esett $4\frac{2}{4}$ hold. A tanpénzek összege felment 475,808.14 frtra, vagy fejenként 35.32 frtra.

Iskolaköteles (6—12 éves) gyermek volt 1.218,172, és pedig
 fiu 641,519,
 leány 576,653.

Az iskolát tetteg látogatta 503,104 fiu
 414,486 leány.

Az ismétlő-iskola látogatására köteles (12—15 éves) gyermek volt
 508,415, és pedig fiu 262,726
 leány 245,689

Az ismétlő-iskolába tetteg járt 117,503 fiu,
 96,662 leány

Kimaradt e szerint az ismétlőből fiu 145,223 és 149,027 leány
 Elemi oktatás nélkül maradt fiu 138,115 és 162,167 leány

Az iskolások közül nemzetiségre nézve volt:

magyar	466,356	50.8%
német	177,335	19.3 „
tót	184,356	20.1 „
horvát-szerb	34,232	3.7 „
román	55,268	6.0 „
külföldi	43	0.1 „

Egy-egy iskolára átlag esett 84 tanuló
 egy-egy tanítóra . . . 66 „

A tanulók az elemi oktatás tárgyain kívül még más is tanulhattak, névszerint:

	az országban honos, de az illető községben nem honos más nyelveket	1,114 iskolában
testgyakorlatot	36 „
rajzolást	221 „
éneklést	112 „
a zene elemeit	120 „
női kézi munkákat	206 „
méhtenyésztést	92 „
selyemtenyésztést	47 „

Erdélyből, Horvát- és Tótországból az elemi iskolákra vonatkozó adatok az itt közlött összegekben nem foglaltatnak. Az Erdélyt illető adatok közlése azonban a mennyiben azok megszerezhetőek voltak a „Hivatalos Közlemények“ nyomtatás alatt lévő 1869. évi II-ik füzetében indított meg.

II. Évfolyam.

I. (6-ik) füzet.

(Megjelent 1869. májusban)

A statist. tanács tárgyalásain kívül e füzetben közöltetnek a közoktatási statistika számára megállapított felvételi minták, és pedig:

- az elemi iskolák számára,
- a középtanodák „
- és a felsőbb tanintézetek számára, névszerint:
- a tud. egyetem,
- jogtani akadémiák és lyceumok,
- orvossebészeti intézetek,
- hittani intézetek,
- a műegyetem,
- a bányászati és erdőszeti akadémia és alsóbb iskolák,
- gazdasági magasabb intézetek és iskolák,

kereskedelmi akadémiák stb. számára, végre a könyvtárak forgalmára vonatkozó minták.

E füzetben közöltetnek továbbá a Dunai statisztikát illető minták.

Kész statist. táblázatok mutatják az átlagos gabonára a 1868. hónapok szerint 50 piacról.

Ezekből kiderülnek a következő átlagárak:

Buzára	nézve	4.61 frt
Rozsra	"	3.08 "
Árpára	"	2.05 "
Zabra	"	1.46 "
Kukoriczára	"	2.18 "

Termények ára a négy pesti fővásár feljegyzései szerint, 53 főárucikkre nézve mintegy 300 alosztályok szerint, az árak évi átlagával együtt.

Értékpapírok és az ezüstárának följegyzései a pesti pénztőzsde hónapok szerint a legmagasabb, legkisebb és közép-árkelet kitüntetésével (ötvenötféle értékpapírra nézve s a főbbeknek színes rajzával.)

A magyar korona országainak bányászata 1867-ben hasonló beosztással, mint az 1866-ik évre a „Hiv. Közl.” legelső füzetében, a miért is a némileg eltérő adatokat itt mellőzzük; annál inkább, minthogy a magyar bányászat összes eredményeinek kimerítő és szöveg által kísért összeállítása az utolsó öt évről, a statist. osztályban Hunfalvy János tollából elkészült, s mint a II. évfolyam III. füzetében, már sajtó alatt van.

A szabad kir. városok vagyoni- és egyéb viszonya egy belügyministeri összeállítás alapján.

Az 1848-ik évi törvények szerint van 7 nagy, 15 közép-, és 27 kisebb szabad kir. város, mely osztályozáson nyugszik a megválasztandó városi képviselők száma.

E városok összes eslekvő vagyona, Pestet (melynek kimutatása hiányzik) kivéve:

	72.540,928 frtra volt becsülve,	
és pedig jövedelmező vagyon	55.345,307 frt	
nem jövedelmező "	17.195,621 "	
szenvedőleges vagyon	9.932,665 "	
tiszta érték	62.608,263 "	
évi jövedelem (ismét Pest nélkül)	7.409,837 "	
kiadás	7.842,481 "	
	hiány	432,644 "

mely községi adópótlékok által fődőztetik.

Az adópótlék a városok vagyonsága szerint az államadó 7—41 % -a közt ingadoz.

Az 1868-ban összehívott izraelita congressusra a összeirt választók jegyzéke.

Jóllehet, az adatok több választó kerületből be nem érkeztek, mégis a következő táblázat állítatott össze:

Választott	Magyarországban	Erdélyben
Rabbi és rabbihelyettes	263	15
Művész, író	5	—
Orvos, ügyvéd, mérnök	482	8
Kereskedő, alksz	15,058	561
Iparos, gyáros, fuvaros	7,918	343
Korcsmáros, kávé, vendéglős	3,027	185
Földbirtokos	2,097	184
Bérlő gazdatiszt	4,611	686
Tanító, kántor, zenemester	1,136	51
Magánzó	566	45
Ki nem mutatott foglalkozásu	18,226	486
Összesen	53,389	2564

A honvédalapból (melyet ő Felsőgeik a nemzet által bemutatott 50,000—50,000 aranyból álló koronázási ajándékkal alapítottak, magánpolgárok és egyesületek hozzájárulása pedig gyarapított)

a következő fokozat szerint részesültek:

	Honvéd	Özvegy	Árva
Tábornok	1,464	731	366
Ezredes	1,220	610	305
Alezredes	1,122.40	561.20	280.00
Őrnagy	976	488	244
Százados	732	363	183
Főhadnagy	390.40	195.20	97.60
Altiszt	80	40	20
Közvitéz	50	25	12
E mérték szerint kapott 1025 főtiszt			497,324.70 forint
5706 altiszt és közvitéz			258,879.06 frtob
Összesen	6731 egyén		756,204.36 frt

Hogy a statisztikai osztály által magyar nyelven kiadott s itt részletezett füzetek tartalma, illetőleg az e füzetekben

nyújtott anyag szélesebb körök által is használhatóvá váljék, mindenik megjelent füzetéről tartalommutató készítettett francia nyelven „Tables des matières“ czíme alatt, s a külföldi statist. hivatalok a füzeteket ilyen melléklettel kapták meg; egyszersmind értesítettvén, hogy ha egyik vagy másik dolgozat valamelyik hivatalt közelebből érdekelné, a magyar statist. osztály örömezt kész a kívánt értesítést francia német vagy angol nyelven magadni, és a netán szükséges részleteket közölni.

Ugyan e czélra a II. évfolyam I. füzetének táblái kísérletképen francia nyelven is bocsáttattak közre. De az újra szedés és újra nyomás akkora költséget és késedelmezést okozott, mely az eddig elért statist. eredményekkel nincs kellő arányban, minélfogva az előbbi módozathoz, t. i. most már részletesebb, és számokat is nyújtó tartalom-mutatók („Tables des matières“) készítéséhez kellett visszatérni.

VI.

A VILÁGIPAR A TIZENKILENCZEDIK SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

Beöthy Leótól.

A fentirt cím méltán megilleti azon terjedelmes munkát, melyet Chevalier Mihály, a jelenleg élő francia közigazdák legjelesbike irt bevezetésül az 1867-ki párisi világkiállítás eredményeit tárgyaló bizottsági jelentésekhez, melyek ugyancsak Chevalier szerkesztői felügyelete alatt állítottak össze egy tizenhárom kötetre menő munkában. Chevalier itt az anyagi fejlődést illető saját nézeteinek keretében közli azt, mi a különböző bíráló bizottságok jelentéseiben, a közigazdaságért érdeklődő nagyobb közönség figyelmét kiválólag érdemli meg s egyszersmind az iparost, vagy egy-egy iparággal különösen foglalkozó közigazdát figyelmezteti az illető szakjelentésben feltalálható dolgokra. E dolgozat tehát essentiája — ha szabad magunkat így kifejezni — az összes, valódi kis könyvtárt képező műnek. Ez essentiának egy essentiáját adni lenne feladatunk; újból tömöríteni, a mi már a lehetőségig tömörítve van, alig kivihető, s így kénytelenek leszünk a legfeltünőbb pontok kiemelésére szorítkozni.

A világkiállításoknak, általában véve, horderejére nézve ugyan nem, de igenis az 1867-kinek horderejére nézve a megelőzőkhöz képest, világot vetnek a reá vonatkozó szám adatok. Az 1851-ki londoni kiállításon volt a látogatók száma 6.039,000, az 1855-ki párisin 5.162,000, az 1862-ki londonin

6.211,000, az 1867-ki párisin tiz milliónál több. A látogatók száma után biztosabban lehet itélni a kiállítás fontosságára nézve mint a kiállítók száma után, minthogy erre befolyással vannak bizonyos a kiállítás érdemével össze nem függő viszonyok. Így azáltal, hogy, — mint újabban gyakorta történik, — több kiállító foglaltatik össze egy szám alatt, a valódinál csekélyebbnek tűnik fel a kiállítók száma; továbbá nem lehet számba venni azon iparosokat, kik kiállítani akartak, de egy vagy más okból, legnagyobb részt a tér kiszabott korlátai miatt visszautasítottak, minélfogva a tényleges szám önkény által lévén korlátolva, nem tükrözheti vissza a közrészvételt.

Mindamellettt nem lehet megtagadni az érdeket a kiállítók számára vonatkozó adatoktól; ezek következők:

1851. Londonban	12,917	kiállító :
1855. Párisban	23,954	„
1862. Londonban	28,653	„
1867. Párisban	50,226	„

Nem csupán a látogatók és kiállítók nagy száma által tűnik ki az utolsó világkiállítás az előtte valókhöz képest. Az általa költött érdek általánosságát talán legteljesebben tünteti ki a megelőző h're által Párisba csábítottaknak tarkasága, nemzetiség, vallás, rang, osztály és foglalkozás tekintetében. Nem csupán az európai civilisatió által alkotott államok lakói találkoztak a Mars-mezőn, hanem képviselve voltak az idegen kultúrák országai is, mint: Japán, Sziam és mások, sőt olyan népek is, melyeket a polgárisultak közé számítani épen nem lehet, de melyek a tapasztalt nagyszerűség mély benyomásában talán haza viték a polgárisodás első magvát. Az emberi rangfokozatok és osztályok kivétel nélkül gazdagon voltak képviselve, Európa leghatalmasabb uralkodóitól kezdve a munkásig.

A látogatók és kiállítók száma és sokféleségük nemzetiség, kultura és osztály szerint, csak külsőleg illusztrálhatják a kiállítást; míg a belső eredmény szorosan függ össze annak művelődés-történeti legfőbb czéljával, mely: kitüntetni

az ipar állapotát, a beállott haladásokkal. A második londoni kiállítás óta lefolyt öt évi időköz rövidebb, semhogy nagy-szerű újítások jelezhetnék a különbözetet. Mindamellett Chevalier két jelentékeny tényt ismert fel, mint a legújabb közgazdasági haladás jelzőjét. Egyik azon hosszú sora a javítá-soknak, melyek régibb eljárási módokban történtek; másik, hogy számos gyár mely a gyártásban régebben feltalált javítá-sokat elfogadni sokáig késett, erre újabban kényszerítettett-a verseny által. E tényekben a termelési erőnek, a va-gy onnak s a tőkének gyarapodását ismeri fel, s itt e-e három fogalom definitójának néhány lapot szentel. Definitió-ja oly világító, hogy noha minden közgazdasági tankönyvben találko-zunk e részben csekély eltérésű definitiókkal, még sem lehet hálátlan dolog öt ebben követni.

1. Termelési erő, minden iparágat és vállalatot külön vé-ve, a termelvények mennyisége, mely bizonyos idő alatt em-beri erő által termeltetik. P. o. ha egy vasműtelep, mely 100 munkást foglalkodtat, egy év alatt 10,000 tonna vasárút ké-szít, úgy e gyárban az egyes egyén termelési ereje évenként 100 tonna, vagy 300 munkanapot véve fel, naponta 333 ki-logramm.

2. Valamely társadalom vagyona vagy gazdagsága áll csere-értékeinek összeségében, azaz mind azon általa birt dol-gokban, melyek csere tárgyat képezhetik; ide tartoznak a legdrágább fényűzési cikkek, épen úgy mint azok, melyek a legszegényebbnek is nélkülözhetlenek; egy marék gabna és a gyémánt-ék; a legpompásabb selyemszövetek és a zsi-b-vásári hulladékok, paloták és konyhók stb.

Minél nagyobb egy nemzetnél a termelési erő, annál nagyobb lesz a gazdagsága.

3. Tőke a termelési erő által szerzett gazdagságnak azon része, mely új gazdagságok termelésére fordíttatik, s így minden tőke gazdagság, de nem minden gazdagság tőke. Ez útbibbikétféle, ingatlan és forgalmi; az előbbihez tartozik annak, mi ingatlan vagyonnak neveztetik, azon része, mely termelésre szolgál, tehát gyári és gazdasági épületek, termelő föld, vas-pályák, esatornák, stb.; végre az ingatlan tőkéhez számítja Chevalier a gazdasági és ipari vállalatokban alkalmazott

gépeket, eszközöket, az „ingatlan“ szót nem a dolog physikai jellegéből származtatva, hanem a termelésnél való alkalmazásának módjából, ide számítva mindent, minek nem természete hirtelen elhasználtatni vagy más tulajdonos kezébe menni; mi pedig e két utóbbi sajátsággal bir, mindaz számítandó a forgalmi tőkéhez, ha termelésre szolgál.

Felette érdekes a fejezet, melyet a termelési erő haladásának, továbbfejlődése okának és hatásának szentel Chevalier. A termelési erő fejlődésének, vagyis az ember physikai ereje által teljesített munka növekedő eredményeinek első oka az ember értelmisége, mely lehetővé teszi a tapasztalások megőrzését s azoknak tudománnyá való összealkotását; a természet erőinek megismerése, a mechanika, vegytan stb. szabályainak kitanulása, lehetővé teszik, hogy a természeti erők felhasználása által az emberi erő tevékenysége eredményeiben, folyvást növekedő arányban szoroztassék. Azon tárgyakat illetőleg, melyek az emberi szükségek kielégítésére szolgálnak, megközelítő számítások tétettek a haladásnak meghatározására, mely a történeti korszak vagy az illető iparág keletkezése óta a termelési erőben beállott. Ez által két tény bizonyult be kétségtelenül: 1. hogy a haladás igen nagy, s hogy a termelési erő tiz-, száz-, sőt ezerszeresen is emelkedett: 2) és hogy az utolsó száz vagy az utolsó ötven évben is, e haladás sokkal nagyobb volt, mint elébb bármikor. Szolgáljon erre néhány példa. A gabonaörlésben az ember termelési erejének haladása Homer kora és a jelen közt úgy látszik állni, mint 1 a 150-hez. Még nagyobb a haladás a pamutfonásban csak száz év óta is, mert ha mindazon pamutfonalakat melyeket Angolország tökéletesített gépeivel évenként termel, kézi-munka által kellene előállítani, erre mintegy 91 millió ember volna szükséges. Egy új eljárási mód feltalálása, vagy egy gép feltalálása vagy javítása, egy új vegyszeti művelet, képesek egy napról a másikra gyökeresen átválttatni a termelési erőt. Például idézhető az 1867. évi kiállításon megjelent új feltalálások egyike, a horgoló gép; egy ügyes nő kézzel percenkint 80 hurkot köthet, a géppel pedig 128,000-et; az arány tehát 1 az 1600-hoz.

A termelési erő fokozói közt megemlítendő még mint

egyik legfőbb tényező a megtakarítás, a tőkegyűjtés, vagyis a termelésre való termelés; a legkisebb, valamint a legnagyobb beruházások is ennek eredményei, a legegyszerűbb kézi eszköz úgy mint a legcomplicáltabb gépekkel dolgozó gyár-szerű gyár.

A termelési erő fejlődésének hatása önként kitűnik. Azon arányban, melyben a termelvények mennyisége növekszik, csökken azoknak ára a termelők versenye folytán; vagy más szóval: minél inkább növekszik valamely tárgyra nézve a termelési erő, annál több ember fogja e tárgyat megszerezhetni; vagyis a saját napi munkája útján szerzett pénznek egy csekélyebb részén fogja megszerezhetni, illetőleg napi fáradozásainak egy csekélyebb töredékét lesz kénytelen érette feláldozni. A termelési erő haladása tehát egyének és családok naponta növekedő számának tesz hozzájárulhatóvá oly tárgyakat, melyek addig csak csekély számú választottaknak szolgáltak. Az eredmény ebben foglalható össze: kevesebb megerőltetéssel többet termelni; a társadalom kényelmei tehát két irányban növekednek: a nyomasztó munka könnyebbülése, és az életszükségleti vagy élvezeti tárgyak szaporodása által.

Ez eredményt összevetve a termelési erőnek kiszámított gyarapodásával, vagyis annak alacsony fokával régibb századokban, kitűnik, hogy régente az emberek nagy tömege mily rosszul lehetett ellátva mostanhoz képest.

Az egyén és társadalom termelési erejével párhuzamosan halad az erkölcsi és politikai helyzet javulása. Az emberi tudásszomj által felfedezett segélyforrások, a természet titkainak kiismerése és szolgáló erőkre fordítása, ezek azon tényezők, melyeknek Chevalier a kényszer-munka — rabszolgaság és jobbágyi viszony — eltöröltetésének bekövetkezett lehetőségét tulajdonítja. Talán ebben az ismeretek szélesbédése, a gondolaterőnek örökösödés útján való gyarapodása által gyakorolt közvetlen erkölcsi befolyásnak csekélyebb hatást tulajdonít, mint azt megilleti; a termelési erő növekedése által az emberi munka értéke nem csökken, hanem növekszik, ez pedig nem ok arra, hogy birtokolása, a vele való korlátlan rendelkezés kevésbé kívánatosnak tűnjék fel; egy rabszolga termelése és ellátása között az arány, a tulajdo-

nosra nézve, most sokkal kedvezőbb lenne, mint kétezer év előtt, a rabszolgatartás tehát annál hasznosabb. Igaz, hogy egy órai szabad könnyű munka által most többet termelhetni, mint akkor egy heti megerőtetett rabmunka által, de azt hinni, hogy innen származik a rabszolgaság megszűnése, annyi lenne, mint feltenni az emberről, hogy örömet fog egyen tizet cserélni, mikor cserélhet százat; feltenni, hogy a gazdagság után való szomjnak vannak határai, mi a közgazdaság egyik alaptételébe ütköznék.

Idézi Aristotelesnek azon mondását, hogy ha orsó és véső önmaguktól mozognának, nem léteznék rabszolga. De ez most sem történik; csak hogy most egy ember mozgat ezer orsót, tehátezerszer nagyobb értékű, az ember mint akkor; míg ha az orsó önmagától mozogna, az ember, mint tulajdon, teljesen értéktelenné válnék. Egyébiránt a munkafelszabadulás története mindenütt anyagi vagy erkölcsi kényszert mutat fel tényezőként. E kényszert Chevalier kétségtelenül elismeri, csak hogy azoknál, kiktől eredett, t. i. a szolgaságban közvetlenül nem érdekelteknél, kik a szolga munkájának eredményét a szolgatartó úr kezéből vették meg, a megváltó cselekedet indokát egyedül azon meggyőződésben látszik keresni, hogy a társadalom szükségletei a termelési erő gyarapodása folytán már tisztán szabad munka által is fedezhetőek. Pedig ez alig lett volna képes előidézni azon mozgalmat, ha nem fejlődik azon erkölcsi irány, mely a szolgaság eltörlését, mint általában kívánatos dolgot állítja az ember elé, pedig ha kifejlődött, a termelési erő gyarapodása nélkül is oda vezethető volna. Példa reá a jobbágyság eltörltetése; közvetlen a francia forradalom előtt a földművelésben, hol a jobbágy alkalmaztatott, nem volt a termelési erő semmivel sem nagyobb mint a római mezőgazdasági irók korában; és mégis keresztül hatott a gondolat, mely talán soha egy római agyban nem villant meg. Voltak népek, melyeknél szokás volt a hadi foglyokat rabszolgákká tenni, és voltak népek, melyeknél szokás volt őket leölni; ha az elébbi pusztán azért nem történik már, mert a termelési erő gyarapodott, minek tulajdonítsuk, hogy az utóbbi megszűnt?

Chevalier a következőkben okoskodását megfordítva,

viszont a szabadságot, mint a munkaerő egyik előmozdítóját idézi. Midőn elismerjük, hogy ebben teljesen igaza van, nem jövünk ellenkezésbe elébbi tagadásunkkal; mert ha ezen meggyőződés terjedésének is lehetett része a munkafelszabadítás kieszközlésében, ez a termelési erő által elért foktól függetlenül történhetett; a gépek mellett létezik az ember számára most is tömördek olyan gépies munka, melyet a rabszolga épen úgy teljesíthet, mint a szabad ember, és viszont a korlátoltabb termelési erő mellett is, ennek gyarapítására fog szolgálni a szabadon dolgozó munkás szabadabb eszejárása. És épen azon igazságnak felismerése, hogy a szabad munka a termelési erő növelésére szolgálhat, egyik következménye az erkölcsi irányzat olyan phasisainak, melyeket nem lehet közvetlen anyagi okokra visszavezetni.

A termelési erő tehát — Chevalier szerint, — úgy tekinthető, mint három összeműködő elem eredménye, u. m. emberi értelmiség, emelkedő tőkeképződés és szabadság. Azon ipar közt, mely az értelmiség fejlődése folytán a tudományok közreműködésének örvend, s a közt, mely ezt nélkülözi, a különbség ugyanaz, mint a tisztán látó ember s a vak között. A tőkegazdag s a tőkeszegény ipar közötti különbség megítélésére elég összehasonlítani a módot, mely szerint egyrészt Mehmet-Alilétesítette az Alexandriát a Nilussal összekötő Mahmudje-csatornát, és másrészt Lesseps társulata a suezi csatornát; amott nyomorult felláhk kik a falvakból erővel hajcsároltattak össze s botütésekkel kényszerítették a munkára, melyet csaknem eszközök nélkül, úgyszólván körmeikkel túrva fel a földet, teljesítettek, egyedüli táplálékuk egy-egy marok bab; fáradtság és éhség tömegesen pusztította őket. Itt önkéntes, többnyire európai munkások, jól elszállásolva, bőven ellátva mindennel, s végre olyan gépek, melyek a munka legnehezebb részét teljesítették.

Ezen általános elvek után, melyek a bevezetés bevezetését képezik, áttér az egyes iparágakra, a nyers anyagokat s ezek közt a vasat tárgyalva legalább. E fém minden anyagok közt a legszükségesebb, legkevésbé pótolható s ezélja kevés kivétellel termelési, tőkeképezési lévén, ebből önként foly, hogy minden törvényhozási vagy kor-

mányzati rendszabály, mely a vasat drágítja, gazdaságtalan. A vasiparban lényeges, korszakot képező javítás a Bessemer-aczél feltalálása, mely már az 1862-ki londoni kiállításon be volt mutatva. Az aczél, mely keménysége és tartóssága miatt a vasnak leghasznosabb formája, költséges volta miatt ezelőtt csak korlátozottan volt alkalmazható. Jóféle aczél a hatvanas évek előtt tiszszerte volt drágább a kovácsolt vasnál, míg a Bessemer-aczél ára csak mintegy 60%-kal haladja meg a közönséges vasét, melyből készíthető. E nagy árleszállítás következménye lesz, hogy rövid időn mindenütt, hol nagy ellenállásra képes fém alkalmazása előnyös, aczél fogja helyettesíteni a vasat. A vashajók előnyösen pótolják a fahajókat, mert hasonló terjedelem mellett könnyebbek; ugyanezen okokból aczélhajók czélszerűbbek lesznek a vashajóknál. Aczélból való gőzkazánok, melyek könnyebbek és szilárdabban, mint a vasból való, máris nagy mennyiségben gyártatnak. A vaspályatársulatok is megkezdték már a Bessemer-aczél sínnek alkalmazását vassínék helyett, melyeknél nagy tartósságuk miatt — különböző számítások szerint 10—24-szer tovább tarthatnak — nem csupán jutányosabbak, hanem több biztosságot is nyújtanak, a mennyiben a vassínék gyors elkopása s gyakran szükséges kijavítása, baleseteket idéz elő.

A vasiparnak egy érdekes oldalát képi: az alkalmazott eszközök és gépek terjedelmében beállott változás. A vértezett hadihajók és erődök roppant vastagságú és súlyú vaslapokat, a gőzösök az ezelőttiéknél nagyobb mérvű gépezetet igényelnek. A roppant darabok előállításának szükségére átalakítja a vasipart; mi ezelőtt különböző részek összeforrasztása által készült, most egyszerre, úgyszólván egy ütéssel állítatik elő. Ki ez átalakított vasműtelepek belsejébe lép, az óriások országában véli magát a roppant gépek láttára, melyek közt 400 (vám-) mázsás kalapácsok tűnnek ki. Vannak gyárak, hol 46 centimeter (mintegy 1½ láb) vastagságú vértlapok készülnek s ezek mellett oly vékony vaslemez is, hogy 4000 egymásra rakva nem vastagabb 2½ centimernél. A hőfok magassága által hasonló eredmények érettek el, mint a géptan csodái által, nevezetesen a vas-és aczélöntésben. Az 1851-ki kiállításon 40 mázsás aczéldarab volt

kiállítva egy öntetből, mi akkor soknak tartatott; 1855-ben ugyanazon gyáros 100 mázsásat, 1862-ben 400 mázsásat állított, s ezzel — úgy mondák — el van érve a lehetőség határa; de 1867-ben ugyanazon gyár egy 800 mázsás egyöntetű aczéltömeggel lépett fel!

A vasnak ily mérvű alkalmazása és a gyártásban létrejött könnyítések folytán, mint önmagából foly, a termelés is is nagyszerűn emelkedett, s ezzel együtt a segéd-, azaz tüzelőanyagok fogyasztása, melyek közt a kőszén foglalja el az első helyet, s csakis ennek alkalmazása tette lehetségessé a termelés jelen arányait. A faszén, — költséges volta és korlátozott mennyiségmiatt — nem engedte volna meg azt. De kérdés, hogy a jelen fogyasztás mellett, a föld kőszénkészlete is fog-e huzamosan megfelelni a szükségnek? E kérdés máris foglalkodtatja az ipart, melynek úgyszólván kivétel nélkül minden ága reá szorul az olcsó tüzelő-anyagra. Ez okból nagy szolgálatot képez minden új feltalálás vagy javítás, mely a kőszén takarékosabb fogyasztását, vagyis hasonló erő avagy hőfok kifejtését csekélyebb mennyiségű szén által teszi lehetővé. Ez irányban történt újítások közt felemlítendő a Siemens-féle készülék, mely gázokat von ki a tüzelő-anyagból s ezeket vezeti azután a kemenczékbe; az anyag lehet fa vagy tőzeg is, melyek különben nem alkalmazhatók; hasonló mennyiségű kőszénnel pedig nagyobb hőfok fejthető ki, mint annak közvetlen elégetése által, mi különösen az aczólvasztásnál fontos. E mellett a Siemens-féle kemenczében az olvasztótégelyek 6-szor használhatók, míg a coaxkemenczékben csak 4 műveletet állnak ki. A tüzelő-anyag megtakarítására szolgáló készülékek közt megemlítendő a Hoffmann-féle gyűrűalakú, tégl- és cserépegetésre szolgáló kemenczék is, melyekből Németországban már 200 működik; csupán Bécsben, Drasche gyárában, van 19. (Legújabban Budapesten is építettek ilyen téglágető kemenczét.)

Chevalier a kőszéntelepek nem nagyon távoli kimerüléséről beszélvén — a franciaországiak még 100 évre lehetnek elengedők — megpendíti az erdők kimelésének és a kiirtottak helyében újak nevelésének szükséges voltát. De bő-

vebben szól e tárgyról egy későbbi fejezetben, melyre rá fogunk jönni.

A köszénkimélés egyik módja a köszénpornak s apró köszénnek felhasználása is, téglalakban; a szénhulladék, a gázgyárakból származó kátránynyal vegyítve és gépsajtó alá hozva, vasutakon és gőzhajókon már nagyban alkalmazott kitünő anyagot szolgáltat.

A pamuttermelésre térvén át, előadja az amerikai háború által előidézett változásokat; ez iparág elterjedését Ázsia és Afrika különböző országaiban s déli Európában is, melyek eléggé ismeretesek. Hasonlóul a gyapjuról szóló fejezetben Ausztrália, a Jóreményfok s a La-Plata tartományok hirtelen oly nagy tért nyert termeléseit.

Itt megemlítendő azon feltalálás, mely szerint a gyapjú értékét annyira csökkentő, különösen a dél-amerikai terményben nagy mennyiségben előforduló bojtortján, gáliczsav által eltávolítható, a nélkül, hogy a gyapjú szenvedne.

A selyemnél kiválólag a hernyók betegségeivel foglalkozik, mely ez iparágat komolyan veszélyezteti. E baj kiirtására különböző kísérletek történtek, melyek közt a Pasteur által tettek nyújtanak legtöbb reményt, ki a hernyóknál kétféle betegséget különböztet meg; ezek egyikét a górcső alatt egészségeseknek talált állatok kiválasztása s tenyésztésre fordítása által véli következményeiben enyhíthetni, minthogy az egészséges tojásból származott állatok csak a befonás után inficiáltathatnak. A másik, szintén örökös betegség ellen szintén megtaláltnak véli a szert, mely azonban itt nincs ismertve.

A selyemhernyó-kórnál közgazdasági következményeiben még károsabb a szőlőkór, mely által annak ellenszere, a kénkö fontos kereskedelmi cikké lett. Az iparban különben már régebben fontos és mind fontosabb szerepet játszik e cikk, mint a kénsavnak, ezen oly hasznos és sokszorosan alkalmazott vegyészeti tényezőnek alapja, melynek fogyasztása folytonosan emelkedik, mióta olcsón állítható elő. Száz év óta ugyanis $1\frac{1}{12}$ részszel csökkent az ára. Kénkövel ezelőtt kiválólag Sicilia látta el a világot, hol mint vulkáni anyag, kimeríthetlen mennyiségben fordul elő, miután a kiáramlá-

sok által folyvást pótoltatik. De a nápolyi kormány által szedett magas kiviteli vám miatt mindamellett drága volt a termelvény. Ez okból a kénfogyasztó országok más forrásokat kerestek, s néhány év óta sikerrel zsákmányoltatik ki a kénkovand, melyből mérsékelt hőfok mellett kiválik a kén, minélfogva az közvetlenül is használható kénsavany termelésére. Francia-, Angol-, Porosz-, Svédország és Belgium tetemes mennyiségeket termelnek; legjelentékenyebb azonban a Guadiana partján Portugálból Spanyolországba átnyuló kovandtelep, melynek termelvénye rezet is tartalmaz.

Magyarország kénkovandtermeléséről Chevalier nem tesz említést, noha az nem egészen jelentéktelen; 1867-ben mintegy 30,000 mázsát tett.

A kőolajról szólván, melynek termelése 1861 óta Amerikában oly roppant lendületet nyert (1867-ig 1.040,000 tonna), csak röviden pendíti meg az ennek használata körül felmerült újabb eszméket: villágító gázzá való felgyártása, gőzgépeknél való tüzelés, mint melyeket eddig csak tanulmányozni kezdettek.

A fatermelésben is Amerika foglalja el az első helyet, és pedig déli része, nevezetesen az Amazon folyamvölgy tártalan erdőségei finom mű- és festékfát, az éjszak pedig építő és közönségesebb műfát illetőleg. Daczára a vas által — főleg hajóépítésnél — újabban költött versenynek, a fakereskedés folyton nő.

Mesterséges jégtermelésre szolgáló gépek igen czélzserűek voltak kiállítva. Alapszik e feltalálás, mely hivatva van egy, nem mindig könnyen megszerezhető s gyakran nélkülözhetlen cikknek olcsó előállítására, némely illó-folyadékoknak azon sajátságán, hogy elpárolgásuknál sok meleget elfogyasztanak. Kitűnt e gépek közt különösen a Carré-féle készülék, mely ammoniumot pároltat el, de azt ki nem bocsátva, ismét megsűríti s újra elpároltatja, ekként ugyanazon anyaggal folytonosan működve. A 4,800 frank áru készülékkel óránként 50 vámfont jeget lehet termelni, s fontja 1 o. é. krajczárba jön. A 24,000 frankos 400 vámfontot termel óránként, s itt a költség 5 font után tesz 1 krajczárt. E gép azonban csak nagyban való termelésre alkalmas; 4—6 font

jég előállításánál a költségek aránytalanul nagyok; kicsiben való, nevezetesen házi használatra czélszerűbb egy másik, szintén Carréféle gép, mely kénsavval működik és ez anyagból mintegy 5—6 centime árút fogyaszt el egy kilogramm jég termelésére.

A nyerstermelésről szóló rész utolsó fejezete a bányászatnak van szentelve, melynek történetéből az utolsó évtizedek eseményei rekapituláltak. California, Ausztrália és Sziberia aranytelepeinek felfedezése s kizsákmányoltatásuk phasisai ismeretesebbek, semhogy szükség volna itt megállapodni; ugyanez áll az éjszak-amerikai, nevezetesen idahói és nevádai ezüsttelepeket illetőleg is. Áttérhetünk tehát a második részre, mely a gépekről értekezik.

Az ujkori iparnak jellemző és talán leginkább szembe szökő vonása, hogy a gépészet mindinkább behatol annak minden egyes ágaiba. A gépek terjedése aggályt költött a munkások sorsairánt, ezekenélsegy némely közgazdánális, noha alaptalanul, mert következménye a termelési erő gyarapodása, mely az egész társadalomra, annak minden osztályaira nézve nyereség. Chevalier átfutja az iparnak azon ágait, melyekben a gépek használata új korszakot nyitott; azokon kívül, melyekben már huzamosabb idő óta alkalmaztatnak, itt találjuk az úgynevezett apróárúk gyártását, kalapgyártást, asztalos-, lakatos-, kovács-, ács- és kőfaragó-ipart; az építészett, melynél gép által gyúratik a ragasz s emeltetnek a kőmives kezéhez téglák és kövek. A szövőiparban, hol már régen uralkodó állást foglal el a géptan, mindinkább terjed birodalma. A szabás és varrás, a sütőipar s a föld művelése, melyek egymástól annyira eltérnek, egyaránt meghódultak a géptannak, mi azonban csak Franciaországra nézve áll teljesen, míg nálunk a dagasztás még mindig tulnyomólag emberek által végeztetik, mi a munkásra nézve fáradságos, s a fogyasztóra nézve is csak a gondolat régi szokottsága miatt eltűrhető. Felesleges megjegyezni, hogy a földiparban sem játszák még nálunk a gépek azon szerepet, melyre hivatva vannak. Egyébiránt e tekintetben még Franciaország is jóval hátrább áll az Egyesült-Államoknál, hol 175,000 aratógép végzi másfél millió ember munkáját.

A géptan behatolása az iparba, ennek terjedését, a gyártmányok szaporodását és olcsóbbságát idézi elő; az alkalmazott munkások számának a géppel való dolgozás folytán, — úgy látszik — csökkennie kellett volna; de ellenkezőleg, az olcsóbb termelés folytán a kereslet s ezzel maga a termelés annyira emelkedett, hogy a szükségelt munkások száma szaporodik; így a gyapju és pamutipar, melyben a gépek használata legáltalánosabb, foglalkodtatnak egyszersmind legtöbb munkást is; a munkabér sem nyomatik le, hanem ellenkezőleg, mivel a munka eredményei sokkal nagyobbak, felemelhető és tényleg fel is emelkedik. Példa reá Oroszország, hol a gépfonodák mellett léteznek még kézi fonodák is; amazokban 1 frank 25 centet, ezekben 24 centet nyernek a munkások naponkint.

Kétségtelen, hogy valamely gép alkalmazása, noha a társadalomra nézve [mindig nyereség, kezdetben válhatik a munkásra nézve csapássá; hirtelen elterjedése által munkások százai és ezrei veszíthetik kenyerüket. De ez nem bizonyít a gép ellen, hanem következik ebből az, hogy jól szervezett társadalomnak gondoskodnia kell az orvoslásról; nyújtson itt segélykezet mindenki: az iparos-gazda, a helyhatóság s mint Chevalier mondja, még az állam is. Részünkről jobb szeretnők úgy mondani: és kiválólag az állam. A jelenkor-nak egy feltűnő és általános, de talán csak muló saájtsága azon irányzat, mely a társadalmi teendők legnagyobb részét, és pedig azon részét, mely az erkölcsi haladásban hívő minden ember által szükségkép hitt jövőben, szintén egyedül fog fennmaradni, ki akarja venni az állam kezéből. Az önszegélyre való utalás mellett mindig találkozunk a magánjótékony-ságra való ösztönzéssel, mely gyakran egész az erkölcsi kényszer alakját ölti; az önszegély tehát nem absolute, hanem csak az állami segély iránti antagonismusként állítatik fel; társulatoknak, egyleteknek szabad ez elvek szerint alakulniok azon czélokra, melyekre nézve az állam hivatottsága tagadtatik. Azon benyomást teszi ez irányzat, mintha az emberek elfelejtették volna, hogy a társadalmi kötelek célja úgy, mint azt tökéletességében gondolni szabad, egy nagy kölcsönösen segélyező és biztosító egyletnek ala-

kítása, s hogy ez egyletnek egy mindenki által elismert, mindenkire kötelező közeggel kell birnia, melynek neve: állam.

Chevalier, noha megengedi, hogy a gazdag iparos, a helyhatóság s még az állam is hozzájáruljanak a keresetvesztés csapásának enyhítéséhez, de nélkülözhetlennel tartja az önségélyt; azt kívánja, hogy a munkás megtakarítás által igyekezzék magát biztosítani ily megpróbáltatások ellen, hogy önerőjéből küzdhessen meg azokkal. Minden tisztelet mellett, melylyel a jeles közigazda logikája iránt viseltetünk, nem lehet e követelést túlfeszítettnek nem tartanunk. Az emberi természet nagy átlaga, tehát az eredeti valódi forma — mert a többi csak kivétel — nem úgy van szerkesztve, hogy mikor a körülmények megtagadnak oly véghetetlen sokat, mit a szem naponta lát, e mellett önkénytes megtagadása állhasson fenn azon kevésnek, mit a körülmények megengednek. Hogy a munkás megtakarítások, önségélyző-egyletekben való részvétel által törekedjék oda, hogy tehetetlen öreg napjaiban vagy betegség alatt saját szorgalmának gyümölcséből ki ne fogyjon, ez oly követelés, mely ha nem igazságos, de teljesíthető, lehetősége legalább megvan; ellenben nincs meg ez ott, hol egyszerre egy ilyen egyleti kötelék összes tagjai veszítik el keresetüket; ez esetben néhány nap alatt elfogynának a megtakarítások, melyeknek célja volt a kort és betegséget ápolni; ezeknél nagyobbakat, az általános keresethiány ellen biztosítókat létesíteni pedig oly kevésbé lehet, mint hogy minden élő ember tőkepénzes legyen, ki munka nélkül megélhet.

És miért kívánja Chevalier az önségélyt ily terjedé'emben? azért, mert egy előhaladt polgárisodás, egy szabad alkotmányra megért nemzet sajátsága, hogy saját erőfeszítései eredményére számítsen. Más szóval: a társulás jelen korszakában visszautasítása a társulási eszme legmagasabb és legáltalánosabb alakjának, a társadalomnak.

A gépek hatása felett való általános elmélkedések után áttér szerző az új mozdérók taglalására, melyek közt első helyen említi fel a sűrített levegőt, noha ez nem mint első indító erő szerepel, hanem valamely működő erőnek, p. o. egy vizesés, folyam vagy a szél erejének nagyobb távolba való átvitelére szolgál; a vizesés ereje által ugyanis egy csőben meg-

sűrített a levegő, mely a cső tulsó, akár több kilométer távolban levő végén kiáramolva, hasonlóul használható fel, mint a gőzkazánból kiáramló gőz; a Mont-cenis átfurására gőz által sűrített lég használtatik, minthogy gőzgépet a 12 kilométer hosszáságú alag belsejében felállítani nem lehetne. Feltalálási páatens véttetett már arra is, hogy nagy városokban, mint Páris, a sűrített levegő mozdereje összegyűjtessék és csövek által, mint a légszesz, széjjelvezetessék. „Tekintsék is ez eszmét most chimerának — teszi hozzá szerző — hány terv, melyre szép jövő várt, tetszett kezdetben kivihetetlennek!”

A többi mozderők használatában tett czélszerű ujitások mellett megemlíti még az ammoniumgáz által hajtott gépeket, noha ezek egyelőre csak kísérletekül tűnnek fel, azonban mint ilyenek is érdekekkel bírnak. Az ammonium kétfélekép alkalmazható erőforrásul: gáz- alakban, vagy miután erős nyomás által folyadékká sűrítettett. Közönséges gőzgépek kazánjaiban használtatik, mikor a tett hatás után sűrítő készülékekbe vezetetik melyeknek feladata: lehetőleg kevés anyag veszteségével, ismét használhatóvá tenni az ammoniumot. Itéletképes férfiak nagy jelentőséget tulajdonítanak e feltalálásnak.

Az ipar jelen kifejllettségének legfőbb tényezői közt említendők az úgynevezett gépeszközök vagy dolgozógépek, melyek valamely mozderő által eddig többnyire gőz vagy víz által hajtatra, azon munkát végezik gyorsabban és nagyobb mérvben, melyre előbb az emberi kéz által vezetett eszközök használtattak. A gépeszközök nélkül nem lehetett volna p. o. előállítani a gőzmozdonyok s a hajók gépeinek nagy kiterjedésű és roppant szilárdságot igénylő alkatrészeit. Az e téren felmerült új jelenségek közt felemlítendő a végtelen fűrés, mely már régebben használtatott fának metszésére; jelenleg azonban fémekre is alkalmaztatik. Egy 25 milliméter vastagságú vasszalag e géppel bármely görbe vonal szerint metszhető, egy óra alatt 2 méternyi gyorsasággal.

A kovácsoló gép egy gőzgépből áll, mely egy nehéz kalapács végére hat, melynek munkája minden irányban szabályozható; 6 ülő munkáját végzi.

A láncgyártó gépnek csak átadatnak a sodrony-dara-

bok s az meghajtja, összefűzi őket, s a láncz kész. Léteznek még asztalos- és gelencsérgepek, melyekkel minden e szakba vágó munka végezhető.

A varrógépek használata s azoknak bámulatos hasznossága Magyarországon már ismeretesebbek, semhogy szükség lenne az e tárgyban mondottakat idézni.

A földnek gépek által való megfúrásával Franciaországban több nagy czég foglalkozik, melyek közül egyik már 5,000 fúrást létesített; vannak ezek közt 858 méter mélységű s még mélyebb artézi kutak. Algirban a Sahara szélén, az artézi kutak körül mindenütt oázok képződnek, melyek száma 10 év alatt, mióta a francia hadsereg ez irányban első kísérletét tette, 75-re szaporodott fel.

A fonó- és szövőiparban tett új feltalálások közt megemlítendők azon legombolyító gépek, melyek a gubókat, a selyemszál vastagsága szerint, a legfinomabb tapintatu újj biztosságával elosztva gombolítják le. Szövőszékek nagy mennyiségben voltak kiállítva, s ezek közt különös figyelmet érdemelnek azok, melyek sok színű, vagy egy színű de a minta tekintetében nehézségeket képező nehéz selyemkelmék szövésénél is nélkülözhetővé teszik az emberi kezet; a bársonyszövéásban is haladás tünt fel, ha valósul, hogy a Joyot-féle gép-szövő nem csupán nagy hurkos bársonyt és bársonyfélé szönyeget, mint az eddigiek, hanem finomabbat is állíthat elő.

A munka következő osztálya a physikával és vegytannal összefüggő iparágakat tárgyalja. A távirásban és fényképezésben elért eredmények ismeretesek. A sebészeti és természettani műszerek közül csak röviden említetik fel néhány; különben szerző a részletes jelentésekre utal, minthogy a tett javítások körülményes magyarázat mellett érthetők meg csak. Földképek körül a nálunk is nagyon ismeretes Justus Perthes és Maury hadnagy szereztek érdemeket, mely utóbbinak földképei feltüntetik az irányt, melyet a hajóknak követniök kell, hogy a légáramlatokat lehetőleg felhasználják. Mindezeket csak röviden érintjük meg, hogy hamarább érkezzünk el a munkának általános közgazdasági érdekű részéhez, melyben a bevezetésként előadott elvek, a gyakorlat által nyújtott tapasztalatok alapján, tovább kifejtetnek. Ide

tartoznak már azok is, mik az új eljárási módszerek és készülékek terjedésére Franciaországban a szabad kereskedelmi politika által gyakorolt befolyást illetőleg mondatnak.

Számos polgárisult államban, p. o. Franciaországban, rövid idő előtt még sok ipartelep létezett, mely a haladás szükségét el nem ismerve, megmaradt az elavult módszerek mellett. A valódi versenynek hiánya lehetővé tette a régi munkakészülékek s régi eljárás megtartását. Kétségtelenül gyakran tetemesen növelhették volna nyereségüket, ha régi eszközeiket újakkal váltották volna fel, melyek szemeik előtt voltak, vagy melyeket legalább ismertek; de előnyösebbnek tartották a nagy tőkét, melyet az átalakítás legtöbb esetben igényelt volna, a vállalatba nem dugni; gyakran pedig nem is lettek volna képesek a szükségelt tőkét előteremteni. A közgazdaság történetében helyet érdemlő tény az, melyet egyik kitűnő francia iparos, Dolfus, néhány év előtt közölt, midőn ugyan is gyárában az elavult pamutorsókat új rendszer szerint készültekkel pótolván, a régiék megvásárolására nézve más iparosoktól ajánlatokat kapott. Dolfus szükségesnek tartotta az illetőket figyelmeztetni, hogy az átalakítás nem ok s pontos kiszámítás nélkül történt, és hogy az eredménnyel meg van elégedve. Mindamellet a vevők nem mondtak le szándokukról, mert — mint mondák — a nyereség kisebb lesz ugyan, de mindamellet mégis kielégítő, hála a védvamos törvényhozásnak, mely a fogyasztót kényszeríti náluk venni.

Az 1860-ki angol-francia kereskedelmi szerződés a francia kereskedelmi politikában szabad irányt nyitott meg, vagyis a hazai versenyt a világversennyel váltotta fel, s ez elegendő volt arra, hogy a hátramaradás megérintett okait legyőzze.

A Dolfus által közölt eset, mint egy példa a sok közül, s a Chevalier által erre tett megjegyzés, a szabad kereskedelmi rendszernek legerősebb érvét tartalmazzák, a védvám-rendszerrel szemben. Az utóbb nevezett rendszernek legbuzgóbb pártolója sem tagadhatja el azon igazságot, hogy a behozatali vám, akár iparvédelmi, akár pénzügyi céljai legyenek, a verseny korlátozása által lassítani fogja a haladást, noha csak lassítani, de nem megakasztani; mert — mint Dolfus példája is

mutatja — a védvám mellett s a belföldi versenynyel szemben is előnyös a haladás, mint ő belátta s belátták mások is; bizonyosnak tekinthető továbbá, hogy ama francia iparosok a régi kereskedelmi politika mellett is, a Dolfus és az őt követők versenye által, noha később mint a külföldinek hozzájárulása mellett; kényszerítve lettek volna, az új módszerekhez áttérni. Mindamellett bizonyos marad, hogy a behozatali vámok e tekintetben lassító hatással bírnak. S ez, — ismételjük — a védvámrendszer elleni minden érvek közt a legerősebb. Hogy e hátrány, adott esetekben, mennyire ellensúlyoztatik a rendszer előnyei által, olyan kérdés, melynek megvitatása itt nem volna helyén,

A földművelés állapota, az itteni, más iparágakhoz képest, csekély haladás, Chevalier nézete szerint, azon helyzetnek tulajdonítandó, melyet a földművelő lakosság évezredekig foglalt el a társadalomban; s a társadalomnak méltán vétkül róvja fel a lenézést, a soknemű zsarolást, mely a római birodalomban, a középkorban, s még a legutóbbi századokban is változatlanul a földműves-osztály része volt. Mindamellett, noha azon körülmény is, hogy e század eleje óta, Európa különböző országaiban, a jobbágyfelszabadítás óta félreismerhetlenül emelkedett ez iparág állapota, igazolni látszik e nézetet: mindamellett talán nem lehet kizárólag az említett okoknak tulajdonítani a haladás lassuságát. Mert ha igaz, hogy a föld művelői képezték a társadalom legalsóbb osztályát, viszont annak tulajdonosai képezték a legmagasabbat, és tudjuk, hogy a múlt századokban is ez osztálynak nem egy tagja, különösen kisebb birtokú, személyesen vezette a gazdasági műveleteket. A jobbágyi kötelezettségek gyakorolhattak itt hasonló hatást, mint a gyár-
iparban, p. o. Dolfus által közölt esetben, a védvámok; munkaerő soha sem hiányzott, meg volt az vásárolva, mint látszék örök időkre; versenytől a munkás-kéz után való keresletben, nem kellett tehát tartani, s ennél fogva nem volt — az akkori belátás szerint — ok a termelési erő növelésére törekedni, melynek következménye a különben is elegendő munkaerő egy részének hevertetése lett volna. Míg a régi módú orsókát használni lehetett, nem jutott eszébe senkinek, hogy túladjon rajtuk. De midőn a társadalmi rend megváltozta után a munkaerőt

pénzen kellett megvásárolni s a kereslet drágítani kezdte azt, a törekvések csakhamar a termelési erő növelésére irányultak, s nem lehet mondani, hogy az eredmény elmaradt volna. Hogy mindamellett a földművelésben való haladások még most sem oly feltűnők, mint a minőket más iparágakban tapasztalunk, az a mezei gazdaság belső jellegének tulajdonítható, mely röviden: mindig a természet működésétől függni; míg más iparágaké: a természet erőit szolgáltatni.

A következőkben Chevalier a földművelés emelkedésének különböző előfeltételeit és akadályait részletezi, melyek azonban szorosán Franciaország viszonyaihoz vannak alkalmazva. Ezek szerint nem egy tekintetben kedvezőbb a földművelés helyzete nálunk, mint Franciaországban; így a francia Crédit foncier, úgy látszik, nem teljesíti feladatát e névhez híven; eddigi, noha nagy mérvű működése inkább városi háztelkekre szorítkozott. Hasonló panasz nálunk nem emelkedhetik; a földhitelek állapota Magyarországon, a viszonyokhoz képest, a lehető legjobb. Csökkenti továbbá Franciaországban a földbirtok értékét, különösen a kisbirtokét, az eladásnál fizetendő magas illeték, mely különösen a földbirtok rendkívüli felaprózottsága miatt terhelő. E tekintetben is elmondhatjuk, hogy viszonyaink kedvezőbbek.

A következő fejezetek egyikében a bortermelésről van szó, s itt meg van említve, hogy nagy jövő vár, úgy látszik, a gazdag, igen kellemes magyar borokra, melyek közül némelyek nélkülözik ugyan azt a tüzet, mely az angolokat gyönyörködteti, de melyre másutt kevesebb súlyt fektetnek.

Röviden, csupán a legfontosabb tényeket említve, mentünk át a munkának gyakorlati részén; rendszeres kivonatolása ennek nem lehet, mivel ez már maga a lehető legtömörebb kivonat a jelentések roppant anyagából, és gyakran csak néhány sorral említi meg a fontosabb újításokat is, melyeknek hosszú során siet végig. A munka 3—7. szakasza ismét elméleti. Mélyen beható s általános érdekű megvitatását találjuk itt a közgazdasági haladás legfőbb tényezőinek és segédesszükségeinek. Első helyen a munkaszabadsággal foglalkozik, melyet teljesnek kíván, és melyet teljesnek csak az állami szabályozások megszüntetése után tarthat. Az ide vonat-

kozó kormányi rendeletek sokasága, a védvámok, a termelést terhelő adók, mindannyi akadályok. Így a fogyasztási illetékek, a nyers- vagy tüzelő-anyagra vetett illetékek, melyek ha országosak, azaz az egész országra különbség nélkül vannak kivetve, az iparost képtelenné teszik a külföldi versenyt akár a kül-, akár a belpiacon kiállani, ha helyiek, azaz ha egyes városok kapuinál szedetnek, a legközelebbi versenytársak concurrentiáját kiállni teszik képtelenné az iparost.

A nemzetközi csere szabadsága, vagyis a szabadkereskedelem, egyike a munkaszabadság legérdekesebb jelenéseinek. A 19. század második felében túlnyomóvá lett a szabadkereskedelmi irányzat, és Chevalier, mint annyi más kitűnő közgazda szerint, ez időszak méltó büszkesége. Ez elvet, e fogalmat, mely körül az utóbbi századokban, de a jelenkorban is, a közgazdasági viták leghevesebbjei, a legnagyobb horderejűek folytak, következőleg definiálja Chevalier: minden népek kereskedelmi és ipari solidaritása, mindenki minden szükségének legjobb kielégítése végett. Ha ez értelmezés minden körülmények közt találó, az elv valóban nem költhet többé jogos ellenmondást sehol. De a francia és angol közgazdák sokkal inkább a saját hazai viszonyaik benyomása alatt állnak, semhogy náluk teljes objectivitást lehetne feltételezni. Az általuk idézett, s a szabadkereskedelem gyakorlati alkalmazása folytán tett tapasztalatok is, kivétel nélkül a két ország közgazdasági történetéből vannak merítve. E benyomások alatt állva, e tapasztalatokból kiindulva, nem lephet meg Chevalier, ha erősen kikél az Egyesült-Államok vámpolitikája ellen. „Az Egyesült-Államok, a kincstári jövedelmek szaporításának csalfa ürügye alatt, néhány év óta vám tarifájukat tetemesen emelték. Ekként a legtúlzottabb védrendszer virágozik az új világ nagy köztársaságában, minek folytán legmélyebb nyomorban sinlődnék a déli államok, melyekre nézve a munkaeszközök s általában a gyártmányok árában való minden könnyebbség, valódi jótétemény lenne; míg a nyugoti államokra nézve, melyek kizárólag földművelők, az egész úgynevezett védrendszer csak szín és ámtás, mint-hogy oly terület mellett, mint az Egy. Államoké, tarifafételek nem lehetnek képesek a földtermények árát emelni. E

nagy nemzet részéről a védvamos buzgóság e túlaradozása, csodálatos balfogás. Egyébiránt a belső verseny rugója, mely igen erős, részben mérsékli e balfogás káros következményeit. Jogosult a remény, hogy e rendszer kivétel, mely ellen mindenki küzd s mely nem tarthat soká Éjszak-Amerikáaan a szabadságnak valódi hazájában stb.

Midőn Chevalier elismeri, hogy a belső verseny rugója részben mérsékli a rendszer káros következményeit, tetemes concessiót tesz az általa megtámadott elvnek, minthogy tudva van, hogy a védrendszer elfogadása óta sok iparág, mely csak tengődött, bámulatos virágzásnak indult, és sok más egészen új keletkezett, melynek, a teljes megérés minden előnyével bíró külföldi verseny, első csiráját sem engedte kifejlődni. Ebből önkényt következik, hogy a védrendszer fenállása mellett a belső verseny mindinkább erősödni fog s ha most v é s z e s, csakhamar t e l j e s e n fogja ellensúlyozhatni a „balfogás káros következményeit,“ s a virágzó belipar, a sűrű munkás népeesség, (mert eltagadhatatlan, hogy magas munkabér két módon mozdítja elő a népesedést: bevándorlás és a házasságok megkönnyítése által) oly eredmények lesznek, melyeket előnyöknek nevezni egy közgazda sem vonakodhatik. A nyerstermelő nyugati és déli államok pedig közeli s mindinkább közelebb húzódó eladási és bevásárlási piacokat fognak nyerni. A védvám egy iparral ugyan még nem, de annak előfeltételeivel bíró országban, mindig áldozattal jár, de mely utóbb bő kamattal pótolódik vissza.

Most, midőn a veszedelmes ponton átjutottunk, reméljük, nem leszünk többé azon kellemetlen kényszerűségben, hogy a mély tudományú szerzőnek, kinek fényes elméjét nálunk senki jobban nem tiszteli, ellentmondjunk, mit itt nem kerülhetünk el, ha csak saját nézetünket elhallgatni nem akarunk, mi egy irodalmi mű ismertetésénél nagy önmehtagadást kívánna.

Az anyagi haladásnak egy másik főtényezője a tudomány. A gazdaságok termelésében a testi erőnél sokkal fontosabb szerepet játszik az ember szelleme. Nagy hibát követ el tehát az, ki ipari sikerekre törekedve, szellemi erőinek kifejtését elhanyagolja. Másrészt a kormányok ipari és általában

minden haladás tekintetében, kötelességüket hanyagolják el, ha a lakosságtól, a mennyiben tőlök függ, megtagadják a jó oktatás segédeszközeit, vagy elvitatják tőle a jogot arra nézve, hogy az oktatást maga szerezzé meg magának. Ez annyit tesz, mint a nemzet hanyatlását, az emberi társadalom átalánosságával szemben, előkészíteni. Chevalier, az e tekintetben Franciaországban történeteket taglalva, azon eredményre jut, hogy a mi a népesség nagy tömegének, nevezetesen a munkásosztálynak nevelése végett az elemi oktatás előmozdítására történt, még távolról sem elegendő ; mely következtetés, elvonva az előzményektől, Európának körülbelül minden országára alkalmazható, ha csak a „nem elegendő“ kifejezés némely országok, nevezetesen hazánk állapotát illetőleg, mint gyenge nem utasítandó vissza.

„Mig az európai kormányok tekintetüket nem irányozzák az oceánon túlra, az elemi oktatás ügyében az Egyesült-Államok példáját követendők, méltán lehet szemükre hányni, hogy a polgárisodással szemben egy szent tartozás lerovásával késnek. Pedig az eredmények eléggé tanúsítják, hogy azon államok, melyek a mintaképet megközelítik, a legnagyobb előnyöket meritik ebből. Elérte volna-e Poroszország jelen hatalmi állását, ha az elemi oktatásnak nem szentelt volna oly értelmes szorgalmat? És a Schweiz, sziklás hegyei közt, hálátlan talajon, elérte volna-e jelen virágzását, ha a szövetségi kormány és a kerületi kormányok szóval s tettel nem állították volna fel első népszükségül az oktatást?“

Mi az elemi oktatás irányát illeti, szükséges, hogy a városi és falusi munkások azon tudomány-elemekkel láttassanak el, melyek iparágaikra közvetlenül vonatkoznak. Ha a parasztnak (kit legelőbb kell nevezni, mivel valamennyi közt leginkább el van hanyagolva) a géptanról semmi fogalma nincs, hogy adhasson számot azon gépek szerkezetéről, melyek nélkül a földművelés mai nap, sem az általános szükségnek nem felelhet meg, sem a termelőre nézve nem lehet nyereséges? Ha a gabnatermelő semmit sem ért a vegytanhoz, hogy érthesse meg a trágya alkalmazását? Ép úgy nélkülözhetlenek a földművesre némi ismeretei a növényismének, physikának, meteorológiának, ásvány- és állatismének.

Csak ezáltal kerülhető el számos balfogás csak így találhatja fel magát a földműves temérdek nehézségei közepette. Ne mondja senki, hogy ezek magasabb tudományok, melyek csak rendkívüli értelmeknek hozzájárulhatók. E tudományok gyakorlati része összefoglalható úgy, hogy a legközségesebb fejek is megértik. Az amerikai paraszt, az Éjszaki államokban, ilyen oktatásban részesül s azért foglalkozásához nem kevésbé hű; sőt annyival jobban szereti, minél nyereségesebb.

Szerző ezek után az elemi oktatásnak állapotát Franciaországban festi. Ha a színek, melyeket használ, nem kiáltóbbak a valóságnál, úgy, e tekintetben Franciaország helyzete nem sokkal kedvezőbb mint a mienk: Írás, olvasás, a négy spécies és a katekizmus, a tantárgyak; az oktatási eljárás olyan, hogy a gyermekek börtönnél is kellemetlenebb helynek ismerik az iskolát, melynek korán midőn túl vannak, a rossz rendszer miatt meggyűlölt tantárgyakat, az írást és olvasást, nagy részt egészen abban hagyják. A tanítók helyzete olyan, hogy irigyelhetik a napszámósét; életük fentartására alárendelt foglalkozásokat kell elfogadniok. E pálya oly hálátlan, hogy ha nem mentene fel a katonai szolgálattól, számosan rögtön elhagynák; világos, hogy a kaszárnyaélet iránti ellenszenv nem mindig tanujele az oktatásra való hivattottságnak.

Ha párhuzamot akarnánk huzni a francia és magyar elemi oktatásügy állapota közt, a felsorolt hibákat és hiányokat Magyarországról kivétel nélkül ismételhethetők, és még azal toldhatnók meg, hogy a tanköteles gyermekek nagy része nálunk épen nem látogatja még e tökéletlen iskolákat sem, a többi pedig oly rendetlenül, hogy a tanítók ritka helyen képesek megmondani, hogy tulajdonképen hány tanítványuk van.

A közép és magasabb tanügy állapotát taglalva, szerző szintén kizárólag Franciaország állapotát tartja szem előtt, de a hibák, melyek ellen kikél e részben is a mívelt világ minden országaiban feltalálhatók, a követelmények, melyeket felállít, mindenütt jogosultsággal bírnak. Ez nevezetesen, a középtanintézeteknél a gyakorlati vagyis alkalmazott tudományoknak engedett csekély tér, a classicitás körébe vágó

tudományzakokkal szemben. Az idő, mely ezeknek tanulmányozására fordítottatik, annyival is inkább elveszettnek tekinthető, minthogy e szép, de kevésbé hasznos ismeretek, a tanulóknak csak igen csekély részénél hagynak állandó emléket. A legnagyobb rész, midőn az iskolából az életbelép, elfelejti mit ott tanult, s mire szüksége nincs; a mire pedig szüksége volna, azt nem tanulta. Ha jól fogjuk fel Chevaliert, kívánsága nem az, hogy minden mi csak elméleti érdekekkel bír, teljesen kizárassék az ember figyelemköréből; nem akarhatja a szép iránt való fogékonyságot kiirtani szellemi életünkéből; de tökéletesen igaza van midőn megrója, hogy első helyre és tényleg a nevelés alapjává tétetik, mi teljes joggal bír arra, hogy a szellem recreatiója legyen.

Az anyagi haladás főeszközei közt, harmadik helyen a tőkével foglalkozik, melynek a különböző korszakokban volt felfogását felette érdekesen világítja meg.

A tőke iránti gondoskodás tekintetében, a polgárisult népeket, kevesebb dicséret illeti mint a tudományok művelését illetőleg. A tőke, mely soha sem képződik nehézség nélkül, miután megtakarítást feltételez, még nehezebben őrizhető meg, miután különböző veszélyeknek van kitéve, melyek megsemmisítik, vagy megkevesesítik. A nagy többség nézete még a műveltebb osztályoknál is nem oda irányul, hogy a tőkét azon értelmes szilárdsággal oltalmazza, mely itt mindenki érdekében kifejtendő lenne.

A munkásosztály egy részének a tőke ellenség. Igen sok művelt ember a pazarlót inkább becsüli mint a gazdálkodót, ki tőkét gyűjt. Az elébbi népszerű; utóbbit legalább is kigunyolják. E tekintetben jellemzők bizonyos gyakran hallott, még felvilágosult emberektől is hallott sophismák p. o.: azon nézet, hogy a tulzottabb magán- vagy nyilvános kiadások is társadalmilag ártalmatlanok, mihelyt a pénz nem megy ki az országból, mintha — folytatja szerző — a gazdagság a forgalomban levő éremdarabok számában állna.

Szabad legyen az utóbbi kifejezésekhez egy megjegyzést csatolnunk, nem czáfolatul, hanem kiegészítésül, nehogy egy, talán könnyedén oda vetett mondat félre magyarázassék. Igenis a nemzet gazdagsága és a forgalomban levő ér-

medarabok sokasága, valóban szorosan összefüggnek, s egy a világforgalomtól el nem szigetelt országban, nem képzelhetjük egyiket a másik nélkül. Gazdagság nemzetnél úgy mint egyesnél, annyi mint képesség sokat venni. A pénz nem egyéb mint értékek praeservatora; oly tárgy, melyben bizonyos mennyiségű munka eredménye rejlik; azaz látens benne, mint a kőszéndarabban a nap heve, mely azt termelte, s mely bármikor felszabadíthatatik s hasznossá tétethetik; így a pénzben rejlő munka felszabadul kicserélése perczében; a megvett tárgy lesz a munka eredménye. A kifejtett munka tehát a pénznek viszonylagos mennyiségében is okvetlenül nyilvánul; eszköz lévén a munkaeredménynek munkaeredményért való kicserélésére, képessé tesz sokat venni, tehát tagadhatlanul gazdagság jele. Ezt Chevalier, ama oda vetett mondat daczára, minden kétségen kívül elismeri. De az improductiv kiadások káros következménye épen abban is nyilvánul, hogy a forgalomban levő pénzdarabok mennyiségére is — feltéve, hogy egy országban aránylag több ily kiadás történik, mint másokban — csökkentőleg hat, minthogy a pénz munka-eredményét képviseli, az improductiv kiadás pedig nem egyéb, mint munkaeredmény megsemmisítése vagy munkának eredményt nem nyújtó irányba való fordítása, a mi egy tizezer forintba kerülő tűzjáték, tizezer forintot érő búzakazalok elégése, néhány rőf csipke gyártása tizezer forinttal megfizetett munka által, közgazdasági hatásukban azonosak. Ha ekként, legyen akarva, legyen akaratlanul, sok munka vész el eredménytelenül, a pénz mennyisége megcsökken, mert a munka eredmény után való szükséglet megmaradván, a külföldön tett munkaeredményével kell azt kielégíteni, melyért cserébe ekkor pénzt kell adni s ez ily esetben, a nemzet tőkéjét képviseli.

E kitérés után, átmegyünk azon fejezethez, melyben a tőkének az ókori értelmiség által való felfogását tárgyalja szerző. A gazdagságra való törekvést nem becsülték azon nemes és büszke lelkek, melyek az ókor büszkeségét képezik. A római öserény aranykorában, e nemzetnek legkiválóbb férfiai keveset birtak, s többet nem óhajtottak. E kezdetleges állapot változott, midőn Róma, hódítás útján, gazdag orszá-

gok urává lett. A tekintélyes rómaiak, a gazdagság élvezel megismerkedve, és hirtelen s játszva ez élvezek megszerzéséhez roppant eszközöket is nyerve, tulzásig hajhászták azokat. A fényezés csakhamar örületes alakot öltött. Folytathatása végezt a meghódított tartományok kiméletlenül zsaroltattak, s kiszivattyúztattak. A gazdagság, ily forrásból származva s így használva, becsületos emberekben valóban csak undort költhetett. Ez megmagyarázza a sikert, melyet a stoikusok tanai magasabb szellemeknél arattak. Ez iskola tanainak köszönheti az emberiség a nyugalomnak a római császárság alatt élvezett egyetlen pillanatait, azon korszakban, melyet Nerva nyit meg, s M. Aurelius zár be. Azonban hideg philosophia volt ez, és csak felvilágosultság és lélekerő által kitünő kevés férfinak hozzá járulható.

Midőn a kereszténység tanai foglalták el a kedélyeket, a hívők nem csupán megvetették a földi javakat, de romlás eszközeinek is tartották azokat. Gazdagnak lenni hiba vagy vétek volt, melytől tisztulni kellett, a javakon — kegyes czélok vagy a közönség részére való — túladás által. A kor e szelleme, mely a földi előnyöket visszautasította, eredményezte az asketismust; az önkénytes szegénységet, az önkénytes nélkülözéseket követte az önkínzás. Utóbb a gazdagság iránti nézet módosult, és az alamizsnaosztogatás kötelezésére irányult, mely legfőbb erénynek nyilvánított, a közszellem akkori vezérei, a keresztény hitszónokok által; ez volt minden érdemek közt a legnagyobb, s mennyország legegyszerűsebb útja. Az ókor nézeteihez képest, mikor a szegények segítése csak igen ritkán és sohasem testvériesen gyakoroltatott a gazdagok által, ez haladás volt; de a jövő titka nyilván nem a gazdagságnak ez alkalmazásában rejlett.

Az alamizsna tulbecsülése eléggé bizonyítja, hogy a javító erő, mely a munkában rejlik, a keresztény társadalom kiváló teremtoi előtt mellékes volt. És mégis, a munkáról való fogalmukban jóval feljebb emelkedtek, mint az ókor legnagyobb bölcselei és legkitünőbb szellemei. Cicero, Plato és Aristoteles az anyagi munkában alázó foglalatosságot láttak. E nézetet kezdettől fogva visszautasították az aposztolok, szóval és tettel. Nézetük horderejének teljes öntudata

nélkül közelítették meg a jelenkori tanokat a munkáról. Elmulasztották a felállított követelményekből azon következtetést vonni, hogy a szegények helyzetének javítása a munkában van, s hogy a munka azon bűvös szer, mely majdan meg fogja változtatni a népek lételét.

Csupán az újkornak volt fentartva az emberi munkát, nagyszerű hivatásának, a nemzet vagyona és egyesek jólétére való befolyásának egész terjedelmében felfogni és kimutatni. Csupán az újkorban is volt lehetséges a gazdagságot, mint tőkét, azaz reproductív és szinte végtelen szorozó erejében helyesen megítélni. Csak rövid idő óta ismerik fel legalább felvilágosult emberek, a gazdagságot annak a mi: polgárosító hatalomnak, mely előmozdítja a néptömegek emancipációját, még akkor is, mikor a tőkepénzes ez eszmétől egészen idegen és önzésében tisztán csak személyes érdekeivel törődik.

A közép korban a háborút viselő kaszt tulhatalma, mely a munkát a harci erőnek, annak érdekeit mindenkor ez érdekeinek rendelte alá, nem engedte, hogy a munka mint az emberiség létének főtényezője ismertessék el és becsültessek. Csupán a 18. században történt meg azon nagyszerű, korszakot képező esemény, mely a népek lánczait megtörte, s a haladás akadályait ledöntötte vagy megingattatta: a francia forradalom, mely némi rázkódtatások után, megsemmisíthetlen elvek uralmát alapította meg. Noha ez elvek Franciaországban valamint Európa egyéb országaiban is csak tökéletlenül alkalmaztattak, ez elvek mégis a legkülönbözőbb tereken is a legjelentékenyebb eredményekre vezettek; különösen pedig azon kérdésre nézve, mely jelenleg foglalkodtat bennünket: a tőkeképződésre nézve.

A gazdagság jelleme és főhaszna abban áll, hogy nagy terjedelemben, mint tőke, tehát teremtőn lép fel. A tőkének köszönhető az ipar nagyszerű haladása, mely oly roppant néptömegek lételét és jólétét biztosítja. A gazdagság ez alkalmazásának előnye az alamizsnaosztogatáshoz képest, szembeszökő. Az erre fordított gazdagság csak egyszer szolgál s használata által megsemmisül. Emellett az alamizsna ritkán gyakorol kedvező befolyást az elfogadóra. Nem ösz-

tönzi arra, hogy önmagában keresse önfentartása eszközeit, hogy önmaga küzdje le haladása akadályait. A társulat haladása szigorúbb fegyelmet követel.

A gazdagság felfogásának és alkalmazásának korszakai, röviden jellemezve, tehát következők: a rómaiak alatt egyéni élvezeknek és a nagyok pompaszeretetének szolgált: felette önző volt tehát. A kereszténység befolyása alatt az önzés enged a jóakaratnak és szánalomnak; a gazdagság alkalmazásának eszméjévé az alimizsna lesz, mely a szenvedéseket enyhíti, de az elfogadót erkölcsileg inkább süllyeszti, mint emeli. Ma a gazdagság legjelentékenyebb alakja a tőke, mely önmagát folytonosan növeli, a jelent és jövőt javítja, a társadalom erkölcsi erejét kifejti, valamint az egyesét, s a szabadság és igazság alapjává válhatik.

Mint a jólét főtenyezője, a tőke a kormányok részéről a legnagyobb kiméletet érdemli. Mind az mi mennyiségében vagy hatásában csökkent, mint p. improductiv kiadások, s minden felett a háború kárhoztatandó.

Az anyagi haladás ezen tényezője után, annak segéd-eszközeiről szól, melyek: a közlekedés javított eszközei, a hitelintézetek és a munkafelosztás.

A hajózás körül, mint jelentékeny haladás tűnik fel, hogy utóbbi időben a gőzösök használata, a vitorlásokkal szemben, az áruszállításnál is terjedt, melyre előbb költségesek látszott.

A vaspályáknak nagy, tulbecsülhetlen előnyeként említi meg szerző, hogy a hatalmasan szervezett társulatok, milyen most a vaspálya társulatok többsége, szállítási képessége korlátlan. Egy nagy társulat rövid határidő alatt mindent szállíthat, mit csak akar, a mennyit a közönség csak kíván. Szerzőnek ezen kétségtelenül helyes nézetéből közvetlenül foly, hogy a magyar-osztrák vaspálya-társulatok, nem „hatalmasan szervezett társulatok“; ezt a gabonaszállítás idejében évről évre ismétlődő véghetetlen nyomoruság bizonyítja.

A közlekedési eszközök javulásának hordereje, oly tárgy, melynek nem volt szabad e munka keretéből hiányoz.

nia, de e mellett sokkal ismertebb, semhogy szükségesnek látszanék itt hosszasabban foglalkozni vele.

Kevésbé, mint közlekedési eszközökkel van, a polgárisult államok legnagyobb része ellátva hitelintézetekkel. Sajnos hézag ez, melyet mielőbb ki kell tölteni. Jó hitelszervezet, tevékeny, iparos lakosságra nézve épen oly szükséges, mint a vaspálya hálózat. Ennek oka, hogy bankok dolgában, a kiváltságosság, a monopólium, eddig még kevésbé van az iparszabadság elve által megveretve, mint egyéb iparágakban, sőt az európai államok legfontosabbjaiban még teljesen virágzik, noha ostromolva. A bank-monopólium védői fegyvereiket ugyan onnan szedik, honnan minden más monopólium védői. Hogy mindamellett és daczára annak, hogy néhány kisebb európai államban (p. o. Skótország, Schweiz, Belgium), és Amerikában az ellenkező nézet jogosultsága gyakorlatilag bebizonyult, mégis eddig szerencsésen küzdhettek, onnan származhatik, hogy e kiváltság osztogatása a folyvást pénzszükségben szenvedő kormányoknak nagyobb pénzösszegeket jövedelmezett, mint bármely más kiváltságé. Minden nagy kiváltságos bank alapítása, a jegykiadási jognak államkölcsonre való fordításával kezdődött, mely vissza nem fizetett kölcsön mellett csak a kizárólagos szabadalom tarthatja fen a bankot. A kormányoknak tehát e kettő közt kell választaniok: Visszafizetni a kölcsönt, vagy fentartani a monopóliumot s ez utóbbi könnyebb.

A munkafelosztás a legnagyobb szolgálatokat tette az iparnak és hozzá járult az ember termelési erejének neveléséhez. Absolut előnyt ad, midőn arról van szó: egy adott intézetben, egy többé vagy kevésbé komplikált műveletet észszerűen felbontani. A termelés javul, egyalakubb és jóval olcsóbb lesz, ha ugyanazon tárgy egymásután különböző munkások kezein megy keresztül, kiknek mindegyike egy külön műszerrel ellátva, külön feladatot teljesít, mintha az egész munkát egy ugyanazon kéz végezné. A munkafelosztás elvének további következetessége, hogy: ha valamely iparág, valamely helyiségre nézve túljelentékenynyé lett, előnyös azt több részre felbontani, melyeknek mindegyike a gyártás egy bizonyos csoportjához utaltatik. Ez történik Angolor-

szágban az oly nagy kiterjedést nyert pamutiparban. A főnással az intézetek egy külön sorozata foglalkozik, s ezek mindegyike ismét egy korlátolt mennyiségével a fonalszámoknak. Az intézetek egy második sorozata foglalkozik a szövással, s itt ismét mindegyik egy bizonyos alosztályhoz tartja magát, a mennyiben csak bizonyos fonalszámokat dolgoz fel és csak bizonyos nemű szöveteket készít. Egy harmadik sorozat foglalkozik a szövőszékből fehéren kikerült szövetek színnyomásaival, s ezek ismét faj- és minőség szerint, különlegességekkel bírnak.

De még tovább is vitetik a munkafelosztás. Vannak termelvények, melyeknél a munka egy része e városban, vagy ez országban, a további munka pedig más helyen, gyakran nagy távolban végeztetik. Így Angolország a világ minden részeibe küld pamutfonalakat, melyek szövetekké gyártatnak fel. Franciaország Rheims városában az Ausztráliából Londonon át hozott gyapju fonalakká fonatik, s e fonalak Skótországba küldetnek s csak itt gyártatnak fel szövetekké. Ily esetekből azonban nem kell általános következtetéseket vonni a munkafelosztás ily mérveinek hasznosságát illetőleg, melyek ilyenkor bizonyos, szinte egyéni képességek által igazoltatnak. Nincs például ok, hogy az értelmes és szorgalmas skótok, kik a pamutfonásban oly ügyesek, mért ne fonhatnák meg a gyapjút maguk is. E viszony csak onnan származhatik, hogy e pillanatban véletlenül oly emberek dolgoznak Rheims gyáraiban, kik e műveletet különös szorgalommal viszik véghez.

A következőkben szerző annak szükségére utal, hogy bizonyos államok kizárólag nyers termelésre szorítkozzanak. A munkafelosztás elvének ennyire terjesztése, egyike a jelenkori közgazdák közt legtöbb vitára alkalmat adott kérdéseknek. A nélkül, hogy e vitát itt újra felmelegíteni akarnánk, az „*audiatur et altera pars*“ értelmében, Chevalier nézete mellett idézni fogjuk néhányát, az ellenfél érveinek is.

Az Egyesült Államok déli része, mely 1861-ig kizárólag látta el Európa gyárait pamuttal, nem volt képes e termelvényét felgyártani; épen oly kevésbé Ausztrália és a La Plata államok az általuk termelt gyapjút. A lakosság ritka

volta magyarázza meg és indokolja ez egyoldalúságot; hibát követ tehát azon állam, mely mesterséges eszközökkel s talán egy sűrűbben lakott országrész kedvéért, de a többinek rovására, igyekszik ez állapotot változtatni.

Az egyoldalú termelés ellenségeinek érvei ismeretesek. A legfontosabb közöttük az, hogy ha egy helyről valamely anyag folytonosan elvételik, (mint ez a kizárólag nyers termelő országokban történik, melyek kivitelre vannak utalva,) és vissza nem pótolatik, ez anyagnak természeti tartaléka elébb-utóbb kimerül, s vele az országnak egyetlen segédforrása. Ez történik a nyers termelő ritkán lakott országokban, melyek terményei külföldön fogyasztatván el, s a lakosság ritka, a munkaerő drága lévén, a folytonosan kizsákmányolt föld nem trágyázthatatik. További hátrány a messzire szállított terményekért és messziről hozott gyártmányokért fizetendő magas szállítási bér. Végre az önállóság hiánya, mely politikai vagy közgazdasági bonyodalmaknak, s azok visszahatásának inkább teszi ki az egyoldalú termeléssel bíró országot mint mást.

Ezek daczára el kell smerni, hogy vannak országok, melyeknek egyelőre lehetetlen más rendszert követniök. Tökéletesen igaz, hogy Ausztráliának és a La Plata tartományoknak a nyers termelésre kell most szorítkozniok. De nincs ok ez országoknak azt tanácsolni, hogy ez állapotnak megváltoztatásán, p. o. gyarmatosítás, s általában a lakosság sűrítésére célzó intézkedések által ne igyekezzenek. Ott pedig, hol mint hazánkban, a népesség már meglehetősen sűrűséget ért el, ott az egyoldalú termelés mellett megmaradni, kevesebb ok van mint másutt, minthogy a baj könnyebben orvosolható.

Egyébiránt a következőkben Chevalier elismeri, hogy a termelés sokoldalúsítására irányzott, s az országonkénti munkafelosztással ellentétes törekvésnek is van jogosultsága, de azt kívánja, hogy a törvényhozás ne istápolja e törekvést, a közönség rovására. „A felosztásnak szabadon és természet szerűen kell történnie. Üvegházi ipar nem ér semmit. Az olyan ipar, mely csak mesterséges eszközök által tartatik fen, nem gazdagítja meg, hanem sarcolja az országot.

Ekként a polgárisodásban két ellenkező irányzat létezik. Egyik arra ösztönzi a népeket, hogy a szükségleteik által kívánt czikkeket egymásközt oszszák fel, akként, hogy mind-egyik valamennyi számára azt termelje, mit legjobban tud termelni. A másik irányzat arra ösztönzi a népeket, hogy minden termelést legalább hasonlók által, sajátítsanak el, ha ugyanazt lehetetlen termelniök. Az utóbbi irányzatban nem lehet hibát találni, mihelyt lemond arról, hogy szabadalmak által, a közönség rovására mozdíttassék elő, mint a védvám-rendszer kedvezményei által történt.“

Közelebbi vizsgálat után erősen kifejezett ellentéteit lehet feltalálni azon munkafelosztásnak is, melynek czélja, hogy egy ugyanazon cikk elkészítése, különböző, egymástól egészen elválasztott intézetek közt osztassék el. Léteznek virágzó és szép jövőt ígérő intézetek, melyek egy igen bonyolódott termelés összességére kiterjeszkednek. Vannak, melyek több sorozatát teljesítik olyan műveleteknek, melyek mindegyike külön iparcsoporthoz tartozik. Melyek például a nyers pamutot veszik s a teljesen kész szövetet adják el. Még gyakrabban fordul ez elő a gyapjú- vagyis posztóiparnál. Továbbá vannak Franciaországban vállalatok, melyek a kőszén- és vasérczelepek kizsákmányolásától, a gőzmozdonyok és hajógépek gyártásáig, magukba foglalják a vasipar minden ágait. E központosítási kísérletek fényes sikerei lefegyverzik a kritikát, de megfajtatandó, hogy ily intézetek rendkívüli képességgel bíró vezetőt és kitünő segédszemélyzetet igényelnek, míg a munkafelosztás rendszere közepszerűségeket is eltűr, s ennél fogva az esetek többségében alkalmasabb.

A felsorolt tényezők és segédeszközök által gyarapodott termelési erőnek kedvező befolyása van a politikai és társadalmi feladatok megoldására nézve. A tudomány és tőke hozzá járultával legyőzhetők jelenben olyan akadályok, melyek elébb áthághatatlanoknak tartattak. Ezáltal lehetséges volt olyan problémákat megoldani, melyek az általános politikát s a nyilvános rendet illetik. Ilyen p. o. hogy az Antilákön a cukoripar fentartkatta magát, a rabszolgaság eltörlése után. A tőke és tudomány tették lehetővé a néger mun-

kásokat chinai kulikkal pótolni, és az európai répaczukorral való versenyt kiállni, helybeli gyárak felállítása által, melyek új eljárási módoruk folytán, nagyobb czukortartalmat képesek a nádból kivonni, mint a régi szerkezet szerint lehetséges volt. Egy más példa a suezi csatorna építése, e soká lehetetlennek tartott feladat, mely csak roppant tőke s a géptan mostani állapota mellett létesülhetett.

A tulajdonképeni ipari haladáson kívül, az utóbbi évek egész sorát hozták a politikai és erkölcsi tényeknek, melyek az anyagi fejlődésre, a jólét fokára, melyet a munkatevékenyek közt elterjesztettek, nagy befolyással voltak, s még nagyobb lesznek. A politikai és társadalmi intézmények, az államok nagy részében élesen kifejezett változásokat szenvedtek, melyek folytán a falusi és városi munkáslakosság viszonya a társadalommal, sőt még a hatósággal is, tetemesen módosult. Az ipartelepek tulajdonosai közt nemes és értelmes jóakarát szelleme terjed; a munkásnak nem csupán anyagi helyzete javul, de emberi méltósága, önérzete s ezzel az erkölcsi érzet is emelkedik.

A rabszolgaság eltörlése Amerikában, a képviseleti rendszer elfogadása az európai államokban, a politikai jogok kiterjesztése a munkásra (Franciaországban) oly tények, melyek a munkás osztály értelmi, erkölcsi és anyagi haladását előmozdítják. A közoktatás, különösen az elemi is, nagyobb figyelem tárgyát képezik.

A méltóságteljesebb politikai állás, melyet a munkás osztály elért, arra ösztönzi, hogy saját erőfeszítése által javítsa helyzetét. A városi munkások új remények által lelkesítve, s ezeknek teljesülését előkészítendő, az egyesüléshez folyamodtak. Munkásegyletek alakultak, minden más társadalmi elem kizárásával. Céljukra nézve háromfélék, u. m. olyanok, melyek ipari működést tűztek ki, továbbá úgy nevezett fogyasztási egyletek, melyeknek célja a tagokat életszükségleti cikkekkal kedvezőbb feltételek mellett ellátni, mint ha boltban vesznek; és végre a népbankok, melyek Schultze-Delitzsch hazafias működése folytán különösen Németországban vannak elterjedve. Az egyesülés, mint ez már eléggé el van ismervé, sok irányban tetemesen képes az

ember erőt, segédforrásait tetemesen szaporítani, és nagy eredményekre vezethet; de az egyesülés alapjának egészségesnek kell lennie, hogy virágozhasson; összhangban kell állnia az emberi természettel s a társadalmi renddel.

E tulajdonokkal bírnak a fogyasztási egyletek, melyeknek tökeszükség'ete nem haladja túl a tagok erejét, vezetők sem igényel rendkívüli telettséget s ismereteket. Rendtartás és becsületesség elegendők az egyesület kielégítő vezetésére. A siker nem is maradt el, s az ily nemű egyletek kedvező eredményeket tudnak felmutatni.

Nehezebb feladat a termelési egyleteké. Itt jelentékeny tőkére van szükség, vagy ennek hiányában hitelre, mely nem minden országban szerezhető meg könnyen. Ép oly szükséges, hogy a vezetésre tehetséges és erélyes emberek találhassanak, kiknek nagy hatalmat kell engedni.

Egyik legjobb szer az egyletek sikerének biztosítására, nevezetesen ott, hol a tagok nem tesznek össze jelentékenyebb tőkét, a tagoknak egyetemleges kötelezettsége. A fogyasztási egyleteknél az egyetemlegességben semmi aggasztó nincs; a művelet egyszerű s rossz eredményétől nem szükség tartani; ha csak az egylet vezetője nem követ el sikkasztásokat. Nagyobb a veszély a termelési egyleteknél; lehet valaki igen becsületes és azért rosszul vezethet egy gyárat.

A németországi népbankok képviselik a legnevezetesebb erőfeszítést, melyet a munkás osztály helyzete javítására tett, noha nem kizárólag a munkások művét képezik; kisebb iparosok, sőt más osztályokhoz tartozó egyének is részt vettek, mint alapítók, társak vagy felek. Az összeszerzett tőke tehát nem egyedül munkásoktól származik, mi különben a vállalat érdeméből és hasznosságából nem von le. Félreismerhetlen haladást képeznek a népbankok, a takarékpénztárakhoz képest. Az elébbiek legkiválóbb előnye abban áll, hogy a munkásnak oda betett pénze, saját iparát termékenyítheti, minthogy a termelési vagy fogyasztási egylet, melynek tagja, a bank hitelezői közé tartóztatik.

A munkásegyleteknek egy, az eddig említettektől lényegesen eltérő része, melyet eljárásában és részint céljaiban Chevalier határozottan kárhozzat, az angol „trades

unions.“ Ezek rendszeres és teljes kizárásával minden más osztálynak alakultak egy-egy iparág munkásaiból; céljuk a munkabér felemelését kieszközölni s erre a személyi szabadsággal legellentéesebb eszközök is felhasználtak. Az egyesületekbe nem lépett, vagy annak határozatai ellen cselekvő (p. o. oly műhelyekben, melyeknek látogatása eltiltatott, munkát elfogadó, vagy a vezető bizottság által megszabott bérnél csekélyebbért dolgozó) munkások a legszilajabb üldöztetés, életveszélyeztető testi bántalmak tárgyai lettek. Gyilkosságok, minden nemű merényletek követték el, nem csupán a szabadságukhoz ragaszkodó munkások, hanem az ipartelepek tulajdonosai ellen is. A tények, melyeket szerző idéz, igazolják a rémületet, melyet Angolországban ez egy-letek titkos működésének felleplezése költött. Az orvoslás türelemmel, meggondolással a szokott, törvényes úton ke-restetik.

Noha a kontinensen alakult munkás-egyletek eddig nem árultak el sehol hasonló irányzatot, mégis veszedelmeknek tűnnek fel az olyan egyletek, melyek kizárólag munkásokból alakulnak. Legkívánatosabbak lennének az olyanok, melyek mind a munkaadót, mind a munkaelfogadót magukba foglalják.

Az egyletekkel kapcsolatban említendő meg azon esz-me, mely Franciaországban mintegy 30 év előtt merült fel, és létesítették némely gyárosok által, hogy t. i. a munkások a nyereségben való részesülés által érdekeltessenek az illető vállalatokban. A munkaadók meg voltak győződve, hogy ez által a dolgozó osztálynak nem csupán anyagi és erkölcsi elégtételt adnak, hanem hogy az áldozat, melyre reászánták magukat, kiegyenlíttethetik a munkások nagyobb szorgalma, növekedő és javuló termelés, valamint a nyers anyaggal való nagyobb takarékoság által. E várakozásokat a tapasztalás igazolta. A rendszer alapvonásai a következők: a munkás, úgymint elébb, kapja reudes bérét; ezenkívül az év végén, midőn a tőke kamatai, valamint a mi törlesztésre és tartalékra szükségeltetik, levonatott a jövedelemből, a maradó nyereség, megállapított arány szerint elosztatik a tőke és a munka közt; minden közreműködők, a vezető is, részt

nyernek; kizárva csupán az ideiglenesen, kisegítésre felfogadott munkások vannak. Azon munkás, ki önkényt kilép, vagy elbocsáttatását idézi elő, folyó évi nyereséményrészét elveszti. Szerző ez eljárást teljesen helyesli, de jónak tartaná, ha a munkásnak állhatatossága jutalmaztatnék meg általa, akként, hogy a nyereséményben való részesülés csak bizonyos, az illető vállalatnál eltöltött idő után lépne életbe, s az évekkel növekednék.

Szerény nézetünk szerint e rendszernek van egy árnyoldala. A vállalat tulajdonosa, ki bármily jó alapokon nyugodjék is az, tőkét mégis kiteszi a kereskedelem esélyeinek, s a munkás, ki nem kockáztat semmit, ki csak nyerhet, osztoznak a nyereségen; ez, miután a vállalkozó szabad akaratából történik, nincs a méltányosság ellen, addig, míg a vállalat ügyei kedvezőleg haladnak; de ha bekövetkezik, hosszabb ideig tartozó virágzás után, azon, épen nem példátlan eset, hogy a vállalat jövője veszélyeztetve van, vagy hogy veszteséggel dolgozni kénytelen, vagy csak az is, hogy a tőkének igen sovány kamatját jövedelmezi; a tulajdonos és a munkás érdekei megszűnnek párhuzamosak lenni, a mennyiben az utóbbi teljesen megszűnik, míg az előbbi lesz: minél kevesebbet veszíteni. A dolog ily fordulata, az éveken át megszokott nyereségre való remény megszűnése a munkásra lehangolólag, elkedvelenítőleg hathatnak; a munka bágyadttabban folya, mint ha a vállalat jövedelmében soha sem lettek volna érdekelve; és ha a rendszer általános el lenne fogadva, tulnyomó munkakereslet idejében, bekövetkezhetnék az is, hogy az ily vállalatot munkásai ott hagynák, mint egy elsüllyedsre ítélt hajót. Ez esetben a rendszernek erkölcsileg is rossz befolyása lehetne, mint van mindennek, mi az erkölcsi érzetet próbára teszi.

Felemlítettük ez árnyoldalt, mivel kétségtelenül létezik, de nem mint ha meg lennénk győződve, hogy a rendszer előnyei által nem ellensúlyoztatik. E kérdés eldöntése talán csak tapasztalati alapokon lehetséges.

Egyike a következő fejezeteknek e czímet viseli: „A munkáslakosság erkölcsi állapota.“ Mindenki egyet fog

érteni szerzővel abban, hogy ez állapotnak nagy befolyása van a munkás-, sőt az összes társadalom jólétére és nyugalmára. A munkáskérdés nem csupán gazdasági- és társadalmi, hanem politikai problémákat is foglal magában. A munkások nyilván nincsenek megelégedve sorsukkal. Panaszaiuk mind hangosabbak, követeléseik erélyesebbek és mérészebbek lesznek. Minthogy mai nap, számuknál fogva nagy befolyást gyakorolnak az államban*), felette eszélytelen lenne, e mozgalmat számban nem venni, eltekintve attól, hogy a méltányosság is kívánja, miszerint követeléseik részrehajlatlanul megbiráltassanak, s a mennyiben alaposak, kielégíttessenek.

Egy határozatlan érzet sugalja nekik, hogy az egyesülés enyhítheti szenvedéseiket; de csekély miveltségük miatt ezzel kapcsolatban, tulbuzgalmasan kapnak fel kivihetetlen egyleti terveket. Így a termelési egyletek útján minden bajikon segíthetni gondolnak; a tőkét kiengesztelhetlen ellenségnek tartják, mely vérüket szivattyúzva, rajtuk élődik; hogy az igazság azt kívánja, miszerint ennek részesülése a munkakeredményben, vagyis a tőkekamat megszűnjék. Mintha e részesülés nem egy régebben véghezvitt munkának jutalma volna, mintha ez által nem szüntettetnék meg a tőkeképezésre, a termelés e főtényezőjének alakítására való ösztön!

Nagy része ezen csaló ábrándoknak mellőzhető lenne a közoktatás, nevezetesen a közgazdaságtannak ebbe való felvétele által. Ezenkívül szerző nagy befolyást tulajdonít még a vallási érzületnek is; szerénte ott, hol ez kialakult, a társadalom elveszti a haladás előfeltételét. E nézet indokolását szóról szóra idézzük.

„Csak ott, hol a munka tevékenységében és termékenységében fejlődik ki, lehet a társadalom gazdag, csak itt biztosíthatja tagjainak jólétét. A munka pedig csak úgy érheti el normális kifejlődését, csak úgy fejtheti ki egész hatalmát, ha általános szokás; ha minden ember állandó, parancsoló kötelességnek tartja magára és másokra nézve. Legmagasabb és legrokonszenvesebb nézetét saját kötelességei-

*) Ez leginkább Franciaországra nézve értendő, az általános szavazási jognál fogva.

nek mások és önmaga irányában, a vallásban találja az ember. Tőkék csak azon társadalomban képeztetnek (és pedig tőkék nélkül az ipar lehetetlensége, a munkás szegénysége orvosolhatlan csapások maradnak), hol a takarékoság kedvelt és általánosan gyakoroltatik. De mint legyen a takarékoság kedvelt és általánosan gyakorolt, a tartózkodás és jó erkölcsök szokása nélkül? Ezek azonban csak ott állhatnak elő, hol az okosságon felül, a vallásos érzet magasabb helyben hagyását bírják.

Nem azért idéztük e sorokat szóról szóra, mint ha mély s kétségbevonhatlan igazságok által kiválóknak tartanánk őket; hanem azért, hogy az olvasó egész eredetiségükben felismerje az érveket, melyeknél fogva szerző a vallásosságnak befolyást tulajdonít az ipari állapotokra. Oly kérdés, melyet mindenki csak saját subjectivitása szerént határozhat el: hogy a vallásnál, tuvilági jólétre való utalásával, nem erősebb indítókat tartalmaznak-e az élet esélyei arra, hogy gazdagságra törekedjék egyén és társadalom?

A következő fejezetekben szerző a különböző népek összeműködését közös szükségük teljesebb kielégítésére tárgyalja. Az új világrészeknek, Amerikának és Ausztráliának, az európai polgárisodás színvonalára való emelkedése; a kelet-ázsiai (indiai, chinai és japáni) polgárisodásnak érintkezése az európaival; a felette élénk anyagi és szellemi csereviszony, mely mind ez országok közt a közlekedési eszközök és utak tökélyesülése által fejlődik, oly tények, melyekben a legfőbb résznek érdeme a 19. századot illeti. Mindezek előkészítik a népek és fajok szolidaritásának elve számára, melyet bölcsélet és vallás egyaránt hirdetnek, a végleges győzelmet. Ezen szolidaritás fejlődésének mindinkább több bizonyítékát hozzák az újabb tények. Így a fontos selyem ipart fenyegető hernyókór következményei részben mellőzhetők voltak, a magnak Japánból való behozása által. Az 1861–65-ki pamutszükségen a kelet közreműködése segített. Ebből új kereskedelmi összeköttetések származtak, melyek valószínűleg fen is fogják magokat tartani, mert a népek, ha egyszer a csereforgalom által reá szoktak a jólétre, nem könnyen mondanak le róla. A gazdag termelésű kelettel való csereforga-

lomonál még meglepőbb az, mely újabban a sivar Grönlanddal és Spitzbergával keletkezik; az elébbiben a kriolit, egy érc-nem, gazdag telepei fedeztettek fel, melyből könnyedén előállítható az aluminium, e hasznos fém; Spitzberga kőszéntelepei által van hivatva a világforgalomban és világ termelésben részt venni.

Egy jellemző vonása a jelenkornak és főtényező a földgolyó minden gazdasági kútforrásainak felhasználására a kivándorlás, mely eddig különösen egy áramlatban birt fontossággal, abban, mely keletről nyugatnak tartva Amerika és Ausztrália, különösen pedig az Egyesült Államok határtalan vidékeit hódítja meg a kulturának. Újabban azonban egy másik nagy horderejű áramlat is tör magának utat: a túlnépes, 500 milliónál több lakossal bíró China évente szaporodó kivándorlókat küld Ausztráliába, Californiába és Nyugat-Indiába. Sajnos, hogy e szorgalmas munkások beköltözése nem találkozik az illető államokba oly felfogással, minőt érdemel. Ezek némelyikében a chinai bevándorlók ellen törvények hozattak, mivel versenyük által a munkabér lenyomatik. Mintha ennek csökkenése szerencsétlenség lenne oly országban, hol az ipar emelkedését, a munka roppant drága volta akadályozza.

Más országokban jobban bánnak a chinai bevándorlók-
kal, és remélhető, hogy az angol faj gyakorlatias, felvilágo-
sult szelleme csakhamar mindenütt fel fogja ismerni tévedését.

A forró égöv alatt nagy fontossággal bír a chinai munka, minthogy az éghajlat nem veszedelmes rá nézve, mint az európaira, és minthogy a négernél munkásabb és értelmesebb.

Ha tekintetbe vétetik, hogy a csak 270 millió lakossal bíró Európa a gyarmatosítás történetében mily szerepet játszik, elgondolható, hogy Chinának, közel kétszerannyi lakosával, mily feladat juthat, ha a kivándorlás irányzata fentartja magát, miben kételkedni alig lehet. Nyugat-Amerika és Ausztrália ritka népességű vidékein ez által a munka és termelés is lendületet nyerhet.

Minél nagyobb területeket hódít meg a kultúra, minél több ország nyeretik meg az emberiség szolidaritásának ré-

szére, annál nagyobbak lesznek a közlekedési iparhoz intézett követelések. Egyik legnagyobb horderejűnek elég lesz téve a suezi csatorna átsatása által. Egy második, mely a létesítésnek még csak első csirájában sincs, a panamai szoros átsatása; e terv azonban már erősen foglalkodtatja az Egyesült Államok lakóit, s így alig lehet kételkedni, hogy a kivitel soká késsék. Ide tartoznak azon vaspálya vonalak is, melyeknek feladata leendő az atlanti oceánt a csendes tengerrel többszörösen összekötni.

Más eszközök a népek érintkezésének és csereviszonyának könnyítésére: a postaszolgálat javítása s a postabér mérséklése nagy távolságoknál; továbbá a betű- és számjegyekben, a hossz-, űr- és súlymértékekben, a pénznemekben, a délkör meghatározásában és a naptárban való megegyezés; mindezekre nézve egy közös rendszer elfogadása a népek által. E követelmények egy részének kielégítésére a kormányok már lépéseket tettek. A nehézségek ezek egyikénél sem olyanok, hogy a létesítés reményéről le kellene mondani.

Ekként a gondolatok és tények természetes folyása, munkája végén, szerzőt a kiindulási pontra hozza vissza, mely: népek harmoniája és kölcsönös jó viszony helyreállítása, az érdek szolidaritás és az érzetek s nézletek egyenlősége alapján. Fájdalom, teszi hozzá, a harmonia eszméje Európában még nem túlnyomó. Két erő küzd ma egymással; egyik a nemzetek egyetértésére törekszik, a polgárisodás nagy eszméjének győzelme által; a másik viszályra hajt, melyben az erők, kard és ágyu jogán, gyarapodni remélnek.

A mai Európának a multban sem a béke-, szabadság- és népszolidaritási eszmék terjedtségére, sem a fegyverek és fegyveresek sokaságának összegyűjtésére nincsen párja. Ez ellentét szembeszökő. Felesleges mondani, hogy melyiknek ohajtjuk a győzelmet; nehezebb meghatározni, hogy egyelőre melyiké lesz a győzelem. Meglehet, hogy a világkiállítás, e pompás békezálog, mint fényes meteor, nyom nélkül fog eltűnni; de utóvégre a haladás ügye mégis győzni fog. E meggyőződés azonban nem ok arra, hogy keleti fatalismussal várjuk be a végeredményt. Az európaiakat illeti, a jelen viszonyok

közt a feladat, hogy kezdeményezők legyenek, mint szabad és a szabadságra érdemes népek.

Ma inkább mint valaha — ezek Chevalier bezáró szavai — állanak egy nagy ember szavai, ki kitünőleg beszélt a békéről, noha szenvedélyesen szerette a háborút, I. Napoleon szavai: „Polgárháború most minden európai háború.“

VII.

ERDÉLY NÉPESEDÉSI VISZONYAI

AZ UJABB IDŐBEN, KÜLÖNÖSEN PEDIG
1864-ben.

Dr. Kovácsy Sándortól.

Erdély a közéletnek, erkölcsöknek és szokásoknak oly különféle nemeit sajátítá el, minőket nem igen találunk Magyarországon. Multja, történelme külön tanulmányozást, külön ismertetést igényel; jogélete egészen más alapokkal bír, mint Magyarországé; nemzetiségi és vallási rendszere, az egykor Magyarországéhoz hasonló alkotmányát és közigazgatási rendszerét sokban módosítá, úgy hogy bármennyire összeforrjon is a két ország jelenje és jövője, középmultja mégis (1542-től 1867-ig), a tudományban is külön fog tárgyalatni. Áll ez különösen a statistikáról. Ennek ugyanis célja nem csak az egyes nagyobb, — különállóbb országokat, hanem egyes kisebb vidékeket is tüzetesen ismertetni, ezekről is adatokat szolgáltatni a közönségnek és a kormánynak, hogy ezeknek az alapján a közönség és kormány egyesülten mozdíthassák elő a nemzeti haladást és jóllétet. Bármennyire egyesüljön is tehát a két ország, sőt Horvát-Szlavonország és a katonai határőrvidék is, a statistika mindig külön fogja őket tárgyalni, mert e tudomány csak így éri el célját, csak így felel meg hivatásának.

A bérczes kis Erdély, melyben hegyek, völgyek és folyók oly szép, oly kedvező arányban váltják fel egymást, hogy a szemnek gyönyört, lakosainak kellemes és hosszú egészséges életet nyújtanak, megvan áldva a természet min-

den áldásaival. Mezein gazdag kalászkok nőnek, hegyei ásványokban bővelkednek, s a kis ország mégis évtizedek óta anyagilag és szellemileg csak lassan halad. Távól a művelt világtól, nehéz időket élve, igen megmagyarázható lassú haladása. Egy darabig az újabbkori haladást gátló rendi alkotmányának lerázása, azután az idegen kormány nyüge odázták el a nemes törekvés érvényesíthetését, mely lakosaiban, legalább ezek nagy részében megvolt, és a hosszú korszak alatt Erdély csak erőteljes népesedési viszonyaira mutatható, melyek daczára mindennek, mi őt a haladásban akadályozá, felül emelék minden vele közös sorsban részesülő szomszédjain.

Erdély emlékezet óta három nemzeti területre volt osztva, magyarok-, székelyek- és szászok földére. De e területek mégsem voltak nemzetiségi területek. Mindenik kisebb nagyobb mértékben vegyítve volt mindenik nemzetiséggel, különösen pedig oláhokkal, kiknek külön területük nem volt. Ezek legtöbbször a magyarok földén laktak, azután a szászokén és végre a székelyekén. Ez utóbbi területen csak Aranyos- és Maros-székben laktak többen, Háromszéken kevesebben, a másik kettőt pedig, úgymint Csik- és Udvarhely-széket, épen tisztán csak székelynek mondhatjuk.

Igen jó volna, ha már Erdélyt részletesen kívántuk tárgyalni, hogy az egyes nemzetiségekre kiváló figyelmet fordítsunk, de miután az adatok összeadása a fennebb említett területi elkülönzés szerint történt, mi is csak így ismertethetjük Erdélyt; legfeljebb a kiválólag egyes nemzetiségeket feltüntető kisebb kerületek arányából következtethetünk az egész törzsre, mit mindannyiszor teendünk is.

Hogy a házasságok-, születések- és halálozások arányát könnyebben kísérhessük figyelemmel, e czikk végére igdtatuk azon táblázatot, mely magában foglalja, hogy minden megyében hány emberre esik egy házasság-, egy születés- és egy halál-eset. A szövegben ugyan felhozzuk alkalmoszerűleg az egyes megyéket, de e táblázattal általános átnézetet kívántunk nyújtani.

Erdély területét ezelőtt összesen 997 51 □ geographiai

mértföldre számíták. De az 1864-ik évi új és pontosabb határolás következtében az előbbi szám annyiban változott, hogy a most említett területet 998.05 □ geogr. mfdre kezdték számítani. Ez utóbbi terület nagyságából legtöbb jut a magyarok földére t. i. 627.11 □-, azután a székelyekére 215.48. □- és végre a szászokéra 155.46 □ földirati mfd.

Terrajzilag e területek mindenikén bőven vannak a havasok, de legbővebben a székelyföldön. Innen magyarázható az, hogy a belterjes népesség a székelyföldön kisebb, mint a szászföldön, holott, ha csak a lakható vidékeket tekintjük, a székelyek legalább is oly sűrűn laknak, mint a szászok. Nem lévén célunk Erdély oro- és hydrograph viszonyaival tüzetesebben foglalkozni, legott áttérünk tárgyunkra, miután e megjegyzést a székelyek érdekében megtettük.

Erdély fenemlített területén 1864-ben összesen 2.072,599 ember lakott. E számból jutott a magyarok földére 1.160,398 lélek, a székelyekére 365,298 és végre a szászokéra 546,933. Arra nézve, hogy milyen arányban emelkedik Erdély népessége, itt felhozzuk, hogy az 1857. évi népszámlálás alkalmával csak 1.926,797 lakosa volt, s hogy a szám már 1865-ben 2.095,215-re emelkedett, hét évi emelkedése tehát tesz 168,418, azaz évi 24,059-et, vagy százalékokban kifejezve, évi 1.25—1.26% növekedést mutat. Magyarországgal szemben, hol Dr. Konek szerint 1.06% az évi népnövekvés, Erdély éppen 0.20%-al jobb növekvési arányt ad; sőt Erdély e tekintetben nem csak Magyarországgal vetekedik, hanem ezen felül a birodalom legtöbb tartományaival is, így például Horvát-Szlavonországgal, Csehországgal, Istriával és Morvával, és jóval felülhaladja Krajnát, Karintiát, s Alsó és Felső Ausztriát. — Ez összehasonlítás azonban célunktól messze vezetne, s minthogy e tárgyra még különben is vizsátérünk, nézzük most Erdély belterjes népességét.

A belterjes népességet tekintve 1864-ben egy □ mfdre jutott Erdélyben 2,077 lakos. Az 1857. népösszeíráskor 1,928 volt, 7 év alatt tehát 149 czel emelkedett belterjes népessége. A belterjes népesség meglehetősen különbözik a különböző területeken. Legnagyobb p. a szászföldön, hol 3,518 lakos

jut egy □ mfdre, azután a magyarok földén, hol 1,870, és végre legcsekélyebb a székelyek földén, hol egy □ mfdre csak 1,695 lélek esik általában. Összehasonlítva Magyarországgal, Erdély belterjes népessége kisebb, mint az anyaországé. — Az egyes részeket tekintve, Erdélyben leglakottabbak a szász föld székei, mi újra bizonyítja, hogy ott, hol az ipar fejlettebb — mint Erdélyben a szászföldön — a földterület is lakottabb, mert az összes népesség nincs ugyanazon foglalatosságra szorítva, mint például a székelyek és magyarok földén, — a földmivelésre.

A megyék és székek közt legnagyobb belterjes népességgel bír Besztercze vidéke. Itt 8,931 lakos van egy □ mfdön. Ezután Aranyosszék 3,988-al, Háromszék 2,148-al. Legcsekélyebb népességgel bír Naszód vidéke, hol egy □ mfdre csak 689 lakos jut.

Miután így Erdély területével s általános és viszonylagos népességével megismerkedtünk, áttérhetünk a házassági-, születési és halálozási statistikára. — Lássuk ezeket egyenként :

I.

A házasságok száma ugy 1864-ben, mint általában, kisebb arányt tüntet föl, mint Magyarországbán. Szám ugy, mint Magyarországon is, évenként csökken. A házasságok kevesebb számát, mint alantabb látni fogjuk, Erdélyben azoknak tulajdonítható, hogy az oláhok és szászok itt oly tulnyomó elemet képeznek, mely képes a magyarok több házasságát paralyssalni. — A magyarok házassági kedve körülbelül egyezik a magyarországi aránnyal, de különösen a szászok ritkább házasságai Erdélynek ezen arányát csaknem az osztrák-örökös tartományokéval egy színvonalra emelik.

Az említett évben köttetett összesen 17,675 házasság, jutott tehát Erdély minden 117.3 lakosára egy, Magyarországon az 1857—65-ik évi átlag szerint 103 lakóra esett egy, vagyis minden 10,000 lélekre jutott Magyarországbán 97, Erdélyben 85.5 házasság. Magyarország tehát 10,000 léleknél 11.5 házassággal mutat fel többet mint Erdély.

Az egyes területekben, a székelyek földén átlag 80 emberre, a szászokén 116-ra és a magyarokén 118-ra esik egy házasság. Tovább menve meggyőződünk, mint fennebb is említve volt, hogy minél tisztább magyarajkú a lakosság, annál nagyobb a házasságok számaránya, és viszont. — A leginkább magyarajkú Udvarhelyszéken 56-ra, Háromszéken 74 re, Marosszéken 78-ra esik egy-egy házasság, ellenben az oláh népeességű Hunyad megyében 138, Doboka — Torda és Belső-Szolnok megyében csak 152—154 lakosra esik egy. A szászoknál Brassó vidékén 204-re, Besztercze vidékén 432-re, a többi székekben 120—190 közt változik az arány.

Az életkort tekintve, melyben házasodtak, a következőket észlelhetni. — Házasodott 24-dik évéig 7,004, 24—30-ig 5,677; 30—40-ig 3,215; 40—50-ig 945; 50—60-ig 434 és 60 éven felül 180 férfi; nő ellenben 20 évig 3,951; 20—24-ig 5,038; 24—30-ig 4,161; 30—40-ig 2,502; 40—50-ig 830 és 50 éven felül 320. — A 24 éven alul nősülő férfiak párjukat a 20—24 éves leányok közt keresik, ilyen házasság kötöttet 2,792, a 20 éven aluli nők közül is 1,993 ment ilyen koru férfiakhoz nőül. — A 24—30 éves házasulók is viszont a 24 és 20 éven aluli nőkkel házasodnak. 2,995 ilyen férfi kelt össze ilyen koru nővel, tehát több mint fele az e korban házasodott férfiaknak. A 30—40 és 40—50 éves koru házasulók is hasonló korbéli vagy sokkal ifjabb nőkkel lépnek házasságra.

A házasuló kétnembeliek tehát az életkorra nézve nem oly igen térnek el egymástól. Megjegyezzük mégis, hogy 30 éven alul való 31 férfi lépett házasságra 50 éven felüli nővel, és 50 éven felül való 41 férfi vett 24 éven aluli nőszemélyt feleségül, mi csak állításunk igazolására szolgálhat.

Hogy a házasuló férfiak és nők életkora annál világosabban kitűnhessék, a következő párhuzamot állítjuk itt föl 10,000 férfi és ugyanannyi nő közül házasságra lépett :

	férfi		nővel
24 éven alul való .	3,965	20 éven alul való .	2,259
24-től 30-ig „ .	3,223	20-től 24-ig „ .	3,175
30 „ 40 „ „ .	1,898	24 „ 30 „ „ .	2,474
40 „ 50 „ „ .	554	30 „ 40 „ „ .	1,436
50 „ 60 „ „ .	245	40 „ 50 „ „ .	472
60-on felül „ .	115	50 éven felül „ .	184
összesen	10,000	összesen	10,000

A palingam házasságok számaránya nem nagyon üt el az összes birodalomban létre jött ilyen házasságok számarányától. — Tiszta palingam házasság volt 1864-ben 1,868; özvegy férfi hajadon leánynyal összekelt 1,909, özvegyasszony legénynyel 998. — Mint rendesen mindenütt, úgy Erdélyben is, nagyobb az özvegyül házasulók, mint az özvegyen férjhez mentek száma. A tiszta palingam házasságok száma 10,000 házasság közül Erdélyben 1,057, Magyarországon 999, mi valószínű következménye annak, hogy Erdélyben aránylag nagyobb számmal vannak azon vallásfelekezetek, melyek könnyebben választják el a házasságot, mint Magyarországon. — Az özvegy férfiak házasodása az özvegy nők férjhezmeneteléhez ugy aránylik, mint 28 a 23-hoz.

Visszatérve a nemzetiségek szerint elnevezett területekre, mint már említettük, legkisebb a házasulók száma a szász földön. Ennek okát abban találjuk, hogy a szász földön van legtöbb város és ott legnagyobb a városi népesség; hogy pedig a városi népesség, — mely nincs úgy a házasságra utalva, mert könnyebben nélkülözheti, de meg mert a városi életmód miatt a házas élet nagyobb nehézséggel is jár, — ritkábban házasodik mint a vidéki népesség, az bizonyítást nem igényel. — Épen az ellenkezőből magyarázható ki a magyarok nagyobb házasodási kedve, ők t. i. jobbra vidéken laknak. A közép arány, mely az oláhoknál mutatkozik, megszokott patriarchalis életükből magyarázható ki. Náluk a család csak az apa kihaltával oszlik szét, s míg asszony van a háznál, ki elvégezze mind azt, mi egy oly egyszerű családnak szükséges, addig ritkán hoz a család fia asszonyt a házhoz.

Eletkorra nézve legkésőbb nőülnek a székelyföldön, valamivel korábban a szászföldön és legkorábban a magyarok földén. Így 1,000 házasságból esik :

	a magyarok	székelyek	szászok	Erdélyben általában
	f ö l d é n			
nősülő férfi 24 évig . .	451.81	278.95	393.67	396.3
" " 24—30-ig . .	310.29	389.10	319.91	332.5
" " 31—40 " . .	157.07	223.12	198.83	181.9
" " 41—50 " . .	50.33	62.16	50.71	53.5
" " 51—60 " " . .	21.25	30.75	25.82	24.5
" " 60 éven felül	9.25	15.92	11.06	11.3

A székelyek tehát a későbbi korban mind több-több számmal szerepelnek a házasulók között, az oláhok és szászok mind kevesebbel. — Még jobban kitűnik e viszony, ha egyes kerületeket veszünk föl, melyek egyik vagy másik nemzetiséget határozottabban tüntetik ki, például a tisztán oláhajku N a s z ó d vidékén 24 évig 1,000 házasulóból 538.25, és H u n y a d megyében 496 nősült, a szász székek közt N a g y - S i n k székben 523.40, K ö h a l o m székben 502.33, a székelyföldön C s i k s z é k b e n 289.22 és H á r o m s z é k b e n 187.54 nősült e korban.

Kissé más arányt mutat a nők férjhez menetele. Legifjabbban mennek férjhez a szász leányok, azután az oláhok, és végre a magyarok. Ez utóbbiak férjhezmeneti ideje a 24—30 éves korra esik leginkább, úgy hogy 1000 férjhez menő leány és özvegyből esik :

	a magyar	a székely	a szász	Erdélyben általában
	f ö l d ö n			
férjhez ment a 20 évig	194.39	177.97	375.84	223.6
" " 21-től 24-ig	298.60	281.35	249.23	285.0
" " 25 " 30 "	301.95	310.14	195.76	284.5
" " 31 " 40 "	142.03	156.16	119.55	141.6
" " 41 " 50 "	46.97	51.04	42.72	47.2
" " 50 éven felül	16.06	23.34	16.90	18.1

Általán Erdélyben korábban nősülnek a férfiak, mint Magyarországon, mert míg 1000 házasság közül Magyarországon csak 187.8 nősül meg 24 éves kora előtt, addig Erdélyben 396.3 nősül e kor előtt. Magyarországhoz ez alkalommal nem számítottuk a katonai határőrvidéket, mely az arányt ott lévő különös társadalmi szervezete miatt nagyban módosítaná. — Az Erdélyben ily számos fiatalok nősülés okát, mint fennebb említettett*), az oláhoknak tulajdoníthatjuk, kik kevés igényűek — mind szellemileg, mind anyagilag; ellenben a székely és szász, mert szellemileg és anyagilag előhaladni törekszik, igen természetes, hogy nősülését halasztja. Dicséretére legyen e két nemzetnek, hogy nálunk az olvasni és írni tudók száma most is igen szép és napról napra szaporodik, mi nagyrészt, sőt mondhatni egészen a két evangélicus és unitarius egyház népnevelési gondosságának tulajdonítható. Ezt ugyan ez alkalommal számokkal kimutatni nem tudjuk, miután statisztikai táblázataink hiányosak,**) de ismerve az ottani viszonyokat, ezt bátran állíthatjuk. — Ellenünk bizonyít ugyan az, hogy a nagyszebeni sorozási kerületben minden 100 ujonczból csak 5 írástudó volt,***) de ez állításunkat meg nem czáfolja, mert a magyar és szász elem, részint tanulása, részint hivatalos, vagy más alkalmazása miatt nagyobb részt kivonta magát a katonaság alól, úgy hogy különösen a megyéken alig volt egy tizedrésze az összes ujonczoknak magyar; a székely ezredeknél, melyek leginkább magyar ifjakból állanak, jóval kedvezőbb is az írni tudók száma, a szász földön szintén nagyobb az írni tudók száma, ámbár ezek is igen vegyítettek a köztök lakó oláh ujonczokkal.

A vegyes házasságokra nézve, habár Magyarország is tetemes arányt mutat, hol ugyanis 45 esketésre esik egy vegyes vallású, Erdély, mely különben is évszázadok óta

*) Fenn azt mondta, hogy az oláh család fia, míg van asszony a háznál, ki mindent végez, ritkán hoz asszonyt a házhoz. Szerk.

***) Hiányosak ám, mert épen a két evangélikus felekezettől nem lehetett statisztikai adatokat még 1869-ben sem kapni? Szerk.

****) Lásd *Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie* Jahr 1866. 87 és 89. lapjain. Dr. K o n e k 8-at tesz.

példányképe volt a vallási türelemnek, még ennél is nagyobb mutat. — 1864-ben volt összesen egész Erdélyben 741 vegyes házasság, azaz minden 24-ik házasságra esett egy vegyes vallásu. A vegyes házasságok száma legnagyobb a katolicus és mindkét felekezetű evangelicusok között, t. i. ilyen házasság 383 köttetett, legcsekélyebb az unitariusok és róm. meg gör. katolicusok között, mert ilyen csak 22 köttetett, sőt a görög katolicusok közül unitarius nővel csak kettő, ellenben unitarius férfi gör. kath. nővel egy sem lépett házasságra.

Legnagyobb a vegyes házasságok száma a Szász-földön, hol 19-re esik egy vegyes házasság, azután a Székelyföldön, hol 23-ra, és végre a magyarok földén, hol 26-ra esik egy-egy vegyes házasság.

Az év szakait tekintve, legnagyobb a házasságok száma január, február és november hónapokban, legritkébbak augusztus és decemberben, úgy hogy, míg e két utóbbi hónapban csak 660 és 412 esketés történt, addig az előbb említettekben 2311—4543 házasság köttetett egész Erdélyben. S e részben a különböző területek jó formán egyenlő arányt mutatnak, csak a szászok térnek el némileg, miután több városaik módosítják az arányt; a vidéki népességnél a házasságok száma e hónapokban azért nagyobb, mert ilyenkor legcsekélyebb a munka-szorgosság.

Végre áttérve a házasságok közép tartamára, Erdélyben 24 évre tehetjük azt. A házasságok közép tartama évről évre emelkedik, legalább ilyesmire mutat az, hogy 1857-ben még csak 17.6 volt a házasságok közép tartama. Lehet ugyan, hogy e különbség a pontosabb feljegyzések eredménye, s ez valószínű is; miután azóta oly nagy társadalmi változás nem állt be Erdélyben, mely okul szolgálhatott volna a házasságok középtartamának növelésére.

Azt lehetne hinni, hogy, mert Erdélyben aránylag könnyebben elvásztják a házasságokat, a házasságok középtartama is csekélyebb, mint Magyarországon. De ez nem áll; mert míg Magyarországon a középtartam csak 20 év, addig az, mint említettük, Erdélyben 24 év, miáltal Erdély

e tekintetben egy színvonalon áll angol-francia és szászországgal.

II.

Az Erdélyben 1864-ben szülöttek összes száma 75,211 volt. E számból jutott a magyarok földére 43,762, a székelyekre 13,950, a szászokéra 17,499. — Átlag Erdélyben 27 emberre esik egy újszülött, mit összehasonlítva a Magyarországon szülöttekkel, hol már 22.5-re esik, nyolcz évi átlag szerint, egy új születés, tapasztalhatjuk, hogy a születések számaránya Magyarországon nagyobb, mint Erdélyben, ebből azonban nem következtethetünk Magyarországon nagyobb fajterjesztési erőre, mint Erdélyben.

Az egyes területeket vizsgálva, általában esik egy születés a magyarok földén 27 lélekre, a székelyekén 21, és végre a szászok földjén 27 lélekre. — Legmagasabb tehát a születési arány a székely földön, legkisebb a szászföldön, vagy más szavakkal azt mondhatjuk, legmagasabb születési arány van a magyaroknál és legcsekélyebb a szászoknál. Az oláhok itt is azon közép arányt tüntetik elő, mely általában az erdélyi általános születéseknél van. — A magyar kerületek közül Udvarhelyszék és Alsó-Fehérmegyében 14-re, Marosszéken és Küüllő-megyében 18-ra, Csikszékben 22-re esik egy új szülött. Az oláhok által lakott kerületek közül Fogaras vidéke és Felső-Fehérmegyében 27, Hunyad megyében 31 és Doboka megyében 34 lélekre esik egy új szülött. A szászoknál Szében széken 35-re, Brassó vidékén 36-ra, Nagy Sink széken 49-re és Besztercze-vidékén 153-ra esik egy. Torda megyében, melyben megint sok oláh lakik, 51-re, ezt azonban azon körülménynek is kell tulajdonítanunk, hogy e megyében Szász-Régenben és környékén igen sok szász lakik.

A születéseknél a nemi különbséget tekintve, mint rendszeren mindenütt ugy Erdélyben is, nagyobb a férfi szülöttek száma, mint a nőszülötteké; csak hogy mig Magyarországon 100 nőszülöttre 106 físzülött esik, addig Erdély-

ben esik 107—8; jobb arányt mutat tehát 1—2-vel mint Magyarország, mi nem csak az 1864-ik évre, hanem általában is áll.

Áttérve most a holtan szülöttek és törvénytelen születésűek statistikájára, mint a születési statistika legérdekeesebb részére, a házasságon kívül szülöttek százaléka az összes születésekhez nagyobb Erdélyben, mint Magyarországon. — Erdélyben átlag 7% a törvénytelen születésűek számaránya, Magyarországon ellenben 5%. Ha azonban ismét leszámítjuk a katonai határőrvidéket, hol még ma is a legszorosabb patriarchalismus dívik, a magyarországi arány egyenlő lesz Erdélyével; a katonai határőrvidéken ugyanis 1.3% az ilyen szülöttek száma, e vidéket tehát leszámítva Magyar- és Horvát-Szlavonország csaknem ugyanazon arányt mutatják, melyet Erdély.

Az egyes területrészekben az ilyen szülöttek száma átlag legnagyobb a székelyeknél, azután a szászoknál és legcsekélyebb az oláhoknál. Körülbelül a fiatal korú házasságok számához irányul tehát ez, mert minél későbbi korban nősülnek a férfiak és mennek férjhez a nők, annál nagyobb az itt született törvénytelen gyermekek száma. A törvénytelen születések számát százalékokban kifejezve, a székelyföldön 9.35%, a szászföldön 6.46% és a magyarok földén 5.07% ez a törvényes születésekhez, de miután e szám arány igen eltér a megyéken is, célszerű lesz következő táblázatot ide igtatni. Minden 1,000 születés közül volt 1864-ben törvénytelen

a m a g y a r o k f ö l d é n

Belső-Szolnok	36.06	Küküllő megyében	55.40
Doboka	39.21	Torda „	52.47
Alsó-Fehér	52.98	Fogaras vidékén	35.48
Felső „	81.32	Naszód „	76.45
Hunyad megyében	32.98		
Kolozs „	67.15	Átlag a magy. földön	50.61

A székely földön:

Aranyos széken . . .	37.23	Marosszéken . . .	64.58
Csik „ . . .	110.67	Udvarhelyszéken . .	79.47
Három „ . . .	120.54	Átlag a szék. földön .	93.15

A szászok földén:

Besztercze vidék . . .	72.46	Szászsebesszék . . .	48.43
Brassó „ . . .	83.57	Szászváros „ . . .	47.79
Kőhalomszék . . .	45.64	Szeben „ . . .	91.38
Medgyesszék . . .	71.52	Szerdahely „ . . .	49.61
Nagysinkszék . . .	32.39	Ujgyház „ . . .	55.16
Segesvár „ . . .	83.41	Átlag a szászföldön .	64.68

Legnagyobb e szerint átlag a törvénytelen születésük száma a székelyek földén, de Aranyos- és Marosszék e területen kevesebbet ad a törvénytelen szülöttekhez, mint átlag a szászok vagy magyarok földé; a tisztább magyarságú Küküllő- és Alsó-Fehér-megyék épen csak 52—55-el képviselvék 1000 születés közül. — A szász Szében-szék — Segesvár-szék, Brassó- és Besztercze-vidéke 72-től 91-ig, az oláh Felső-Fehér- és Naszód vidéke 76—81-el számítják a törvénytelen születésüket. — Nem lehet tehát pusztán egy terület átlagos számából rá fogni oly nemzetiségre azt, hogy az már természeténél fogva hajlandóbb a törvénytelen születések számának szaporítására,*) hanem vizsgálni kell a körülményeket, melyek talán okozhatják. — Erdélyben legmagasabb a törvénytelen származásuak száma a havas-hegyes helyeken, példa erre Csikszék, Háromszék, Szében-szék, Besztercze vidéke és Naszód vidék; tegyük ehhez, hogy a székelyek legkésőbb nősznek és utánuk a szászok, s azonnal megvan

*) Lásd, Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, 14 Jahrgang, I. Heft, 65 lap, hol kérdi, hogy nem tulajdonítható-e e magas számaránya a törvénytelen születéseknek valamely törzs-sajátságának, mely a székelyeknél mind eddig fennmaradt.

fejtve a törvénytelen születések magasabb száma. Tudjuk ugyanis azt, hogy legnagyobb mindenütt a törvénytelen születések száma a hegyes vidékeken; azután ott, hol legkevesebb nőszülnek a férfiak, s így igen természetes, hogy ha e kettő összetalálkozik, az arány még magasabb lesz, melyet e szerint nem tulajdoníthatni s legkevesébb Erdélyben akár nemzetiségnek, akár vallásnak, akár pedig más nemzeti tulajdonságnak.

A holtan szülöttek összes száma volt 667, vagy százalékban 0.80%, mi csaknem egyezik Magyarországgal, hol 0.9% a holtan szülöttek száma. — Mind két ország jóval helyesebb arányt mutat a birodalom többi részével szemben, mint eme részek. Austriában ugyanis 3% a holtan szülöttek száma. Dr. Konek szerint valóban nem tudja az ember, minek tulajdonítsa e kedvező előnyt, a magyar anyák egészségesebb voltának? a nagyobbára vidéki foglalatosságoknak? vagy végre a nem pontos feljegyzésnek-e? mert az áll, hogy más államokban mindenütt nagyobb a holtan szülöttek száma mint épen nálunk.

A holtan szülöttek száma legmagasabb a szász földön hol átlag 3%, Brassó vidékén 2.6% és Kőhalom székén 2.8%, a magyarok és székelyek földén körülbelül egyenlő arányban 0.4 és 0.5% közt van. — Ebből már vonhatunk annyi következtetést, hogy a városi népesség száma hasonló irányban emeli a holtanszülöttek számát. Példa reá a szász föld, hol legnagyobb a városi népesség száma, míg a kisebb városi népességgel bíró magyar és székely földön e szám sokkal kisebb.

A holtan szülöttek mint általában, úgy Erdélyben különösen is nagyobb számmal vannak a törvénytelen születésűek, mint a törvényes születésűek között; mert míg a törvényes születésűek közt 0.75%-a holtan szülöttek száma, addig a törvénytelen szülöttek között e szám 2.51%-ra emelkedik. — Csaknem hasonló az arány Magyarországon is, hol a törvényes születésűek közt 0.90%, a törvénytelen születésűek közt ellenben 3—3.2% a holtan szülöttek száma.

A holtan szülött törvényes születésűek száma legkisebb a magyarok földén, hol az 0.46%, azután a székelyek földén,

hol 0.57%, és legnagyobb a szászok földén, hol 2.20%. A holtan született törvénytelen születésűek száma csaknem hasonló arányt követ, annyi eltéréssel mégis, hogy a székelyek között e szám kisebb, mint a magyarok földén; legnagyobb a szászok között, t. i. 3.50%, a magyarok földén 2.71%, a székelyek földén pedig 1.73%. Fennebb felhozott állításunkat tehát, hogy a városi népességnél a holtan születettek aránya mind a törvényes, mint a törvénytelen születésűeknél magasabb, mint a vidékinél, itt is csak ismételnünk kell.

Vessünk most egy pillantást arra, vajjon minő arány van a holtan született fiúk és leányok közt, s miután e kérdést már az általános születések tárgyalásánál felhoztuk, szorítkozzunk most csak a holtan született fiú és leányok egymáshoz arányának kérdésére.

Mindig, de különösen Erdélyben is nagyobb számmal jelennek meg az összes holtan születettek között a gyermekek, mint általában az összes születéseknél. — 1864-ben volt az összes holtan születettek száma 667, e számból jutott a fiukra 378, a leányokra 289, azaz minden 100 holtan született leánygyermekre jutott 135 holtanszületett fiugyermek. — Csak a törvényes származásu holtan születetteket véve, nagyobb a fiugyermekek száma, mint általában; mert itt 100 leánygyermekre 138 fiugyermek jut; ellenben csak a törvénytelen származásuakat véve, kisebb e szám: t. i. 100 törvénytelen halva született leányra jutott 132 halva született fiugyermek, mi főképen annak tulajdonítható, hogy a törvénytelen születésűek közt általában kisebb a gyermekek száma, mint a törvényesek között. Így például 100 leányra törvényes születéseknél 108 fiú esik, a törvényteleneknél pedig 106.

Az egyes vidékek szerinti arány megismerése és összehasonlítása tekintetéből álljon itt a következő sorozat:

Törvényes születések			
A terület neve	élve	holtan	A holtak százaléka
	szülöttek		
f i u k			
Magyarföldön . . .	21,525	108	0.51%
Székely „ . . .	8,228	58	0.71 „
Szász „ . . .	6,510	146	2.27 „
l e á n y o k			
Magyarföldön . . .	19,828	66	0.34%
Székely „ . . .	7,551	32	0.43 „
Szász „ . . .	6,153	121	1.99 „
Törvénytelen születések			
f i u k			
Magyarföldön . . .	1,123	28	2.50%
Székely „ . . .	829	19	2.26 „
Szász „ . . .	488	19	4.00 „
l e á n y o k			
Magyarföldön . . .	1,035	29	2.83%
Székely „ . . .	777	5	0.69 „
Szász „ . . .	497	16	3.19 „

Az iker születések száma volt 1,386. E számból jut a magyarok földére 682, a székelyekére 382, a szászokéra 322; az egész számból 30 iker született házasságon kívül 23-on pedig halva. Hármasszülöttség volt 39, háromnál is több 4; minden 67.70 egyes születésre esett egy többes születés. Magyarországon ellenben már csak 77.78-ra, egyébiránt a többes születések száma Erdélyben nagyobb volt, mint akár Magyarországon, akár a birodalom másik felében.

A mi a házasságok közép termékenységét illeti, az 1864-ik évben is úgy mint általában és mint Magyarországon 4.3 gyermekre tehetni. Egyébiránt a házasságok középtermékenységét csak igen hiányosan lehet e számításmóddal meghatározni.

III.

A népesség prosperitásának nincs biztosabb fokmérője, mint a halandóság mekkorasága. Sem a születések, sem a házasságok magas száma nem bizonyítéka egyszersmind a népesség állandó növekvésének; míg ellenben a halálozások kis számából arra mindig bizton következtethetünk. Ebből számíthatjuk ki a közép élettartamot, ebből pedig következtethetünk az illető nemzet anyagi gyarapodására, a menyiben t. i. a hosszabb élettartamból erre következtetni lehet.

Mielőtt a számokra áttérnénk, megjegyezzük még azt, hogy Erdély mind a magyar korona többi országainál, mind, Dalmátiát kivéve, az örökös tartományoknál, kedvezőbb halandósági arányt mutat. Erdély után következik Horvátország, azután Magyarország, végre a katonai határőrvidék. A mennyiben Erdély házassulási és szaporodási tekintetben kisebb arányt mutat a többi országoknál, ezt bőven pótolja kedvezőbb halálozási aránya.

Erdélyben meghalt 1864-ben 53,832 lélek. Ezt a születettek számából levonván, marad 21,832 fejnyi népesség-növekedés. Mint legelől is említettett, 1865-ben is hasonló, sőt kevéssel még jobb népnövekvési szám tűnt elő. — Átlag minden 39 lélekre jutott egy haláleset, holott Horvátországban 36-ra, Magyarországon 28-ra, a katonai határőrvidéken pedig 25-re. Erdélyben 1000 élő emberből

1864-ben meghalt 26; ugyanannyiból [Magyarországon ide számítva társországait is 30.2, tehát minden ezer után 4.2 emberrel kevesebb halt meg Erdélyben, mint Magyarországon. — Minthogy e tárgynál vagyunk, és a „Daily Telegraph“ csaknem régiben hozta azon cikket, melyben desperál az iránt, hogy mi valaha civilisált állam lehessünk, mert szerinte, nálunk minden 100,000 lélekből 5,240 hal meg, mi talán Európa egyetlen államában sem történik meg, alkalmat veszünk magunknak ez állítását az idézett lapnak megczáfolni. — Már csak a tiszta Magyarországon sem áll ez, mert it is 100,000 emberből 3,048 hal meg, és épen ezen számarány áll az összes tartományokban. E szerint sem az egyik sem a másik arányt nem vehette állítása alapjául. — Igaz ugyan, hogy Anglia, hol 100,000 emberből csak 2,200 hal el, jobb arányt mutat; de hasonlítsuk magunkat Európa más államaival is, s akkor az arány bizonyosan nem lesz oly feltűnőleg különböző és rozsz.

Visszatérve értekezésünk tárgyára, Erdélyben is csak úgy van, mint általában, t. i. hol nagyobb a születések száma, ott nagyobb a halálozásoké is. Láttuk ezt már Magyarországon és Erdélyben általán, lássuk most Erdély egyes részeiben külön. — Legnagyobb a halál esetek száma a Székely földön, hol átlag 30 emberre jut egy halál eset, az egyes székekben, Udvarhelyszékben, hol 14 lélek után esett egy születés, épen csak 18-ra esik egy halál eset. Sajnos tapasztalás, hogy épen a magyarok által lakott vidékeken legnagyobb a halálozások száma, p. o. a magyarföldön, névszerint Küküllő és Alsófehér, mint legmagyarabb megyékben 27 és 21-re esik egy halál eset. — Gyérebbe a halálozások száma az oláh lakta vidékeken. — Hunyad megyében 49, Dobokában 50, Tordában 66-ra jut csak egy halál. A szászföld már oly jó arányt mutat, hogy egyetlen egy szék sincsen, mely az erdélyi általános halandósági arányt fölül ne mulná; a szászföldön átlag 51-re, Beszterczevidéken meg épen 202-re esik egy halál eset.*)

*) Beszterczevidék, mind a születések, mind a halálo-

A halálozásoknál főfigyelmet érdemel a gyermekhalálozási statistika. Kezdjük tehát mi is ezen. A gyermek halandóság, nem nézve a holtanszülötteket, valamivel jobb arányt mutat ugyan Erdélyben, mint Magyarországon, de rosszabbat, mint az örökös tartományokban. — 1864-ben Erdélyben 5 éves koráig meghalt 22,411, vagyis már az első öt évben az egy évi összes születéseknek 42,90%-ka. — Ezeknek legtöbbje már az első hónapban hal meg, csaknem egy harmada az 5 évig elhaltaknak, és ha az egy hónapig elhaltak számához hozzáadjuk a 6 hónapig elhaltakét is, majdnem felét kapjuk az 5 évig elhaltak összes számának. A hat hónapig elhaltak összes száma ugyanis 10,856-ot tesz, vagyis csak 707 kell még, hogy az utóbbi szám az előbbinek felét tegye. — Az öt évig elhaltak között a figyervek vannak többségben, még pedig 1,977-el, vagy másképp kifejezve, minden 100 öt éves koráig elhalt leány-gyermekre jut 119 öt éves koráig elhalt fiúgyermek. Roszabb tehát az arány, mint Magyarországon, hol csak 113 elhalt fiúgyermek jut minden 100 öt éves koráig elhalt leány gyermekre. Miután azonban Magyarországon aránylag kevesebb fiú születik mint Erdélyben, az öt éves korukban még élő fiú és leány gyermekek közt az arány csak nem egyenlő.

Igen természetes az, hogy hol nagyobb a születések száma, ott a gyermek-halandóság is nagyobb. E részben tehát szintén egymásután következnek a székelyek, oláhok- és szászok; de megjegyzendő, hogy mindig és mindeniknél az egy hónapig és a 6 hónapig elhaltakra nézve hasonló arány mutatkozik, mint általában egész Erdélyben.

Tekintve a hónapokat, illetőleg időszakokat, melyekben legnagyobb a gyermek halandóság, azt január, február, martius, és áprilisban legnagyobbnak, június és júliusban legkisebbnek találjuk. De valamint a születéseknél nincs, úgy a halálozásoknál sincs nagy eltérés az egyes időszakokra nézve,

zásoknál oly magasan van képviselve, hogy szinte kétkedni lehet az adatok teljes hitelességén, mert ezt sem havasi természetéből, sem abból hogy a szász elem ott legtulnyomóbb, ki nem magyarázhatni, mert más egyetlen kerület, habár hason természetű, sem közelíti meg azt.

mi azon körülményből is megmagyarázható, hogy a gyermekekre az időnek még sincs akkora befolyása, mint a korosabbakra, miután azok gyengességöknél fogva jobban őriztetnek szüleik által.

Áttérve most a magasabb korban elhaltakra, Erdélyben 1864-ben a következő eredményre jutunk. Meghalt:

a születés napjától	5 éves koráig	22,411
5 évtől . . .	10 évig . . .	2,671
10 " . . .	20 " . . .	2,993
20 " . . .	30 " . . .	3,333
30 " . . .	40 " . . .	3,188
40 " . . .	50 " . . .	3,675
50 " . . .	60 " . . .	3,703
60 " . . .	70 " . . .	4,664
70 " . . .	80 " . . .	2,903
80 " . . .	100 " . . .	1,344
100 éven fölül . . .		83

Láthatjuk tehát, hogy eltekintve az 5 évig meghaltaktól, legnagyobb számmal haltak el a 60—70 éves koruk között. Sőt az életkor hosszú tartama mellett bizonyít az is, hogy a 80—100 évesek 1,344 halálesetet tüntetnek fel. Általában állithatjuk, hogy az erőteljes, vagyis a 30—70 év közötti kor Erdélyben aránylag igen szép számmal van képviselve.

Annak megítélésére, hogy a korok szerint elhaltak minő arányban vannak Erdélyben és minőben Magyarországon, álljon itt a következő kimutatás. Meghalt minden 10,000 ember közül:

	Erdélyben	Magyarországon	
5-dik évéig	4,259	4,718	= + 459
5-től 10 évig	568	562	= — 6
10 " 20 "	595	588	= — 7
20 " 30 "	667	645	= — 22
30 " 40 "	596	740	= + 144
40 " 50 "	727	738	= + 11
50 " 60 "	829	786	= — 43
60 " 70 "	886	717	= — 169
70 " 80 "	584	368	= — 216
80 " 100 "	271	130	= — 141
100 éven felül és ismeretlen	18	8	= — 10
	10,000	10,000	= 000

Majdnem 500 al több hal el Magyarországon az 5-dik évig, mint Erdélyben. Ezt Erdély némileg azáltal látszik helyre pótolni, hogy egész a 30 évig több halottja van, mint Magyarországnak. Ez azonban csak látszólagos, miután az itt mutatkozó többlet Erdélyre nézve csak 35, marad Erdélynek 10.000-nyi halottjai közül mégis 424 olyan halottja, ki 30 éves koránál később hal meg mint Magyarországon; sőt mitöbb, 575-el marad olyannal többje, ki 50 éves korán fölül hal meg. Ez tehát eléggé bizonyít azon előbb fölvetett állítás mellett, hogy az erőteljes életkor igen szép számmal van képviselve Erdélyben, Magyarországon pedig épen ez hiányzik nagyon. Az öregkor viszont nagyobb arányban van képviselve Erdély halottjai között, mint a magyarországiak közt. Például csak a 80—100 évesek közül 10,000 halottból kétszernél több esik Erdélyre, mint Magyarországra, a 100 éven fölüliekből pedig 2.5-ször annyi mint Magyarországon. E szerint bátran mondhatjuk, hogy aránylag legalább is kétszer annyi éri el a zöld öregséget Erdélyben, mint Magyarországon.

A nő és férfi halottakat összehasonlítva a különböző korban, Erdélyben általában egész a 12 éves koráig a férfi halottak vannak többségben, ettől egészen a 19 éves korig a nő halottak, a 19 éves kortól a 25 éves korig a férfiak ismét több halottat mutatnak, a 25-től egész a 38-ig ismét a nők. E korszakra esnek leginkább azon káros befolyások, melyek a nő-halottak számát szaporítják. A 38-ik évtől az 59-ig ismét a férfiak kerekednek felül, az 59-ik évben meg a nőhalottak 50-el haladják meg a férfihalottak számát; de ettől egész a 74 évig már kiegyenlítik egymást és a 74-től végig mindenütt határozott többségben vannak a férfi halottak. — A nők tartós élete mellett bizonyít azon körülmény, hogy a 90 évtől 100 évig elhaltak összes száma közt 194 férfi mellett 155 nő halt meg, tehát a nők is elérik e magas kort, jóllehet kisebb számmal, mint a férfiak. Mindazáltal szép számmal szerepelnek az ily magas korú halottak közt a nők is. Magyarországon szintén csaknem hasonló arány van a magas korban elhalt férfi és nőnem közt, pl. 367 férfi és 350 nő; de Erdélylyel szemben rosszabb az arány, mint

fennebb is említettett, mert a csaknem egy ötödrész akkora Erdélyben a 90 – 100 éves halottak több mint félmennyian, a nők pedig csaknem félmennyian vannak az elhaltak lajstromában; a magyarországi nőnemű halottak mindazáltal arányítva a magyarországi férfigalottakhoz, a 90 éven felül többben vannak a halottak lajstromában, mint az erdélyi nők az erdélyi férfiakhoz viszonyítva.

De miután így az általános számoknál talán hosszasabban is időztünk, térjünk most át az egyes területekre és vizsgáljuk a halálozásokat részletesebben, úgy területi, mint nemzeti szempontból. Haláleset előfordult:

	a magyarok		a székelyek		a szászok	
	f	ö	l	d	é	n
az 5 éves korig . . .	12,345		6,388		3,843	
5-től 10 évig . . .	1,566		650		657	
10 " 20 " . . .	1,916		674		645	
20 " 30 " . . .	2,121		713		576	
30 " 40 " . . .	2,062		634		685	
40 " 50 " . . .	1,978		796		756	
50 " 60 " . . .	2,297		917		897	
60 " 70 " . . .	2,876		320		1,202	
70 " 80 " . . .	1,396		778		775	
90 " 100 " . . .	816		422		595	
100 éven felül . . .	31		11		5	
ismeretlen koru . . .	27		3		6	
	29,431		12,306		10,642	

vagy is jobban kitünik az arány, ha ugyan e területeken vesszük, hogy 10,000 halott közül volt:

	a magyarok		a székelyek		a szászok	
	f	ö	l	d	é	n
5 éves koráig . . .	3,964		4,927		3,652	
5-től 10 évig . . .	568		501		631	
10 " 20 " . . .	665		510		597	
20 " 30 " . . .	736		536		572	
30 " 40 " . . .	734		485		638	
40 " 50 " . . .	698		607		720	
50 " 60 " . . .	798		705		835	

	a magyarok		a székelyek		a szászok		
	f	ö	l	d	j	é	n
60-tól 70 évig . . .	1,065			807		1,046	
70 „ 80 „ . . .	467			590		739	
80 „ 100 „ . . .	286			322		559	
100 éven felül . . .	10			8		5	
ismeretlen koru . . .	9			2		6	
	10,000		10,000		10,000		

Már most 10,000 emberből a bizonyos korig elhaltakat tekintve, általában legkésőbbben haltak meg a száz földön, legnagyobb számmal lévén képviselve e terület a 80—100 meg a 70—80 éves korban elhaltak között. — A szászok kisebb gyermek halandóságot mutatnak mint a szomszédos területrészek; általában a székelyföld rövidebb élettartamot bizonyít, mint a magyar és szászföld; csak a 100 éven felül elhaltak közt van több a székelyeknél, mint a szászoknál. Az ismeretlen korú halottak száma nem mindig a késő kor mellett bizonyít, hanem inkább következménye a hiányos anyakönyveknek. Ennek tulajdonítható, hogy a székelyeknél, hol legpontosabb az anyakönyvek vezetése, legcsekélyebb az ilyen korú halottak száma, míg ellenben a magyar és szász földön az oláhoknál olykor megesik a bejegyzés elmulasztása, miért e két helyt az ismeretlen korú halottak száma legnagyobb. Legkedvezőbb halandósági arány van tehát a szászok földén, de a székelyekén is, kik viszont igen szép számmal vannak képviselve az örötjeljes férfi korban. Csaknem egyenlő arány van e területen a Magyarok területével, sőt a 70—100 éves koru halottak száma meghaladja a magyarföldön ugyan e korban meghaltak számát.

Ugyan ezen területeken a nem szerint elhaltak közt nem egészen azon viszony van, mint általában Erdélyben. — A magyarföldön, mely különben is mindenütt Erdély átlagos arányától kevéssé tér el, itt sincs attól nagy eltérés, azért az ismétlést feleslegesnek is tartjuk. — A székelyeknél egész a 19-ik évig a nőhalottak vannak többségben (csak a 9—12 évben vannak többen a fiuhalottak) a 19—28 évben a férfiak hálnak nagyobb számmal és csak a 28-ik évtől a 40-ig ismét a nők. Ezen eltérésnek valószínű oka a székelynők ké-

sőbb férjhez menetele. E kor után még csak az 56 - 60 és a 67—84 évesek közt van nagyobb számmal képviselve a nőnem. A közbe eső, valamint a későbbi korban már mindennütt férjhalottak vannak túlsúlyban. A székelynők tartósabb életére mutat az, hogy ők még a 84-ik évben is több halottat adnak mint általában Erdély a 74-ik évben. — A százszok közt csak a 36-ik évnél van eltérés ez általános aránytól. Ezen évtől a 49-évig a férfi halottak száma nagyobb, mint a nőhalottaké; a 49-ik évtől pedig egész a 90 éves korig kisebb nagyobb mértékben, de kiegyenlítik egymást a férfi és nő halottak. Azontúl a meghalt férfiak száma meghaladja a meghalt nők számát. Ezek szerint a székely és szász nők élettartama nem nagyban üt el egymástól és úgyszólván csak az oláh nők rövidebb élettartamuak.

Erdélyben, minthogy levegője egészséges és a hőmérsék oly nagy változást nem mutat, az évszakok sincsenek oly rendkívül nagy befolyással a halálozásokra. Mindazonáltal némi különbséget még is tapasztalhatni a különböző évszakokban elhaltak száma közt. — 1864-ben midőn Erdély a járványoktól meg volt kímélve, legtöbb halott esett a téli hónapokra, legkevesebb a nyáriakra, úgy hogy míg az összes 52,379 halottból december, január, február és martius hóban 20,819 halt el, addig június, július, augustus, septemberben csak 14,129, vagyis a téli négy hó alatt 6,690 egyénnel több halt meg mint a nyári 4 hónap alatt; végre a tavaszi és őszi hónapok alatt elhalt összesen 17,431 egyén.

A betegségek, melyekben 1864-ben az erdélyiek elhaltak, leginkább a közönséges betegségek rovatát töltik be. E rovat alatt ugyan is 45,685 halt el, vagyis az összes elhaltaknak, ide nem számítva a halvaszülötteket, 89.3%; a közönséges betegségek után azonnal következik a himlőben elhaltak száma. E szám volt 1,575. A járványok és choleraiban elhaltak száma 1,442 és a helyi betegségekben elhaltaké 1,490. — A nehéz szülésben elhaltak aránya jóval kevesebb mint Magyarországon; mert míg Erdélyben 1864-ben csak 174 anya halt el nehéz szülésben, addig Magyarországon 2,709. Egybiránt e tekintetben Magyarország az örökös

tartományoknál is rosszabbul áll. — Erdélyben a nehéz szülés következtében elhalt gyermekek száma 244.

Öngyilkosság az 1864-dik évben volt 112. Jutott tehát minden 18,500 emberre egy-egy öngyilkos. Itt már nem hozhatjuk föl Magyarországot, hol jóval csekélyebb az öngyilkosok száma és hol 25,543 lakosra esik egy ilyenü haláleset. Erdélyt körülbelül a Lajthán túli tartományokkal hasonlíthatjuk, hol ugyancsak 18,450 lakosra jut egy öngyilkossági eset. Az öngyilkosságok magas számának oka legjobbára Erdély társadalmi viszonyaiban rejlik. Erdély ugyanis aristokratikus kis ország, hol még is a kereset és segélyforrások ritkák. A könnyelmű élet csak addig tarthat, míg arra vagyon van; ha pedig ez egyszer elfogyott, a legtöbb korhely vagy munkát nem kap, vagy arra nem képes, mi marad tehát egyéb hátra mint életétől, mely eddig élvezetteljes volt, ezután meg csak nyomorra nyujt kilátást, megválnia? E tárgyra a halálozások nemének részletes tárgyalása alkalmával még visszatérünk.

Egész Erdélyben különböző szerencsétlenségekben elhalt 449 egyén. Ki nem végesztetett azon évben egyszem, 1865-ben pedig 3 férfi. Meggyilkoltatott és agyonütötött összesen 78, azaz minden 700 kimultra esik egy-egy meggyilkolt, vagy agyonütött. E rovat tehát megint hasonlíthatlanul jobb arányt mutat Magyarországon hasonlatánál. Általában Erdélyben minden 140 különféle betegségben kimult halottra jutott csak egy rendkívüli uton kimult halott, ide értve a gyilkosságot, agyonütést, ismeretlen okból kimulást, viziszonyt stb. stb. Magyarországon már minden 80-ra esik egy ilyen kimulás. A rendkívüli uton kimult halottak száma tehát jóval kisebb Erdélyben, mint Magyarországon.

Az öngyilkosságok aránylagos száma legnagyobb a székelyeknél, hol már minden 8,109-re esik egy öngyilkos; azután a szászoknál, hol 26,780-ra, és végre a magyarföldön, hol 26,996 emberre esik csak egy öngyilkos. Azon vidékeken tehát, hol az oláh tulnyomó, és mely mint fennebb is említettük, primitív vágyakkal és szükségletekkel bir, legkevesebb az öngyilkosok száma. Igazolják ezt az egyes megyék is. Háromszék és Csíkszék, melyekben legtisztább a

magyarelem, 17- és 14-el vesznek részt az öngyilkosok összes számában, K o l o z s m e g y e, mely már vegyesebb ajkú, de melynek öngyilkosait, K o l o z s v á r, részint, mert nagyobb város, részint pedig mert a magyarság főhelye nagyban emeli, 13-al. A szászöldön B r a s s ó vidék 16-al vesz részt, ellenben a leginkább oláhlakta H u n y a d m e g y é b e n 3, F o g a r a s v i d é k e n 1, és N a s z ó d vidéken 2 volt öngyilkos.

A véletlen szerencsétlenségben meghaltak száma aránylag megint legnagyobb a székelyeknél, azután a szászoknál és végre az oláhoknál. A meggyilkoltak száma hasonló arányt mutat. A székelyeknél minden 24,347 élőre jut egy meggyilkolt, a szászoknál 26,760-ra, a magyarok földén pedig 42,328-ra. Ha az egyes megyéket tekintjük, nem épen azon meggyőződésre jutunk, hogy a legmagyarabb megyékben legnagyobb egyszermind a meggyilkoltak száma is, sőt inkább úgy találjuk, hogy az oláhokkal vegyes ajkú, vagy tisztán oláh ajkú megyék nagyobb számarányát mutatják az ilyen halottaknak mint a tisztán magyar vagy szászejku megyék. A székelyek földén például M a r o s s z é k, mely a legtöbb oláh lakossal bír, 8 meggyilkoltat ad, míg a többi területileg és lakosságilag négyszer akkoránál is nagyobb négy székelyszék csak 7-et. A megyéken az oláh F o g a r a s v i d é k 6-ot, és a nagyon is vegyes A l s ó F e h é r m e g y e 9-et ad a meggyilkoltak számához, míg a tisztább magyarságu K ü k ü l l ő megye csak 3-at. A szászöldön S z e b e n s z é k ad legtöbbet, összesen 14-et vagyis felinél többet mint az egész szászöld. Nem mondhatni tehát, hogy a székely vagy magyar faj ödöklőbb és verekedőbb természetű lenne, mint Erdély többi nemzetiségei. Sőt inkább az egyes megyéket tekintve azt állíthatjuk, hogy e vad indulat inkább megvan az oláh nemzetben mint akár a szászban akár a magyarban. Itt utólagosan megjegyezzük, hogy a meggyilkoltak sorába az agyonütötteket is fölvevük.

Mielőtt a halálózásról más tárgyra térnénk, megjegyezzük még azt, hogy a nehéz szülés következtében meghalt gyermekek közt nagyobb számmal vannak a leány-gyermekek. Ezeknek száma különösen 10-el haladta felül a fgyer-

mekek számát. Magok a nehéz szülés következtében meghalt asszonyok legnagyobb számmal voltak a székelyek és szászoknál.

Miután már ugy a házassági, születési és halálozási statisztikát Erdélyre nézve lehetőleg részletesen igyekeztünk előadni, térjünk át egy kissé Erdélyben a közép élettartam meghatározására. Ez nem csak azért fontos, hogy elméletileg megmondhassuk a középelettartamot, hanem fontos főleg nemzetgazdasági szempontból, mert minél hosszabb a közép élettartam valamely országban, annál inkább számíthatunk azon ország anyagi javulására; minél hosszabb ama kor, mely a korábbi években az illető egyénre ráfordított költségeket visszatéríteni képes, annál könnyebben pótolja vissza a nemzetnek a ráfordított költséget, sőt nem csak ezt pótolja vissza, hanem ezen fölül a nemzeti vagyonosság emeléséhez is járulhat.

Általában Erdélyben a középelettartam 33.6 év, Magyarországon 26.3 év, a birodalom nyugati felében pedig 27.9 év. Erdély tehát tartósabb életkort mutat Magyarországnál 7.3-al, Ausztriánál pedig 5.7-el. Hogy ezen állításunk még jobban igazoltassék, nem tartjuk feleslegesnek kimutatni azt, hogy mind Magyarországgal mind az osztrák örökös tartományokkal szemben mennyi erdélyi ember ér magasabb kort. E végre a következő táblát igtatjuk ide. Minden 10,000 ember közül magasabb kort ér Erdélyben több ember mint:

	Magyarországon		Ausztriában	
	férfi	nő	férfi	nő
Az 5-dik éven felül .	712	918	690	717
A 10 " " " " .	733	936	623	646
" 20 " " " " .	631	838	489	471
" 20 " " " " .	570	774	409	372
" 40 " " " " .	531	661	325	237
" 50 " " " " .	529	619	255	182
" 60 " " " " .	450	493	192	107
" 70 " " " " .	287	284	95	10
" 80 " " " " .	142	131	75	42
" 90 " " " " .	43	34	46	32
" 100 " " " " .	1	1	9	8

Igen szép tehát azoknak a száma, kik az egykoruak közül túléltek magyarországi és ausztriai kortársaikat Erdélyben. Azoknak a száma, kiket Magyarországgal szemben túlélnek az Erdélyiek nagyobb, mint azoké, kiket Ausztriával szemben túlélnek, és csak a 90—100 éveseknél kisebb az. A 90 éveseknél, igaz, csak egy-egy, de a 100 éveseknél már 17 a különbség. A közép élettartam legrövidebb a székelyeknél. Ez csaknem egészen egyezik a magyarországiak közép-élet-tartamával. Azután következnek a magyarok földén lakó népségek. Leghosszabb ellenben az élettartam a szászföldön, minek legfőbb oka a gyermekhalandóság aránylag legkisebb száma. Ha azonban egy későbbi, — felteszem a 20 éves, — kortól kiserőnek meg, a középhalandósági arány kiszámítását, csak nem egyenlő eredményre jutnánk mindhárom területnél; mert például a magyarföldön 10,000 meghaltból 5 éves koráig 3,964 halt meg, a 60 éves koron fölül pedig 1,815. Ugyan e számból a székelyföldön 5 éves koráig 4,927, a 60 éves koron fölül meg 1,686, a szászföldön végre 5 éves koráig egészben 3,652 és 2,015 a 60 éves koron fölül. Nem lesz oly nagy az eltérés akkor sem, ha, mint említettük, még későbbi korból tesszük az összehasonlítást. Minden 10,000 halottból jutott ugyanis a 20 éves korig a magyarföldön 5,217, a székelyföldön 5,950 és a szászföldön 4,880, az ezen fölüli kort megérők tehát jóformán hasonló középélet-tartamra számíthatnak.

Erdély prosperitásának kimutatására még hátra van a házasságokat, születéseket és halálozásokat több évekről kimutatnunk. Ha ebből a középarányt kikeressük, könnyen lehetend viszonyítani Erdélyt a szomszéd tartományokhoz. A népességi mozgalom 12 év alatt következő volt Erdélyben:

	házasság kötött	született	meghalt
1851-dik évben . . .	20,586	77,593	55,787
1852 „ „ . . .	19,143	78,938	57,016
1853 „ „ . . .	16,199	73,597	67,315
1854 „ „ . . .	15,597	71,686	65,494
1855 „ „ . . .	16,680	71,652	65,884
1856 „ „ . . .	18,147	75,241	55,338
1857 „ „ . . .	17,491	81,767	52,912

	házasság kötött	született	meghalt
1858-dik évben . . .	15,637	78,106	57,059
1859 " " . . .	16,775	82,172	54,585
1863 " " . . .	18,687	72,286	57,664
1864 " " . . .	17,675	75,211	52,379
1865 " " . . .	16,075	72,640	51,262

Az 1860—1863-ig fennforgott körülmények közt az adatok össze nem gyűjtetvén, ez időről a számok ki nem mutathatók, de a mennyiben e három évben semmi olyan rendkívüli eset nem adta magát elő, a mely egyúttal egyik vagy másik rovatnál rendkívüli apadást vagy növekvést okozott volna, bizton állíthatjuk, hogy a 12 évi középaránytól e három év sem üt el.

A táblázatban kimutatott 12 évre középarányként 17,494 házasság, 76,162 születés és 58,213 haláleset jut évenként Erdélyre, és minthogy az egyes évek számai a közép számtól csak keveset térnek el: a magyar birodalom, midőn Erdélylyel újra egyesült, népesedési tekintetben sem vallott kárt, mert bizonyos az, hogy Erdély ama 12 év alatt igen állandó és egészséges népesedési viszonyokat tüntetett föl.

Az összes 12 év alatt legkisebb volt a születettek száma az 1854 és 1855-dik choleras években, úgy szintén a házasságok is ezen években kötöttek legkisebb számmal; a halálozásoknál legkisebb volt a szám az 1864 és 1865-dik két évben. Erdély különben még a choleras években is alig haladta meg 20 százalékkal a közép halandósági arányt, holott a magyar-osztrák birodalom egyes részei közt voltak, melyek 60—86°/_o-kal haladták azt meg.

Befejezésül szabadjon most már azon mindenki által könnyen felismerhető következtetést levonnunk, hogy Erdély, ha nem lépett is még egészen a civilisált államok sorába, e hátrányt pótolja erőteljes népessége, melynek házassági, születési és halálozási viszonyai nincsenek nagy hullámzásoknak kitéve, az egyszerűbb életmódnak, patriarchalisabb erkölcsöknek is meglévén saját kellomeik és előnyeik.

Mint legelől is említők, végezetül ide igtatjuk a házasságokról, születésekről és halálozásokról összeállított részletes táblázatot úgy a mint volt 1864-ben.

A terület neve	Egy-egy		
	házas- ság	születés	haláleset
	jutott lakosra		
Belső-Szolnokvármegye	142	30	48
Dobokamegye	156	34	50
Fehérmegye (Alsó)	68	14	21
Fehérmegye (Felső)	122	27	40
Hunyadmegye	138	31	49
Kolozsvármegye	110	24	38
Küküllőmegye	80	18	27
Tordamegye	152	51	66
Fogaras vidéke	136	27	19
Naszód vidéke	100	19	28
A magyarok földén átlag	118	27	39
Aranyos szék	134	31	41
Csik szék	112	22	32
Három szék	74	27	37
Maros szék	78	18	27
Udvarhely szék	56	14	18
A székelyek földén átlag	80	21	30
Kőhalom szék	108	31	35
Medgyes szék	108	26	37
Nagy-Sink szék	104	49	42
Segesvár szék	134	30	44
Szászsebes szék	122	30	45
Szászváros szék	132	31	42
Szeben szék	150	33	44
Szerdahely szék	170	33	59
Ujgyház szék	114	29	43
Besztercze vidéke	432	153	202
Brassó vidéke	204	36	43
A szászok földén átlag	168	39	51
Általában egész Erdélyben átlag	116	27	39

E G Y V E L E G.

A somogyi Balaton-lecsapoló társulat pénztári maradványának és 1870-dik év szükségletének kimutatása.

A tételek czímei	Előírva		Lefizetve		Cselekvő tartozás	
	frt	kr	frt	kr	frt	kr
1868-ki maradvány	133	61.4	133	61.4	4,672	53
I d e i b e v é t e l e k.						
Kivette lett VII. és VIII-ik részletre	9,927	40	9,349	37	578	3
Múlt évi cselekvők után befizettetett	331	8	331	8	—	—
Tökesítve volt 700 frt 3 havi % után	10	50	10	50	—	—
Bevét. összeg	10,402	59.4	9,824	56	5,250	56
K i a d á s o k.						
Déli vasúttársulatnak 7. és 8-ik rész- let fizetve	8,691	30	8,691	30	—	—
Társulati ügyész úrnak 1/2 évre	250	—	250	—	—	—
Ugyanennek posta és bélyeg kiadásai	2	30	2	30	—	—
Társulati pénztárnok évi fizetése	100	—	100	—	—	—
Iroda és posta kiadások	5	—	5	—	—	—
Befizetések által kevesbedett	—	—	—	—	331	8
Összesen	9,048	60	9,048	60	331	8
Levonván a bevételekből a kiadásokat:						
Marad készpénzben	775 frt 99 kr.					
Cselekvő tartozás	4,919 „ 48 „					
A készpénz maradványból	700 frt tökesítettett 5 óra.					
S z ü k s é g l e t e k.					Készpénz	
					frt	kr
Vasuti társulatnak fizetendő 9. és 10-ik részlet					8,691	30
Társulati ügyvédnek					500	—
„ pénztárnoknak					100	—
Irodai átlag					10	—
Egyben					9,301	30
F e d e z v e l e s z:						
Készlettel múlt évről					775	99
Ez évi kivetés által					8,934	66
Összesen					9,710	65
Volna felesleg 409 frt 35 kr; ebből levonandó a tihanyi apátságra rovott s idejében alig befolyandó 367 frt 11 kr.						
Maradna valóságos felesleg 42 frt 24 kr.						
C s e l e k v ő a d ó s o k.						
A főtiszt. tihanyi apátság					4,657	85
Nagyságos Kund Vincze úr					101	—
T. Boglári közbirtokosság					55	17
Kazay Miklós úr					105	46
Összesen					4,919	48

Az állami és hitelintézeti rakhelyek sókészlete az 1867-dik év

Tétel száma	Sórakhely vagy sóhivatal neve	K ö s ö	
		alaksó	darabsó
		m á z s a	
Magyarország.			
Állami sórakhelyek.			
1	Sziget	146,146	56,935
2	Szlatina	106,267	25,830
3	Bustyaháza	61,477	40,857
4	Sugatag	58,267	6,774
5	Rónaszék	111,630	10,897
	Összeg	483,787	141,293
Hitelintézeti sórakhelyek.			
6	Tisza-Ujlak	5,330	—
7	Szolnok	212,260	—
8	Győr	26,600	—
9	Poroszló	28,131	—
10	Tokaj	33,469	—
11	Szeged	223,888	—
12	Arad	20,011	—
13	Mohács	14,769	—
14	Vallemare	9,302	—
15	Lippa	12,187	—
16	Temesvár	5,251	—
17	Fehértemplom	3,550	—
18	Pancsova	12,056	—
19	Karansebes	420	—
20	Eszék	9,412	—
21	Terezoivác	4,271	—
	Összeg	620,907	—
Gróf Haller raktára.			
22	Élesden	2,569	—
	Összeg	2,569	—
Erdély.			
Állami sórakhelyek.			
23	Maros-Portó	106,255	—
24	Maros-Sólymos	1,530	—
25	Maros-Ujvár	531,584	—
26	Deésakna	30,132	—
27	Parajd	18,425	—
28	Torda	9,486	—
29	Vizakna	11,436	—
	Összeg	708,848	—

végével Magyar-, Erdély- és Horvátországban.

K ö s ő		főtt só	marhasó	porsó	Tengeri só		Összes sókészlet
aprósó	összesen				fehér	szürke	
m á z s a							
21,650	224,731	—	37,300	—	—	—	262,031
15,959	148,056	—	2,624	—	—	—	150,680
26,654	128,988	—	—	—	—	—	128,988
7,247	72,288	—	13,608	—	—	—	85,896
14,814	137,341	—	5,270	—	—	—	142,611
86,324	711,404	—	58,802	—	—	—	770,206
20	5,350	—	188	—	—	—	5,538
70,111	282,371	—	53,086	—	—	—	335,457
11,064	37,664	—	—	—	—	—	37,664
10,199	38,330	—	2,535	—	—	—	40,865
—	33,469	—	30,117	—	—	—	63,586
—	223,888	—	14,725	—	—	—	238,613
—	20,011	—	3,095	—	—	—	23,106
—	14,769	—	7,516	—	—	—	22,285
—	9,302	—	8,876	—	—	—	18,178
—	12,187	—	16,804	—	—	—	28,991
—	5,251	—	—	—	—	—	5,251
—	3,550	—	—	—	—	—	3,550
—	12,056	—	2,609	—	—	—	14,665
—	420	—	—	—	—	—	420
605	10,017	—	2,923	—	—	—	12,940
1,700	5,971	—	—	—	—	—	5,971
93,699	714,606	—	142,474	—	—	—	857,080
—	2,569	—	—	—	—	—	2,569
—	2,569	—	—	—	—	—	2,569
—	106,255	—	3,815	915	—	—	110,985
—	1,530	—	382	—	—	—	1,912
—	531,584	—	94,855	—	—	—	626,439
—	30,132	—	1,067	—	—	—	31,199
—	18,425	—	1,804	195	—	—	20,424
—	9,486	—	823	637	—	—	11,046
—	11,436	—	920	—	—	—	12,356
—	708,848	—	103,766	1,747	—	—	814,361

Tétel száma	Sórárhely vagy sóhivatal neve	K ö s ő	
		alaksó	darabsó
		m á z s a	
Királyi sóhivatalok.			
A.) Magyarországon.			
30	Soóvár	—	—
30 ^{1/2}	Nagybánya	134	—
31	Mitrovitz	3,745	—
32	Zimony	7,369	—
	Összeg	11,248	—
B.) Horvátországon.			
33	Buccari	—	—
34	Carlopágo	—	—
35	Zengg	—	—
36	Fiume	—	—
37	Ó-Gradiska	2,792	—
38	Sziszek	—	—
39	Brod	5,290	—
40	Zupanye	5,377	—
	Összeg	13,459	—
Összevonás.			
	Állami sórárhelyek Magyarországon	483,787	141,293
	Hitelintézeti " " " "	620,907	—
	Gr. Haller raktára Élesden " " " "	2,569	—
	Állami sórárhelyek Erdélyben	708,848	—
	Királyi sóhivatalok Magyarországon	11,248	—
	" " Horvátországon	13,459	—
	Összesen	1.840,818	141,293

K ö s ó		főtt só	marha só	por só	Tengeri só		Összes sókészlet
aprósó	összesen				fehér	szürke	
m á z s a							
4,858	4,858	8,862	—	—	—	—	13,720
—	134	—	—	48	—	—	182
16	3,761	—	373	4	—	—	4,138
150	7,519	—	2,122	17	24	—	9,682
5,024	16,272	8,862	2,495	69	24	—	27,722
—	—	—	—	—	2,359	—	2,359
—	—	—	395	—	157	4,355	4,907
—	—	—	—	—	1,160	20,055	21,215
—	—	—	751	—	7,954	—	8,705
684	3,476	—	758	—	—	—	4,234
—	—	—	—	—	—	—	—
1,302	6,592	—	1,009	4	—	—	7,605
1,470	6,847	—	617	20	—	—	7,484
3,456	16,915	—	3,530	24	11,630	24,410	56,509
86,324	711,404	—	58,802	—	—	—	770,206
93,699	714,606	—	142,474	—	—	—	857,080
—	2,569	—	—	—	—	—	2,569
—	708,848	—	103,766	1,747	—	—	814,361
5,024	16,272	8,862	2,495	69	24	—	27,722
3,456	16,915	—	3,530	24	11,630	24,410	56,509
188,503	2.170,614	8,862	311,067	1,840	11,654	24,410	2.528,447

Hirlapforgalom Magyarország s a külföld között 1868-ban. Bel-
földi forgalom a póstaegyletre és póstaegyleti külföldre.

Honnan ?	Hová ?	$\frac{1}{4}$ évi példány	forint
Magyarországból	Éjszaki szövetségbe	356	1,685
"	Bajorországba	—	—
"	Badeni nagyhercezségbe	—	—
"	Oroszországba	—	—
"	Dunafejedelemségekbe	$657\frac{1}{3}$	2,933
"	Olaszországba Triesten keresztül	—	—
Összesen		$1,013\frac{1}{3}$	4,558

Külföldi forgalom Magyarországra.

Honnan ?	Pesti ujság kiadóság		Pozsonyi ujság kiadóság		Összesen	
	$\frac{1}{4}$ évi példány	forint	$\frac{1}{4}$ évi péld.	frt	$\frac{1}{4}$ évi példány	forint
Éjszaki szövetségből	$11,417\frac{1}{3}$	21,869	1,753	2,584	$13,170\frac{1}{3}$	24,453
Bajorországból	$1,142\frac{1}{3}$	2,984	$180\frac{2}{3}$	452	1,323	3,436
Badeni nagyhercegségből	2,583	11,032	147	420	2,730	11,452
Oroszországból	22	218	—	—	22	218
Dunafejedelemségből	$61\frac{1}{3}$	272	—	—	$61\frac{1}{3}$	272
Olaszországból Triesten keresztül	66	464	1	3	67	467
Összesen	15,292	36,839	$2,081\frac{2}{3}$	3,459	$17,373\frac{2}{3}$	40,298

A munkások szállítása vasúton olcsóbb feltételek mellett régebben képezi a magyar kormány kiváló figyelmét. E cél elérése végett külön tárgyalások folytak az egyes vasutak igazgatóságaival; jelenleg pedig e tárgyalások némi eredményei is bemutatathatók következő számokban:

Szállítottak ugyanis fej- és mértföldenkint 10 krjával

a) a Ferdinánd császár éjszakai pályán:

	honnan?	hová?	munkások száma
1868. június	Bécsből	Marcheggbe	141
" "	Brünnből	"	203
" auguszt.	"	"	41
1869. márczius	"	"	260
" július	Bécsből	Temesvárra	61
" auguszt.	"	"	15

b) a z állampályán (hasonló feltételek mellett)

	június	július	august.	összesen
Marchegg—Czegléd	60	13	—	73
Wartberg—Tornócz	13	—	—	13
Galántha—Czegléd	39	—	—	39
Tornócz—Pest	100	—	—	100
Pest—Czegléd	421	—	—	421
Czegléd—Pest	194	145	32	371
Pilis—Pest	—	18	—	18
Pest—Pilis	22	—	—	22
Pest—Temesvár	33	—	—	33
Kőbánya—Czegléd	47	—	—	47
Czegléd—Pilis	10	—	—	10
Kecskemét—Czegléd	24	—	—	24
Szeged—Temesvár	70	—	—	70
Szeged—Czegléd	—	64	—	64
Temesvár—Detta	—	84	—	84
Temesvár—Moravicza	—	8	—	8
Galántha—Vágújhely	—	—	80	80
Zsebely—Sz.-Hubert	—	—	12	12
Összesen	1,033	332	124	1,489

A déli vaspályán (12 kr. fej- és mértföldenkint)

honnan ?	hova ?	jan.	febr.	márcz.	april
Bruck	Buda	12	—	—	—
Sz.-Péter	Buda	101	—	31	331
Villach	Buda	—	108	1,428	884
Laibach	Buda	—	47	96	—
Nabresina	Buda	—	1,064	—	—
Cormons	Buda	—	135	349	88
Bécs	Kanizsa	—	23	—	—
Rakek	Barcs	—	64	174	—
Marburg	Buda	—	—	70	—
Cormons	Kottori	—	—	23	22
Adelsberg	Barcs	—	—	38	—
Kottori	Buda	—	—	—	5
Grác	Buda	—	—	—	25
Buda	Sz.-Péter	—	—	—	63
Buda	Laibach	—	—	—	64
Buda	Károlyvár	—	—	—	107
Villach	Kottori	—	—	—	31
Buda	Csáktorony	—	—	—	100
Moór	Károlyvár	—	—	—	43
Buda	Rakok	—	—	—	—
Kanizsa	Buda	—	—	—	—
Barcs	Károlyvár	—	—	—	—
Barcs	Laibach	—	—	—	—
Károlyvár	Buda	—	—	—	—
Zágráb	Buda	—	—	—	—
Barcs	Sz.-Péter	—	—	—	—
Marburg	Kanizsa	—	—	—	—
Pragerhof	Barcs	—	—	—	—
Steinbruch	Kottori	—	—	—	—
Laibach	Kottori	—	—	—	—
Nabresina	Barcs	—	—	—	—
Barcs	Cormons	—	—	—	—
Rakek	Buda	—	—	—	—
Littai	Buda	—	—	—	—
Sagor	Buda	—	—	—	—
Sz.-Péter	Barcs	—	—	—	—
Sz.-Péter	Kisbér	—	—	—	—
Bécs	Zákány	—	—	—	—
Littai	Kanizsa	—	—	—	—
Laibach	Kanizsa	—	—	—	—
Rakek	Kanizsa	—	—	—	—
Laibach	Barcs	—	—	—	—
Loitsch	Barcs	—	—	—	—
Zágráb	Barcs	—	—	—	—
Adelsberg	Sziszek	—	—	—	—
Sz.-Péter	Sziszek	—	—	—	—
Károlyvár	Sziszek	—	—	—	—
Károlyvár	Gelse	—	—	—	—
Steinbruch	Kanizsa	—	—	—	—
Sz.-Péter	Csáktorony	—	—	—	—
Kanizsa	Pragerhof	—	—	—	—
Kanizsa	Mihály	—	—	—	—
Kanizsa	Barcs	—	—	—	—
Összeg		113	1,441	2,209	1,763

május	junius	julius	aug.	sept.	október	nov.	összesen
—	—	—	—	—	—	—	12
313	—	—	—	10	432	20	1,238
46	—	—	50	31	—	5	2,552
—	—	—	—	—	—	—	143
—	—	—	—	—	—	—	1,064
—	—	—	—	—	—	33	605
—	—	—	—	—	502	209	23
—	—	—	—	—	—	—	949
—	—	—	—	—	—	—	70
—	—	—	—	—	—	—	45
—	—	—	—	—	—	—	38
74	7	—	—	—	—	—	86
26	1	—	—	—	—	—	52
273	38	—	—	18	—	—	392
—	—	—	—	—	—	—	64
—	—	—	—	—	—	—	107
4	—	—	—	—	—	—	35
51	—	—	—	—	—	—	151
—	—	—	—	—	—	—	43
14	—	—	—	—	—	—	14
2	—	—	—	—	—	—	2
12	—	—	—	—	—	—	12
103	75	2	—	—	—	—	180
—	47	—	—	32	314	35	428
—	32	—	—	—	—	—	32
—	32	—	—	—	—	—	32
—	22	—	—	—	—	—	22
—	20	—	—	—	—	—	20
—	—	2	—	—	—	—	2
—	—	30	—	—	—	—	30
—	—	11	—	—	—	—	11
—	—	—	6	6	—	—	12
—	—	—	—	65	40	—	105
—	—	—	—	30	—	—	30
—	—	—	—	13	—	—	13
—	—	—	—	113	97	—	210
—	—	—	—	47	—	—	47
—	—	—	—	—	28	—	28
—	—	—	—	—	22	—	22
—	—	—	—	—	66	21	87
—	—	—	—	—	11	—	11
—	—	—	—	—	117	72	189
—	—	—	—	—	58	—	58
—	—	—	—	—	20	84	104
—	—	—	—	—	25	—	25
—	—	—	—	—	247	—	247
—	—	—	—	—	48	124	172
—	—	—	—	—	21	16	37
—	—	—	—	—	—	48	48
—	—	—	—	—	—	92	92
—	—	—	—	—	—	38	38
—	—	—	—	—	—	25	25
—	—	—	—	—	—	16	16
918	274	45	56	365	2,048	838	10,070

	nov.	össz.
Bares—Goricza	50	50
Buda—Grác	32	32
Buda—Nabresina	965	965
Buda—Görcz	102	102
Buda—Villach	399	388
Buda—Károlyvár	47	47
Zágráb—Kanizsa	64	64
Pragerhof—Buda	154	154
Össesen	113 1,441 2,209 1,763 918 274 45 56 365 2,048 2,640	11,872
	jan. febr. márcz. apr. máj. jun. jul. aug. sept. okt. nov.	

A három pályán összesen:

1868. június havában	344	
„ augustus havában	41	
	Összesen 1868-ban	385
1869. januárban	113	
„ februárban	1,441	
„ márcziusban	2,469	
„ áprilban	1,763	
„ májusban	918	
„ júniusban	1,307	
„ júliusban	438	
„ augustusban	195	
„ septemberben	365	
„ októberben	2,048	
„ novemberben	2,640	
	Összesen 1869-ben	13,679
	Mindössze	14,082

A közmunkaerő és váltságdíjak Somogy vármegyében 1869-ben.

I. Kaposvári főszołgabirói járásban:

összeíratott 8,844 ígás, 9,462 kézierő-napszám.

Megváltatott 4,719 ígás, 3,660 kézinapszám.

És így természetben leszołgálandó: 4,125 ígás, 5,802 kézinapszám.

Megváltás után befolyó összeg: 8,908 frt 50 kr. o. é.

II. Marczali főszołgabirói járásban:

összeíratott 10,240 ígás és 15,603 kézinapszám.

Ebből megváltatik 8,193 ígás és 6,782 kézinapszám.

Természetben leszołgálandó 2,047 ígás és 8,821 kézinapszám.

Váltságból befolyandó összeg: 15,680 frt 50 kr. o. é.

III. Szigetvári főszejgabirói járásban :
összeiratott 5,707 igás , 8 202 kézi napszám.

Ebből megváltatik 2,973 igás és 4,317 kézi napszám.

Tormészetben leszejgálandó : 2,734 igás , 3,885 kézi napszám.

Váltásádjából befolyandó összeg : 6,518 frt o. é.

IV. Igali főszejgabirói járásban :
összeiratott 9,569 igás és 17,463 kézi napszám.

Ebből megváltatik 2,413 igás és 1,695 kézi napszám.

Megváltásból befolyandó összeg : 4,480 frt 50 kr.

V. Központi főszejgabirói járásban :
összeiratott 2,240 igás , 4,089 kézi napszám.

Ebből megváltatik : 982 igás és 1,642 kézi napszám.

Befolyandó váltásádj : 2,294 frt.

VI. Babócsai főszejgabirói járásban :
összeiratott 10,717 igás és 12,354 kézi napszám.

Ebből megváltatik : 4,118 igás és 2,538 kézi napszám.

A váltásádjából befolyandó összeg tesz 7,446 frtot.

Az összeírások szerint tehát az 1870-ik évre az összes megyei köz-
munkaerő tesz :

47,313 igás,

és 67,173 kézi napszámot.

Melyből megváltatik :

23,398 igás.

20,634 kézi napszám.

Ezért be fog folyni : 45,327 frt 50 kr. váltásádj.

Marad leszejgálandó : 23,919 igás és

" " 46,536 kézi napszám.

Hitelekezetöket változtatták Horvát-Tótországban 1868-ban :

1.) római vagy gör. katolikus áttért keletigörög vallásra	5
2.) ág. hitv. evangélikus " r. katolikus "	3
3.) helv. hit. evang. " " "	18
4.) keletigörög " " "	9
5.) izraelita " " "	3
Összesen	38

Termesztmények középára Horvát-Tótországban 1868-ban.

G a b o n a : búza	a. a. mérő	5.32 o. é. frt.
rozs	" " "	3.16 " "
kukoricza	" " "	3.20 " "
árpa	" " "	2.86 " "
zab	" " "	1.91 " "

Hüvelyesek:	borsó	a. a. mérő	10.41	o. é. frt.
	bab	" " "	5.71	" "
	lencse	" " "	10.1	" "
	köles	" " "	2.60	" "
	pohánka	" " "	2.93	" "
	rizs a. a. mázsa		19.50	" "
	burgonya a. a. mérő		2.2	" "
Marha hús	fontja		0.20	" "
Italok:	bor	pintje legmagasabb	0.35	legalacsonyabb	0.21
	sör	" "	0.25	" "	0.17
Tüzelő szer	fa a. a. ülc	legmag.	9.56	legalacs.	5.33
Takarmány	széna a. a. mázsa		1.78	" "
	szalma a. a. mázsa		0.96	" "
Munkabér	legalacsonyabb	napszám	ellátással	. . .	0.53
	"	"	ellátás nélkül	. . .	0.85

TARTALOM.

A hatodik kötet tartalma.

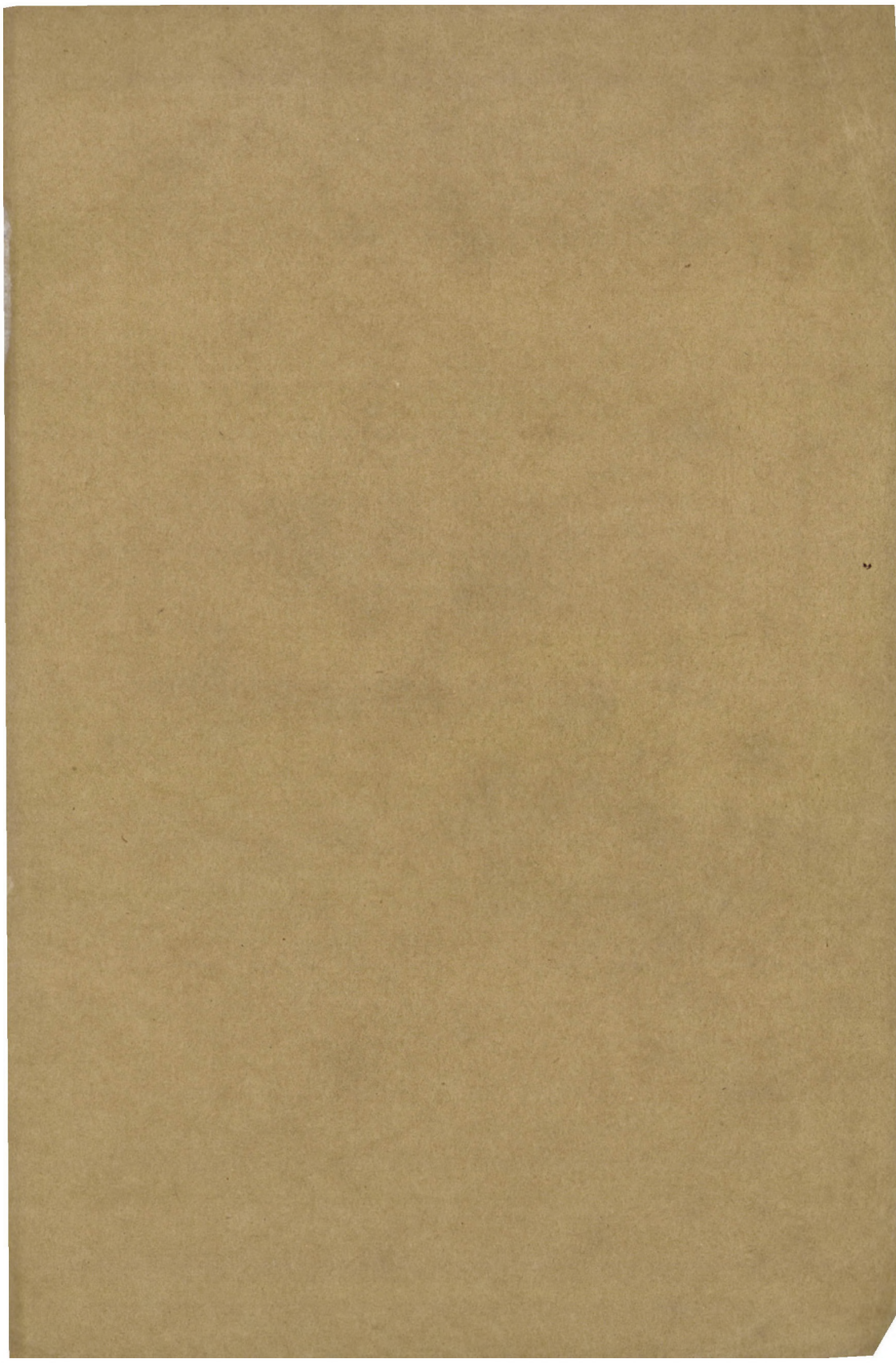
	Lapszám.
I. Az osztrák-magyar monarchia államháztartása a század első felében. Weninger Vincze	3
II. A statisztikai tények alkalmazásáról. Keleti Károly	75
III. Pestváros bűnügyi statisztikája 1867 és 1868-ban. Csukasi Károly	91
IV. Népszámlálás Bajorországban 1867. decemb. 3-án Rubin Simon	126
V. A Hivatalos statisztika Magyarországon. Keleti Károly	161
VI. A Világipar a tizenkilencedik század második felében. Beöthy Leó	237
VII. Erdély népesedési viszonyai az újabb időben, különösen pedig 1864-ben. Dr. Kovácsy Sándor. *)	278

Egyveleg. Nehány adat a gyűttűpuskáról. 137. lap. — Franciaország gazdas., keresk. és ipari állapotáról. 138. l. — Angolindiai statist. adatok 1857—1866-ról. 139. l. — Új építkezések költségei a magyar korona országaiban 1850—1865-ig. 140. l. — Víz- és folyamszabályozási költségek 1850—1865. 141. l. — Utak fenntartására 1848—1865. 142. l. — Uti és hidvámok jövedelme a magyar korona országaiban és az osztrák örökös tartományokban 1850—1865. 143. l. — Névmagyarítások jegyzéke. 144. l. — Anglia népesedési mozgalma 1867-ben. 145. l. — A poroszországi 1867 dec. 3. népszámlálás főeredményei. 146. l. — A búza ára 1854—1867. 147. l. — Pestvárosa

*) A szövegben hibásan áll Nándor.

gabonaforgalma 1865—1868. 148. l. — A főgabnanemek
piaczi ára Pesten 1854—1868. 149. l. — Sziszek városa forgalma.
149. l. — A lipesei nyomdászok betegsegélyező egyle-
tének pénztára 1857—1868. 151. l. — Ugyanaz Hannoverá-
ban. 152. l. — Nagybritannia és Irland külforgalma
1866—1868. 153. l. — Liverpool hajóforgalma. 155. l. — Lotto
adatok. 156. l. — Az életbiztosítás ügye Franciaország-
ban 1819—1868. 157. l. — A somogyi Balatonlecsapoló
társulat pénztára 1868—1869 és előirányzat 1870. 307. l. — Az álla-
mi és hitelintézeti rakhelyek Sókészlete 1867 végén. 308. l. —
Hirlapforgalom Magyarország és a külföld közt 1868. 312. l. —
A munkások szállítása vasuton 1868 és 1869-ben. 313. l.
— A közmunkaerő és váltságdíjak Somogyban 1869.
316. l. — Hitfelekezetet változtattak Horvát-Tótör-
szágban 1868. 317. l. — Termesztermények középára Hor-
vát-Tótországban 1868. 317. l.

P E S T,
NYOMATOTT AZ „ATHENAEUM“ NYOMDÁJÁBAN.
1870.